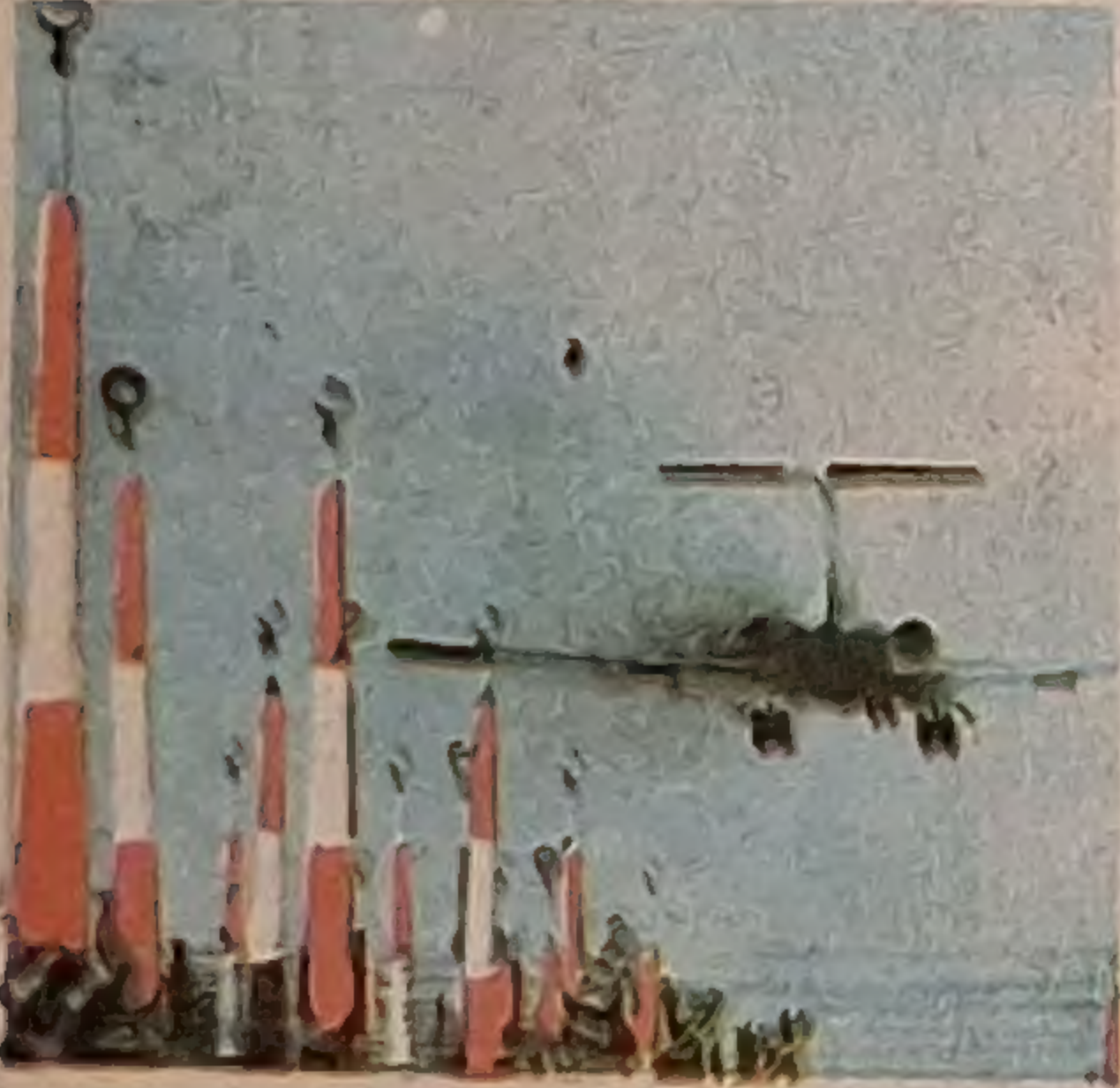

**TÜRKLERİN
VE
TÜRKİYE'NİN TARİHİ
ANSİKLOPEDİSİ**

TARIK DURSUN K.
Başkanlığı'nda öğretmen ve eğitim uzmanlarından
oluşan bir kurulca hazırlanmıştır

TÜRKLERİN ve TÜRKİYENİN TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ

cilt 2

Yöneten: TARIK DURSUN K.

Düzenleyenler:

ULVI OKAR
MEHMET ILKORUR
NACI ÖZDAĞLI
REYHAN GÜRLEYEN
AYSEL UĞUR
SEMİH POROY
NEZAHAT DOĞANER
YALVAÇ URAL
GÜLŞEN SARAÇOĞLU

Dizgi:

Veysel Emiroğlu, Ersoy Aybalkan, Hasan Kızılçuklu

Düzeltili:

M. Zeki Taşkın

Renk Ayrımı:

İlyas Toprak, Mustafa Öztınaz, Seyhmuz Özkerim, Ender Elitez,
Haydar Tanışan, Can Yüksel, Arif Doğan, Namık Kızılkaya, Yalçın Sevindik

Kamera:

Fethi Durmaz, Tuncer Yıldırım

Montaj:

Reşat Yongacı, Mehmet Çankır, Osman Yurtbay, Recep Anmak

Baskı:

Adnan Yılmaz, Fikri Caydere, Mehmet Çalışkan,
Özcan Özsanıgöl, Yaşar Küçükörük

Kapak Baskısı:

Yetkin Aldinç, Osman Tunçalp

VIII. KESİM

TÜRKLERİ ETKİLEYEN BİR İMPARATORLUK DAHA:

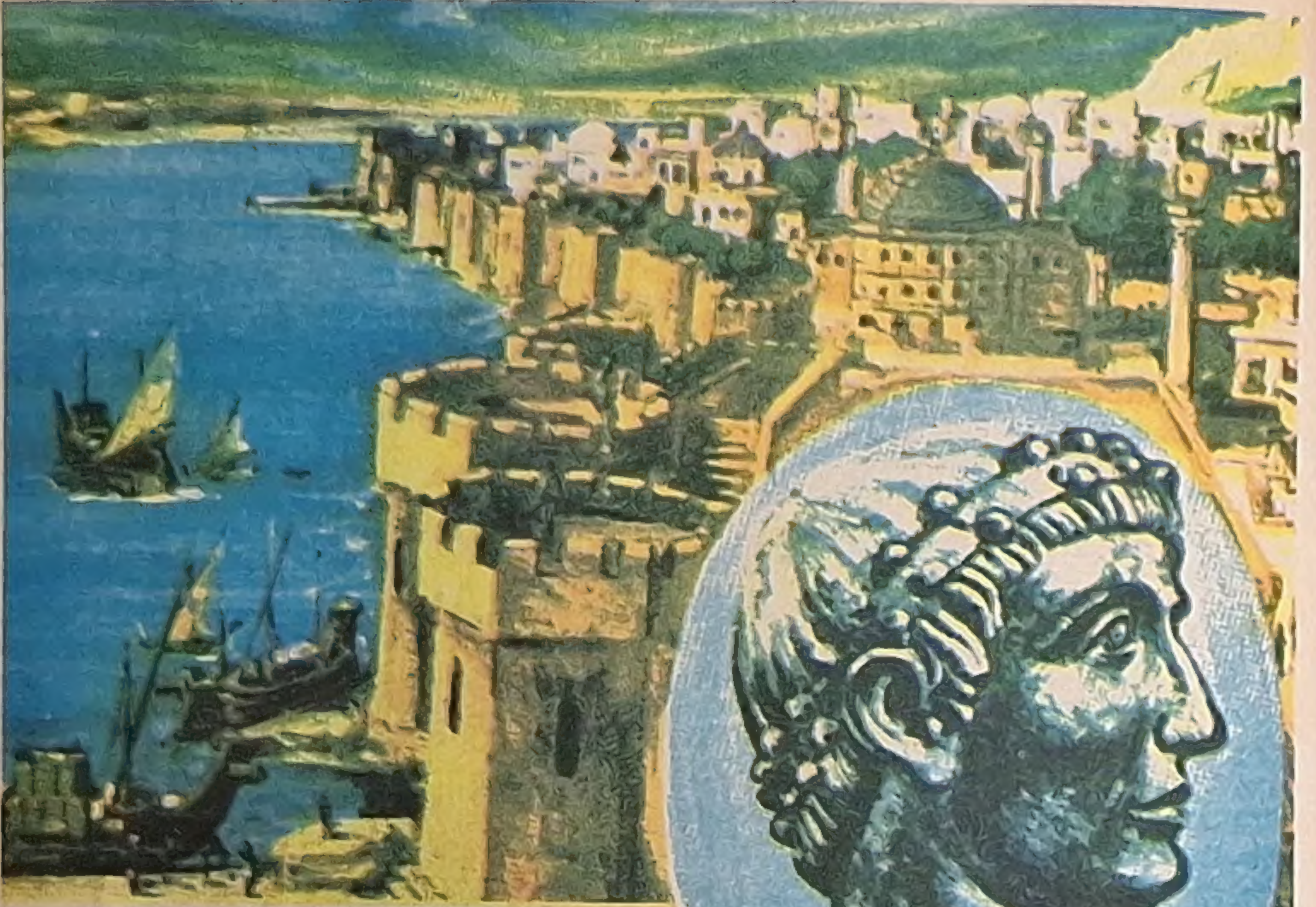
BİZANS İMPARATORLUĞU

235 ile 268 yılları arasında Roma İmparatorluğu, gerçek bir bunalım geçirmektedir. Ülke tam bir anarşi içine sürüklenmiş, yönetim diye bir şey kalmamış ve iyiden iyiye yıpranan aristokrasi düzenin koruyucusu olarak ayakta durmaya çalışmaktan öteye gide-memiştir. Eyaletlerde siyasal güç bırakıl-madığı için meşruti monarşi yoktu; Senato'nun karşı gelmesi yüzünden de kalıtsal monarşi kurulamamaktaydı. Otuzüç yılda ordu ve Senato yirmüç

imparator seçmişti. Arada iç savaş da patlak verince, sınırlar korunamaz oldu ve imparatorluk parçalanma tehlikesiyle yüz yüze geldi. Böylece büyük istilalara da yol açıldı.

Ülke içinde tahta geçmek isteyenlerin başlattıkları savaşlar, eyaletleri birbirine düşürdü ve yıprattı. İskenderiye yerle bir edildi, kentlerin hazineleriyle gelirlerine ordu komutanları el koydu ve askerler her gittikleri kenti yağmaladılar.

Siyasal gücün yeniden sağlanabilmesi

konusunda, Decius (249—251) ve Valerianus (253—260) gibi generaller, imparatorluğu geleneksel Roma milliyetçiliği temeline dayandırmak amacıyla türlü girişimlerde bulundular. Bu daha çok tepki niteliğinde bir davranıştı ve onları, Hristiyanları vahşice yok etmeye, işkenceye yöneltti.

Valerianus'un savaşta Persler'e esir düşmesiyle yerine geçen oğlu Gallianus (260—268), iç barışı sağlamak amacıyla hoşgörü ilkesine döndü ve Hristiyanlara din özgürlüğünü tanıdı.

bunalımın başlangıcı

BUNALIM yalnızca imparatorluğun siyasal çevresini yıkmakla kalmadı, bütünüyle büyük değişmelere de uğrattı. Tarım kesiminden sağlanan ordu, giderek bir milis gücü durumuna geldi ve imparatorlar büyük toprak sahiplerini, ortakçıları arasından asker toplamaya zorladılar. Böylece, maliklerin eline verilen otorite, sonradan her birini birer derebeyine dönüştürdü.

Kentler, surlarla çevrelendiler; dış dünya ile ilişkileri kesildiğinden bütün uğraşları yerel işler oldu. Karışıklıklar kölelere yaradı ve kendi kendilerini azat ettiler. Yoksulluk iç çatışmalar ve yasa dışı davranışlar aldı yürüdü.

Bunalım ve kargaşa sürüp giderken imparatorluk ordusunda önemli bir yeri olan İllirya orduları kesimi, generalleri

Constantinopolis (İstanbul) kenti, adını İmparator Constantinius'den almıştı...

Aurelianus'u (270—275) imparator ilân ettiler. Aurelianus, kendine bağlanan umutları boşa çıkarmadı ve büyük çabalar sonunda imparatorluğu yıkılmaktan kurtardı. Ren ve Tuna kıyılarındaki eski yerler geri alındı. Galya yeniden sınırlar içerisine girdi ve ele geçirilen altın stokları imparatorlara para basma olanağını verdi. Mısır, boyun eğdi ve her yanda zor kullanılarak yine eski düzen sağlandı.

Savaşlar sırasında topraklar boş kalmış, ekilememişti. Decurtionlar bunları değerlendirmeye ve vergisini vermeye zorladı.

Aurelianus, bütün bunları gerçekleştirenken varlıklı kişilere gereğinden çok yükleniyor, büyük mülk sahiplerinin elinde geniş toprakların birikmesine, dolayısıyla da bunların geniş halk yığınları üzerinde egemenlik kurmalarına olanak sağlamış oluyordu.

Bir başka önemli nokta daha vardı: Ayaklanmaları bastırmak istilâları durdurmak, karışıklıkları engellemek ve

bütün ülke sınırlarında savaşmak zorunluluğu iki imparatorla yönetme geleneğini doğurdu. Seçilen iki imparatorun biri Batı, öbürü de Doğu eyaletleriyle uğraşacaktı.

Uygulama, Aurelianus'un öldürülmesinden çok sonra ordunun kendi içinden seçip imparator yaptığı Dalmaçyalı bir kölenin oğlu Diocletianus'a (284—305) nasip oldu. Hukûksal açıdan kötü dönüşümlere de girişen Diocletianus, iktidarın sürekliliğini ülkeyi iki yönetim bölgesine ayırmakla buldu. Buna göre; Trakya, Anadolu, Suriye, Mısır, bugünkü Yunanistan ve Sırbistan Doğu İmparatorluğu'nun; İtalya, Tuna ülkeleri, Latin

Afrika, Galya, İspanya, Britanya adası da Batı İmparatorluğu'nun sınırları içine giriyordu.

bölünme

DİOCLETİAUNS, Batı bölümünü Maximianus'a bırakıp kendisi de Doğu bölümünü aldı ve hükümet merkezini Nikomedia'da (İzmit) kurdu.

Yerine geçen Büyük Constantinus (306—337), Doğu İmparatorluğu'nda gerçekliliği duyulan birliği sağladı ve hükümet merkezini Nikomedia'dan Bizantion'a taşıdı. Amacı; Batı ile Doğu'yu birleştiren noktada büyük bir Latin

Geçmişin en ilginç uygarlıklarından birine sahip Mısır, bir süre de Roma'nın boyunduruğu altına geçti ve bir Roma eyaleti oldu. Resimlerde geçmişin Mısır'ı ile günümüz Mısır insanı arasındaki ekonomik ve toplumsal yaşam kıyaslamalarını görüyorsunuz.

merkezi kurmak ve böylece imparatorluğu tehdit eden iç ve dış düşmanlara karşı da savunmayı kolaylaştırmaktaydı.

Bizantion, 11 Mayıs 330'da başkent ilan edildi ve Konstantinopolis adını aldı. Sonra Doğu eyaletleri Roma örnek alınarak yeniden örgütlendirildi ve başkentteki putatapanların tapınakları yıkıldı, yerlerine 313'te devlet dini olarak kabul edilmiş Hristiyanlığın anıtları yapıldı. Latince, resmi dil olarak kabul edildi.

İkiye bölünen imparatorluktan en kârlı çıkamı, Doğu İmparatorluğu'ydu. En büyük sanayi merkezleri olan İskenderiye, Antakya, Efes ve Bizans doğudaydı. Çin ve Hindistan'la yapılan ticaret de imparatorluğun en zengin bölgesi olan Doğu'da toplanıyordu. Beyrut, İskenderiye ve Filistin'deki Sezare hukuk okulları, Roma okulunun eski önemini yitirmesiyle, giderek artan bir etkinin sahibiydi. Tabii, bu arada Hristiyanlıkta yine Doğu'da Mısır, Suriye, Anadolu ve Yunanistan'da eski putataparlık mistisizmine inananları kendine çekerek küçümsemeyen bir zafer kazanmıştı.

Büyük Constantinus, Diocletianus'un siyasasını sürdürdü. Fakat değerliliğe göre tahta geçişin yerine kalıtsal monarşiyi kurdu. 313'te Milano'da Hristiyanlığın serbestliğini ilan eden emirnameyle aynı zamanda kilisenin de koruyucusu oldu.

Giderek de kilise, bir devlet yönetimi durumuna geldi. Diocletianus'un kurduğu imparatorluk çerçeveleri içine yerleştirildi.

Gerçekten, ancak kilise, doktrin birliği ve monoteizmi sayesinde, iktidarını tanıdığını ileri sürüyor ve mutlakiyetçiliğini dünyaca kabul edilen bir dine dayanarak meşrulaştırıyor ve böylece de kalıtsal monarşiyeye gerçek bir temel oluyordu.

Buna karşılık, mutlakiyetçilik kiliseyi kendine temel almakla yine kendisini koşullandırıyor. İmparator, dilediği kadar kilisenin egemeni sayılsın; kilise, isteklerini imparatora kabul ettirecekti; çünkü imparatorluk olmasa da yaşayabilirdi, ama imparatorluk, kilise dışında düşünülemezdi bile.

taht kavgaları

BÜYÜK Constantinus'un ölümüyle birlikte (337), imparatorun oğulları ve ailenin öbür kişileri arasında amansız bir taht kavgası başladı. Birinciler, ikincileri tek tek

Augusto Heykeli

ortadan kaldırdılar. İmparatorluk, iki oğul arasında, Constans ve Constantius II arasında payedildi; Constans Batı'yı, Constantius II de Doğu'yu alıp çekildi. Taht uğruna girilen savaşlar, Hristiyanları öteden beri birbirine düşüren öğretti kavgalarını siyasal alana sokup önemli iç karışıklıklara yol açmaktaydı. Zorbalık, bu kez puta tapanlara yöneltildi. Kilise hiçbir şekilde hoşgörülü bir davranışa yanaşmadı.

Constans'in ölümü iç savaşı daha da kızıştırdı. Constans, Batı'yı da egemenliği altına almayı başarak geçici bir süre

imparatorluğu eski birliğine kavuşturdu. (353). Taht kavgalarını önlemek için taht'a varis olarak yeğeni Julianus'u seçti (355). Julianus, Galya'da Franklar'la Alamanların yeni istilalarını geri çevirdikten sonra askerlerine kendini imparator ilan ettirdi. (360) ve puta taparlık hoşgörünün taraftarı oldu. Perslerle yapılan bir savaşta öldüğünde (363) hem Constantinus soyu ve hem de puta taparlık son buluyordu.

Ardından tahta çıkan imparatorların içinde en güçlüsü Büyük Theodosius'du. Fakat ölünce (395) imparatorluk yine oğulları arasında ikiye bölündü. Merkezi Bizans olmak üzere Doğu Arcadius'a, Batısı da Honorius'a düştü. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu kurulmuş oluyordu.

395'te Roma İmparatorluğu hukuk bakımından olmasa bile fiilen son bulmuştu. Doğu İmparatorluğu ise, Roma'nın yıkılışından sonra 1453'e kadar yaşadı.

Doğu, Germenlerin saldırılarıyla daha az karşılaşmıştı ve başkenti Konstantinopolis'in (İstanbul) askeri bakımdan doğal bir ticaret limanı olan Bizans'ın lehine çalıştı. Sonuçta, Doğu eyaletlerinin Romalılaştırılmasından sonra ortaya çıkan Helenizm, Bizans İmparatorluğu'nun çeşitli bölgeleri arasında sağlam ve uzun ömürlü bir birlik fikrinin yaşamasını sağlıyordu.

Germen komutanlarına teslim edilmiş Roma da, kargaşa içine düştüğü sürelerde bile Doğu Roma egemenliğine bırakılmış eyaletlerde belirli bir birliği korumaktaydı. Yunan dünyasının gereklerine uymuş imparatorluk örgütleri biçimsel bile olsa, Roma idare yöntemlerini sürdürüyordu. İstanbul'daki imparator, eski Roma İmparatorluğu'nun en zengin bölgeleri üzerinde hüküm sürmekteydi.

İmparatorluğun bütün idare organları İstanbul'a yerleşmişti. İmparator ve

İmparator
Mare
Aurelio'nun
bronz
Heykeli

büyük siyasal görevliler burada otururdu. İmparatorun yanında yüksek dereceli görevlilerden meydana gelen bir meclis bulunurdu. Geleneksel bir çerçeve içinde imparatorluk iktidarı Bizans'ta çeşitli evrimler geçirmiştir. Siyasal ve dini görevlilerin birbirine karışması, Doğu İmparatorluğu'na soyluluğa dayanan dini bir nitelik veriyordu. Bizans imparatorları, aslında Roma'nın III. yüzyıla kadar tanıdığı imparatorlardan çok uzaktır; imparator, artık bir Magistratus değil, Doğu törelerince yönetim kuran bir müstebittir.

Konstantinopolis'te Justinianos'a kadar taht'a geçen imparatorlar; saray, askerler ya da kilise tarafından yönetilen kişiliksiz kimselerdi. Arcadius (395—408) önce harem ağası Eutrapios sonra Gainas ve eşi Eudoksia tarafından idare edilirdi. Arcadius'un oğlu Theodosius II (408—450) imparatorluğun idare bakımından babasından farklı değildi. İktidar, kız

kardeşi ile karısı Eudoksia arasında paylaşıldı; hükümdar dinsel tartışmalar ve sirk oyuncularından başka birşey ile ilgilenmiyordu. Bu ilgisizlik felaketlere yolaçtı; İranlılar Ermeniye'yi topraklarına kattılar (430); Hunlar, İstanbul'u haraca bağladı, Yunanistan'ın kuzey eyaletlerini ele geçirdi (448). Bununla birlikte içeride Eudoksia komşu kültürüne üstünlük sağladı, İstanbul Üniversitesi'ni düzene soktu. Theodosius II Kod'unu (Theodosios Hukuku) (438) meydana getiren imparator, fermanlarının derlenmesine yardımcı oldu. Fakat Helenizme bu dönüş, Doğu ile Batı'nın bölünmesini hızlandırdı.

çöküşe yönelme

THEODOSIUS II'nin ölümü üzerine Alanların komutanı Aspar Trakyalı bir asker olan Marcianus'u imparator seçti (450—457);

Akdeniz kıyısındaki Kartaca, Roma ile sonu gelmez çekişmelere girişmişti. Fakat sonunda o da Roma'nın boyunduruğuna girecektir.

Marcianus meşruluk kazanmak amacıyla Pulcheria ile evlendi ve İstanbul patriğinin kendisine imparator olarak taç giydirmesini sağladı.

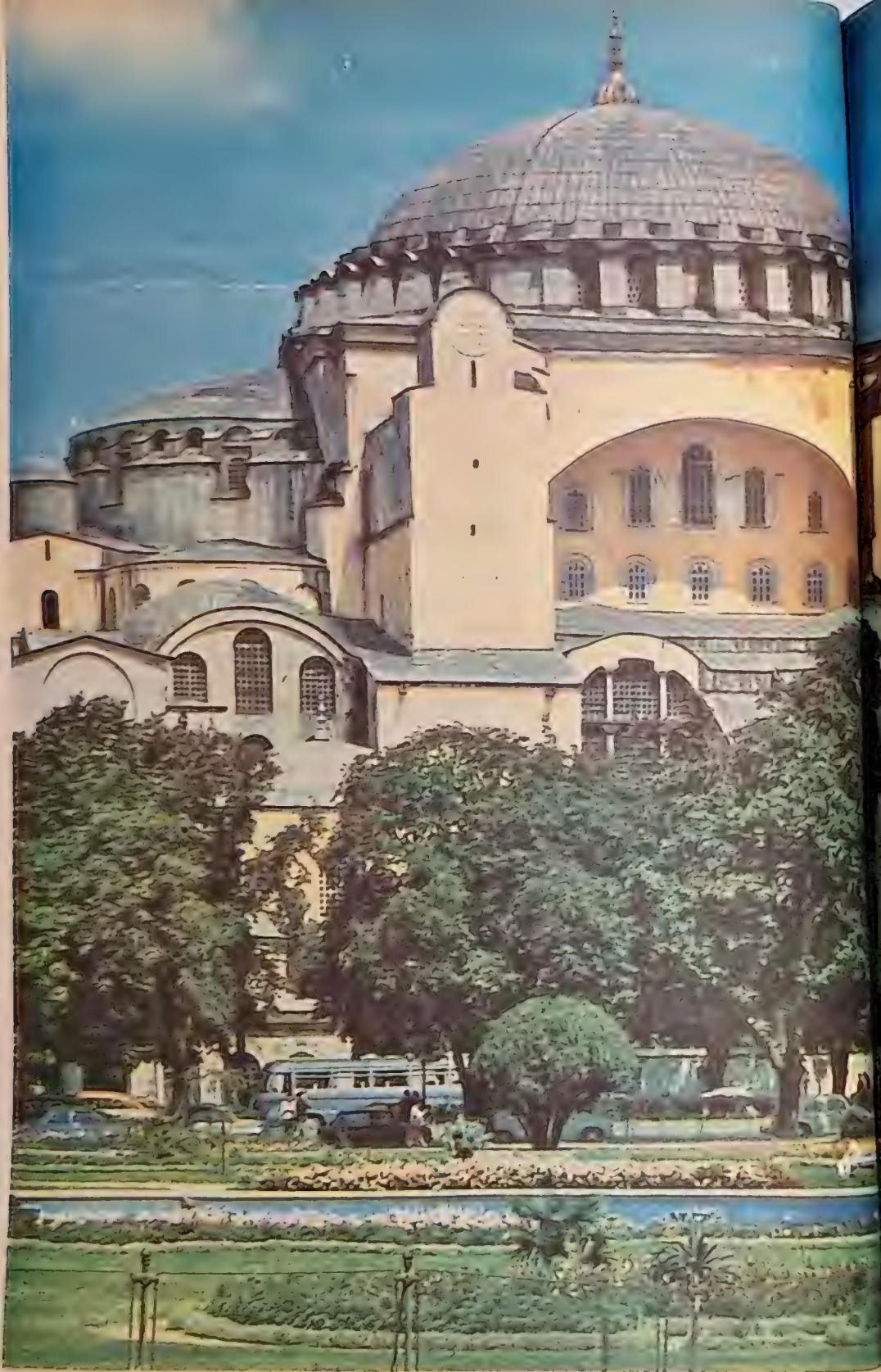
Marcianus'un bütün isteği, dinî anlaşmazlıklara bir son vermektir. 451'de toplandığı Ruhani meclis, monofizme karşı çıkarak yandaşlarını mahkûm etti. Bu, Bizans'ın geleceğini de karartan yanlış bir karardı. Monofisizmi (İsa'nın varlığında insanlıkla ilâhi özün birleştiğini savunan akım) benimsemiş Doğu eyaletleri, gitgide Bizans'tan uzaklaşıp kopacaklar ve VII. yüzyılda önce Sasanîler'in sonra da Araplar'ın ellerine geçmeleri adeta kolaylaşacaktır.

Marcianus ülkeyi ustaca yönetti, Hunlar'la savaştı ve maliyeyi düzene soktu. Yine Trakyalı bir asker olan imparator Leo İdöneminde (457—474) Bizans, Batı-

yı yeniden ele geçirmek için başarısız denemeler yaptı; bu denemeler, imparatorluğun güçsüzlenmesine yol açtı.

İmparatorlar, siyasal fesatların oyuncağı olurken dinsel anlaşmazlıklarda taraf tutarak küçük siyasal kavgaların siyasal nitelik kazanmasına neden oldular.

Theodosius bir din tartışması sonunda İstanbul patriği Nestorius'u sürgüne yolladı (431). Zeno 482'de İstanbul'u üstün tutan Birlik fermanı ile Roma - İstanbul kavgasını yatıştırmayı umdu. Anastasius ayın usulüne yenilik getirmek istedi ve gerçek bir iç savaşın kopmasına yolaçtı. Dinsel tutkuların doğurduğu bu kargaşaya, süreklilik alan halk ayaklanmaları da eklendi. Devlet hazinesinden beslenen İstanbul halkı, kıtlık ve pahalılık yüzünden başkaldırdı. 407'de mahkeme başkanının sarayı yakıldı; 404'de, aziz

İcannes Khrysostomos'un sürgüne yollanması, Ayasofya'nın yakılmasına yol açan bir başkaldırıya neden oldu; 431'de imparatorun kendisi de isyancıların saldırısına uğradı.

Halkın ayaklanmasıyla kargaşalığa düşen yalnızca İstanbul değildi; bütün büyük kentlerin, özellikle İskenderiye'nin yazgısı da ayaklananların elindeydi. Bizans İmparatorluğu için çalışan ve gerçekçi, İlyria'lı bir askerin yönetimi alması mutlu bir olay oldu. Bu asker, kendi adını taşıyan soyun kurucusu Justinus'tur (518—527). Justinus, imparatorluk muhafızları komutanıydı. İmparator ilân edilince kendisinden önceki imparatorların siyasasına zıt bir siyasa uygulayarak dinsel kavgaları bir yana bıraktı. Papa Hormisdas'a yaklaştı, maliyeyi düzene soktu, böylece Justinianus'un şanlı saltanatını hazırladı.

yeniden canlanma

JUSTİNİAUS. amcası Justinus'tan sonra taht'a geleceği zaman eski hükümdar soyu İsvahlılar'ın muhalefetiyle karşılaşmıştı. 532'de korkunç bir ayaklanma İstanbul'u kana buladı ve yeni imparator tahtını. İmparatoriçe Theodora'nın sertliği sayesinde koruyabildi. O, Büyük Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurma düşleri içindeydi. Bizans'ın bütün güçleri otuz yıldan daha uzun süre bu büyük amaca yöneltildi. Justinianus girişiminde çok büyük bir direnme gösterdi; gücünü Roma İmparatorluğu anısından alıyordu. Justinianus'un savaşı sınırsız siyasal ve dinsel iki hedefe yönelmişti.

Dini bir olay, İmparatorun Afrika'ya müdahalesine ilk fırsatı verdi. Afrika'daki eski Roma sömürgelerine yerleşmiş olan Vandallar, kendilerini Katolik'liği kabule zorlamakla suçladıkları kralları Hilderic'i tahttan uzaklaştırmıştı. Justinianus, generallerinden Belisarios'u Afrika'ya yolladı (533); Belisarios, Vandal rejimine son verdi ve Ariusçuluk ile Donatusculuğu da yasaklayarak Afrika'yı Doğu İmparatorluğu'na bağladı (534).

Afrika'nın işgali, Theodorich'in İtalya Krallığı'na yöneltilecek bir hareketin başlangıcıydı. Theodorich yarımadayı boluğa kavuşturmuş ve Katolikleri hoşgörü ile karşılıyordu. Fakat Justinianus savaşçı niyetlerini açığa vurunca; Theodorich, kendi güvenliğini sağlamak için Romalı senatörleri idam ettirdi. Papa

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla camiye dönüştürülen "Ayasofya"

Juannes I 'i hapsetti. Bu yanlış tutum, İtalya'da güçlü olan katolik partisinin Ostrogotlar aleyhine dönmelerine yolaçtı.

Theodorich'in ölümünden ve rahibe Kraliçe Amalasonte'in öldürülmesinden sonra Ariusçu parti Theodat ile zafere ulaştı. Justinianus, Amalasonte'un idamını İtalya'ya müdahale için fırsat bildi (536).

Ünlü komutan Belisarios ve (sonra onun yenilgisi üzerine) komutan Narseos emrindeki Bizans orduları yirmi yıl süren uzun ve kanlı savaşlardan sonra ostrogot-

ları kesin yenilgiye uğratarak İtalya'yı ele geçirmeyi başardı (555).

Bu zaferden sonra Justinianus yasalarını İtalya'ya uygulayarak ve yerel yönetim görevinin büyük bölümünü piskoposlara vererek İtalya'yı Bizans'a bağladı. Justinianus, İspanya'daki bir iktidar kavgasını fırsat bilerek; İspanya sahillerinin bir kısmını özellikle Cartagena Malaga ve Cardoba'yı işgal etme olanağını buldu.

Bizans'a Batı'yı yeniden fethetmek çok pahalıya mal oldu; çünkü Justinianus'un orduları İtalya'da erir ve imparatorluğun mali gücünü tüketirken ülke Doğu'da, her yandan düşman korkusu altındaydı.

Bir tiyatro oyununu betimleyen duvar resmi (Napoli Müzesi)

Ordu birliklerinin büyük kısmı yabancı asıllı askerlerden oluşmuştu.

İranlılar, Hunlar, Bulgarlar ve İslavlar, imparatorluk sınırına saldırıyor ve geleceğini tehlikeye düşürüyordu.

Sasani Hükümdarı Hüsrev I Anorşar van (531—579), Asya'daki imparatorluğunu genişletmek için koşullardan yararlanmayı bildi. 540'da Belisarios, İtalya'da savaşırken Hüsrev I. Suriye'yi ele geçirdi ve İstanbul Sarayı'nı beş yıllık bir saldırı-mazlık antlaşmasıyla kendisine yıllık haraç ödemeye zorladı. Justinianus egemenliği Doğu sınırında savaşı, İranlılar'a ağır haraçlar ödeyerek önleyebildi.

sarsıntılar dönemi

BİZANS, Avrupa sınırında da tehdit altındaydı. Bulgarlar 534'de Tuna'yı aştı. 540'da Hunlar da Balkanlar'ı yakıp yıktı, İstanbul sularına dayandı. 549, 551, 558 yıllarında Hunlar'ın yeni akınları birbirini izledi ve Bizanslılar kendilerini çok zor savundular.

Justinianus, Batı'yı fethetmek uğruna herşeyden önce yakın düşmanların püs-kürtülmesini gerektiren asıl tehlikeyi gormezden gelmişti. İmparator, sınır

boylarına kaleler yaptırdı fakat bu kaleleri savunmak için güçlü bir ordu gerekliydi; oysa, Bizans ordusu çok kötü yönetiliyordu. Birliklerin büyük kısmı, yabancı asıllı askerlerden kurulmuştu. Ordu disiplini generaller arasındaki anlaşmazlık ve imparatorun güvensizliği yüzünden zayıflamıştı. Öte yandan askerlere iyi ödeme yapılmıyor, iyi beslenmiyorlardı.

Ordunun yönetimi yetersiz kişilerin eline bırakılmıştı, 565'de ölümünden sonra Bizans, imparatorunun sömürgeci siyasası yüzünden bunalmış olan halkın ayaklanmalarıyla yeniden sarsıldı. Justinus II'nin güçsüzlüğünden yararlanan Avarlar, Panonya'da; Lombard'lar, Po vadisinde yerleşti. Doğu'da İranlılar, Suriye'yi ele geçirdi. İmparator Tiberios'un Sasani'leri yenmesi, sonra Maurikios döneminde Avar ve İslavlar'ın geri püs-kürtülmesi geçici zaferler oldu. Afrika genel valisi Herakleios imparator Phokas'ın güçsüz egemenliğine son verdi. Justinianus'un eseri ağır yaralar almıştı (610).

Ölümüyle birlikte ülkenin bütün sınır boylarında savaşlar başladı ve Doğu'da

Persler hemen saldırıya geçtiler. Kuzey'de İslavlar'la Avarlar, Lombardlar'ı İtalya'ya ittiler. Galya ve İspanya'da Franklar'la Vizigotlar bir çırpıda imparatorluk otoritesinden sıyrılıp çıktılar.

İmparator Justinus II (565—578) bütün bunlarla başedecek güte değildi. Hazar Denizi yakınlarında yaşayan bir anlaşma önerdi. Görüşmeler, Bizans—Pers ilişkilerini giderek gerginleştirdi. Bir vergi konusunu bahane eden Hüsrev I Dara'yı zaptetti. Tiberius I in yardımıyla Justinus, Hüsrev'i Malitene'de (Malatya) yendi. İran'a girdi, tam Sasani başkentine yaklaşıırken de Hüsrev öldü (579).

Mauricius da (582—602) Sasaniler'e karşı başarılı seferler düzenledi, ülkenin batı kesimini imparatorluğuna kattı. Avarlar'a karşı yürüdü, batıda iki eksarlık (askeri valilik) kurdu.

Bir askeri ayaklanma Mauricius'un egemenliğine son verdi, yüzbaşı Phocas (602—610) imparator seçildi. O dönemde Hüsrev iki Suriye ve Mezopotamya'yı işgal edip Karaköy'e kadar sokuldu. Afrika eksarkı Heraklios başkaldırıp İstanbul'a geldi ve taht'a çıktı (610—711).

Bizans Kalesi

kargaşa ortamında

HER şey yine başlangıç noktasına dönmüştü. Ülke baştan bir uçtan bir uca bir kargaşayı yaşıyor, sınırlar dört bir yandan istila tehlikelerine uğruyordu. Öyle ki, Mısır'ı da istila etmesinin radından Herakleios, Sasani-ler'e vergi vermeyi bile kabul etti. Üç yıl geçmeden yeniden savaş başladı, İstanbul'a saldıran birleşik Pers-Avar kuvvetleri güçlükle püskürtüldü. Barış, Hüsrev II ölünce (628) ancak sağlanabildi.

Kaybedilen eyaletlerin bir bölümü geri alındı, bir bölümü yeniden elden gitti ve imparatorluk duraklama—gerileme arası bir döneme girdi. Constans II bütün döneminde Araplar'la savaştı. Doğanadolu, Kyrenaika ve Kıbrıs'la Afrika eyaleti Araplar'a geçti. Aralarında hilafet kavgası başlamamış olsaydı, başkente kadar gelip İstanbul'u da almaları iştenden değildi.

İmparator, hükümet merkezi Syrakusai'ye taşırken çıkan bir ayaklanmada öldürüldü ve yerine oğlu Constantinos IV aldı (668—685). Araplar ilk kez onun döneminde İstanbul'u kuşattılar, fakat bir sonuç alamadılar. Emevi halifesi Muaviye Bizanslılarla otuz yıllık bir barış yaptı (678).

Bu kez tehlike Aşağı Tuna'dan ve Bulgarlar'dan geldi. Scythia Minor (Dobruca) yüzünden Bulgarlarla tutuşulan savaşta Bizanslılar yenilgiye uğradılar ve yeni komşu Bulgar devletini de böylece tanımış oldular.

General Leontinos ayaklanmalara başına geçti ve imparatoru devirerek Herakleios sülalesinin üstünlüğüne son verdi. Döneminde (695—689), Araplar durmaksızın Bizans topraklarını ellerine geçirdiler.

Leontinos'u Tiberios II (698—705) tahtından indirdi, onu da Bulgarların yardımıyla geri dönen Justinianos alaşağı etti, ama kısa sürede öldürüldü. Onu izleyen imparatorlardan Bardanes ve Philippikos (711—713) Anastasios II (713—715) ve Theodosios III (715—717) dönemleri, daha çok gerileme ve toprak kaybı dönemleridir.

Leon III taht'a çıktığında, ülkenin durumunda herhangi bir değişiklik yoktu.

Constantinos VI (780—797), Leon'dan sonra taht'a çıktı. Ama ülkeyi onun adına annesi Eirene (780—802) yönetti. Eirene,

Altın kupa (Erken bizans)

Kadın büstü biçiminde kantar topuzu (Erken Bizans)

resim konusundaki yasağı kaldırdı, arkasındaki oğlunun gözlerine mil çektirdi. 802 yılında imparatoriçe, başhazinedarı Nekaphoros tarafından tahttan indirildi ve yeni imparator (802—811) bir Bulgar savaşı sırasında öldürüldü; taht'a çıkma sırası Mikhael Rhangabe I (811—813) geldi. Bulgarlar bu kez yenildiler ve yeni imparator, ilk iş olarak yine resimleri yasakladı.

Bir ayaklanmada o da öldürüldü ve ayaklanmayı yöneten Mikhael Traulos II imparator oldu (829—842). Hoşgörülü

İmparator Arkadius'un büstü

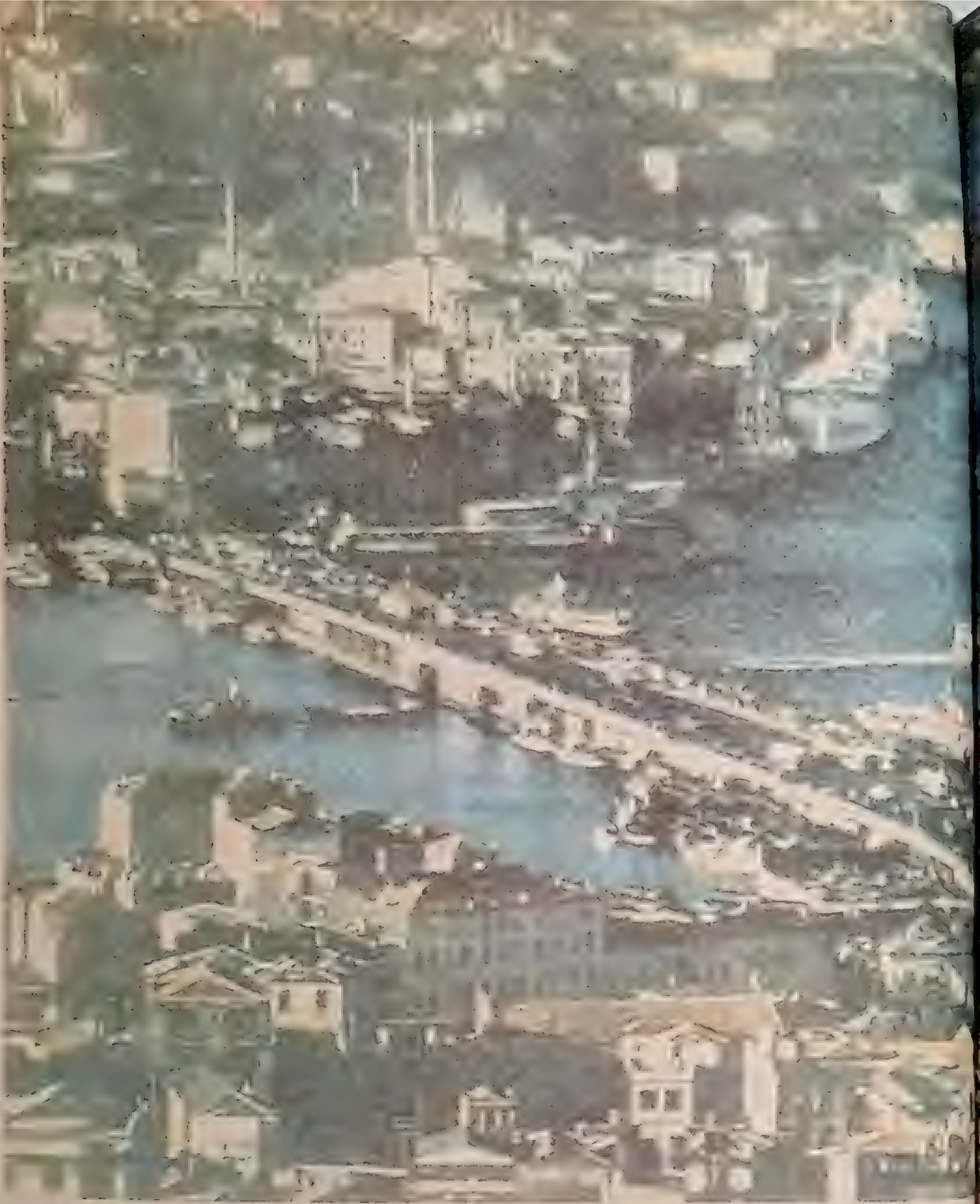
davrandı. Oğlu Theophilos (829—842) ve karısı Theodora (842—859) dönemlerinde ticaret, sanayi ve sanat çok gelişti.

ikinci bir parlak dönem

867 ile 1081 yılları Bizans İmparatorluğu'nun ikinci parlak dönemini yaşadığı yıllar sayılır. Michael'in gözdesi Makedonyalı Basileos'un kurduğu Makedonya sülalelerinin egemen olduğu bu dönemde Bizans her yönden güçlenmişti. Topraklar Doğu'ya doğru genişledi. Buna karşılık Bulgar ve Arap saldırılarını durdurmak pek mümkün olmadı. Nikephoros II döneminde (963—969) Suriye bölgesinde birçok zaferler kazanıldı. Romanos II'nin oğlu Basileos II de (976—1025) Bulgar devletini ortadan kaldırdı. Ölümüyle Bizans tam bir gerileme dönemine girdi.

Daha sonra imparatorlar birbirini izlediler. Bu imparatorlar döneminde Normanlar, Güney İtalya'ya; Peçenekler, Tuna yönüne, Oğuz Türkleri de Doğu Anadolu'ya saldırıya geçtiler. İtalya elden çıkınca Doğu ve Batı kiliseleri de birbirinden ayrıldılar (1054).

Theodora'nın ölümüyle Makedonya sülalesinin saltanatı da bitmiş oldu. Mikhael VI imparator oldu ama, bir yıl geçmeden ordu, İshakios I Komnenos'u tahta geçirdi (1057—1058). İki yıl sonra saltanatı Constantinos'a (1059—1067) bıraktı.

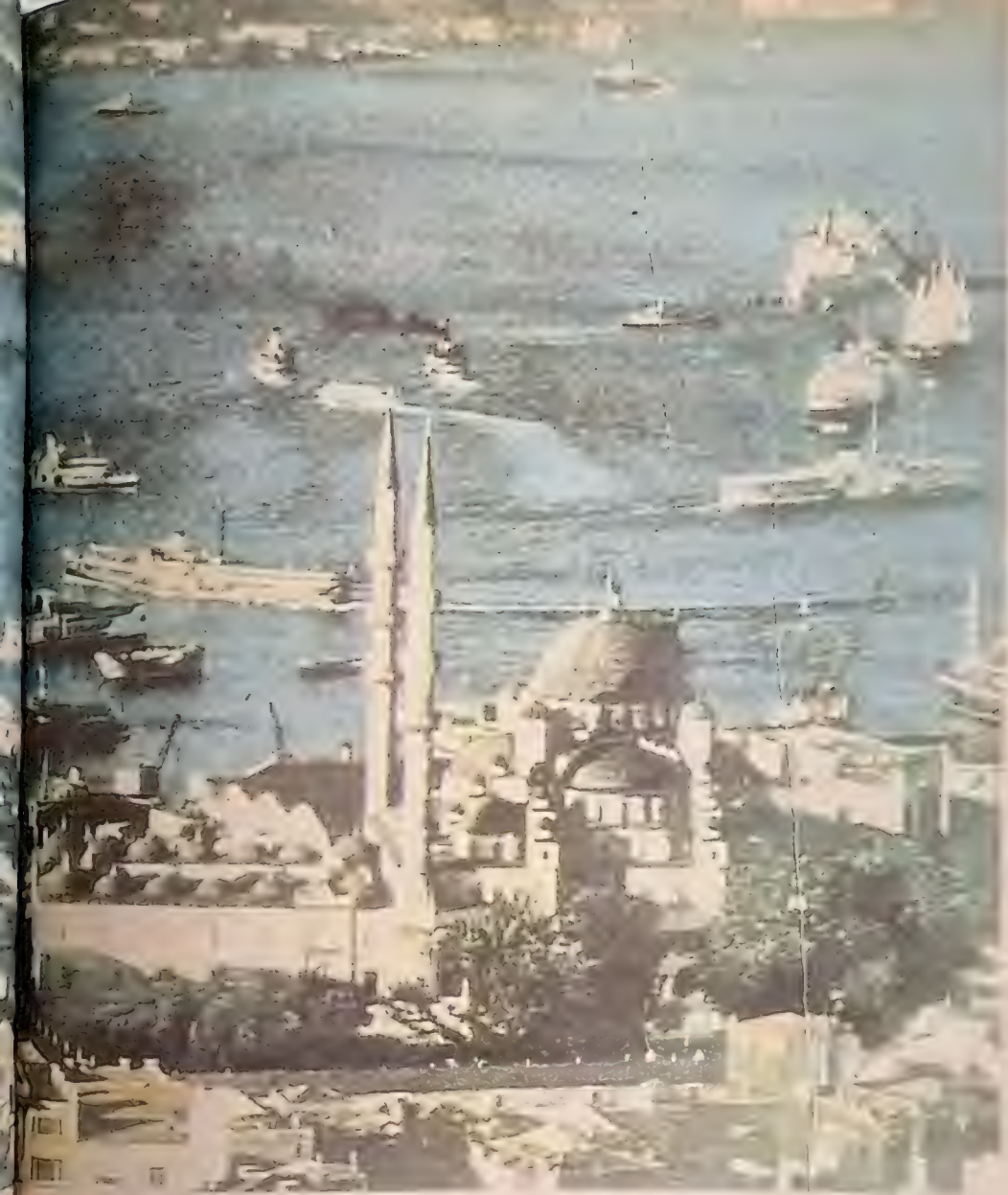
Istanbul: Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin en önemli kenti olma özelliğini her zaman taşır. Kentin her bir köşesi ayrıca ilk kurucuları ile Bizans döneminin kalıntılarıyla da doludur.

Ölünce imparatoriçe, General Romanos Diogenes ile evlendi. Romanos VI. taht'a çıktığında Selçuk orduları bütün Anadolu'yu tehdit ediyordu. Yapılan savaşta Alpaslan'a Malazgirt'te yenilip tutsak düştü.

Yerini alan Mikhael VIII Parapinakes'i (1071—1078) ordu pek tutmadı ve alaşağı ederek askeri valî Nikephoros III Botaniates'ı çok geçmeden de Aleksios Komnenos'u (1081—1118) taht'a çıkardı.

Daha sonraki dönemler, 1081—1204

yılları arası, Bizans'ın bir "dünya devleti" olduğu son aşamadır. Bu dönemde Batı'da Norman tehlikesi başgöstermiş, ordu bozgunlara uğramış, yapılan yardımlara karşılık Venedik tacirlerine geniş ayrıcalıklar verilmiştir. Anadolu, Selçukluların eline geçmiştir; ancak Haçlı seferleri sayesinde imparatorluk içine düştüğü kötü durumlardan bir parça olsun yakasını kurtarabilmiştir. Bu arada Kılıç aslan I. yenilgiye uğramıştır, Bithynia ve Pamphylia geri alınmıştır ama

Antiocheia'da (Antakya) bağımsız bir Latin devleti kurulmuştur. Normanlar, Korfu adasına çıkarma yapmışlar Korinthos ile Thebai'yi yakıp yıkmışlardır.

Giderek bazı küçük başarılar da elde edilmemiş değildir. Bir süre tehlikeyi durdurucu barış antlaşmaları yapılmış, eskiden kaybedilmiş bazı yerler geri alınmıştır. Manuel I kendini yeterince güçlü gördüğünde Anadolu'ya saldırmaya kalkışmış Myriokephalon'da (Düzabel) bozguna uğramıştır (1176). Bunun sonucunda Bizans'ın Anadolu'yu yeniden ele geçirme umutları büsbütün yitmiştir.

kanlı kavgalarla

BİR yandan savaşlar, bir yandan sınır saldırıları sürüp giderken; öte yandan taht kavgaları da eksik olmamaktadır. 1183 yılında Andronikos I Komnenos'u tahttan indirip yerine geçen İsaakios II Angelos (1185—1195) Angelos sülalesini kurmuştur. Selçuklular'ın saldırılarına karşı koymuş, Normanlar'dan Yunanistan'ı geri almış, fakat ikinci bağımsız Bulgar devletini tanımak zorunluluğunu duymuştur.

Bunu kardeşi Aleksios III'ün (1195—1203) ayaklanması izlemiş, İsaakos'un

oğlu Haçlılara başvurup yardım isteyince tahttan indirilmiştir. Aleksios IV de (1203—1204) kısa bir süre sonra yönetimi bir başkasına bırakmış; Haçlılar, İstanbul'a yürümüşler, kent düşüp yağmalanmış ve İmparator Aleksios V kaçmak zorunda kalmıştır.

İmparatorluk böylece Haçlılar eline geçmiş ve topraklar arada paylaşılmıştır.

Bizans mozaik sanatının eşsiz örnekleri (Ravenna - İtalya)

Merkezi İstanbul olmak üzere bir Latin İmparatorluğu kurulmuştur. İmparator toprakları üzerinde bir takım beylikler, prenslikler ve küçük Rum devletleri belirlenmiştir.

Bu Rûm devletleri içinde Bizans'ı devam ettiren tek devlet, İznik'teki küçük imparatorluk oldu. Theodoros I Laskaris (1204—1222) iyi bir siyasa güderek devletini Marmara'dan Sakarya ve Menderes kıyılarına kadar genişletti. Yerine gelenler Anadolu kıyıları önündeki adaları Latinler'den alıp Avrupa yakasına geçti ve Bulgar topraklarıyla Selanik'i işgal ettiler. En büyük başarıyı, yönetimi bir darbeye alan General Mikhael Palaiologos sağladı. 1261'de İstanbul'a girdi ve Latin İmparatorluğu'na son verdi.

Mikhael VIII Poleologos'un (1261—1282) kurduğu Paleologos sülâlesi yaşadığı son sülâle dönemidir. Devlet, Avrupa yakasında topraklarını genişletmeye çalışırken Napoli ve Sicilya Kralları'nı elde eden Charles d'Anjou gerçek bir tehlike olarak ortaya çıktı ve Berat'ta (Arnavutluk) yenilmesine karşılık, ancak Sicilya ayaklanması sonucunda Bizans yakasını kurtarabildi.

Mikhael, İlhanlı-Moğol hükümdarlarıyla da iyi ilişkiler kurdu. Fakat dostluk, Mısır Memlûkları yüzünden pek uzun sürmedi. Boğazlarla ilgili bir anlaşmazlıktan ötürü, Altınorduylar, Bulgar

Diğer bir mozaik örneği (Ravenna - İtalya)

larla birleşip Bizans üzerine geldiler. Michael, Mısır-Altınordu ittifakına katılmak zorunda kaldı; kızını Altınordu Hanı Berke'nin Generali Nogay'la evlendirip sağladığı yardımla Bulgarlar'ı yendi.

Bu arada mali durum son derece bozulmuştu. Michael, Cenevizliler'in yardımına dengesini buldu, ama verdiği aracılıklar sonucu, giderek Cenevizliler'in mali hâkimiyeti altına girdi.

bizans'ın çöküşü

MİKHAELVII Paleologos, bazen siyasal manevra bazan da zor kullanarak Latin Haçlılar'dan İstanbul'u geri almıştı; fakat bu zafer, çok ağır ekonomik fedakarlıkları gerektirmiş, böylece imparatorluğun yaşama gücü büyük ölçüde zarar görmüştü. Bunun yanı sıra, imparator, Latinler'le mücadele ederken, Türk tehlikesini ihmal etmişti. Kendisinden sonra Bizans'da işbaşına gelenler ekonomik çöküntü ve Türklerin gitgide genişleyen ve güçlenen baskısı yüzünden çok zor koşullarla karşı karşıya kaldılar.

Michael VIII'in oğlu Andronikos II (1282—1328) siyasal yeteneklerden yoksun bir imparator değildi, fakat gücünün çok üstünde zorluklarla karşılaştı. Güçlük, her yönde kendisini göstermişti.

Andronikos II nin kiliseler birliğine karşı olumsuz tutumu bir kez daha Bizans'ın Batı ile ilişkilerini sarstı. Latin İmparatoru Philippe de Tarente Epir'i ele geçirirken, Militin'in Sırp ordusu da Drazzo'yu alarak Makedonya'yı işgal etti. Andronikos II, tehlikeyi uzaklaştırmak için kızlarından birini Sırp Kralı Militin'e verdi. Ne var ki, asıl tehlike İtalyan Cumhuriyetleri Venedik'le Ceneviz'den ve Türklerden gelecekti.

Cenevizliler, İstanbul'un karşı yakası Galata'da yerleşmişlerdi. Bir süre sonra Karadeniz'le yapılan ticareti ele geçirdiler ve bu nedenle Venedik'le araları açıldı. Bu anlaşmazlıkta Andronikos II, Cenevizlileri desteklediği için Venedik, Bizans'a savaş açtı, imparatoru yenilgiye uğrattı ve bazı ticari ayrıcalıklarla Marmara'daki takımadayı aldı.

Bu savaştan faydalanan Cenevizliler de Galata'yı askeri bakımdan güçlendirmişler ve Khiosadası'nı ele geçirmişlerdi. Türkler'in Önyasya'da büyük bir tehlike niteliği kazandığı yıllarda, Bizans'ın ihtiyatsız bir davranış içinde görünüyordu.

On yıldan az bir süre içinde Andronikos II, İznik İzmit, Bursa ve İzmir dışındaki bütün Marmara bölgesini yitirmişti. 1293'ten sonra iktidarı paylaştan Michael IX'un savunma çabalarına rağmen, Türk-

Bizans imparatorlarından Justinianus (V. yüzyıl)

ler, Bizans kentlerini ele geçirmeyi sürdürdüler.

Andronikos II, Roger de Flor komutasındaki ücretli Katalan ordusunu hizmetine alarak Bayezid'den kurtulmayı tasarladı. Katalanlar, Toros dağlarına kadar ilerlediler. Bu kez Andronikos II, Roger de Flor'un gerçek niyetinden kuşkulandı. Komutanı İstanbul'a çağırdı ve Roger de Flor burada Michael IX'in emriyle öldürüldü. Katalanlar, bu haberi alınca imparatora savaş açtılar, Trakya'yı yakıp yıktıktan sonra imparatorun ordusuna yenildiler.

İmparatorluğu korkutan çeşitli tehlikelere ve Türkler'in aralıksız ilerleyişine

karşılık İmparator Andronikos II Trakya'da ve Balkanların bir bölümünde Bizans egemenliğini yeniden kurmak umunduydu, fakat iç savaş birden patlak vererek imparatorluğun bu son kurtuluş umudunu da yok ettiler.

Andronikos II'nin torunu ve geleceğin Andronikos III ü ödeyemeyeceği borçlar altına girmişti. Bu yüzden Önasya ya da Pelopones'e sahip olmayı istiyordu. Torununun planlarını öğrenen imparator, onu taht üzerindeki hakkından yoksun bıraktı. Andronikos III, kalabalık bir muhalifler grubunu çevresinde toplayarak başkaldırdı, ağır vergilerle ezilen halkı da başkaldırıya kışkırttı. Silahlandırdığı kalabalık İstanbul üzerine yürüdü ve İm-

Bizans İmparatoriçesi Theodora (Justinianus'un eşi)

parator, torununa Trakya'yı ve Makedonya'nın bir bölümünü bırakmak zorunda kaldı (1321).

Bir yıllık bir durgunluktan sonra başkaldırı 1322'de daha da kanlı bir biçimde yeniden başladı. Andronikos III, bir kez daha başkent üzerine yürüdü, dedesinden taht üzerindeki vesaret hakkını yeniden tanımasını istedi. İmparator bu isteği yerine getirmek zorunda kaldı.

umut uyandıran bir imparator

YENİ İmparator (1328-1341) dedesinin hatalarını tekrarlamamaya çalıştı. Zeki, yetenekli ve duygulu bir

insandı. Devletin iç yönetimini imparatorlarla olan savaşları sırasında en büyük yardımcısı olan İoannes Kantukuzinos'a bıraktı. Ülke dışında ise saltanatı süresince Türk ve Balkan sorunlarıyla uğraştı. Bütün savunma çabalarına rağmen Orhan Bey'in tüm Anasya'yı ele geçirdiğini biliyoruz.

Yunanistan ve Balkanlarda ise imparator daha başarılı olabilirdi. Cenevizliler'den Khios adasını geri aldı (1336). Sırp'lar'a karşı Bulgarlarla anlaştı. Fakat Stefan Dusan'ın Sırp orduları Bulgarları yenilgiye uğrattı. Duşan, Bulgar tahtına bir Sırp prensini getirdi. Andronikos III Bulgarların durumundan faydalanarak Karadeniz kıyılarında bazı Bulgar kentle-

rini işgal etti. Ne var ki, ertesi yıl Sırplarla Bulgarlar Bizans'a karşı birleştiler ve İmparator aldığı kentlerden çekilmek zorunda kaldı. Öte yandan Stefan Dušan, Makedonya'nın bir bölümünü ele geçirdi. Sırplarla barış, 1334'de Macar tehlikesi yaklaştığı sırada imzalandı.

Andronikos III, Batı'da önemli başarılar elde etti. İç karışıklıklarla sarsılan Tesalya'yı işgal ederken (1335), Arnavutluğu, Bizans korunmasını kabule zorladı. Sonra Epir'e karşı harekete geçti. Bazan siyasaıyla bazan zor kullanarak bölgeyi imparatorluğa kattı (1340). Böylece İstanbul Latin İmparatorluğu'nun son kalıntıları da yok edilmiş oluyordu.

11. yüzyıl Bizans mezar buluntuları

Andronikos III, bu başarılar sırasında Türk tehlikesini de kollamak zorundaydı. İmparator, bu amaçla, Roma Kilisesi ile bir anlaşma ortamı hazırlayarak Osmanlılar'a karşı kendini güven altına almayı düşündü. Fakat anlaşma sağlanamadı.

Andronikos III'ün ölümü ile devlet, önemli dönüşümleri gerektiren bir bunalım dönemine girdi. Yeni İmparator İoannes V dokuz yaşında bir çocuktı. İmparatorluk danışmanları İoannes Kantakuzinos'la Aleksiyo Apokaukos, yönetime sahiplenmek istediler ve bu nedenle anlaşmazlığa düştüler.

Kantakuzinos barışı sağlamak için sınır bölgelerine gittiği sırada Apokaukos Naibe İmparatoriçe Anna'yı kaşırtarak Kantakuzinos'u devlete ihanetle suçladı. İoannes Kantakuzinos, yandaşlarının da desteğiyle, gerçek imparator İoannes V'e bağlı kalmak koşuluyla kendini Dimatoka İmparatoru ilan etti (1341).

İmparatorluk, altı yıl kanlı bir savaşla hırpalandı, bu savaşlara, siyasal ve ekonomik bunalımlar da ekleniyordu. İmparatoriçe Anna'nın şiddetli tepkilerine karşı Kantakuzinos, Sırplar'dan ve Aydın Beyi'nden yardım istedi. İmparatoriçe, Venedik'le bir karşı anlaşma yaptı. Venedik bu anlaşmadan sadece kendi çıkarları için faydalandı. Sonunda Anna mücadeleyi kaybetti ve Kantakuzinos, Trakya'nın tek sahibi oldu.

O sırada Aleksiyo Apokaukos öldürüldü. İoannes Kantakuzinos soyluların ve kilisenin desteğini sağlamış. Orhan Bey'le anlaşmıştı. İmparatoriçenin son direnişini de kırmayı başardı. 1347'de İstanbul'a İoannes VI Kantakuzinos olarak taç giydi ve İoannes V tahtın asıl varisi olarak ilan etti.

... ve parçalanırken

BİZANS düşmanları fetihlere girişmek için ülkeyi parçalayan iç savaştan yararlanmışlardı. Sırp Kralı Stefan Dušan Epir'i ve Tesalya'nın büyük bir kısmını ele geçirmişti (1352). Ceneviz 1346'dan beri Khios adasının sahibiydi. Böylece imparatorluğun bütün ticaretini de egemenliği altına almış oluyordu. İoannes VI, tacirlere karşı yeni yasalarla mücadeleye girişti ve ticareti Cenevizlilerin elinden kurtarmak için önlemler aldı.

Ceneviz derhal harekete geçti ve Bizans donanmasını yaktı (1349). fakat ertesi yıl bu kez Venedik, Cenevizliler'e

İmparator İoannes IV (13. yüzyıl)

savaş açtı. Bizans'la birleşerek Galata'yı kuşattı. İki taraf donanması Boğaz'da karşı karşıya geldi (1352). Savaş, Venedik donanmasının yenilgisiyle sonuçlandı. İoannes VI, Cenevizle mücadelesinde yalnız kalmıştı.

Bu dış çarpışmalardan henüz çıkmıştı ki, çok tehlikeli görünen bir iç meseleyle karşılaştı. Kantakuzinos'un düşmanlıklarının kıskırttığı İoannes V tahttaki ortağındankurtulmak için fırsat arıyordu. İki hükümdar da yabancı devletlerden yardım istediler. Kısa ömürlü bir başarıdan sonra Kantakuzinos (1354) taht üzerindeki iddiasını ve Türklerle kurduğu ilişkiler nedeniyle kendisini

suçlayan güçlü ve yaygın bir muhalefetle karşılaştı.

Orhan Bey, Gelibolu'yu ele geçirmiş ve böylece Avrupa'ya ilk adımını atmıştı. İoannes V, bu durumdan faydalanarak milliyetçileri çevresinde topladı ve İoannes VI Kantakuzinos'u tahttan indirdi (1356). Sonra oğlunu da yenilgiye uğrattı. Böylece tahtın kesin ve tek sahibi oldu.

İoannes V Poleologos'un saltanatı (1354) çok zor koşullar içinde başladı; Bizans, özellikle Türk tehlikesi karşısında, ekonomik bakımdan ve askerî alanda güçsüzdü. Sırp Kralı Stefan Dušan'ın

İmparator Romanos I'in kabartması

ölümü (1355) ve imparatorluğun parçalanması Bizans'ı bir düşmandan kurtarmış; ama aynı zamanda, Türk tehlikesine karşı başvurulabilecek bir yardımcı güçten de yoksun bırakmıştı.

Güçsüzlüğünü bilen İoannes V, kendinden önceki hükümdarların başvurduğu çareye başvurarak kiliseler birliğini sağlamak yoluyla Bizans'ın sonu ile yakından ilgilenen Batılı prensleri kendi yanına çekmeyi denedi, fakat bu plan başarısız oldu. Bunun üzerine, Sırp, Bulgar ve öteki Ortodoks prenslerin yardımını sağlamak istedi, aynı başarısızlık tekrarlandı (1364).

türkler sahneye giriyor

BU sırada Murad I'in tahta çıkışı ile Osmanlılar, Bizans'a karşı dostluk siyasasından vazgeçmişlerdi. Osmanlı Devleti artık Bizans için çok yakın ve kaçınılmaz bir tehlike oluştuyordu.

İoannes V, Batı'nın yardımını sağlamak için, Papa Urbain V'e boyun eğmeye razı oldu. 1369 sonbaharında Roma'ya giderek Katolikliği kabul etti. Ne var ki, buna rağmen Doğu kilisesi ile

Vatikan arasında anlaşma gerçekleştirilemedi: İoannes V İstanbul'a eli boş döndü.

Bunun üzerine İstanbul Patriği Filotheus Ortodokslararası bir birlik kurmayı başardı. Fakat zaferi geçici oldu: Osmanlıların ağır yenilgiye uğrattığı Sırp, bazı güney eyaletlerinin, dostları Bizanslılarca işgal edildiğini gördüler.

Ortodoks prensler arasında bir anlaşma tasarısı da böylece yarım kalınca İoannes V, Sultan Murad'a başvurarak, dostça ilişkiler kurmayı denedi. İmparatorluğun hayatı bir süre için güven altına alınmıştı, ama Bizans, artık Osmanlı devletinin üstünlüğüne boyun eğmiş oluyordu.

Papa Gregorius IX bir kez daha, karşılığında yardım vaad ederek Bizans Kilisesi'ni Katolikliği kabule çağırdı. Ortodoks Kilisesi bu çağrıya uymadı, Vatikan bir haç ordusu göndermeyi denedi, başarı elde edemedi. Venedik ve Cenevizliler, imparatorluğu parçalamak için sürekli olarak savaş açtılar.

İoannes V, Roma'ya gittiğinde, mali bir yardıma karşılık Bozcaada'yı vermeyi önermişti; 1376'da Venedikliler adayı istediler. Fakat Cenevizliler buna engel olmak için Andronikos IV'ün ayaklanmasını destekleyerek imparatorluk içinde kargaşalık çıkarttılar. Andronikos IV, Türklerin, Bulgarların ve Cenevizlilerin yardımı ile İstanbul'u kuşattı (1376), babasını tahttan indirerek imparatorluğunu ilân etti.

Bu olay iki İtalyan cumhuriyeti arasında, dört yıl sürecek bir savaşa yol açtı. Savaş sonunda yenen ve yenilen belli olmadı. Bozcaada'da Savoia'lı Amadeus'a verilerek yansız duruma getirildi.

Bu sırada Türkler Avrupa'da fetihlerini sürdürüyorlardı. Andronikos IV ile İoannes V anlaşmışlardı, Andronikos'un 1385'te ölümü taht kavgalarına son verdi. İoannes V, oğlu Manuel'i veliaht ilân etti.

İç barışın kuruluşuna rağmen Bizans artık bir gölge devletten başka bir şey değildi. Murad I, Bulgaristan'ı ve Sırbistan'ın güney eyaletlerini ele geçirmişti; Bizans, Hemen'de bütün sınırları boyunca Türk topraklarıyla çevrilmişti.

Bayezid babasından da daha kararlı ve tutkuluymdu. Bir-savaşı göze almadan önce siyasal yolları denemek istedi; İhtiyar imparatoru tahttan indiren İoannes VII'ye yardım etti (1390). Fakat Manuel, İoannes V'i yeniden işbaşına getirmeyi

başardı. Ne var ki, imparatorluğun artık Türklerin oyuncağı olduğu açıkça görülmüştü.

silinmeye doğru

IOANNES V, 1391'de başarısızlıklarla geçmiş bir saltanat dönemini kapayarak öldü. Manuel II (1391—1425) Bayezid'in karşı koymasına rağmen imparator ilân edildi. Türklerin İstanbul'u zorlamak için yaptığı kuşatmayı Batılı devletlerin, Türk ilerleyişini durdurmak umuduyla bir Haçlı ordusunu Balkanlar'a gönderdiği, fakat bu ordunun 1396'da Niğbolu'da Bayezid tarafınan ağır bir yenilgiye uğratıldığı ilerde görülecektir.

O günden sonra, Bizans'ın günleri sayılıydı artık. Bayezid, İstanbul'dan dünyadan ayırarak yalnız bırakırken, İoannes VII'yi başkaldırmaya kışkırtıyordu.

Manuel II, destekten yoksun, parasız ve güçsüzdü; imparatorluğu kurtarabilecek bir yardım sağlamak amacıyla Batı'ya bir geziye çıktı (1400); fakat Fransa ve İngiltere savaş halindeydiler ve İmparator belirsiz bazı sözvermelerden başka bir şey sağlayamadı. Bizans'ı bir süre için Timur'un Asyalı akıncıları kurtaracak, Balkanlar da bu sırada ba-

ğimsizliğe kavuşacaktı (1412). Osmanlı devletinin dağılışından faydalanan İmparator, daha sonra, Mehmet I ile olan barışçı ilişkileri sayesinde, Peloponnesos'ta Bizans egemenliğini yeniden kurdu; Korinthos'ta Türkler'i durdurmak amacıyla Eksamilion surlarını yaptırdı ve ülkenin yönetimini oğulları İoannes VII ile Theodoros II'ye bıraktı.

Prensler Latinler'den Mora'nın büyük bir bölümünü aldılar. Manuel II'nin saltanatının son yıllarında Murad II'nin padişah olmasıyla Türklerle savaş yeniden başladı.

İstanbul Türklerin eline geçmedi, fakat imparator, Murad'a vergi vermeyi kabul etti. Ankara Savaşı'ndan sonraki dönemde ele geçirdiği toprakları geri verdi. Eksamilion yıkıldı.

İoannes VIII'in döneminde (1425 — 1448), Bizans'ın durumu her gün biraz daha kötüye gidiyordu. İmparatorluğun sınırları; İstanbul dışında, Silivri'ye kadar olan bir bölgeyi Athos dağı ile dağınık birkaç prensliği içine alıyordu. Mora'da da Bizanslılar Frank prensliklerini ortadan kaldırarak yarımada üzerinde egemenlik kurmuşlardı. 1430'a doğru, Mora despotu Konstantin Paleologos birkaç küçük Venedik topluluğu dışında bütün yarımada'yı ele geçirmişti.

Erken Bizans monogramlı lahit (İstanbul)

yıkılan bir imparatorluk daha

TÜRK tehlikesi bir kez daha imparatoru, Roma'yla ve Katolik Batı ile sağlam bir anlaşma ortamını aramaya zorladı. **İoannes VIII**, **Papa Eugenius IV**'e ve Basel Konsili'ne elçiler gönderdi. Bu konsilin dağılması üzerine Papa, kiliseler birliğini tartışmak üzere Ferrare'de yeni bir konsil toplamaya karar verdi. 1437'de imparator Ortodoks kilisesi ileri gelenleri ile birlikte İtalya'ya geldi. Türklerin Batı'yı yakından tehdit eden büyük tehlikesine karşılık, birliğin sağlanması çok zor oldu. İki yıl süren tartışmalardan sonra ancak kabul ve ilan edilebildi (1439).

İstanbul'da, birliği kabul etmeyenler derhal yakalanmıştı; imparator başkente dönünce, şiddetli ve yaygın bir muhalefetle karşılaştı ve bu karşı hareket, Floransa Birliği ile sağlanabilmiş bütün olumlu sonuçları yok etti. **İoannes VIII**'in artık Batı'dan hiçbir şekilde yardım alma olanağı kalmadı. Türk tehlikesine tek başına karşı koymak zorundaydı. Leh ve Macar haç ordularının, 1448'de Murad'ın orduları

karşısında, ağır bir bozguna uğradıklarını biliyoruz. **İoannes VIII**, Türklerin bu yeni zaferinden kısa bir süre sonra öldü.

İmparatorun çocuğu yoktu. Dul imparatoriçenin ve **Murad II**'nin baskısı ile, Mora despotu. **Konstantin Dragazis** Konstantinos XI adıyla Bizans tahtına getirildi. Dragazis, Bizans'ın son imparatoru olacaktı (1448—1453).

Üç yıllık bir hazırlık döneminden sonra **Mehmed II**'nin komutasındaki Osmanlı ordusu, Bizans'a bir kez daha savaş açtı ve 1453'ün 29 Mayıs'ında İstanbul'u zaptetti. Konstantinos XI savaşırken öldü.

Yirmi yıl içinde, bazı İtalyan kentleri dışında imparatorluk, bütünüyle Türklerin eline geçti. Bizans, yüz yıldır, bir gölgeden başka bir şey değildi. Yalnızca bir askeri bölge olarak durumu, birkaç imparatorun ustalık siyaseti Doğu'da hâlâ koruduğu itibar ve sonunda Timur'un beklenmedik akını, kaçınılmaz yıkılışı bir süre daha geciktirebilmişti.

Bizans ile **Eskiçağ**'ın son siyasal kalıntısı da tarihten silinmiş oluyordu.

*Fatih
Sultan Mehmed
komutasındaki
Osmanlı ordusu
29 Mayıs 1453'de
Bizans'ı zaptetti.*

IX. KESİM

TÜRK DEVLETLERİ

1. ORTAASYA TÜRK DEVLETLERİ

(Göktürkler'den Kıpçaklar'a)

TÜRK tarihinde büyük Türk hanlığı tahtına çıkan sülalelerin en büyüğü olan Göktürkler, 552 yılından 745 yılına kadar 193 yıl yönetimde kaldılar. Türk tarihinin her bakımdan çok önemli bir aşamasını oluşturan Göktürkler, Cengiz'in başkenti Karakorum'un 60 kilometre kuzeyindeki Ötüken'i kendilerine başkent yapmışlardı.

Devlet başkanlarına, Avarlar gibi, "Kağan" prenslerine de "Tigin" diyorlardı. 552'de iktidarı Avarlar'dan aldıklarında Bumin, Doğu Kağanı, İstemi de ona bağlı olarak, Batı Kağanı oldu. Bumin ve İstemi kağanların, bir çoğu Türk soyundan olan boyları birleştirerek kurdukları devlet, ilk kez "Türk" adını taşıyordu.

Bumin Kağan ölünce yerine oğullarından biri değil de daha yetenekli kişiliği

nedeniyle İstemi Kağan geçti. İstemi, 555 yılında taht'a hak iddia eden son Avar prenslerini saf dışı etmişti.

İstemi'den sonra oğulları Batı Kağanı oldu. Bumin'in oğulları da Doğu Kağanlığı'na geldiler. Bu ikinci kuşak döneminde Türk devletlerinin sınırları Mete döneminden daha geniş ölçülere vardı. Aral, Balkaş ve Baykal'ın birer Türk iç denizi olduğu bu çağda, Hazar'ın kuzey ve doğu kıyıları da Türklerindi. Batıda Ural Dağları ve Ural ırmağı açılmış, Volga'ya erişilmişti. Doğu'da sınır Kore'nin kuzeyinden geçiyor, Büyük Okyanus'a dayanıyordu. Sahalin Boğazı kıyıları Türk egemenliğindeydi. Güney'de Doğu Türkistan'ın tamamı ve güneybatısı dışında tüm Batı Türkistan, hanlığa katılmıştı. Hindistan Hunarı'nı geriye süren Göktürkler, Keşmir'e ve Tibet'e dayanıyorlardı ve Kaosu'yu almışlardı.

giderek büyüyen göktürkler

DAHA güneydoğuda, Çin Seddi iki büyük devlete sınır çiziyordu. Bu genişlemeden ürken ve en yüksek derecesinde olan Bizans İmparatoru Justianus II., Goktürk kağanına elçiler göndermiş, iki ülke arasında dostluk ve ticaret ilişkileri kurulmuştu. Türk devletin güneydoğudaki büyük rakibi Çin, güneybatıdaki de Sasani devletiydi.

Türk el işçiliğinin en güzel örneklerinden halılar.

Sasaniler de bu çağlarda kudretlerinin doruğundaydılar. Göktürk Kağanlığı'nın doğu bölümünde 630—632 yılları arasında Çin egemenliği başladıysa da 682'de Kutluğ İltiş Kağan, ülkenin parlak dönemlerini yeniden canlandırdı. Fakat zaman zaman zor anlar da yaşanıyordu. Sözcüleri, sıralarda 300 bin kişilik bir Çin ordusu, imparatorluk başkenti Ötüken'e kadar sokulabilmişti.

Kutluğ İltiş Kağan'ın oğlu, bu orduyu bozarak devleti kurtardı. Kutluğ döneminde Araplar da Ortaasya'ya yaklaşmış; bir yandan Çin, diğer yandan Türk egemenliğini tehtide başlamışlardı. Sasani devletinin yerini, daha güçlü bir Müslüman Arap devleti Emeviler aldı.

VII. yüzyıl sonları ile VIII. yüzyıl başları hem Türkler, hem Araplar ve hem de Çinliler için büyük bir uyanış ve kalkınma dönemi olacaktı. Asya kıtasının üç büyük topluluğu, kıtayı aralarında paylaştılar. Bunlardan Çinlilerle Türkler'in yüzlerce yıldan beri büyük devletlere sahip olmalarına karşılık; Araplar, tarihte ilk kez büyük bir devletin kurucusu olarak görünüyordu. Bu arada Türk akınlarıyla iyice sarsılan ve çözülen İran; Arap etkisi altında iyice çökmüş ve tarih sahnesinden çekilmişti.

687'de Çin'in Şansi eyaletine girdikleri halde geri çekilmek zorunda kalan Türkler, 694'te Ning—Hsia yakınlarında Çinlileri yenilgiye uğrattılar. 706'da Kapağan Kağan'ın komuta ettiği Türk ordusuyla Çinlileri yenmesi, Türkler'in Çin'e karşı durumunu düzeltirken 707'de Kültigin'in komuta ettiği Türk ordusu Buhara yakınlarına kadar ilerledi. Böylece Türkler, Batı Türkistan'ın güneyinde yeniden Araplar ile karşı karşıya geldiler.

713 yılında Doğu Türkistan'da Beşbalık'a inen Göktürkler, bu bölgedeki İran ve Türk kavimleri üzerinde devletin otoritesini güçlendirdiler. 715'te asi Oğuzlar, Karagöl yakınlarında bozuldu. 22 Temmuz 716'da Kapağan, Bayırkular'ın ayaklanmasını bastırmaya çalışırken, Çerülen yakınlarında tuzaga düşürülüp öldürüldü.

Türkler bu olayı ulusal bir felaket saydılar. Kapağan Kağan'dan sonra yeğenleri Bilge Kağan ile Kültigin, Kapağan'ın iki oğlu ile iktidar savaşımına giriştiler. Bu uğraşı kazandıktan sonra birlikten ayrılmak isteyen boylara ve Çin entrikalarına karşı uzun savaşlar açıldı.

Göktürk devleti dönemi Türklerin bozkır uygarlığından yerleşik uygarlığa geçiş dönemidir.

Kültigin'in 27 Şubat 731 yılında ve ağabeyi Bilge Kağan'ın 25 Kasım 734'te öldürülmelerine kadar bu çekişmeler sürüp gitti.

İktidar çekişmesi

İKTİDARDAKİ Göktürk toplumuyla iktidarı ele geçirmek isteyen Oğuzlar arasındaki gizli savaşım, devleti iyiden iyiye sarsıyordu. Çin sınırlarından Hazar'a uzanan bölgeyi elde tutmak ve gündün güne baskısını artıran Araplar'a karşı bütün Batı Türkistan'ı savunmak oldukça güçlü Kingan dağlarının eteklerine sürülen Moğollar da durumlarından memnun değillerdi.

Hun, Tabgaç ve Avar dönemlerinde devlet yönetimine katılan Moğollar; Göktürkler tarafından iktidardan uzaklaştırılmış ve kendilerine sıradan bir kavim muamelesi yapılmıştı. Bu koşullarda ulusçu duygularına bağlı kalınarak bütün güçlüklerle karşı konulmuştu. Ancak Göktürk Kağanlığı, Göktürk birliğine bağlı Uygur, Karluk, Kırgız ve Basmil Türkleri'nin başkaldırması sonucu yıkıldı (745).

Göktürkler, Ortaasya'da ilk kez (Türk) adını taşıyan bir devletin kurucuları olarak tarihe geçmiştir. Göktürkler'de soyluluğa dayanan bir devlet düzeni vardı. Otügen'de oturan kağan, (İlig) unvanı alır ve bütün Türk boylarının başı sayılır.

Sonra birliğe bağlı boyların reisleri (kan) lar (han), nazırlar, (yabgu ve şad) ve buyruk diye adlandırılan yüksek dereceli devlet memurları (tudun, cur, tarhan, apa) diye sıralanırdı. Şehzadeler yabgu ve şad unvanıyla genel valilik ve başkomutanlık gibi önemli yerlerde bulunurlardı.

Göktürk devleti dönemi, Türkler'in bozkır uygarlığından yerleşik uygarlığa geçiş dönemidir. Bu dönemde hayvancılık yanında geniş ölçüde tarım da yapılmış, çevreleri sağlamlaştırılmış kentler meydana getirilmiştir. Isık göl yakınındaki Barshan, Tanrı dağlarının kuzey eteklerindeki Çargelan, Çumgal, Çaldıvar, Atbaş, Sirdak, Beg, Manakeldi gibi kentlerin kalıntıları bugün de görülmektedir.

Tarım bölgelerinde büyük su kanalları, araziye uygun su dağıtma şebekeleri düzenlenmiştir. Bu dönemden kalma Tötö kanalının uzunluğu 10 kilometreyi bulmaktadır. Kaya resimlerinden anlaşıldığına göre; Göktürkler, deri ya da keçe çizme ile uzun kaftanlar giyiyorlardı. Savaşçılar tulga (miğfer) kullanıyordu. Kılıçları uzun ve eğri biçimdeydi. Bayraklarının alemi altındandı ve kurtbaşı biçimindeydi.

Göktürkler, her yıla bir hayvan adı verilerek düzenlenmiş onikişer yıllık dönemlerden oluşturulan bir takvim düzeni kullanıyorlardı.

genel yaşamları üstüne

GÖKTÜRKLER'in Türk dilinin özelliklerine çok uygun bir yazıları vardı. Kökeni hala tartışılmalı olan Göktürk alfabesinde 4'ü seslileri 34'ü sessizleri gösteren 38 harf vardı. Göktürk alfabesinde harfler, birbirleriyle birleşmez; satırlar sağdan sola, işaretler de yukarıdan aşağıya doğru yazılırdı. Bu alfabeyle yazılmış olan Yenisey Orhun Yazıtları, Türk dilinin VII. yüzyılda gelişmiş bir kültür dili olduğunu göstermektedir.

Göktürk Yazıtları adını da alan, Orhun, Tula ve Selenge yöresindeki bu yazıtların başlıcaları şunlardır; Tonyukuk (730), Bilge Kağan (735), Ongin (731) Kuli—Çur.

Yenisey ve Orhun yazıtları, Göktürk Kağanlığı tarihinin ayrıntılarını yansıtırken Türklerin devlet anlayışı, yurt sevgisi, Kağanın görevleri ve sorumluluk duygusu konularında da bilgiler verir.

Göktürkler, Türklerin ulusal dini olan Şaman dinine bağlıydı. Gök Tanrı başta olmak üzere doğa kuvvetlerine tapıyorlardı. Hakanın hizmet etme yetkisini Tanrı'dan aldığına inanıyordu. Bu görevi iyi şekilde yerine getirmesinindensel bir borç olduğu kabul ediliyordu.

Dokumacılık ortaasya insanı için bugün hâlâ önemli geçim kaynaklarındandır.

Sık sık çıkan kum fırtınalarının ekinleri yoketmesini önlemek için yapılmış taraçlama yöntemine başvurulur...

Orhon ve Yenisey yazıtlarından anlaşıl-
dığına göre; Göktürklerde ölen kimsenin
ruhunun bir kuş şeklinde uçup gittiğine
inanır ve onun için yuğ-yoğ adı verilen
törenler yapılır ve üstüne ağıtlar yakılır.
Ölü gömüldükten sonra mezarın üstüne,
ölenin hayatta iken öldürdüğü düşman
sayısı kadar taş dikilirdi. İnsan heykelini
andıran ve balbal adını alan bu taşlar,
yenilen düşmanın öbür dünyaya galip
gelene hizmet edeceğine inanırdı.

uygurlar

BÜYÜK Türk Kağanlığı'nı
meydana getiren birlik (konfede-
rasyon) içinde önemli bir yer alan
Uygur devleti, Göktürkler döneminde
birliğin en güçlü öğelerinden biri duru-
muna gelmişti.

712 yılından 745 yılına kadar Uygur
Kağanı olarak egemenlik süren Kutluğ
Bilge Kül, 745'te Göktürk sülâlesini yıkıp
büyük Türk Kağanı oldu.

Bir yıl sonra ölünce yerine oğlu İl —
Etmis Bilge Bayıncur Kağan (746—759)

geçti. Bir Çin prensesiyle evlenen Bayıncur
Kağan, Çin İmparatoru ile de dostça
ilişkiler kurarak Çin'deki ayaklanmaların
bastırılmasında yardımcı oldu. Oğlu Böğü
Kağan (759—780) "Çin Fatihi" olarak ün
yapmıştı. 762'de Çin İmparatorluğu'nun
başkenti Lo—Yang'ı ele geçirdi ve bu
arada Mani dinini kabul etti.

Böylece Kuzey Çin'de ve Kansu'da
geçici de olsa egemenlik kuran Türkler,
bundan sonra dinsel nedenler ileri sürerek
Çin'in işlerine de karışabileceklerdi.

Uygurlar, 845 yılında Kırgızlar tarafın-
dan Moğolistan'dan çıkarıldılar ve doğu
Türkistan'a itildiler ve Kırgızlar, 920'ye
kadar Moğolistan'ın egemeni oldular. Bu
tarihte bir Moğol boyu olan Kitanlar'ca
Moğolistan'dan çıkarıldılar.

745'ten 845'e geçen yüzyıllık sürede
Uygurların başkenti, Ötüken'e yakın Ka-
rabalgasun kenti oldu. Bundan sonra 95
yıl için başkent, güneybatıda Karahoça'-
ya taşındı. Bu dönemde Türk devletinin
sınırları geniş ölçüde daralmış, birliği
meydana getiren Türk devletleri yavaş
yavaş bağımsızlıklarını kazanmışlardı.

860 yılında Kansu'ya yerleşen Sarı Uygurlar, burada yaşamı 1028'e kadar süren küçük bir devlet kurdular. Bu devlet, Doğu Türkistan'daki Büyük Türk Kağanlığı'na bağlıydı.

1028 yılında Kansu, Tangutlar tarafından fethedildi ve Sarı Uygurlar, Çin egemenliği altına girdiler.

Sarı Uygurlar, Mani dinini bırakıp Uzakdoğu'nun en büyük dini olan Buddha dinini kabul etmişlerdir. Doğu Türkistan'daki Uygurlar arasında da Mani dini yanında Buddhacılık, hatta bir Hristiyan mezhebi olan Nesturilik yayılıyordu.

Uygurlar döneminde Türkler'in İslâm dini ile ilişkileri biraz daha arttı. Batıdaki Türkler arasında İslâmı kabul edenler, giderek çoğaldılar. Doğu Türkistan'daki Türk nüfusun bugün de en büyük bölümünü Uygur boyu oluşturmaktadır.

Sarı Uygurlar türkçeyi unutmakla birlikte birkaç yüzbin, hatta türkçenin IX. yüzyıl Uygur lehçesini konuşmaktadır ve XVII. yüzyıla kadar Uygur alfabesini kullanmışlardır.

Uygurlar, Ortaasya'da yerleşik uygarlığın çok gelişmiş bir örneğini ortaya koymuşlardır. Doğu Türkistan'da KaraHoça, Karabalgasun, Beşbalık, Karaçar, Kaşgar, Hotan, Yarkent, Turfan Kumul, Kulça, Urumçil, Kuça Aksu, Suço, Kanço, Çercen gibi kentler onlarıdır.. Tarım, sa-

Doğu Türkistan'daki Türk nüfusun bugün de en büyük bölümünü Uygur boyu oluşturmaktadır...

Bölgede bolca bulunan ve etinden yararlanan bir hayvanı koyun...

nayi, ticaret alanlarında çok ilerlemiş ve başarılı sanat eserleri de meydana getirmişlerdi. Kentler arasında düzgün yollar açıyor, gelişmiş sulama sistemleri uyguluyordu.

Uygur kentleri yüksekliği 20 metreye kadar olan sularla çevriliydi. Uygur tapınakları renkli ve yaldızlı duvar resimleriyle süslüydü. Bu tapınaklarda günümüze kadar gelen çok güzel freksler, yazma kitaplarda görülen minyatürler, Uygurlar'ın sanat başarısını gösterdiği kadar yaşayışları üstüne de bilgi vermektedir.

Uygur tapınaklarında bulunan yazmalar, 18 harfli Uygur alfabesince yazılmıştır. Bu metinlerin bir bölümü Buddha dini inançlarını konu alıyordu. Metinler arasında şiir örnekleri, ticaret ilişkilerini dile getiren belgeler de bulundurmaktaydı. Uygurlar, kağıt yapımını ve basım tekniğini çok iyi biliyorlardı.

İpekli dokumacılığında da ün kazanmışlardı. Demir ve çelik üretiminde madden işçiliğinde ilerlemişlerdi. Nişadır üterek Çin'e satmaktaydılar. Bu yüzden Çin'de nişadıra "uygur tuzu" adı verilmiştir.

karluklar

UYGUR egemenliği döneminde, müslümanlar, Talas ırmağı kıyılarına kadar yayılmışlardı. Siriderya ile Çu ırmakları arasında akan Talas ırmağı boylarında, müslüman ve müslüman olmayan Türkler bir arada yaşıyorlardı. Bunlar, Karluk boyundandılar. Karluklar, aynı za-

manda Çu ırmağı boyunca Isık gölün batısına kadar olan bölgeye de yayılmışlardı. Doğu Türkistan'da olduğu gibi Maveraünnehir'de Karluk boyundan Türkler vardı. İslâm din ve kültürü henüz Çu vadisine ve Isık göle erişememişti. Karluklar da Narin ırmağının güneyine inememişler, yani Feragana'ya erişememişlerdi.

Karluklar'a ait birçok Türk kenti bugün, Rus arkeologları tarafından bulundu ve bu Türk boyunun kültür tarihi aydınlığa kavuştu. Bir süre sonra Karahanlılar'ın yönetimine geçen Karluklar, X. yüzyılın ortalarında Büyük Türk Hakanlığı ile beraber topluca müslüman oldular. En parlak çağını 766-840 yılları arasında yaşayan Karluklar'ın kralı Cabgu unvanını taşırdı.

Dönemin büyük kültür merkezi, Çu ırmağı'nın kuzey kıyısı üzerindeki Balasagun kentiydi. Kuz-Balık da denen bu kent, Karluklardan önce Batı Göktürkleri'nin yerine geçen Türgiş kağanlarının başkenti olmuştu.

Çinlilerin Ko-Lo-Lu Arapların Karlukh, Kharlukh dedikleri bu halk eskiden Sayan gölü ile Alagöl arasında yaşıyordu. Sonradan ağır ağır güneye ve güneydoğuya kaydılar. 751'deki Talas Meydanı Savaşı'nda Arapların tarafını tutarak Çinliler'in Ortaasya'dan sürülmesini sağladılar.

Karluklar, müslüman devletleri ile ilişkiler kurulmasını gerçekleştiren ilk Türk kavimleri içinde yer alarak İslâm din ve kültürünün Türkler arasında yayılmasında aracı oldular.

Yedisu'da, merkezi Kayallığ olmak üzere kurulan bir Karluk Prenslığı, XIII. yüzyıla kadar devam etti. Bunların prenslerinden Arslan Han I, Karahıtaylılar'a bağlıydı. Oğlu Arslan Han II, 1211 tarihinde Cengiz'i metbu tanıdıktan sonra 1221'de öldü. Mogollar, bunun oğlu İlçi Melih Şah'a başkenti Özkent olmak üzere Fergana Şahlığı'nı verdiler. İlçi Melik Şah'ın ölümünden sonra (1206'ya doğru) yerine geçen oğlu Satılmış Melik Şah ile Karluk Prenslığı tarihe karıştı.

Değerli taşlar ve döğme gümüşten yapılmış çeşitli takılar...

Ortaasya Türklerinin geleneksel oyunlarından biri Buzkaşı.

kırgızlar

KIRGIZLAR'IN adlarına ilk kez M.Ö. 201 tarihli Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Bu çağda Yenisey ırmağının yukarı kesimlerinde yaşamaktaydılar. Kırgızlar'ın en eski yurtları Tien-Şan'daydı. M.S. I. yüzyılda Hun birliğine katılan bu kavim, önceleri Hunlar ve Çinlilerle bir arada yaşıyorlardı.

IV. yüzyılda Hun Devleti'nin yıkılışı üzerine büyük bir devlet kurdular. Devletin sınırları Baykal gölünden Tibet'e kadar uzanıyordu. Çinliler bu devlete "Hakas Devleti" diyorlardı. VII. yüzyılda büyük Göktürk Kağanlığı'na bağlandılar ve bu sırada meydana gelen iç savaşlarda önemli görevler aldılar.

VIII. yüzyılda Uygurlar ile birleşerek Göktürk Kağanlığı'nı ortadan kaldıran

Kırgızlar, IX. yüzyılda bu kez Uygurlar'a karşı harekete geçerek bu devleti de yıktılar ve yönetimi bütünüyle ellerine geçirdiler. Ancak, X. yüzyılda Tien-Şan ile Moğolistan bölgesinde egemenliklerini sürdürürlerken Karahataylar tarafından yenilgiye uğratıldılar. Sonra Karahanlı Devleti'nin egemenliği altına girmeye ve İslam'ı kabul etmeye başladılar.

Oğuz Türkleri'ne gelince; bilindiği gibi Oğuzlar, Anadolu, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan Türkleri'nin atalarıdır.

Oğuz adına ilk olarak Yenisey yazıtlarında rastlanır. Bu dönemde (VI-VII. yy.) Oğuzlar, Göktürk Kağanlığı'nın kuzeyindeki Barlık ırmağı kıyılarında altı boy halinde yaşamakta ve Göktürkler Kağanlığı'nın en güvenilir unsurunu meydana getirmekteydiler. Arap kaynaklarında (Guz) ya da Uz şeklinde anılan Oğuzlar, Göktürk Hanı Bilge Kağan zamanında dokuz

boy halinde Selenga ırmağı kıyılarında oturuyorlardı ve başlarında Boz Kağan vardı.

Bu çağda Göktürk yönetimine girmek istemedikleri için Çinliler ve Kıtaylarla birleşerek Göktürkler'e cephe aldılar. Ancak Göktürkler veziri Bilge Tonyukuk komutasındaki Göktürk ordusu, Oğuzlara karşı eyleme geçip onları yenilgiye uğrattı, fakat kesin olarak Göktürk üstünlüğünü kabul ettiremedi.

İlteriş Kağan'ın sürekli baskısı ve Baz Kağan'ın bir savaşta ölümünden sonra Oğuzlar, Göktürk buyruğu altına girdiler. Hatta bu zamanda Göktürklerin Kırgız seferine de katıldılar. Bilge Kağan zamanında Göktürlere yeniden başkaldırarak onlara çok tehlikeli anlar yaşattılar. Ancak Bilge Kağan'ın kardeşi Kültigin bu tehlikeli duruma son verdi, Oğuzlar geri püskürtüldü.

Bir süre sonra yeniden başkaldırdılar ve Dokuz Tatarlar ile birleştilerse de yenilgiden kurtulamadılar ve yurtlarını bırakarak Çin'e göçtüler.

Bir süre sonra Oğuzların yine eski yurtlarına döndükleri görülür. Bu karşılıklı çekişme, hem Oğuzlar'ı ve hem de Göktürkler'i güçsüz düşürüyordu. Uyğurlar, Basmler ve Karluklar birleşerek Göktürk Kağanlığı'nı yıkarken (745) Oğuzlar, Uyğurlar'ı desteklediler ve Uygur Devleti'nin dayandığı başlıca desteklerden biri oldular.

Uygur Devleti'nin yıkılması üzerine, Oğuzlar batıda Siriderya kıyılarına ve onun kuzeyindeki bozkırlara yerleştiler. Maveräünnehir çevresine yerleştiklerinde artık bağımsızdılar ve başlarında da "yabgu" denilen hükümdarları vardı. Yabgular, Siriderya'nın ağızına yakın bir yerde bulunan Yegikent'te otururlardı. Oğuzların komşuları olan Peçenekler, Hazarlar ve Maveräünnehir'de kurulmuş olan Samaniler ile ilişkileri pek dostça olmadı. Peçenekler'i yurtlarından çıkardılar, Hazarlar ile savaştılar, güneydeki İslâm ülkelerine de saldırdılar. Ayrıca doğudaki Karluklar ile de savaşa girdiler.

XI. yüzyılın ortalarında Tuna boylarına, oradan da Balkanlar'a inen Oğuzlar; Trakya, Makedonya ve Selanik bölgelerini yağmaladılar. İç kavgalar yüzünden sürekli bir birlik de kuramayan Oğuzlar'ın bir bölümü Hazar denizi kıyılarında yerleşmiş, bir bölümü de İslâm ülkesine göçmüşlerdi.

kıpçaklar

MUSLÜMAN kaynaklarında "Kıpçak", Avrupalılarda da Koman ya da "Kuman" denen bir başka Türk boyu da XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar Güney Rusya bozkırlarında göçebe olarak yaşamıştır. Bunların İdil ırmağının aşağı bölgesinden Don ve Dnieper ırmaklarına kadar uzanan yurtlarına Arap ve Fars kaynaklarınca "Deşt-i Kıpçak" adı verilmişti.

Kıpçak boyu, aslında sonradan birleşip kaynaşan iki ayrı Türk boyundan oluşuyordu. 1017 yılında Karahitaylar'ın baskısıyla batı yönünden göç eden Kumanlar, sonradan Doğu Avrupa'ya yerleştiler. Burada daha önceden Güney Rusya'ya yerleşen Oğuz ve Peçenek topluluklarıyla kaynaştılar.

Kıpçak topluluğuna katılan Türk kavimlerinin içinde birbirini kırdırmak için büyük bir siyasa güden Bizans, Kumanlar ile Peçenekler'e karşı birleşti. Kuman ordusu, Peçenekler'i yenilgiye uğrattıysa da düşman kuvvetlerinden çok ağır bir darbe yedi (1103). Kuman kavimi böylece ortadan kalktı, yerlerine doğudan gelen Kıpçaklar'ı doldurdular.

XIII. yüzyılda meydana gelen Mogol istilâsı sırasında yerlerini boşaltmayan Kıpçaklar, bu olaydan sonra Kıpçak Hanlığı'nı kurdular. XIV. yüzyıldan başlayarak sınırlarını Kırım'dan Saray kentine kadar genişlettiler. Memlûk Sultanlığı'nda önemli rol oynayan Kıpçaklar, XIII. ve XIV. yüzyıllarda çocuklarının köle olarak bunlara katılmaları yüzünden Mısır'a kadar gitmişlerdi.

Buzkaşı'da, bütün yarışmacıların çok iyi ata binebilmesi gereklidir.

2. MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETLERİ

(Karahanlılar-Tolunlular-Gazneliler-Memlûklar)

TÜRK tarihinin önemli bir dönemini etkileyen Büyük Türk Hakanlığı, daha önce görüldüğü gibi 845 ile 940 yılları arasında Asya İmparatorluğu ve dünya devleti olma niteliğini yitirerek küçülmüştü. Bu sürede, yönetim Uygur ve Karahanlı kağanlarının elindedir: Batı bölgelerini yönetenler Karahanlılar, doğu bölgelerini yönetenler de Uygurlar'dır.

İlk kağan, Bilge Kül Kadir Han, 819'dan beri Maverâünnehir'de oturan ve egemenlik bölgelerini durmadan genişleten Samanoğulları'yla savaşmak zorunda kalmıştı. Ölümünden sonra yönetimi iki oğlu ellerine aldılar. Balasagun'da Bezir (Arslan Han) büyük kağan; Taraz'da Oğulçak (Kadir Han) ikinci derecedeki ortağı olarak egemen oldular.

Samanoğulları'yla aralarındaki çekiş-

me bu dönemde daha da hızlandı. 893 yılında Doğu Karahanlılar'ın merkezi Taraz, Samanoğulları'nın eline geçti.

Bunun üzerine, Oğulçak, devlet merkezini Kaşgar'a götürdü ve Samanoğulları üzerine akınları başladı (904). O yıllarda, Samanoğulları arasında birtakım kargaşalar başgöstermişti. Başkaldıran bir şehzade, Karahanlılar'a Oğulçak'ın yeğeni Satuk Buğra Han'a sığındı. Bunun sonunda Satuk, İslâm dinine girdi; amcasına karşı başarıyla sürdürdüğü savaşım sonunda devletin batı bölümü de İslâmlığı resmen kabul etti (X. yy. başları). Olay, Batı Karahanlılar'ın durumunu bir anda değiştiriverdi. Sülâlenin can düşmanı sayılan Samanoğlu Nasr bin Ahmet II, birçok sorunda Satuk'u ve Karahanlılar'ı yardımına çağırdı ve giderek aradaki düşmanlık ortadan kalktı.

birleştirici öge: din

MÜSLÜMAN olduktan sonra "Abdü'lkerim" adını alan Satuk, 959 yılında öldü; yerine geçen oğlu Baytaş, Doğu kağanını (Arslan Han) yenip sü-lâlenin bu kolunu ortadan kaldırdı ve bütün devleti İslâmlaştırdı (960). Baytaş döneminde komşu bölgeler de tek bir İslâm bayrağı altında toplandılar.

Baytaş'ın yerine oğlu Ebül Hasan Ali geçti. Samanoğlu Devleti'nin son bulması ve Fergana'nın ele geçirilmesi onun dönemine rastlar. Samanoğulları'nın başkenti Buhara'ya giren ve onunla birlikte egemenliğini sürdüren Kılıç Buğra Han ve yeğeni Ebu Musa el-Hasan'dı.

Böylece, Horasan valisi Simcuri ile aralarında varılan anlaşma gereğince, Samanoğlu Devleti'nin paylaşılması gerçekleştirilmiş oluyor; Horasan Simcuri'nin Maverâünnehir de Süleyman'ın egemenliğine geçiyordu.

Karahanlılar, Maverâünnehir'i ellerine geçirdikten sonra İslâm devletlerinin en güçlüsü durumuna geldiler. Samanoğlu başkenti Buhara da fethedilen yerler arasındaydı. Geriye bir Horasan kalmıştı. Fakat yine o yıllar da İran kültürünün etkisini sürdüren Gazneliler'in kurduğu Türk devleti, Karahanlılar'ın güneye ve batıya doğru daha fazla yayılmalarını önledi. Bu arada Sevük Tigin'in yerine geçen oğlu Gazneli Mahmut, Karahanlılar ile yeni bir anlaşma yapmış ve her iki devletin sınırı, Amuderya (Ceyhun) olarak saptanmıştı. (1001): Gazneli Mahmut, ayrıca Karahanlı Nasr bin Ali'nin kızlarından biriyle evlenmişti.

Aradaki barış, Nasr'ın Samanoğlu Devleti'nin mirasına bütünüyle konmak için Horasan'a iki koldan giriştiği saldırıyla bozuldu. Birinci kol Hişapur ve Tus; ikinci kol da Belh üzerine yürüdü. Fakat iki akın da Gazneli Mahmut tarafından geri çevrildi. Bu, Karahanlılar'ın Horasan'ı ellerine geçirmek amacıyla yaptıkları son girişim oldu ve uğranılan başarısızlık, aile içi çatışmalara yol açtı.

Nasr'ın bağımsızlık isteğine karşılık, kardeşi büyük kağan Ahmet bin Ali, Gazneli Mahmut ile birleşti. Nasr ölünce yerine kardeşi Mansur bin Ali geçti. Mansur bin Ali'nin kendini büyük kağan ilan etmesine öbür kardeşleri başkaldırdılar.

Ahmet bin Ali'nin ölümünden sonra başlayan bu iç çekişmeler, bir türlü dur-

mak bilmedi. Yusuf Kadir Han, Mansur bin Ali'yi büyük kağan olarak tanımadı ve yardım etmesi için Gazneli Mahmut'a başvurdu. Fakat umduğunu bulamayınca, Mansur ile görüşmelere girişti ve Mahmut'a karşı onunla birleşti; ne var ki, Beth yöresinde her iki birlik yine yenilgiye uğradı.

kargaşa ve çekişmeler

DAHA sonra, ortak kağan olan Yusuf bin Harun, Mansur'un önce halefi, ardından da büyük kağan oldu. Yusuf ile Mahmut, ikinci kez anlaşmaya vardılar ve anlaşmayı pekiştirmek için de aileler arası kız alıp vermeyi kararlaştırdılar. Yusuf Kadir Han ile oğulları önce Özkent'i (1027), sonra da başkent Balasagun'u ellerine geçirdiler.

Yusuf, 1023'de öldü; devletin yönetimi, oğulları Süleyman bin Yusuf'a ve Muhammed bin Yusuf'a geçti. Bu iki karde-

Taç Minar (Buhara)

Göktürk Devleti Asya Kıtası'nda büyük bir alana yayılıyordu...

şin karşılıklı bir anlaşmaya vardıkları bir sırada Ali Tigin; kendisini Maveraünnehir'de, Tangaç Buğra Kara Han ilan etti (1032).

Ali Tigin, Nasr'ın komutanlarından; taht kavgaları döneminde Gazneli Mesud'a yardım etmişti. Verilen sözün tutulmaması yüzünden çıkan savaşlarda, özellikle Debusiye Meydan Savaşı'na uygun koşullarda barış yapma olanağını buldu; fakat kısa bir süre sonra öldü. Oğlu ve halefi Yusuf bin Ali tahta çıktı; ama bu arada ortak yandaşları Selçuk Türkmenleri ile dostlukları da son buldu.

Selçuklular, Karahanlılar'ın düşmanlarıyla iyi ilişkiler kurdular ve çok geçmeden Horasan'ı istila ettiler; birkaç yıl sonra da büyük bir siyasal etkinliğe sahip oldular (1040). Bu durumda Yusuf bin Ali, Mesud ile anlaşmak zorunda kaldı.

Buna karşılık, iç çekişmeler ve taht kavgaları, gittikçe hız kazanmıştı. Önce İbrahim, sonra yeğeni Ahmed bin Muhammed, Ali Tigin'in oğullarına başkaldırdılar ve Türkmenler'in de yardımıyla Kiş (1041), Soğd, daha sonra da Buhara'yı (1042) ellerine geçirdiler.

Ali Tigin'in oğulları da akrabaları olan Yusuf Kadir Han'ın oğullarına sığındılar. Muhammed büyük kağan, İbrahim de ortak kağan unvanlarını aldılar ve kendilerini, ailenin Hasan kolundan ayırdılar. Bu tarihten başlayarak, Karahanlılar, Doğu ve Batı Karahanlıları olmak üzere ikiye ayrılmış oluyordu.

İki devletin sınırları, genellikle Hocend üstünden çizildi. Batı Karahanlılar'ın başkenti önceleri Ozbekent, sonra Semerkant; Doğu Karahanlılar'ın ise Buhara oldu.

Her iki devlet de eski kültür alanlarını kapsamakta; Birincilerin başkenti İran (Tacik) - İslam kültürünün, ikincilerin ise, Çin-Uygur (Buddha-Mani) kültürlerinin etkisini sürdürmektedir. Bu yüzden Karahanlı Devleti'nde yalnız İran-İslam kültürü gelişimini sürdürmekle kalmamış, Doğu Karahanlılar'ın yayılma ve yerleşme alanlarında da Türk dili, edebiyat dili halini almış; Türk kültürü bir Karahanlılar dönemi yaratmış ve giderek bir İslam-Türk edebiyatı oluşturmuştur.

Doğu Karahanlılar, Naymanyar, (yani Hristiyan Doğu Türkleri) tarafından, Batı Karahanlılar da Hârzemşahlar tarafından ortadan kaldırılmıştır.

müslümanlıkla ilişkilerin başlangıcı

TÜRKLERİN Müslümanlıkla ilk ilişkileri, VII. yüzyıl sonlarına doğru olmuştur. O yıllarda Müslümanlık, Horasan'a kadar yayılmış ve Batı Türk Hakanlığı ile sıkı ilişkiler kurulmuştur.

Türklerin Müslümanlığı kabul edişleri, İslamlığın doğuşundan birbuçuk yüzyıl sonraya rastlar. Müslümanlığı kabul eden Türk devlet ve boylarının İslamlığın yayılmasında büyük hizmetleri olmuştur. Müslüman (Arap-Türk) yakınlaşmasında Arapların, Çinliler'e karşı kesin tavır almaları önemli ölçüde rol oynamıştır.

Üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta da, Türkler'in Müslümanlığı kabul ettikleri dönemde Sünniliğin bunalım içinde oluşudur. O sıralarda Şii'ler, bütün İslam dünyasında; Irak'ta, Horasan'da ve her yerde Bağdat'taki Abbasi Halifesinin yetkinliğini geniş ölçüde yıpratmıştı. Türkler'in Sünni mezheplerden Hanefiliği seçmeleri, bu mezhebin İslam dünyasında kesin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.

Bir başka etken de hızla çoğalan nüfusun zorlamasıyla Türklerin İslam dünyasının varlıklı ülkelerine girmek ve açık denizlere ulaşmak istemeleridir. Türkler her

Khoudoiar Han Sarayı (Kokand)

gittikleri ülkeye disiplin, düzen, örgütçülük ve hoşgörüyü de beraberinde götürmüşlerdir.

Türkler, ticaret konusunda son derece pratik uygulamalarıyla ekonomik yaşama bir canlılık ve yenilik de getirmişlerdir.

Yusuf Has Hacıp, Kaşgarlı Mahmud ve "Pir-i Türüstân" diye de anılan Hoca Ahmed Yesevî çağın ünlü kişilerindendi. Ahmed Yükneci, Zemanşeri ve Hakim Süleyman Ata da onları izleyen edebiyat ve düşün adamlarıydı.

Yusuf Has Hacıp, "Kutadgu Bilig - (Kutlu olma bilgisi)" adlı eserinde, Karahanlı dönemi Türk toplumunu ele almış; devletin toplumsal ödev ve sorumluluklarına dikkati çekmiş, kısaca çağın yaşam felsefesini yansıtmaya çalışmıştı.

Kaşgarlı Mahmud, "Divan-ü Lûgat-it-Türk - (Türk Dilleri Sözlüğü)" adlı eserini Karahanlılar'ın egemen olduğu çağda yazmıştır. Araplara Türkçe öğretmek amacıyla kaleme alınan, eser, aynı zamanda o dönemin tarihini, coğrafya ve etnolojisini de kapsamaktadır.

Eserde kelime açıklamaları, halk edebiyatı örnekleriyle pekiştirilmeye çalışılmış, ve ayrıca renkli bir dünya haritasına da yer verilmiştir.

Kırgız: Günümüzden bir tipleme

Daha çok halka, geniş yığınlara dinsel düşünceleri öğretip yayma amacını güden "Hikmetler" ile Ahmet Yesevi geniş bir üne kavuşmuştur.

Bunlardan başka, Ahmed bin Mahmud Yükeki'nin "Atebetü-hakayık - (Hakikatlerin eşiği)" ve Zemahşeri'nin "Mukaddimet-ül ebed - Edebiyata Girişi" de çağın önemli eserleri arasında sayılabilir.

tolunlular (ya da) tolunoğulları

MİSİR'DAKİ Müslüman Tolunlu Devleti'nin kurucusu Ahmed, Arapların "Tolun-üt-Türki" diye andıkları Oğuz boylarından bir Türkün oğluydu. Babası 816 yıllarında Bağdat halifelik sarayına köle olarak alınan Ahmed, sarayda iyi bir öğrenim gördükten sonra önemli mevkilere getirilmişti.

868 yılında Abbasi halifesi tarafından Mısır genel valiliğine atanan Ahmet Tolun, bu bölgede on iki yıl süreyle genel valilik yaptı. 880 yılının başlarında bağımsızlığını ilan ederek yeni bir devlet kurdu, ama Abbasilere bağlı kaldığını da açıklamaktan geri durmadı.

Gerçekte, yeni devlet ad olarak Abbasilere bağlı, fakat her yönüyle bağımsızdı.

Ahmed'in döneminde Suriye, Lübnan, Filistin ve Bingazi yeni devletin sınırları içine katılmıştı. O yıllarda Halifelik merkezi kargaşalıktan uzak kalmışsa da eyaletlerde; özellikle merkezden uzak olanlarında, başkaldırmalar ve ayaklanmalar sık sık patlak vermiştir. Ayrıca yine o dönemde Türk emir ve komutanlarına karşı Abbasi sülâlesinde sert bir tepki başlamıştı.

Tarsus'ta çıkan bir ayaklanmayı bastırmak üzere sefere çıkan Ahmed, burada hastalanarak Mısır'a geri döndü ve kısa bir süre sonra da öldü. (884).

Geride on sekiz erkek ve on beş de kız çocuk bıraktı. Tahta oğullarından yirmi yaşındaki Humareveyh çıktı. Humareveyh, 895 yılında öldürülünce yerine oğlu Ebu Ceys getirildi. Çevresinin etkisi ile emir ve komutanlara karşı gelen Ebu Ceys'e önce Şam valisi, ardından da sınır emirlerinden biri başkaldırdılar.

Eylem bütün orduya yayıldı ve Ceys tahttan indilip öldürüldü. Yerini Ebu Musa Harun aldıysa da kısa bir süre sonra amcasının yandaşlarıncı yakalanıp öldürüldü. Oğlu Musa'nın geçmesi gerekiyorken, amcalarından Şeyban geçti, fakat çok sürmeden Abbasiler, Tolunlulardan Mısır ve çevresindeki ülkeleri geri aldılar; böylece 37 yıl süreli Tolunlular Devleti son bulmuş oldu (868-905).

Tolunlular döneminde Mısır yeni bir yaşam, güç ve canlılık kazandı. Irak'tan Berka'ya kadar uzanan büyük bir devlet durumuna geldi.

Tolunlular'ın dili Arapça; mezhepleri Sünni-Hanefiydi. Mısır'da Tolun Camii'nden başka birçok bayındırlık eserleri yaptılar.

Tolunlular, bir Türk devleti olmaktan çok, bir Arap devleti görünümündeydi ve tek özelliği, kurucusunun Türk asıllı olmasından öteye geçmiyordu.

Alp Tigin, önce Samanoğullarının Doğu Horasan, ardından da bütün Horasan'ın genel valisi olmuş, 962 yılında da Sa-

manoğlu hükümdarına bağlı kalmak koşuluyla bağımsızlığını ilân etmiştir.

gazneliler

GAZNELİLER, Karahanlılar'dan sonra ikinci büyük Müslüman-Türk devletidir. Devlet merkezi Gazne kentine oranla "Gazneliler" diye anılan sülâle, IV. yüzyılda İslâm ülkesinin sınır boylarında egemenliği elde etmek amacıyla İranlılar ile Türkler arasında ortaya çıkan çatışmalar sonucunda doğmuştur. Gazneli Devleti'nin temellerini atan, Alp Tigin'dir.

Alp Tigin, bir yıl sonra ölünce yerini Ebu İshak İbrahim (936-966) aldı, onu Alp Tigin'in üç manevi oğlu izledi: Bilge Tigin (966-972), Piri Tigin (972-977) ve Sebük Tigin (977-997).

Devletin asıl kurucusu olan Sebük Tigin, 960 yıllarında Müslümanlığı kabul etmiş, Alp Tigin'e köle olarak satılmış; eğitilmiş, manevi evlât edinilmiş ve önemli yerlere getirilmişti. İşbaşına geçer geçmez de adını Nasrüddin Sebük Tigin Kara Beğkem olarak değiştirdi.

Sebük Tigin'in üç oğlu oldu: Sultan Mahmud, Yusuf ve İsmail. İsmail, babasının ölümüyle tahta geçtiyse de kısa bir süre sonra Sultan Mahmud tarafından tahttan indirildi.

Mahmud, tam bağımsızlığına erişen Gazneli Devleti'nin başına geçer geçmez, o yıllarda yıkılmaya yüz tutmuş Saman oğlu Devleti'nin toprakları üzerinde egemenlik kurdu. Ayrıca Hindistan'a karşı da bir dizi akınlar yaptı. Çünkü, yeni devletin başkenti Gazne'nin kuzeyi Hindistan'ın ovalarına bakıyordu ve Hindis-

Djami Medresesi (Andi Jean)

Türkmenler: Örneklemeler

kmenler: Ortaasya örneklemeleri (Geleneksel giysileriyle)

'tan'dan gelip Toçi, Kuram, Kabil ve Cumanal vadilerinden geçen yolların tam kavşağında bulunuyordu.

Mahmud, Gazne'yi önceleri başkent olarak seçti. İlk başkent, Tuharistan'ın merkezi Belh idi. Mahmud, Karahanlılar ile Sicistan ve Gur egemenlerine karşı giriştiği akınlarla ülke içinde durumunu güçlendirdi. Kısa bir süre sonra da hemen her kış Hindistan üzerine seferler düzenledi.

1000 yılında Bağdat'taki Abbasi halifesinden ilk kez "Sultan" unvanını aldı. Bu tarihe kadar, Bağdat'taki Abbasi halifesi bu unvanı taşıyordu. Müslüman devlet hukuku bakımından Sultan Mahmud'un bu durumu, büyük bir devrim sayılıyordu. Mahmud ayrıca Şiilere karşı halifeyi büyük bir güçle savunarak Sünni mezheplerinin de bir çeşit koruyucusu oldu.

Sultan Mahmud 1000 yılında, Peşaver kentine girerek Hindistan'ın kuzeybatısına ulaştı. O tarihe kadar Müslüman egemenliği, Hindistan'da ancak Sind ırmağı kıyılarına kadar varmış ve Abbasilerin güçten düştükleri bir dönemde de Hindu lar, Müslümanlar'ı kuzeybatı Hindistan'dan çıkarmışlardı. Mahmud, 42 bin kişilik bir ordu ve 300 fillik bir güce sahip Hindu kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Pencap'a girdi. Hindistan'ın kuzeyine egemen oldu.

Onuncu Hint seferinde Gani vadisini de ele geçirip, Müslümanlarca "Hindistan" diye anılan ülkeyi fethetti. On altıncı Hind seferinde 150 bin kişilik Hindu ordusunu yok edip, Gucarat'a girdi.

Gazneli Mahmud, bu seferden başka İran'ın önemli bir kesimini de topraklarına kattı ve böylece Gazneliler, çağının en güçlü ve etkin devleti oldu.

Gazneli Mahmud'un öldüğü sırada ikiz oğullarından Muhammed, Cüzcan'da Mesud da Isfahan'da vali idiler. Muhammed'in yandaşları kendisini Gazne'ye ça-

ğırarak "Emir" ilân ettiler; ama ordu, Mesud'un tarafını tutunca işler karıştı.

Çok geçmeden Muhammed tahttan indirildi, gözlerine mil çekilerek hapse atıldı. Mesud, hükümdar oldu. Babası Mahmud'un politikasını izleyen Mesud, Maveraünnehir'de Selçukluların etkisi günden güne artmasından ötürü, daha çok Hindistan ile ilgilendi.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ile Dandanakan'da karşılaştı (1040), üç gün süren şiddetli bir savaştan sonra ağır bir yenilgiye uğradı. Gazne'ye dönüp ailesiyle hazinesini toplayarak Hindistan'a doğru çekildi. O sırada kör kardeşi Muhammed'i yerine geçirmek için türlü düzenler kuruyordu. Bunda başarıya da ulaşıldı ve Mesud, yakalanıp zincire vuruldu, Muhammed'in emir olmasından sonra da öldürüldü. (1041).

oğullar ve kardeşler arasında

BUNUN üzerine oğlu Mevdud, Gazne'ye yürüdü ve Muhammed'in ordusunu yenip babasının öcünü aldı, sonra da tahta çıktı (1041-1048). Mevdud'un kardeşi Mecdud'un ayaklanmasını Hindular fırsat bildiler; Delhi Racası, Lahor kapılarına dayandı.

Batıda ise, Selçukluların baskıları sürüp gidiyordu. Selçuklular, 1044 yılında Ribat-i Amir kentini yağmalayıp Gazne üzerine yürüdüler. Gazneliler, Bust yöresinde Selçukluları yenilgiye uğrattılsa da; bu, Selçuklu istilâsını ancak bir süre için durdurmuş oldu.

Mevdud, 1049 yılında öldü; bir saray oyunu sonunda henüz çocuk olan oğlu Mesud II tahta çıkarıldı. Onun tahttan indirilmesinden sonra sırayla Mesud I'in büyük oğlu Ali Ebul Hasan (1049-1051), sonra Sultan Mahmud'un küçük oğlu Mecdud devle Abdürreşid (1051-1052), "saltanat gasibi" diye anılan Tuğrul (1052-1053); Mesud I'in oğullarından Feruzad (1053-1059) ve kardeşi İbrahim (1059-1099) tahta geçtiler.

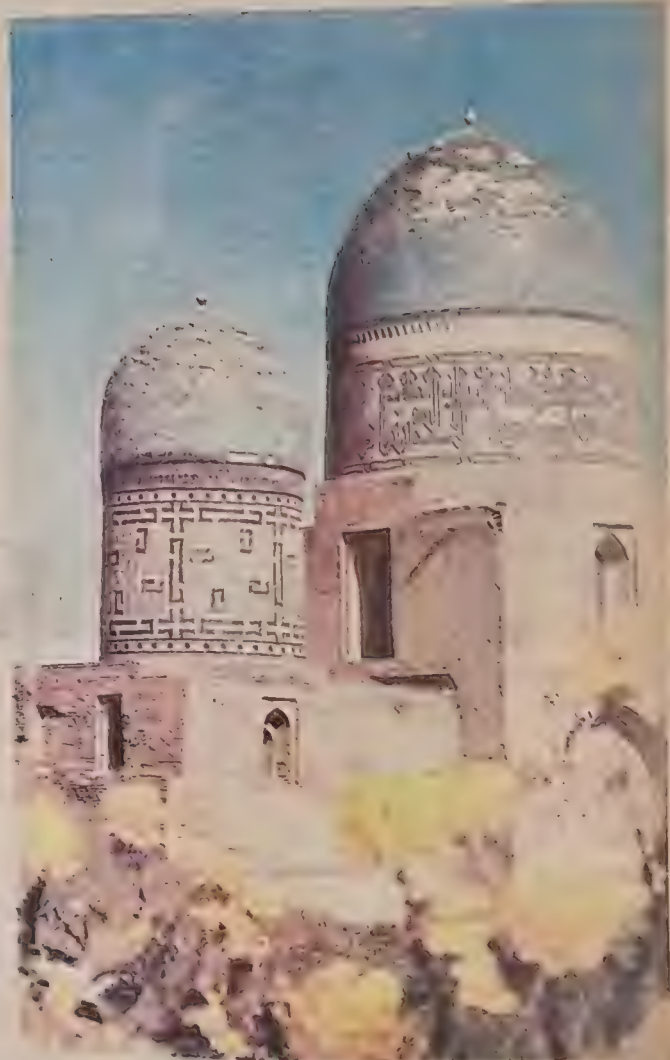
Onları son olarak İbrahim'in oğlu Mesud III, (1099-1115), Şerzad (1115-1116), kardeşi Behram Şah (1117-1152) izlediler. Daha sonraki yıllarda da tahta Hüsrev Şah (1152-1160), Hüsrev Melih Şah (1160-1187) geçtiler. Gazneliler'in sonuncu egemeni Behram Şah'ın öldürülmesiyle birlikte Gazneli sülâlesi de tarihe karıştı.

Gazneli devleti; ulusal bir temeli olmayan, bütünüyle askeri bir egemenlikti. Bütün özelliği, kuzeyden Müslümanlara Hindistan'ın fethi için yol açması ve Pençap'ta gelecek bir fetih için her türlü kolaylığı sağlayacak sağlam bir dayanak noktası bırakmış olmasıdır.

Ortaçağ Türk - İslâm devletleri arasında Gazneli devleti bölgesel coğrafya, tarihsel işlev ve devlet yapısı bakımından önemli bir yer tutar.

Gazneli Devleti'nde başlıca dört divan vardı: Maliye ve genel yönetim işleriyle ilgili "Divan-ı vezaret", ordu işleriyle ilgili "Divan-ı arz"; muhaberat işleriyle ilgili "Divan-ı riyaset" (ya da inşa); istihbarat ve güvenlik işleriyle ilgili "Divan-ı işraf."

Chakhi Zinda Türbesi (Semerkand)

ortaçağın iki gücü

GAZNELİ ordusunda, değişik uluslardan askerler bulunmasına karşılık yine de Türkler çoğunlukta idi. Ordu, süvariler, yayalar ve Sultan'ın özel birliğinden meydana gelmişti. Orduda filerin de kullanıldığı bilinmektedir.

Gazneli Devleti'nde Arapça resmî dil olarak kabul edilmişti. Bununla birlikte, özellikle Gazneli Mahmud döneminde Farsça yeniden etkinlik kazandı. Kültür ve sanat işleriyle yakından ilgilenen Gazneli Mahmud'un koruduğu şairler arasında Unsurî, Firdevsî ve Ferruhî sayılabilir. Firdevsî, İran tarihinin İslâmlıktan önceki yiğitliklerini ve mitolojisini canlandıran büyük destan "Şehname"sini Gazneli Mahmud'a sunmuştur (1010).

Bu dönemde Türk kültürü ve dili de ilgi görmüştür. Ünlü Türk dilcisi Fahrettin Mübarehşah "Şecere-i ensab - Soy lar kü-tüğü" adlı eserinde İslâm tarihini, Türk boylarını, dillerini ve edebiyatlarını konu olarak işlemiştir.

Gaznelilere ait sanat eserleri arasında en önemlisi Güney Afganistan'daki Bust kentinde bulunan "Leşger-i Bazar Sa-

Hindistan: Hindistan Memlûkların egemenlik alanı

rayı"dır. Sarayın başlıca üç yapısı ünlüdür; en önemlisi, XI. yüzyılın ilk yarısında Sultan Mahmud'un yaptırdığı "Güney Kasrı"dır.

Son kazılarda bazı izleri bulunan Gazneli camileri dışında dinsel mimariye ait Sultan Mahmud'un, Mesud III'ün Gazne'deki; Aslan Casip'in, Sengbest'teki türleri de mimarî ve süsleme yönünden ilgi çeker.

Gazneliler döneminde süsleme ve yazı sanatları da önem kazanmıştır.

memlûklar (ya da) kölemenler

HİNDİSTAN ile Mısır ve Suriye'de egemenlik kurmuş iki ayrı Türk sülâlesi ve devletidir. İki sülâle de, köle aslından gelenlerce kuruldukları için Arapça "köle" anlamına gelen "memlûk" sözcüğüyle anılmaktadır. Ayrıca Kölemenler diye de bilinmektedirler.

Hindistan'da seksen dört yıl (1206-1290) egemenlik süren Hindistan Memlûklarını birbiriyle akraba olan sülâle yönetmiştir: Muizzi (Kutbiye) sülâlesi (1206-1210),

Şemsiye sülâlesi (1210-1266) ve Balaban sülâlesi (1266-1290).

Memlûk Devleti'nin kurucusu Aybek-üt-Türki'dir. Bu devletin en ünlü hükümdarları, İltutmuş ve Balaban'dır. Sülâle-nin beşinci hükümdarı Raziye Hatun, Türk tarihinde hükümdar olmuş tek kadın sayılmaktadır. Devletin başındaki hükümdarlar "Şah" ve "Sultan" unvanla-rını taşırlardı.

Hindistan Memlûk Devleti'nin resmi dili, konuşmada Türkçe, yazışmalarda ise Farsça idi.

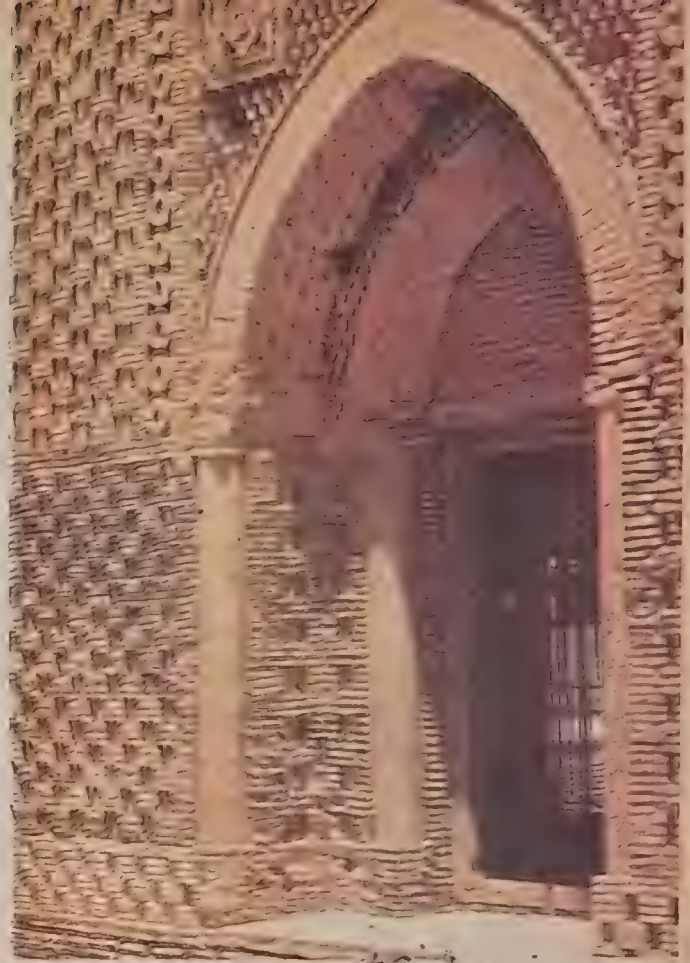
Mısır'da iki yüz altmış yedi yıl (1250-1517) egemen olan Mısır Memlukları, en önemli Türk ve İslâm devletleri arasında yer alır. Devletin resmi adı "El-Devlet-ül-Türkiye - Türk Devleti" idi; resmi dili, ko-nuşmada Türkçe yazışmalarda Arapça o-larak sürdürülüyordu.

Memlûk sülâlesini kuranlar, Eyyubiler döneminde Karadeniz'in kuzeyinden köle olarak Mısır'a getirilip hükümdarların ve emirlerin muhafızlığını yapmakla görevlendirilen Kıpçak Türkleri idi. Bunlar, Nil ırmağı üzerindeki Ravza adasında bir kış-lada bulunan "Bahri Memlûklar" ve Kahi-re Kalesi'nde bulunan "Burci Memlûklar" olmak üzere iki kola ayrılmışlardı. Türk olan Bahri Memlûklar'dan yirmi dört, dil bakımından Türkleşmiş olup Çerkez aslın-dan gelen Burci Memlûklar'dan da yirmi üç hükümdar tahta çıktı.

Devletin kurucusu, İzzüddin Aybek'ti. Aybek'in ardından tahta çıkan Kutuş, Suriye'de (Ayn Calut'ta) 1260 yılında Moğol ordusunu bozguna uğrattı. Daha sonra hükümdar olan Sultan Baybars da Haçlılar'ı dağıttı ve ayrıca İsmaliye mez-hebi mensuplarını zararsız hale getirdi. Böylece de devletin dış güvenliğiyle birlikte iç dengesini de sağlamış oldu.

Mısır'da kurulan ve Kahire'yi başkent yapan Memlûk Devleti; giderek sınırlarını genişletmiş, Toros dağlarına, Fırat ırmağı böylerine ve Libya çölüne kadar uzanan bütün bölgeleri; ayrıca Sudan'ı, Hicaz'ı Yemen ve Hadremud'u topraklarına kata-rak büyük ve güçlü bir devlet olarak orta-ya çıkmıştı.

Moğolların Abbasi egemenliğine son vermeleri üzerine Bağdat'tan kaçıp Mı-sır'a sığınan Abbasi sülâlesinden Ah-med'in, Baybars tarafından 1261 yılında "El-Mustansır Billah" unvanıyla halife ilân edilmesi ve daha sonraki Mısır Abba-

Samanidler Türbesinin kapısı (Bagdat)

si halifelerinin Memlûkların himayesinde bulunmaları bu devletin saygınlığını art-tırmıştı.

Memlûklar, Fatih Sultan Mehmed dö-neminden beri Osmanlı hükümdarları ile sürekli bir çekişme halindeydiler. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan kesin hesaplaşma; 1516 yılında ve Halep yakınlarındaki Mercidabık Mey-dan Savaşı'nda Memlûk ordusunun boz-gunu ile sonuçlandı. Bu savaşta Memlûk hükümdarı Sultan Kansu da öldürüldü.

Savaşın sonra Suriye, Lübnan ve Fi-listin'i birbiri ardına yitiren Memlûklar, 1517 yılında Mısır'a yürüyen Yavuz Sul-tan Selim ile ikinci kez Ridaniye'de çarpıştılar; fakat bu savaşta da yenilgiye uğradılar.

Son Memlûk hükümdarı Tomanbay da, Yavuz Sultan Selim tarafından Kahire'de idam edildi; Memlûk Devleti böylece yok oldu.

Memlûk Devleti'ne ait topraklar da Os-manlı Devleti topraklarına katıldı.

X. KESİM

BÜYÜK IMPARATORLUKLAR KURANLAR: CENGİZ HAN

XII. YÜZYILIN sonunda, Asya'nın siyasal coğrafyası şöyledir: Çin; güneyde Hang-çeu (başkent), Song imparatorluğu ile, kuzeyde Pekin (başkent) Cürcet, Ju-çen da Kin Tunguz imparatorluğu arasında paylaşılmıştır. Çin'in kuzey-batı Ordos ve Kan-su'da, Tibet ile akrabalığı olan Si-Hia Tangut krallığı oluşmuştur. Tarım'ın kuzey-doğusunda, Turfan'dan Kuça'ya uzanan bölgede, budist ve nesturi kültüründe, uygar ve yerleşik Türkler (Uygur Türkleri) yaşıyordu.

Çu nehrinin Isık-kul bölgesi ile Kaşgarya'da, Moğol ırkından ve Çin kültüründen Kara-Kıtay'ların imparatorluğu vardır. Maveraünnehir ve hemen hemen bütün İran; soyca Türk, dince Müslüman, kültürce Arap-Fars etkisindeki Harzem sultanlarıdır. Onların arkasında Müs-

lüman Asya'nın geri kalan kesimi; Bağdad'daki Halifeleri, Suriye ve Mısır'daki doğu ırkından, Arap kültüründen Eyyubi Sultanları ve Anadolu Türk soyundan, son derece ileri İran kültüründen Selçuk Sultanları arasında paylaşılmıştı.

Bu yerleşik uygarlığın temsilcisi Asya'dır. Ötede, daha kuzeyde Sibiry-Moğolistan sınırlarında, Gobi'nin kuzeyindeki bozkırlarda, Altay, Kangay ve Kentey dağlarına yakın bölgelerde; Altay ırkının Türk, Moğol ve Tunguz dallarına ait göçebe kalmış çok sayıda oymaklarıyla kaynaşıyordu. Bu dil ayrılığına rağmen, aynı yaşamı süren, aynı iklim altında yaşayan Yukarı Asya'nın göçebelerinin büyük bir kesimindeki etnik akrabalık havası bütün gezginlerin dikkatini çekmiştir ve Çinli tarihçilerinkinden hiç de farklı değildir: "Geniş yüzleri, basık burunları, çıkık elmacık

kemikleri, çekik gözleri, kalın dudakları, seyrek sakalları, sert ve siyah saçları; güneş, rüzgâr ve soğuktan pişmiş koyu renkli derileri, kısa boyları, çarpık bacakları üzerinde kaba ve ağır vücutları vardır."

Hün ya da Mogol'un bu değişmez portresi, Eskimo'nun ve (bir sava göre de) Fransa'daki Causses koylusunun portresine çok yaklaşılmaktadır. Kışın dondurucu, yazın birkaç haftasında da kavrucu ruzgarlarla süpürülen bu engin alan, boylesine bir doğaya karşı savaşmak için yeterince güçlü ırklara aynı biçimsiz ve cılız kudreti kabul ettirir.

naymanlar aşireti

TURK-Mogol aşiretlerinin en önemlilerinden biri olan Naymanlar, Uhsanor'dan, bir yanda Kara-İrtiş ve Zaysan-nor'a, diğer yandan yukarı Selenga'ya kadar uzanan şimdiki Kobdo eyaletinde yaşıyor olmalıydılar. Adları Mogolca gibi gözükmesine karşılık (Nayman, Mogolca sekiz demektir) soyluları Türktü ve Naymanlar, Mogollaşmış Türkler olabilirler.

Nesturilik, aralarında pek çok yandaş kazanmıştı. Naymanlar, kültürlerinin ilkelerini, güneydeki komşuları Uygurlar'dan alıyorlardı. XIII. yüzyılın başında Nayman kralının mühurdarlığını ve saray yazmanlığını T'a-t'at'ong'a adında bir Uygur aydını yapıyordu, aynı zamanda Uygur Türkçesi Saray dili olarak kullanılıyordu. Çin'in (özellikle Cürçetlerin ve Kin'in Çin'i) olarak üzerinde büyük bir etkisi vardı; bunu Cengiz Han zamanında Nayman krallarına verilen Çince "büyük kral" anlamındaki "ta-wang" kelimesinden türeyen "tayang" unvanı ile anlıyoruz.

Naymanların kuzeyindeki Yukarı Yeni-sey üzerinde, başkanlarının "İnal" unvanını taşıdığı ve 920 yılında Kitayların bir akını sonucu Yukarı Orhon bölgesinden kovulduktan sonra tarihte hiçbir etkinliği olmamış Kırgız Türk aşiretleri yaşıyordu.

Keraitler onları egemenlik altına almak için Naymanlarla çekişiyorlardı. Keraitlerin yerleri olarak onları şimdiki Sayın-Noyan topraklarında Selenga'nın güneyinde yukarı Orhon, Tula ve Ongkin nehirleri üzerinde yerleşmiş gösterilir.

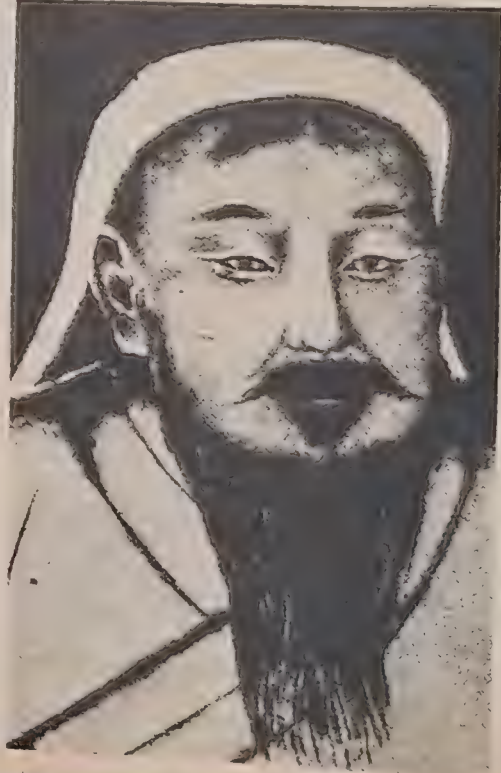
Genellikle, Keraitler, Türk olarak kabul edilmektedir. Bozkırlarda kaybolan Kerait Hanı Aziz Sergis'in (Sen Serj) olarak ortaya çıkışıyla kurtulmuştu. Ülkede bulunan Hristiyan tacirlerin teşvikiyle o za-

man Merv'de bulunan (Horasan) Nesturi Metropolit Ebecesü'den ya kendisinin ya da yollayacağı bir rahibin gelip kendisiyle birlikte kabilesini de vaftiz etmesini istemişti. 1009 yılına ait olan ve Bar Hebraeus tarafından sözü edilen Ebecesü'nün Bağdad'daki Nesturi Patriği VI. Jean'a (ö. 1011) yazdığı mektupta 200.000 Kerait Türkünün Hanları ile birlikte vaftiz olduğu yazılmaktadır.

XII. yüzyılda Kerait krallık ailesi hâlâ Hristiyan adları taşımakta devam ediyorlardı. Cengiz Han'ın zamanından iki kuşak önce Keraitlerin Marguz (Marcus) Buyruk adını taşıyan hanlarının, Tatarlara ve doğallıkla Pekin'in Kin krallarına karşı Doğu Gobi'nin egemenliğini özlediği sanılmaktadır. Fakat Tatarlara yenildikten sonra onlar tarafından Kin'lere teslim edilmiş ve tahtadan bir mengene üzerine çivilenmiştir. Dul karısı Tatar Hanını öldürterek kocasının intikamını almıştır.

Marguz, Kurcakuz (Cyriacus, Hristiyan adı) ve Gur-han adında iki oğul bırakmış, tahta Kurcakuz oturmuştu. Kurcakuz'un ölümü üzerine oğlu ve halefi Tuğrul, Kerait tahtına çıkmıştı.

Eski kaynaklar, Cengiz Han için: "Uzun bir boyu, sağlam gövdesi, geniş alnı, kedi gözleri ve yaşlılığında uzun bir sakalı vardı." der.

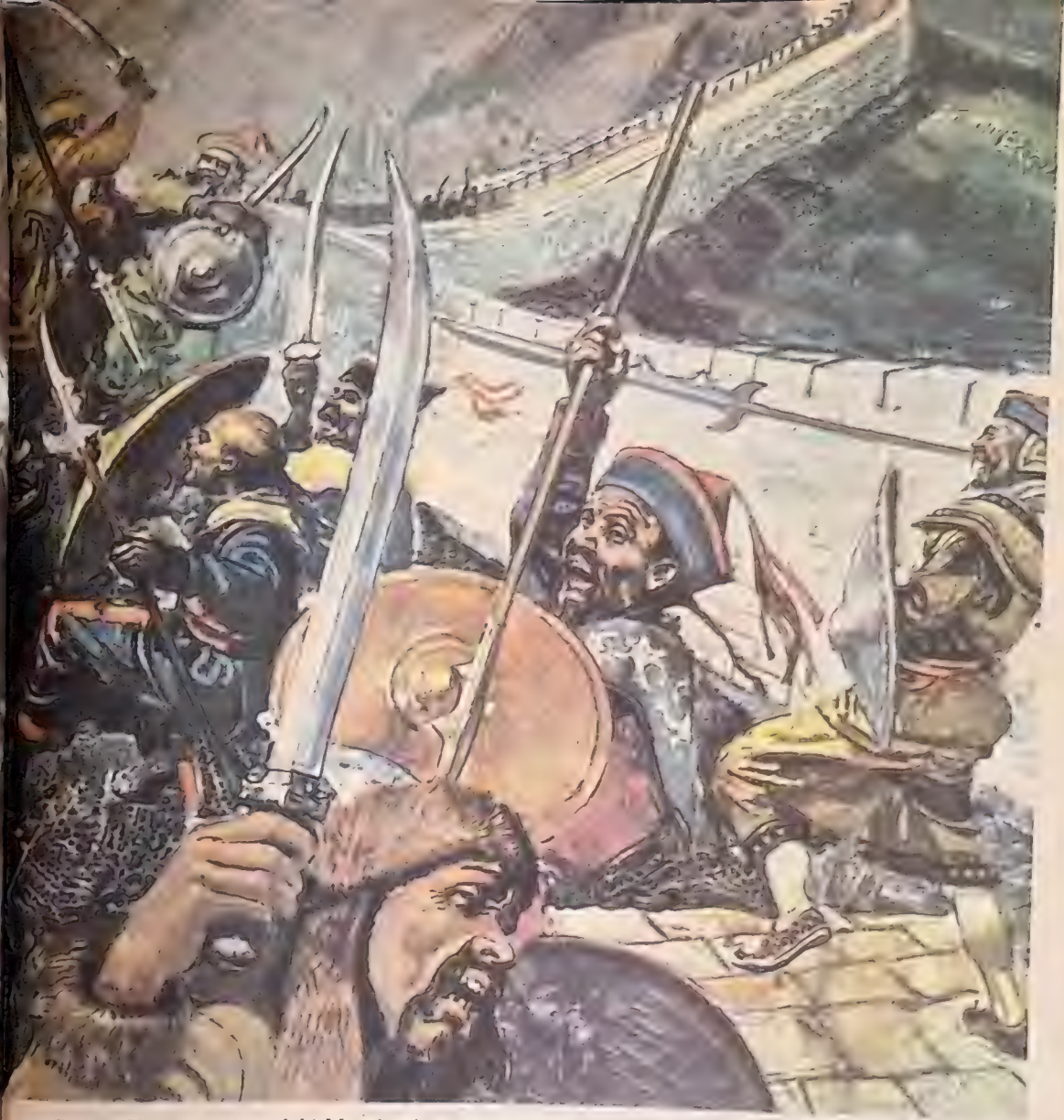
cengiz han öncesi

NAYMANLARIN kralı İnanç'ın desteklediği amcası Gur-Han'a karşı mücadele etmek zorunda kalmış ve bir süre amcası tarafından ülkesinden kovulmuştu. Bu çekişmeyi kazanmış ve Cengiz Han'ın babası Mogol Başkanı Yesügey'in desteğiyle Gur-Han'ı ülkeden kovmuştu. 1199'da Pekin'deki Kin'lerin desteğiyle onların hesabına Tatarları yendiğinde Tuğrul, bir süre için Mogolistan'ın en güçlü hükümdarı oluvermişti. Pekin Sarayı, Kerait hükümdarının otoritesini kendisine Çince kral anlamına gelen "Wang" unvanını vererek onaylamış; Tuğrul da bundan böyle tarihte Çince ve

Türkçe çift kral unvanı "Wang-han" adıyla tanınmıştır.

Keraitlerin kuzeyinde Selenga nehrinin aşağı tarafında ve Baykal Gölü'nün güneyinde, içlerinde bazı Hristiyan öğelere rastlanan Türk ya da Moğol ırkından Merkitler yaşıyordu. Merkitlerin daha kuzeyindeki (Baykal Gölü'nün batısında) Moğol ırkından Oyrad (oyrat'lar) vardı.

Mançurya'nın kuzey ucundaki Argun ve Amur nehirlerinin kıyısında bugünkü Solonların ataları Tunguz ırkından Solonglar bulunuyordu. Daha güneyde, Kruken nehrinin güney kıyısında, Buir-nor'a doğru ve Khingan'a kadar Tunguz olmadığı söylenen fakat "görünüşte Moğol di-

Cengiz Han yönetimindeki Mogol ordusu Asya'nın büyük bir bölümünü ele geçirmişti.

linden konuşan" göçebe Tatarlar yaşıyorlardı: "Dokuz Tatar", "Otuz Tatar" şeklinde konfederasyonlardaki bu Tatarlardan (belki aşağı Kerulen bölgesinde yaşadıkları çağ olan) VIII. yüzyılda Koşo Saydam Türk yazıtlarında daha önce sözü edilmiştir.

Korkulu savaşçıar olan Tatarlar, o dönemde en gözüpek aşiretlerden biri olarak ünlenmişlerdi. Onları kuzey-batıdan vurmak isteyen Pekin'deki Kin sarayı, Cengiz Han'ın ilk başarılarının yol göstericisi olacaktır.

Cengiz Han'ın aralarından çıkacağı (kelimenin tarihsel ve dar anlamı ile) Mogollar, (şimdiki Dış Mogolistan'ın kuzey-do-

ğusunda) Onon ve Kerulen nehirleri arasındaki göçebelere. Görüldüğü gibi, tarih, Cengiz Han'ın ortaya çıkışı ile adlarını bütün bir topluluğa verecek olan aşiretlerin varlığından çok önce; benzer ya da kesin biçimde Mogolca konuştuğu anlaşılan kavimlerin varlığını kaydetmektedir; tıpkı Gök-Türklerin ortaya çıkışından önce Türk kavimlerinin varlığını gorduğumuz gibi...

söylenceye göre

TOPLANAN Mogol söylencelerine göre çok eski zamanlarda Türkler tarafından yenilgiye uğratılan Mogollar, Ergenekon Dağları'na çekilmek zorunda kalmıştır. İranlı tarihçilerin IX.

Günümüz Ortaasyasında bir Mogol çadırı

yüzyıla ait olduğunu ileri sürdükleri bir dönemde; Mogollar'ın ataları, Ergenekon'dan çıkarak Selenga ve Onon nehirlerinin ovalarına inmişlerdi. Aynı söylenceler, kocası Dubun-mengen'in ölümünden sonra ana Alan-kon'un "bir ışıkhüzmesinden gebe kalarak" Nirun Mogollarını dünyaya getirdiğini ve bunlardan Boğunçar'ın sekizinci kuşaktan Cengiz Han'ın atası olduğunu söylemektedir.

XII. yüzyılda asıl Mogollar, çok sayıda "ulus"a bölünmüştü. Bu bağımsız uluslar, hem kendi aralarında ve hem de komşularına karşı (özellikle Tatarlara karşı) mücadele ediyorlardı. Cengiz Han'ın içinden çıktığı aile, Borcigin kabilesinin (obok) Kiyat oymağına (yasun) bağlıydı. Daha sonra (Cengiz Han'ın zaferinden sonra) Mogol aşiretlerini Kiyatlara bağlı olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırmak geleneği yerleşmiştir.

Birinciler, ışıgın oğullarını, ("saf" olanları - Nirun'ları) oluştururken diğerleri, Dürülük'in'ler daha az bir üne sahiptiler.

İlk birleşme girişimleri

DESTANLARIN aktardığına göre; (belki XII. yüzyıldan önce) Mogollar arasında örgütlenmiş bir millet (ulus-irgen) kurmak üzere girişimler ol-

muştur. Kaygu adındaki bir Mogol önderi, aşiret Celayir'leri yen etmiş ve çevresine değişik kabilelerden bazı aileleri toplamayı başarmış, dikkati çekmiştir.

Kutula Kağan da bir destan kahramanı idi. "Sesi dağlarda gökgürültüsü gibi yankılanıyor, ayı pençeleri gibi olan elleriyle insanları ok kırar gibi bölüyordu. Kış geceleri büyük kütüklerden meydana gelmiş ateşin yanında çıplak olarak yatıyor, vücudu üzerine düşen kıvılcımları ve kor parçalarını hiç duymuyor, bu yanıkları uykusunda böcek ısırması olarak kabul ediyordu."

Fakat bu söylenceyi çizgilerin yanı sıra, destanda kardeşlerinden Okin-barkak ile yeğenlerinden Ambakay'ın Tatarların eline düştükten sonra Kinlere teslim edildiğini Kin'lerin de onları "asi göçebelere" uygulanan cezayı (tahta mengene üzerine çivilenerek) uyguladıkları belirtilmektedir. Bunun üzerine Kutula intikam almak üzere Kin topraklarında yağmalar yapmıştır. Çin tarihleri; 1161'de Mogolların yağma hareketlerinden sonra Kin İmparatorluğu'nun onlara karşı bir sefer düzenlediğini yazar.

Cengiz Han destanı, babası Yesügey'i eski kralların soyuna bağlamaktadır. Kabul Kağan'ın ikinci oğlu olan Bartan Bağ-

tur'un oğludur. "Bağatur" unvanıyla, Kiyat kabilesinin önderiydi. Kendisi gibi olanlarla birlikte Mogolların düşmanı Tartarlarla savaşıyordu.

Keraitlerin taht kavgasında Turgut'un amcası Gur-han'a karşı Turgut'a yardım etmiş ve bu ilişki ileride Cengiz Han'a çok değerli bir dostluk kazandırmıştır. Bir Merkit önderinin genç karısı Ölün'ü kaçırarak evlenmiş ve bundan oğlu Temüçin (yani Cengiz Han) doğmuştur.

Ölmeden önce genç Temüçin'i bir Kongirat önderinin kızı ile nişanlanmıştı. (Mogollar daima kabile dışından evlenirlerdi). 1167'ye doğru, bozkırda yenen bir yemek sırasında Tartarlar, Yesügey'i zehirlemeyi başarmışlardı.

cengiz han'ın gençliği

YESÜGEY'in büyük oğlu (gelecekte Cengiz Han diye anılacaktır) Temüçin; 1167 yıllarına doğru, "Dülün-Boldak" bölgesinde ve Onon ırmağının sağ kıyısında (şimdi Rus topraklarında) dünyaya gelmişti. Çin ve İranlı kaynaklar aracılığıyla dış görünüşü üzerinde bazı bilgilere sahibiz: "Uzun bir boyu, sağlam bir dış gövdesi, geniş alnı, "kedi gözleri" ve hayatının son zamanlarında uzun bir sakalı vardı."

Gençliğinde karşılaştığı heyecanlı olaylar, en korkunç soğuklara karşı olduğu gibi en boğucu sıcaklara karşı direnme gücü, duyulmamış sabır ve direnci; yaralara olduğu kadar bozgun, geri çekilme ya da tutsaklığında uğradığı kötü muamelelere karşısındaki serikanlılığı ve olağanüstü canlılığı üzerinde bir fikir vermeye yeter.

Küçük yaşlarından itibaren yoksulluklar, kötü bir iklim ve en kötü koşullar altında sertleşmiş vücuduyla başlangıçtan beri tecrübeyle bilenmiş zekası onu dünyayı titreten demir adam yapacaktır.

On iki yaşlarında yetim kaldığında (1179'a doğru) onu çok zayıf gören kabilesi kendisine itaat etmeyi reddetmişti. Annesi Ölün-ek'e'nin bütün çabasına karşı babasının son arkadaşları da sürülerini alarak onu terketmişlerdi. Baba akrabaları tarafından böylece yalnız bırakılan çocuk; annesi, üç erkek kardeşi (Kasar, Kaçi'un ve Temüğe) ve iki üvey kardeşi (başka anneden olan) Bekter ve Belgütey'le bir başına kalmıştı.

Küçük aile, o zamanlar Burkan Kaldun diye anlandırılan, Onon ırmağının kayna-

ğındaki Kentey dağlarında kara ve su avcılığı ile yaşamak zorunda kalmıştı. Temüçin'in yerine ve onun karşıtı Borcin'ler arasında yönetim; Ambakay'ın oğulları ve Tayici'ut kabilesinin başkanları olan Targutay Kıriltuk ve Tödöyengirte tarafından "talep" edilmişti; aslında bunların 1161 felâketinden sonra krallıktan umudunu kesmiş olan Mogol Hanı Kaydu'nun soyu olması çok daha olasıdır.

Buna karşılık Kentey dağlarında Temüçin ve kardeşleri ihtiyaçlarını avcılıkla sağlıyorlardı. Üvey kardeşi Bekter kendisinden bir tarla kuşu ile balık aşımış ve Temüçin küçük kardeşi Kasar'ın yardımıyla Bekter'i okla vurarak öldürmüştü.

Bu son derece sert yaşam biçimi sonunda Temüçin ve kardeşi Kasar sağlam ve gözüpek birer genç olmuşlardı. Tayici'ut önderi Kıriltuk, onların yoksulluktan öldüğünü sanırken yaşamaya karşı gösterilen bu direnmeden kaygıya düşmüştü. Temüçin'i Kentey dağlarında kovalatmış, onu yakalamayı başarmış ve işkence için kangaya koymuştu.

Günümüz Mogolistanından örnek tipler

*Çocuklугundan
itibaren
yoksulluklar,
lötü bir iklim
ve en kötü
koşullar altında
sertleşmiş vücuğuyla,
başlangıçtan beri
deneyle bilenmiş
zekâsı Cengiz Han'ı dünyayı
titreten demir adam
yapacaktır.*

Temüçin, Süldus önderi Sorkan-şira ve onun oğulları Çila'un ve Çimbay'ın işbirliğiyle kurtulmuş ve kendisinden daha üstün bir okçu olan kardeşi Kasar ile birlikte ailesinin sorunlarını çözümlmeye başlamıştır.

"Şimdi dokuz atı olmuştu!" diye anlatır söylence: Bunlardan sekizi bozkırdaki serserilerce çalınmıştır. Atlarını Arurat önderinin oğlu Boğorçu'nun yardımıyla geri alır; artık Bogorçu onun en yakın dostudur ve en iyi komutanlarından biri olmak için de geleceğin şanlı günlerini beklemeye başlamıştır.

Böylece yoksulluktan kurtulunca, Temüçin kendisine çocukluğundan beri söz verilmiş olan Kongirat önderinin kızı genç Börte'yi ister. Kongirat önderi Day-Seçen samurdan bir kürk çeyiz ile kızını Temüçin'e verir.

Bir süre sonra da çadırlarını Onon kaynaklarından Kerulen kaynaklarına taşır.

keraitler ve cengiz han

UZUN bir süre geçer: Temüçin, başlarında komutanları Toktoğa-beki olan bir Merkit birliği tarafından

baskına uğrar ve ellerinden ancak karısı Börte'yi bırakarak canlarını kurtarırlar. Temüçin, karısını kaçıranlara karşı kendi yaşında bir Moğol önderi, Cacirat kabilesinin başı Camuka'nın ve Kerait kralı Tuğrul'un yardımlarını sağlar. Üçü birden Merkitleri, Selenga'nın kolu Buğura üzerinde yenerler ve Börte'yi kurtarırlar.

Bu arada, kan kardeşi "anda" olan Temüçin ile Camuka bozuşmakta gecikmişlerdir. Her biri eski Moğol krallarına sahip çıkmak, Han olarak ilân edilmek sevdasına düşmüştür.

Temüçin ile Camuka'nın ayrılmasından sonra Temüçin'i "Celayir, Kiyat ve Ba'arin kabilelerinin adamları" izlemişlerdi ve gelecekteki Cengiz Han, amcası Dantay Oçigin, ünlü Kabul Kağan'ın büyük oğul kolu olan ve Kabul'un küçük torunu ile Jurkin kabilesinin başı Sece-beki, Kutula Kağan'ın oğlu Altan-Ocigin gibi son iki Moğol hükümdarının varisleri olmak üzere Moğol soylularının en yüksek temsilcilerinin kendisine bağlandığını görür.

Altan ve Sece-beki, ilk olarak Temüçin'i Han ilân edenler olmuşlardır; bu seçimden on yıl-kadar sonra, (1206'da) aynı Temüçin, Yukarı Asya'nın bütün Türk-

Mogolların yayılma alanı.

Geleneksel giysileriyle günümüz Mogol gençleri

Mogol kavimlerinin Büyük Kağan'ı olarak seçilecektir. Kral olarak Temüçin, Çinggiz-Khan adını almıştır; bu adın gerçek anlamı, hâlâ Mogol tarihini inceleyenler arasında tartışılmaktadır.

kaynayan ülke

MOGOLİSTAN o sıralarda tam bir kaynaşma içine girmişti. Wang-han ile Cengiz Han'ın ortaklaşa kurmaya çalıştıkları egemenliğe karşı Caciratlı Camuka, bir karşı "ittifak" kurmuştu. Tehlikeli ve oynak bir düşman olan Camuka, çevresine Cengiz Han'a düşman olan asıl Mogol kabilelerini (Caciratlar, Tayiçi'utlar, Kongiratlar, İkiresler, Kör-laslar, Dörbenler, Katakınler ve Salci'utlar) toplamakla kalmamış; Merkitleri, Oy-ratları, Naymanları ve Tatarları da yanına almıştı. 1201 yılında Argun'un kıyılarındaki (Kerülen'in aşağı kesimi) Alkui-bula'a'da toplanan büyük kurultayda kendisini "gur-han" (yani Mogolistan imparatoru) ilan ettirmişti.

Böylece Mogol İmparatorluğu yeniden gerçekleşiyordu. İlginç olan; bu imparatorluğun Cengiz Han ve Camuka'dan hangisinin yengisi sonunda kurulacağıydı. İlk saldırıda geri püskürtülen (hatta yarala-

nan) Cengiz Han, yarasındaki pıhtılaşmış kanı emen sadık Çelme tarafından tedavi edilmiştir. Bu çeşitli seferlerin tarihsel sırası ne olursa olsun, Cengiz Han, Tayiçi'utları yenmiş ve birçoğunu kılıçtan geçirmiş; geri kalanları kendisine boyun eğmeye zorlayarak Borcigin aşiretinin birliğini yeniden sağlamıştır.

Genç bir Tayiçi'ut (daha doğrusu Yesüt) savaşçısı tek bir okla Cengiz Han'ın atını vurduğundan idam edilmeyi bekliyordu. Cengiz Han onu bağışlamıştı. Cebe (yani "ok") adı altında hedef şaşmaz okçu, sonradan Cengiz Han'ın en iyi kumandanlarından biri olacaktır.

Artık Cengiz Han babasının katilleri ve Mogolların eski düşmanları Tatarlarla (Çağan Tatar ve Alçı Tatar) hesaplaşabiliirdi. Askeri hareketi daha iyi yönetebilmek amacıyla yağmaları yasaklamıştı.

O zamana kadar Wang-han'ın kendisine yaptığı bazı haksızlıklara karşı Cengiz Han, ona daima sadık kalmıştır. Yapması gereken bütün görevleri yerine getirdiğine inanan Cengiz Han, oğlu Cöci için Kerait hükümdarının kızı Ç'a'ur-beki'yi istemişti. Wang-han'ın bu isteği geri çevirmesi dolayısıyla 1203'de Cengiz Han ile Wang Han arasında kopma iyice su yüzüne çıkar. Bu

kopma Mogol kahramanının yaşamında da bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Şimdiye dek Wang-han'ın yanında parlak bir komutan olarak savaştıktan sonra şimdi yalnız kendisi ve hükümdarlık için savaşacaktır.

1203 sonbaharında Balcuna'da Onon'a doğru saldırıya kalktığı anda, durum, Cengiz Han'ın lehineydi. Wang-han'ın güven-sizliğini örtmek için ailesi, Keraitlerin eli-ne düşmüş olan kardeşi Kasar aracılığıyla uydurma haberler yolluyordu.

Bunlara kanan Wang-han, bağlılık ye-mini etmekte kullanılan "öküz boynuzu içinde kan" yollayarak Cengiz Han'la barış görüşmelerine başlamıştı. Aynı anda iyice gizli tutulan bir yürüyüş sonunda, Cengiz Han, şaşırان ve dağılan Kerait or-dusu üzerine inivermişti.

Kerait halkı Cengiz Han'a tabi olmuş ve o zamandan sonra kendisine sadakatle hizmet etmiştir. Buna karşılık Cengiz Han onları iyice eritebilmek için Kerait unsurunu çeşitli Mogol kabileleri arasında dağıtmıştır. Cagambu'nun (Wang-han'ın kardeşi) kızı Ibaka-belki ile evlendiğinden ve en genç oğlu Toluy da yine Cagambu'nun bir başka kızı ile hayatını birleştirdiğinden Cengiz Han bu prensin yakınla-rına karşı özel muamelelerde bulunmuş-tur.

Naymanların saldırısının onune geç-meye karar verdikten sonra, 1204 ilkbaharında Tie-mai-kai ya da Temeyen-ke'er ırmağı yanında komutanlarını Kurultay'a çağırdı. Komutanların çoğu bu mevsimde atların zayıf olduğunu, hareketin sonba-hara kadar geciktirilmesinin uygun olaca-ğını düşünüyordu. Cengiz Han'ın en kü-çük kardeşi Temüğe ile dayısı Dantay-no an, ani baskının şaşkınlığından faydalan-mak için hemen saldırıya geçilmesi taraf-tarıydılar. Cengiz Han heyecan ve güçleri-ni övdükten sonra harekete geçti ve Nay-man ülkesine yaklaştı.

Korkunç bir çatışma oldu. Mogol ordu-sunun merkezine komuta eden Cengiz Han'ın kardeşi Kasar, olağanüstü birko-mutan olarak hareket ediyordu. Akşama doğru Mogollar kesin şekilde üstün gel-mişlerdi. Ağır yaralanan Tayang, kendi adamları tarafından bir tepeye kaçırıldı.

imparator cengiz han

CENGİZ HAN iktidarının kabileler tarafından "kayıtsız şartsız" kabul edilmesi için son katılmaları bekle-memişti. 1206 ilkbaharında Onon ırmağı-nın kaynağı yakınında daha önce kendisi-ne bağlanmış bütün Türk - Mogol kabile-lerini (daha açıkçası şimdiki Dış Mogolis-tan'ın göçebelerini) büyük kurultayda bir

Günümüz Moğolistan'ından bir görüntü

Bütün ülke kanlı savaşlara sahne oluyordu.

araya getirmiştir. Bu durumda Mogol ve Türk kabilelerinin tamamı tarafından, Yüce Han ilân edilmişti; böylece V. yüzyılda Cücenlerden VI. yüzyılda Gök-Türkler'e ve VIII. yüzyılda Uygurlar'a geçen, Moğolistan'ın bütün büyük hükümdarlarına verilen ünvana kavuşmuş oluyordu.

840'da Uygurların düşmesinden sonra Bozkır İmparatorluğu pratik anlamda varissiz kalmıştı. Kendisini "bütün keçe çadırlarda oturanların Kağanı" olarak ilân ettirmekle Cengiz Han, sırasıyla Türkler (Hunlar), Mogolların ataları (Cücenler ve Akhunlar); sonra yeniden Türkler (Göktürk ve Uygur) tarafından sahip çıkılan bu eski İmparatorluğun artık Mogollarca yeniden ve kesin biçimde kurulduğunu ilân etmiş oluyordu. Mogollar gibi Türkler de böylece yeni Mogol milliyeti "Mongol ulus", "Mongolcin ulus") içine alınyorlar ve ister mağlup, ister galip; Borciginler gibi Keraitler ve Naymanlar da "keçe çadırlar içinde yaşayan bütün herkes" olarak anılacak ve bundan böyle bu ad

altında şan ve onur arayacaklardır.

Mogol Devleti, Uygur Türklerinden uygarlıklarının aracı olan yazısını ve dilini almışlardır. 1204 yılında ve Nayman kralığının çöküşünde Cengiz Han'ın ölen Tayang'ın mühürdarı olan Uygur T'a-t'a-t'ong-a'yı kendi hizmetine almıştır. T'a-t'a-t'ong-a, Cengiz Han'ın oğullarına Uygur yazısıyla Mogolca yazmasını öğretmek, aynı zamanda vezirlik makamının taslağı sayılabilecek resmî yazıların altına damga ("tamgha") vurularak resmî bir duruma getirmesini göstermek üzere görevlendirilmişti.

1206 yılından başlayarak Cengiz Han, karısı Börte ile birlikte küçük yaşta yanlarına alıp büyüttükleri (bir Tatar olan) Siği - Kutuku'ya büyük yargıç yetkilerini vermişti. Siği - Kutuku, mahkeme kararları ile hükümlerini ve Mogol soylularının arasında çeşitli kabilelerin dağılışını "mavi defterler"e ("kökö debter") işleyerek bir tür kanunlar kitabını meydana getirmişti.

yönetim düzeni

KELİMESİ kelimesine düzen demek olan "yasak", diğer anlamıyla Cengiz yasaları ile taslağına (imparatorluk bünyesinde ilk kullanılışına) 1206 Kurultayında kavuşmuştur. "Yasak" ile, "Tanrı'nın gücü" Kağan orduya olduğu gibi asker olmayan topluma da (aslında bunlar birbirleriyle kaynaşmışlardı). Gök tarafından istenen sert bir disiplin uygulardı. Gerektiğinde oldukça acımasız bir kanun oluyordu: Cinayet, ağır hırsızlık, yalan, zina, cinsel sapıklıklar, büyü ile kötülük yapmak, çalınmış mal saklamak, vb. idam ile cezalandırılıyordu. Sivil ve askeri itaatsizlik, adi suçlar hukuku içindedi. "Yasak"; hem sivil ve hem de "idari kanunname" olarak halkın yönetiminde geçerli oluyordu.

Hukuk bilimine gelince? Bugün "yasak" gibi kaybolmuş olan Cengiz Han'ın "billik"leri ile bütünleniyordu.

Mogolistan'ın birliği sağlanınca, Cengiz Han, Kuzey Çin'in fethine bağlandı.

Önce, Ala-şan ve Ordos'ta, Kan-su'nun içinde Tibet ırkından, Budist dininden olup Çin etkisiyle belirli bir kültür düzeyine erişen ve özellikle Çin harflerinden kendisine özgü bir yazı geliştirilen Tangutlarca kurulmuş Si-Hia krallığına saldırdı. Si-Hialara karşı yapılan bu savaş, Mogolların yerleşik ve uygar bir milliyete karşı yaptıkları ilk savaşımdır.

Cengiz Han, eski Çin'in topraklarını paylaşan üç devletten en zayıfına saldırarak ordusunun değerini deniyordu.

Kin kralı Ma-ta-ku (1189-1208) o sıralarda ölmüştü. Cengiz Han, bu kralın halefi Çong-hei'nin (1209-1213) tahta çıkışından yararlanarak sadakat bağını koparmakta gecikmemişti. Kin elçisi bir tabi olarak Cengiz Han'ın diz çökerek yeni efendisinin tahta çıkışının ilanını dinlemesini istiyordu. Fatih, büyük bir hiddete kapıldı: "Çong-hei gibi bir budala tahta layık mıdır ve önünde ben diz mi çökeceğim?" demiş ve "güneye doğru tükürmüştü."

Cengiz Han'ın Kin'lere karşı 1211'de başlattığı savaş, kısa duraklamalarla ölümüne kadar (1227) uzamış, ancak halefinin egemenliği sırasında son bulmuştur (1234).

Savaşı yoluna koyduktan sonra (1211-1215) ordularının büyük kısmını Çin'den

çekerek Türkistan'ın fethine başlamıştı. Gidişinden sonra komutanları, kuşkusuz Kin kuvvetlerini yok edecek, fakat Kin Devleti'ne son öldürücü darbeyi bir türlü vuramayacak yavaşlatılmış bir savaşa girmişlerdi.

1213'de, sonunda Siyüan-hua'da ege- men olan Cengiz Han, ordularını üç kola ayırmıştı. Oğulları Cöçi, Çağatay ve Ögö- dey komutasındaki birinci ordu merkezi Şan-si'ye girmiş ve T'ai-yüan ve P'ing- yang kentlerine erişmişti; ordu o kentleri istila etmiş fakat ganimetini kuzeye nak- letmek üzere boşaltmıştı. Cengiz Han'ın en genç oğlu Tuluy'u başına geçirdiği mer- kez ordusu; Ho-pei ovası boyunca inmiş, orada Ho-kien-fu'yu almış ve Şan-tong'a da girerek Tsi-nan'ı fethetmişti.

Bu istilâ karşısında, Pekin'in dışında Ho-pei'deki Çen-ting ve Ta-ming gibi bir- kaç sağlam mevki dayanabilmiş, Mogol

*"Mogol dehşeti"
yöntemi
Afganistan'daki
kadar acımasız
bir şekilde
uygulandı.*

istilası, Şan-tong'un güney sınırına kadar boşalmıştı. Cengiz Han'ın kardeşi ve ordunun en şaşmaz okçusu Kasar ile, en genç kardeşi Temüğe Oçigin'in emrindeki üçüncü ordu, Yong-p'ing ve Leao-si eşliğinde Peçili körfezi boyunca uzanmıştı.

Bu üçlü seferden sonra Cengiz Han kuvvetlerini Pekin önüne toplayarak hiç olmazsa bir kuşatmaya girişmek istemişti (1214).

Daima ihtiyatlı olarak komutanlarının sabırsızlığına rağmen Wu-tu-pu'nun barış isteğini kabul etti. Kinler olağanüstü bir savaş tazminatı ödemişler; altın, ipek, üç bin at, genç erkek ve kızlar, Cengiz Han'ın kendisi için bir Cürçet prensesi vermişlerdi. Mogol Fatihi, ganimetiyle birlikte Kalgan ülkesinden Mogolistan'ın yolunu tuttu (1214).

cengiz han'ın kimliği üstüne

PEKİN'İN alınışından sonra ele geçen tutsaklar ya da Mogol egemenliğine bağlananlar arasından Cengiz Han, "uzun boyu, güzel sakalı, bilgeliği ve sesinin etkisi" bakımından hoşuna giden Ye-liü Ç'u-ts'ai adında bir Kin prensini seçmişti. Bu prens, hükümdarın yanında danışman olarak göreve başlamıştı. Bu iyi bir seçimdi; çünkü, sağlam Çin kültürü ile Ye-liü Ç'u-ts'ai devlet adamı niteliğine sahipti. Bu Uygur yazmanı T'a-t'a-T'ong'a gibi Asya'nın yeni efendisine gerekli olan bir danışmandı. O tarihte Cangizhanlılar dorudan Cinlilerce verilen Çin kültürü derslerini anlayamıyorlardı. Tersine Ye-liü, Ç'u-ts'ai gibi (Çinleşmiş bir Türk - Mogol Kitay olduğundan) Mogol ırkındandı. Geçiş dönemlerini iyi kullanabilir ve Cengiz Han'a sonra onun halefi Ögedey'e, yerleşik uygarlıklarda yapıldığı şekliyle siyasal yaşamın ve yönetimin öğelerini öğretmeye başlayabildi.

Batı'ya dönmeden önce Cengiz Han, Çin'deki harekâtı en başarılı komutanlarından Mukuli'ye emanet etmiş, o da giderek azalmış sayısal varlığıyla (Mogol ordusunun yarısı olan 23.000 kişi Mogol ve yerli yardımcı kuvvetlerden kuruluydu) direnç ve yöntem örneği göstererek görkemli başarılar elde etmiş ve yedi yıl aralıksız süren seferler sonunda (1217-1223) yeniden Kin krallarını Ho-nan'a hapsedmeyi başarmıştı.

Cengiz Han, Kuzey Çin'in fethine başladığında kişisel düşmanlarından, son

Nayman kralının oğlu Küçlüg; Orta Asya'da bir başka imparatorluğun, Kara-Kitayların Gur-han İmparatorluğu'na egemen oluyordu.

Başkentleri, Isık-kul'un batısında Balasagun olan ve Türkçe "Gur-han" ünvanını taşıyan Kara-Kitay hükümdarlarının uyrukları şunlardı: 1— Doğuda, Budist ve Nesturi dinlerinde, Beşbalğ(k) (bugün Cimsel), Turfan, Karaşahr ve Kuça bölgelerinde oturan Türk kavmi Uygurlar; 2— Kuzeyde, aşağı İli'de bulunan yarı Nesturi (diğer Türkler) Karluklar; 3— Güney batıda, Maveraünnehir ve Doğu İran'daki Müslüman Türkler, Harzemşahlar.

Gur-han Ye-liü Çe-lu-ku (1178-1211) döneminde Kara-Kitay imparatorluğu çoküşe uğramış ve 1209'de Uygur hükümdarı İdikut Balçuk, Kara-Kitay hükümdarlığından çıkarak Cengiz Han'a bağlanmıştı. 1211'de aşağı İli'nin (başkenti Kayalığ) Karluk kralı Arslan ile İli üzerinde Almağ'da (şimdiki Kuca'nın yakınında) kendisini hükümdar ilan eden Türk Buzar aynı şekilde Cengiz Han'ın buyruğuna geçmek üzere Kara-Kitay egemenliğini kabul etmemişlerdi; bu şekilde birleşmiş Mogolistan'ın, Gobi ve Balkaş'ın bu küçük Türk prensleri üzerindeki etkisinin ne kadar güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık Kara-Kitaylara son darbeyi Cengiz Han değil, tam tersine, onun kişisel düşmanlarından Naymanların son "Tayang"ının oğlu Küçlüg vuracaktı.

zorlu bir düşman

KÜÇLÜĞ'ÜN Kara - Kitay İmparatorluğu üzerindeki gerçekçi ya da hukuksal egemenliği 1211'den 1218'e kadar sürmüştür.

İli, Isık-kul, Çu ve Talas bölgeleri ile bütün Doğu Türkistan, Mogol İmparatorluğu'na bağlanmış oluyordu. Böylece de Cengiz Han'ın İmparatorluğu, Harzem İmparatorluğu'nun hemen komşusu durumuna gelmişti.

Cengiz Han'ın tarafından Mogolistan'ın Şaman Budist ve Nesturi Mogol ve Türk halklarının tamamı, üstelik, Kar-Kitay bölgesinin fethiyle dince Müslüman fakat kültürce saf bir şekilde Türk Kaşgarya bulunuyordu. Bunun tersine Harzemli Muhammed Sultan'ın tarafından İranlaşmış Müslüman bir Türk hanedanı, Maveraünnehir'de Türk - İran toplulukları, sonra Horasan, Afganistan ve Irak - Acem tarafından saf İran halkları vardı.

Günümüz Uyghur çocukları.

Cengiz Han'ın 1220'de ortadan kaldıracığı bu Harzem İmparatorluğu, en erken 1194'den beri vardı; Muhammed Sultan, Semerkand'ın son Karahanlısı Osman'ı öldürdükten sonra ancak 1212'de başkentini Urgenc'den (Hiyve yakınlarında) Semerkand'a taşımıştı. Bu, hazırlıksız ortaya çıkmış bir hükümdarın emrinde ve yeni gelişme içinde, geçmiş olmayan bir imparatorluktu.

Fakat Büyük Selçuklular gibi işe başlamayı ve onlar gibi İslâmiyetin Sultanı olmayı arzulayan bu hükümdar, 1217 yılında saldırıya geçecek kadar Bağdat Halifesi ile ölümüne bir çatışmaya girmişti. Halife en-Nasır (1180-1225) onu en büyük düşmanı olarak görüyordu. Mogolları ona tercih edebilirdi. Sultan ile Halife'nin bu ölümüne düşmanlığı, Mogol istilası karşı-

sında İslâm dünyasını bölecek ve güçsüz bırakacaktır.

Cengiz Han ile Harzemliler arasında meydana gelen kopma, Harzemliler yüzünden olmuştur. Cengiz Han, Harzem İmparatorluğu ile dürüst ticaret ve siyasal ilişkiler kurmayı denemiştir. 1218'de Mogol İmparatorluğu'ndan gelen ve Mogol elçisi Ukuna'nın dışında bütünüyle Müslümanlardan oluşan bir kervan, Harzem İmparatorluğu'nun orta Sir-Derya üzerinde sınır kenti olan Otrar'da durdurulmuş; malları yağmalanmış ve insanları (yüz kişi kadar), Kadir-han diye de tanınan Harzem Valisi Inalçık tarafından öldürülmüştü. Cengiz Han bunun tazmin edilmesini istemişti. Kendisine cevap verilmeyince savaşa hazırlandı.

Mogol ordusunun toplanması 1219 ya-

zında yukarı irtiş üzerinde olmuştur. Sonbaharda Cengiz Han, Balkaş gölünün güney-doğusunda Kayalığ'a gelmiş, oradaki Karluk hükümdarı da kendisine katılmıştır.

bitmeyen savaşlar

HARZEMLİ Muhammed, birliklerini Sir-Derya hattı ile Maverâünnehir arasında bölüştürmüş ve dağıtmıştı. Bunun sonucunda, sayıca üstünlüğüne rağmen her belirli noktada sayıca az duruma düşmüştü.

Cengiz Han, Harzem İmparatorluğu'na orta Sir-Derya üzerinde Otrar yakınlarından girdi. İki oğlu (Çağatay ve Ogedey'in) komutasında bir Mogol tümeni Otrar önünde bırakılmıştı; bu kent uzun bir kuşatmadan sonra ele geçirecektir.

Maverâünnehir'in Mogollar tarafından fethi sırasında, hafifliğinin ve kibrinin neden olduğu felâketten ürküntüye düşen Harzemli Sultan Muhammed hiçbir harekette bulunamamış, sonra kaçmıştı.

Harzem Sultanı ile işini bitirdikten sonra, Cengiz Han, 1221 ilkbaharında Amu-Derya'yı aşmış ve Harzem kuvvetlerinden arta kalanlara karşı Afganistan ve Horasan'ın fethine başladı.

Bütün komşu ülkeler elçiler yolluyordu...

Cengiz Han 1206'da Yüce Han ilan edildi.

Mogolların, Maverâünnehir ve Doğu İran'da surlarla korunan kentleri almakta (Çin'e bakarak) daha az zorluk çekmiş olmaları ilgiye değer bir olaydır.

Cengiz Han uzun bir süre Afganistan'da, Hindu-kuş'un güneyinde kalmıştır. 1222 Mayısında, 1220'de Çin'den çağırttığı (Uygur ülkesi, Almalığ, Talas ve Semerkand'dan gelen) ünlü Taoist din adamı K'ieu Çang-çu'en'i kabul etti. Artık Mogolistan'a dönmeyi tasarlıyordu. 1222 sonbaharında Amu-Derya'yı yeniden aşmış ve Buhara'dan geçerken İslâm dininin belli başlı ilke ve kurallarının kendisine anlatılmasını sağladı; hepsini onaylamış ama bütün dünyanın Tanrı'nın evi olduğunu kabul ettiğinden ("Tengri" Türk-Mogollar'ın "Ezeli Göğü"dür) Mekke'ye yapılan Hac ziyaretini uygun bulmamıştı. Semerkand'da Sultan Muhammed'in yerini almış olduğunu belirterek cuma hutbesinin kendi adına okunmasını emretmişti. Hatta Müslüman din adamlarını, imamları ve kadıları vergiden ayrı tutmuştur.

Semerkand'da kışı geçirdikten sonra, 1223 ilkbaharında Sir-Derya'nın kuzeyine yerleşti. Taşkent, yakınlarında, (Çirçık vadisinde) kendisi altın bir taht üzerinde oturmuş olarak "noyat"larını ve "ba'atut"larını çevresine topladı, sonra (yine 1223 ilkbaharında) Kulan-başı bozkırında oğulları ile bir "kurultay" düzenledi.

1225 ilkbaharında, Cengiz Han, Mogolistan'a döndü. 1225-1126 kışını ve yazı, Orhon'un kolu Tula'daki karargâhında geçirdi. Yetmiş yaşından yukarıydı. Pekin'den Volga'ya her şey önünde titriyordu.

Aral - Hazar bozkırlarının egemeni olan büyük oğlu Cöçi son zamanlarında, ayrı

bir siyasa güdüyordu; 1227 Şubatına doğru anlaşmazlık patlak vermeden olmuştur.

Cengiz Han Kan-su'daki Si-Hia Tangut krallığına karşı bir sefer daha düzenledi. Mogol İmparatorluğu'nun uyruğu olmasına karşılık Si-Hia kralı, Harzem savaşında bir ordu göndermekten kaçınmış; Bu konuda çağırılan Tangut soylularından biri, (Aşa-Gambu) efendisi adına, Cengiz Han'ın yeterince askeri yoksa yüce mevkii haketmediği yolunda küstahca bir cevap vermişti.

Bunlar, unutulmayacak kabadayılık gösterileriydi. Bir kez Harzemlilerin işi bitirdikten sonra Cengiz Han bu hareketin intikamını alacaktı. Ayrıca, komutanı Mukali'nin savaş alanında öldüğü Kuzey Çin'deki Kin Krallığı'nın fethini başarmak için Mogolların doğrudan Kan-su, Alaşan ve Ordos'a egemen olmaları gerektiğini Cengiz Han'ın görmüş olması gerekir.

Böylece 1226 sonbaharında, şimdiki Ning-hia olan Si-Hia başkentinin kuşatmasına başladı. "Mogol dehşeti" yöntemi Afganistan'daki kadar acımasız bir şekil-

de uygulandı: "Halk, Mogol'un kılıcından canını kurtarmak için boş yere dağlarda ve mağaralarda saklanıyordu."

Ning-hia kuşatması sürerken, Cengiz Han, 1227 yazını Ts'ing-şueyi ırmağı bölgesinde ve şimdiki P'ing-leang'ın kuzeybatısında Long-tö kantonunda geçirdi. İşte orada, R'ing-leang'ın batısındaki kantonda yetmiş iki yaşında 18 Ağustos 1227'de öldü.

Cengiz Han'ın ölüsü, bir zamanlar "Tengri"nin kendisine seslendiği, Onon ve Kerülen ırmaklarının kaynağındaki kutsal Burkan Kaldun (şimdiki Kentey) dağının yakınına gömüldü. 1229 yılında dağın önüne ve onuruna Mogol usulü büyük kurbanlar verdi. "Töreye göre üç gün boyunca babasının kutsal ruhlarına yemekler verilmesini buyurdu. Noyan'ların ve komutanların ailelerinden kırk tane güzel kız seçtirdi; hepsine en güzel elbiseler giydirdi, en pahalı süs eşyaları taktırdı ve (bir söylentiye göre) öteki dünyada Cengiz Han'a hizmet etmek üzere gönderildiler. Bu şaşkıncı saygı gösterisine çok iyi atlar da ayrıca kurban olarak ilave edildi."

XI. KESİM

BOZKIR IMPARATORLUKLARI

1. MOGOLLAR

I UN İmparatorluğu'nun Mogolistan'ı kendine merkez seçmesi, yöredeki bütün göçebe Türk boylarıyla Mogolları bir araya getirdi ve birleştirici bir rol oynadı. Doğudaki Türkler, M.S. IV. ve X. yüzyıllarda Mogolistan'da büyük önem kazandılar.

Hristiyanlığı kabul eden Nayman Türkleri, Kuzeybatı Mogolistan'da, başka bir Hristiyan Türk bolu olan Keraitler de

Tola ırmağının güneyinde yaşıyorlardı. Gobi çölünün güneyinde ise Tangut (Hsi-Hsia) İmparatorluğu vardı.

Kırgız Türkleri, Büyük Türk Hakanlığı'nın temsilcisi Dokuzoguz-Onuygurlar'ı Mogolistan'dan IX. yüzyıl ortalarında Doğu Türkistan'a sürünce, Mogollar da boyunduruktan kurtuldular ve Kırgızlarla birleştiler. Mogollar, Cengiz Han'ın babası Yesügey döneminde gerçek bir güce

sahip oldular. Fakat Yesügey'in öldürülmesiyle Mogol birliği dağılmaya yüz tuttu.

cengiz ve imparatorluğu

YESÜGEY'İN yerini alan oğlu, Temuçin (sonradan tarihe "Cengiz Han" olarak geçecektir), işe babasının bıraktığı yerden başladı ve birliği yeniden sağladı.

Temuçin'in ilk işi, çevresine Türk ve Mogol kabilelerini toplamak oldu. Kendisiyle birlik olmayan kabilelere de gözdağı verdi. Bu yüzden kan kardeşi Camuka Han ile araları açıldı. Camuka Han'ı bir savaşta yendi ve öldürdü. Keraitlerin kralı Ong Han'ı ve oğlu Sengü Han'ı yendikten sonra, Doğu Mogolistan'ın bütün boyları tarafından "Han" olarak tanındı (1203).

Aradan üç yıl geçmeden Naymanları güneye sürdü ve Batı Mogolistan'a egemen oldu, "Cengiz" (Çingiz) adını alarak imparatorluğunu ilan etti (1206).

Cengiz Han'ın, bütün başarısı, iyi örgütlenmiş, savaşçı bir orduya sahip olmasından geliyordu. Hanın danışmanları Uygurlar ile Batı Asyalı kişilerdi.

1205 yılında Cengiz Han, Tangut Devleti üzerine yürüdü ve savaşı kolaylıkla kazandı, çok geçmeden Tangut topraklarını imparatorluğuna kattı. 1211'de Kuzey Çin'deki Kin İmparatorluğu'na yöneldi, 1215'te hayli zor geçen savaşların sonunda imparatorluk merkezi Pekin'i (Han-Balık) aldı.

1216'da büyük oğlu Cuci Han, Merkitleri yenip Kırgızistan'ı ve doğu Kazakistan'ı ele geçirdi. Bu durumda, Nayman-Türk İmparatorluğu ile Doğu Türk Hakanlığı (Harzemşahlar) Cengiz'le karşı karşıya geldiler. Ordusunun büyük çoğunluğu göçebe şaman Türklerinden kurulu olan Cengiz, Asya egemenliği için savaşmak zorundaydı. Harzemşahlar da ne kadar güçlü olursa olsun uygarlıktan uzak kalmış bir göçebe ulusun boyunduruğu altına girmek amacıyla değillerdi.

1218'de Cengiz'in komutanlarından Cebce, Nayman Türk imparatoru Güçlük Han'ı yenip ülkeyi ele geçirdi; ardından da Cengiz Han, yanında dört oğlu olduğu halde hazırladığı 200 bin kişilik ordusuyla Türkistan üzerine sefere çıktı.

Doğu Türk Hakanlığı'nın temsilcisi Harzemşahlar ile Mogollar arasındaki savaşlar, Harzemşahların yenilgisiyle son buldu; bütün Türkistan, başkent Semerkand da içinde olduğu halde Cengiz'e geçti. Celaleddin Harizmşah, İran'a çekildi. Mogol orduları girdikleri her Türk kentini yağmaladılar, halkın çoğunu da kılıçtan geçirdiler.

Türkistan zaferinden sonra Cengiz Han, Mogolistan'a döndü, Çin'e karşı yeni bir sefere hazırlandı; 1277 yılının Ağustosunda, Kansu kentinde öldü.

cengiz han'ın ardından

CENGİZ, eski bir Mogol geleneğine uyarak, daha hayattayken topraklarını dört oğlu arasında paylaştırmıştı. Dört oğlundan Cuci Han, babasının ardından altı ay sonra öldü, imparatorluğun bölüşümünden payına düşen bölgede Altınordu Devleti kuruldu. İkinci oğlu Çağatay Han, Çağatay Hanlığı'nı kurdu; üçüncü oğlu Oktay (Ögeday) Han, babasının yerini aldı; küçük oğlu Tulu Han da Çin'deki Yüen ve yakındogudaki İlhanlı hakanlıklarının atası oldu.

Oktay Han, "büyük kağan" olarak 1241 yılına kadar hükümdarlık etti, yerine oğlu Kiyuk geçti, onu Cengiz'in oğullarından Tulu'nun oğlu Mengü izledi; daha sonra da kardeşi Kubilay "büyük kağan" oldu. Kubitay, devletin başkentini Karakurum'dan Pekin'e götürdü, Karakurum giderek önemini yitirdi.

Kubilay, döneminde Tibet Buddacılığı hayli yaygınlık kazandı Phakya adlı bir dini önderin yönettiği Sakyapa mezhebinden Tibetli papazlar, yeni büyük kağanı etkileri altına aldılar. Buddhacı devlet yönetimini öğrettiler. Phakya, Tibet alfabesine dayanan yeni bir Mogol yazısı buldu; bir başka Tibetli rahip de Uygur alfabesinin günün koşullarına uygun bir duruma getirdi.

Kubilay, taht konusunda küçük kardeşi Arık-Böge ve Oktay'ın torunu Kaydu ile hayli çekiştiyse de bir süre sonra ikisini de ortadan kaldırdı. Mogol Büyük Kağanlığı'nın Altınordu kolundaki Mengü Timur, İlhanlı kolundaki Kubilay'ın kardeşi Hulagu ile oğlu Abaka ve Çağatay kolundaki Mübarekşah da kendisini "büyük kağan" olarak tanıdılar.

İç düzeni böylece sağladıktan sonra Kubilay, güney Çin'deki Sung İmpara-

Savaşçı bir ulus olan Mogolların, son derece düzenli ve disiplinli orduları vardı...

torluğu üzerine; ardından Birmanya, Siyam, Annam, Tonkin, Laos, Kamboçya, Malaya, Sumatra ve Cava'ya seferler yaptı ve bu ülkeleri imparatorluğuna kattı. Böylece Büyük Mogol Kağanlığı'nın toprakları; Japonya ve Hindistan'ın dışında bütün Asya'yı kapsıyor, Doğu Avrupa Vıyana'ya kadar; Orta Avrupa, Trakya'dan Balkanlar'a kadar uzanıyordu.

Kubilay Han'ın ölümünden sonra torunları bir süre Çin'de saltanat sürdürdüler. 1368 yılında Çin'deki milliyetçi eylemler hızlanıp imparatorluğu sarsıcı bir duruma gelince, son Mogol imparatoru Togan Timur, Mogolistan'a çekildi. Egemenliğini Karakurum'da ve kuzeydoğu Asya'da sürdürdü. Gerçi yine "büyük kağan"dı, ama öbür Mogol kolları kendisine bağlı olmaktan çıkmışlar; İlhanlı, Çağatay ve Altınordu devletleri Müslüman olup Türkleşmişlerdi. Müslüman ve Türk olmayan, yalnızca Çin'deki Kubilay koluydu.

Çin'de Ming sülâlesi kurulunca, Togan Timur, Kerulen ırmağı kıyısındaki Bars Hotay'ı başkent edindi ve 1370 yılında da öldü.

yeni han: biligtü

YERİNE oğlu Biligtü Han (1338-1378) geçti. Togan Timur döneminde Mogollar kendi anayurtlarına çekilirlerken büyük bir çoğunluk da Çin'de kalmıştı.

Günümüz Moğolistan'ından bir görünüm...

Togan Timur ile onu izleyen "büyük kağan"lar, Çin'e yine pek çok sefer yaptılar, fakat bu kez karşılarında soydaşlarını buldular. Öte yandan Ming sülâlesi de Mogolistan üzerine sürekli olarak asker göndererek Mogolları daha da yıpratmaya çalışıyordu. Mogolistan'ın eski başkenti Karakurum bu Çin saldırıları sırasında yıkıldı (1380).

Togan Timur'un yerine geçen hanların bütün çabalarına karşılık Mogol birliği çözülmüyor ve iç çekişmeler bu çözölmeyi daha da hızlandırıyordu. XV. yüzyıl başlarında, batıdaki Oyrat Mogolları güney ve doğu Mogollarını egemenlikleri altına aldılar. Oyratlardan Esen ve Togan'ın önderliğinde savaşıyan boylar, bir süre için birleştiler. Batı Mogolları'nın üstünlüğüne de Dayan Han komutasındaki Doğu Mogolları son verdi. Tas Bürtü'de yapılan savaşı Dayan Han kazandı.

Bütün bu çekişmelerin ve savaşların bir tek amacı vardı: "büyük kağanlığı" elde etmek!

Dayan Han'ın ölümünden sonra "büyük kağan" unvanını oğlu Töröbolod'un çocukları aldı. Töröbolod, Çahar boyunun önderiydi. Dayan Han'ın öteki oğulları, "büyük kağan"dan koparak bağımsızlıklarını ilân ettiler. 1552 yılında Tümed boyu önderi Altan Han, Kuzey Mogolistan'daki Doğu Mogollarının Oyrat boyuna karşı kesin bir zafer kazandı, savaş sonunda Halha boyu Kuzey Mogolistan'a göçtü. Bu arada Çin'e de sürekli olarak akınlar yapıyordu.

Tipik bir Mogol çadırı...

1550'den sonra Ming sülâlesi, Mogol akınlarıyla başa çıkamayınca fidye ödemeyi kabul etti, ayrıca Mogol önderlerine Çin askeri rütbeleri verdi. Bu arada takasla ticaret yapılan pazarlar açıldı; ama bütün bunlar, Mogolların Çin sınırlarını zorlamalarını önleyemedi.

Ayrıca, Mogolların hizmetinde Çin'den sürgün edilmiş sayısız Çin devrimcileri vardı. Bunlar, Altan Han'ın güçlenerek Tümed topraklarında Köke Hota kentini kurmasına da yardımcı oldular.

Bu sırada güney Mogolları da doğruya doğru harekete geçmişti. "Büyük kağan" unvanını taşıyan Çahar boyundan Dara-yisün, Kingan sıradağlarının doğusuna Liao Ho'ya geldi. Bu bölgeyi kendine yurt edindi. Karaçin boyu da Şaharlar'ın bıraktığı yurda yerleşti.

Son "büyük kağan" Ligdan han (1604-1634) Mogolları, Mançu tehlikesine karşı birleştirmek için büyük çabalar harcadı, fakat başaramadı. Mançurlara karşı ilk yardım isteyenler, doğu Mogollarıydı.

1623'te Ligdan Han, Karaçinler ile sa-vaşa girişti, onları geri püskürttü. Ming sülâlesi ile bir antlaşma yaptı, fakat bütün bu çabalar Mogol İmparatorluğu'nun çöküşünün önüne geçilmesinde etkisiz kalıyordu. Mançular, ne pahasına olursa olsun Mogol İmparatorluğu'nu yıkmak, topraklarını ele geçirmek istiyorlardı.

Ligdan Han, Tibet'e yürüdü, Ordos'u aldı fakat Çing-hay gölü kıyılarında öldü.

Ligdan Han'ın ölümünden sonra iki karısı ve küçük oğulları, Çahar boyu ile bir-

likte teslim oldular. Böylece güney ve doğu Mogolları, Mançurlar'ın boyunduruğı altına girdiler. Birçok Mogol soylusu Mançu sarayında görev aldı; soyluluk kazandı ve imparatorluk ailesinden birçok prenseslerle evlendiler. Kızları da saraya cariyeler olarak kabul edildiler. Bu bakımdan Mançu sülâlesi ile en sıkı ilişkileri doğu Mogollarından Horçin boyu kurdu.

Her şeye karşılık Mogolların bütünüyle Mançu üstünlüğüne boyun eğmeleri uzun yıllar sürmüştür. XVII. yüzyılda birçok ayaklanma ve başkaldırmalar olmuş; halk Mançu yönetimine karşı hoşnutsuzluklarını açığa vurmuştur.

Aynı yüzyılda Ruslar da Kuzey Mogolistan'ı denetimleri altına almak amacıyla birtakım girişimlerde bulundular. Rus tacirleri Mogollar ve Oyratlar ile ticarete başladılar. Bunun yanı sıra, 1640-1641 yıllarında, Ruslar, Altan Han yönetimindeki kuzeybatı Mogolları ile çarpışmalarına da ara vermiyorlardı.

Rusların bir başka amacı, Halkanlar'ı kendi egemenlikleri altına sokmaktır. Türlü görüşmeler yapıyorlar ve barışçı yolları deniyorlardı. Bu görüşmelerin sonucunda, Selenginsk şehri kuruldu ve 1677'de Barga bölgesindeki Mogol önderi Gantimur, Rus uyruğuna girdi.

mançu boyunduruğı altında iken

MANÇU egemenliği XIX. yüzyıl ortalarına kadar sürdü. Çinli göçmenlerin Mogol topraklarına yerleşmeleri; vergiler ve zorbalık yönetimi, giderek hoşnutsuzluğu büyüttü ve milliyetçilik bilincini uyandırıp karşı örgütler kurulmasına yol açtı. Buddhacılığa karşı çıkış, yeni düşüncelerin yayılması ve milliyetçi bilinçlenme yavaş yavaş bağımsızlık ülküsünü doğurdu.

1912'de Mançu sülâlesinin çöküp Çin Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Mogollar, Çarlık Rusya'sından da yardım görerek Çin'e karşı ülkesinin bağımsızlığını ilân ettiler. Bunlardan bir bölümünün (Barga ve Mançurya), Dış Mogolistan'a katılmalarını Çin birlikleri önledi ve bir bölümü (Güney ve İç Mogolistan), Çin'e bağlı kaldı; Barga Mogolları ise savaşıma devam ettiler. 1915'te kazanılan Çin, 1928'de geri aldı. Ruslar'ın desteği sonucunda Dış Mogolistan'ın kurulması gerçekleşti.

Japonlar, Çin'in kuzeydoğusunu işgal edip Mancuğuo kukla hükümetini başa getirdiklerinde (1932), Doğu Mogolları, dört özerk bölge halinde yeniden örgütlendi. İç Mogolistan'da Japon işgali döneminde (1935-1937) yerel özerk bölgeler kuruldu.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İç Mogolistan'daki bağımsızlık eylemleri sonucunda Çin Halk Cumhuriyeti içinde, İç Mogolistan, özerk bölgesi adıyla yeniden örgütlenmiştir.

İlhanlılar

KUBİLAY HAN'ın kardeşi Hulagû Han'ın kurduğu İlhanlı Devleti 1256-1344 yılları arasında hüküm sürmüştür. Mogol hanları arasındaki karışıklıklar sırasında, Hulagû Han, kendi durumunu güçlendirmek üzere İran Maveraünnehir'e Suriye ve Mısır'a egemen olmayı tasarlıyordu.

Giriştiği sefer sırasında Hasan Sabah'ın batını-İsmailî devletini ortadankaldırdı, Bağdat (1258) üzerinden Mezopotamya güneyini eline geçirdi. Bu sırada küçük devletlere bölünen Ermenistan ve Selçuklular, İlhanlı üstünlüğüne boyun eğdiler. Kuzeydeki Kert devletinin bir bölümü ve Fars eyaleti genişleyen imparatorluk sınırları içine girdi (1284).

Böylece imparatorluk, Sasanî İmparatorluğu içinde bir İran Devleti niteliğini kazandı. İran hükümdarları, Pekin'de oturan büyük kağana bağlı olduklarını bildirmek için "İlhan" adını aldılar.

Oğlu Abaka, daha çok bayındırlık işleriyle ilgilendi. Ölümü üzerine kardeşi Ahmed başa geçti; fakat bir süre sonra Abaka'nın oğlu Argun yönetimi aldı. Musevi dinine bağlı olan Sadüddevil'e bütün devlet yönetimini bıraktı.

Sadüddevil'e'nin yönetiminde dilediğince hareket etmesi bazı iç karışıklıklara yol açtı (1291). Bu karışıklıklar içinde tahta çıkan Geyhatu, salt malî durumu düzeltebildi. Aynı sülâleden gelen Han Baydu da bir çözüm bulamadan tahttan uzaklaştırıldı.

Devlet örgütündeki çözümler, toplumsal yaşam düzenini de olumsuz etkilemeye başlamıştı. Ekonomik durum tam bir çıkmaza girmiş, posta örgütü dağılmıştı. Bu sırada sıklaşan Altınordu ve Memlûk akınları, İlhanlıları daha da sarsıttı.

1295 yılında işbaşına geçen Gazan, ülkenin kötüye gidişine son verdi; siyasal ve ekonomik düzeni olağan düzeye getirdi. Ayrıca Sünnî mezhebini benimsedi.

Gazan Han, İlhanlılar'a eski canlılığın ve hareketliliğini kazandırmıştı. Yerine geçen kardeşi Olcaytu'nun Şiliği benimsesi halk arasında büyük hoşnutsuzluk yarattı. Oğlu Ebu Said, yeniden sünnilige döndü. Kafkasya'ya yapılan bir seferde ölünce (1336), iç karışıklıklar yenide patlak verdi. Ardından başa geçenler dirlik ve düzenliği sağlayamadıkları gibi ülkenin parçalanmasını ve bazı bölgelerin komşu ülkelerin eline geçmesini önleyemediler.

Kubilai Han, devletin başkentini Karakorum'dan Pekin'e göttürdü...

Altınordu devleti

ALTINORDU (Altmorda) Devleti (1241-1502), Cengiz'in torunu Cuci'nin oğlu Batu (Batı) Han tarafından kuruldu. Oktay döneminde Batı'ya büyük bir sefer yapmak amacıyla hazırlanan ordunun komutanlığı Cuci'nin oğlu Batu'ya verildi ve ordu, 1236 ilkbaharında harekete geçerek İdil Bulgarları ülkesini aldı. Daha da ilerleyerek Macaristan'a ve Bal kanlar'ın bir bölümüne kadar uzandı.

Cengiz Han'ın ölümü üzerine, Batu Han, ileri harekâtı durdurarak İdil boyuna döndü. Burasını kendisine merkez olarak seçti. Bu arada kurulan Saray kenti, Altınordu Devleti'nin başkenti yapıldı.

Batu Han hukuksal açıdan Mogol İmparatorluğu'na bağlı olmakla birlikte, birçok alanda bağımsız bir hükümdardı. Devlet örgütü Mogol İmparatorluğu'ndaki temellere göre düzenlenmişti.

Batu Han yönetimindeki Altınordu Devleti, Kıpçak bozkırlarını İrtiş boyundan İdil ırmağına kadar Aral gölü çevresini, Harizm'i ve Azerbaycan'a kadar olan bölgeleri içine alıyordu.

Batu Han'dan sonra oğlu Sartak (1255), daha sonra da Cuci'nin oğullarından Berke Han (1257-1266) tahta çıktı. Berke Han, devletin geleceğini güven altına almak amacıyla birçok savaşa girişti. Bu arada Hulagû ile yaptığı savaşı da kazandı.

Berke Han'ı izleyenlerin giriştikleri taht kavgaları devleti güçsüz duruma sokmuştu. Giderek, Altınordu Devletikiye bölündü.

Karışıklıklardan en çok yararlanan Litvanya Büyük Dukalığı oldu; sınırlarını Özi ırmağının doğusuna kadar genişletti. 1380 yılındaki Kulikovo'nun doğusuna ka-

dar genişletti. 1380 yılındaki Kulikovo Meydan Savaşı'nda Mamay Mirza kuvvetleri Ruslar'a yenildi, fakat ardından Toktamış Han, Timur'un da yardımıyla devletin başına geçerek birliği yeniden kurmayı başardı.

Toktamış Han'ın Timur ile bozuşmaları, 1391 ve 1395 yıllarında yapılan savaşlar, devleti temelinden sarsmış; Saray kenti ortadan kalkmış ve hanların gücü yok olmuştur.

Ardından Kırım ve Güney Ukrayna'ya sahip olan hanlar, Altınordu Devleti'nden ayrılmışlar ve Kırım Hanlığı'nı kurmuşlardır.

Devletin son mirasçısı Uluğ Mehmed Han'ın kurduğu ve başkenti Kazan olan Kazan Hanlığı'dır (1437). Ayrıca Kırım Nogay, Astrahan ve Sibir gibi çeşitli hanlıklara bölünen Altınordu Devleti; Saray

Hanlığı'nın, Ruslar ile birleşen Kırım hanı Mengli Giray tarafından ortadan kaldırılması ile sona ermiştir.

çağatay hanlığı

CENGİZ HAN, ölümünden önce imparatorluğu oğulları arasında paylaştırdığı sırada Çağatay Han'a da Türkistan ve bugünkü Afganistan'ın bulunduğu bölge düşmüştü. Cengiz Han'ın oğlu olan Çağatay Han, Cengiz yasasına bağlılığı ile ün yapmıştı. Çağatay Han'ın bu bölgede kurduğu devlet, ölümünden (1242) sonra oğulları tarafından yönetildi.

Çağatay Devleti'nin gerçek kuruluşu, Çağatay'ın ölümünden 20-30 yıl sonrasına rastlar. Devletin ilk hanı da Kara Hulgü'nün Bamiyan'da ölmesi üzerine tahta sırasıyla Göyük (1246-1248), onun isteği üzerine de Çağatay'ın oğullarından Yisü Möngke geçmişlerdir.

Kara Hulgü'nün dul karısı, küçük oğlu Mübarek Çah'ın naipliğini yaptığı sırada hanlık ikiye ayrıldı. Talas ve Çu ırmakları arasındaki bölgeyi Batu Han yönetiyordu; Beş-Balık'tan Harizm'e kadar olan bölge de vali Mesud Bey'in elindeydi.

Möngke Han'ın ölümü (1259), kardeşleri arasında yeni bir taht kavgasına yol açtı. Çağatay'ın torunu Algu, Ortaasya'yı kardeşlerden Arıg Buka adına yönetti. Algu, Arıg Buka'nın ölümü üzerine bağımsız bir kağan gibi davranmaya başladı.

Yönetim Ögedey'in torunu Kaydu'ya geçince, Mesud Bey de Kaydu adına Ortaasya eyaletlerini yönetmeye devam etti. Kaydu'dan sonra Çapar hükümdar olduysa da, 1307'de Çağatay Hanlığı'nın asıl temsilcisi olarak tanınan Barak Han'ın oğlu Duva, tahtı ele geçirdi.

Daha sonra hükümdar olan Tarmaş Han, İslâm dinini kabul ederek "Alaed-

Mogol İmparatoru Timurlenk, 1402 yılında Ankara yakınlarında olan kanlı bir savaştan sonra, Osmanlı İmparatoru Sultan II.Beyazıt'ı esir aldı...

din" adını aldı(1326), Çağatay ulusu da böylece İslâm dinine girmiş-oldu.

Tarmaş'dan sonra devletin yönetimini ele geçiren hanlar pek varlık gösteremediler. Devletin düzeni bir hayli sarsıldı. XVI. yüzyılda da Özbekler tarafından Maverâünnehir'den çıkarıldılar.

timur imparatorluğu

XIV YÜZYIL ortalarında Çağatay Hanlığı zayıflayınca, devletin yönetimi etkin emirlerin eline geçti. Kaynaklara göre, Timur ile Cengiz Han aynı soydan gelmektedir. Timur'un bağlı bulunduğu aşiret, Cengiz Han ve oğulları döneminde önemli askeri başarıların kazanılmasında büyük rol oynamıştı. Çağatay hanı Bayan Kuli Han ölünce (1358), emirler, Timurşah'ı "han"; Emir Abdullah'ı da "ulus emiri" yaptılar.

Timurşah'ın tahttan indirilmesiyle çıkan karışıklıklardan yararlanmak isteyen Doğu Türkistan egemeni Tuğluk Timur Han, Maverâünnehir'e girdi. Diğer emirlerin bölgeyi terk etmesine rağmen Timur, Tuğluk Timur'un egemenliğine girdi ve Maverâünnehir'in yönetimi kendisine verildi. Tuğluk Timur'un bir süre sonra Maverâünnehir'in yönetimini oğlu İlyas Hoca'ya verince, Timur, Harizm'e çekildi. Babasının yerine tahta çıkan İlyas Hoca'nın elindeki bölgelere karşı saldırıya geçti. Semerkant'a girdi, fakat sonra Lay Savaşı'nda yenilince Belh'e çekildi (1365). Kayınbiraderi daha büyük engeller çıkartabileceğine inandığı Emir Hüseyin'i Kunduz kentinde yapılan savaşta öldürttü (1370). Belh'te toplanan kurultayda "Sahibkran" ve "Kutbüddin" unvanlarını alan Timur, devlet yönetimine yeni bir biçim vermeye çalıştı ve yeni seferlerde daha etkili ve vurucu güce sahip bir askeri örgütlenmeyi gerçekleştirdi.

Sınırlarını genişletme ve Ortaasya'da güçlü bir devlet kurma siyasasını güden Timur, komşu han ve emirliklerle büyük mücadelelere girişti. Celayirli'lerin merkezi Hocend'i ele geçirdi. Harizm bölgesini aldı (1379); Doğu Horasan'ı ellerinde bulunduran Serbedarilerin merkezi Sabzvar'a egemen oldu (1381).

Batıya doğru genişleme siyasası güden Timur, Luristan bölgesindeki dağlıkların, hac kervanlarını yağmalamaları üzerine bölgeye büyük bir sefer yaptı; Tebriz, Kars ve Tiflis'i sınırları içine kattı.

Azerbeycan ve Ermenistan seferleri sırasında Karakoyunlu hükümdarı Nas-

Atlar, Moğalların en önemli taşıma araçlarıydı.

rüddin Kara Mehmed ile karşılaştı. Doğu Bayazıt, Ahlat ve Van'ı ele geçirmesine (1387) karşılık, kesin sonuca bir türlü ulaşamadı.

Kırım ve Azak çevresindeki Venedik ve Ceneviz kolonilerini haraca bağlayan ve Hindistan'a giren (1399) Timur, tekrar Batı'ya döndü; Batı'da hesaplaşacağı önemli bir devlet vardı: Osmanlı Devleti.

timur'la bayazıt karşı karşıya

SAVAŞ için gerekli vesileler zaten vardı; Yıldırım Bayezid'in komutasındaki Osmanlı ordusu ile Timur'un ordusu Çubuk ovasında karşılaştı (1402). Tarihte Ankara Meydan Savaşı diye bilinen bu savaşta Osmanlı ordusunu ağır bir yenilgiye uğratan Timur, Yıldırım Bayezid'i tutsak aldı. Bütün Batı Anadolu kentlerini boyunduruğu altına aldıktan sonra merkeze döndü. Çin üzerine büyük bir sefer düzenledi (1405). Otrar'a geldiği sırada hastalandı. Kurultayı toplayarak torunu Pir Muhammed'i veliaht tayin etti.

Timur'un ölümünden (1405) sonra Pir Muhammed ile Halil Sultan'ın arası açıldı. Pir Muhammed bu mücadelede yenik düştü, 1406'da da öldürüldü. Halil Sultan da beklediği huzuru bulamadı; çünkü iç karışıklıklar onu da yıprattı. Dışarıda da Celayirli'ler ve Karakoyunlular karşı harekete geçtiler.

Horasan valiliğinde bulunan Timur'un oğlu Şahruh, yönetime elkoymak gereğini duyarak Halil Sultan'un ülkesine sahip oldu (1407). Şahruh, Timur'un istilacı siyasasını sürdürmek amacındaydı. Semerkand, Merv, Murgab, Fars, Kirman ve Azerbaycan'ı kendisine bağladı. Fakat ölümü ile (1447), ülke yeniden iç karışıklıklara sürüklendi.

Tahta sahip çıkmak isteyenler kıyasıya bir mücadele veriyorlardı. Sonunda Uluğ Bey yönetimi ele geçirdi; siyasal ve askeri çalışmaları iktidar mücadelesinin bir türlü huzuru kesemedi. Ebu Said ve Hüseyin Baykara, devleti bir süre ayakta tutmayı başardılar.

Timuroğulları arasında süregelen taht kavgaları sırasında Özbekler, varlıklarını göstermeye başladılar. Nihayet Özbek hanı Şahi Bey, Horasan ve Maveräünnehir'i ele geçirerek Babur'u Hindistan'a çekilmek zorunda bıraktı (1500).

gurkanlı devleti

TİMUR'UN beşinci göbekten torunu olan Zahirüddin Muhammed Babur (1483-1530), Fergana Emiri olan babası Omer Şeyh'in ölümünden sonra tahta geçti (1494). Saltanatının başlangıcından itibaren amcası Sultan Ahmed, dayısı Mahmud Han ve Özbek hanı Muhammed Şeybani ile uzun mücadeleler yaptı. Hindukuş'u ve Kabil'i aldı (1504). Hindistan'a sefer açtı; Ludi Devleti'ni ortadan kaldırdı.

Hindistan'ın kuzey bölgelerine sahip olduktan sonra Gurkanlı Devleti'ni kurdu (1526). Hindistan'ın ele geçirdiği bölgelerine Türkistan'dan getirdiği aileleri yerleştirmekle hem bu bölgeden gelebilecek tehlikeleri ortadan kaldırmak, hem de bölgenin Türkleşmesini sağlamak istiyordu. Afgan beylerine karşı hemen her zaman dostluk siyasası izledi.

Babur Şah'ın ölümünden (1530) sonra yerine Hümayun III. geçti. Hümayun III başkaldıran Afgan emirleriyle hayli uğraştı. Bengal Devleti'ne yardım için Doğu'ya sefer yaptı. Afgan Emiri Şir Han'ın kurduğu Sur Devleti'ni ortadan kaldırdı.

Hümayun III'ün ölümü (1556) üzerine tahta çıkan Barsam Han kısa bir süre sonra yerini Ekber'e bırakmak zorunda kaldı. Ekber zamanında bütün Hindistan, Gurkanlı Devleti'nin malı oldu.

Ekber, Osmanlı - İran mücadelesinde İran'ın tarafını tuttu. Yerine geçen oğlu Cihangir'in devlet işleriyle hemen hiç ilgilenmemesi üzerine Özbekler ayaklandı.

Gurkanlı Devleti, Hindistan'ın kuzey bölgelerinde, uçsuz bucaksız topraklara yayılmıştı...

Kandehar, İranlılar'ın eline geçti. Hindistan kıyıları İngiltere, Portekiz ve Hollanda istilasına sahne oldu.

Cihangir'den sonra tahta başarılı bir devlet adamı olan Şah Cihan geçti (1658-1666). Batı komşularıyla barış içinde yaşama siyasasını izleyen Şah Cihan, bir yandan iç çekişmelerle, öbür yandanda Hindistan işleriyle uğraştı.

Nizamşahlar'a, Adilşahlar'a ve Kutupşahlar'a üstünlüğünü zorla kabul ettirdi. Özbeklerle yaptığı savaşlarda ordusu hayli yıpranmıştı. İran hükümdarı Şah Abbas II'nin Kandehar'ı alması (1648), Şah Cihan'ın durumunu hayli sarstı.

Şah Cihan'dan sonra saltanat çekişmeleri Gurkanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırdı. Sırasıyla Türkmen (Nadir Şah), Afgan saldırılarına uğradı. Bu durumdan yararlanmayı çok iyi bilen İngilizler, sonunda Hindistan'ı ellerine geçirdiler (1764).

XII. KESİM

ANADOLU ÜSTÜNE YENİ AKINLAR

1. HAÇLI SEFERLERİ

HAÇLI seferlerinden önce Hristiyanların, Müslümanlara karşı bazı saldırıları olmuştu. Bir zamanlar, hemen hemen bütününe yakını Arapların eline geçmiş olan İspanya; Galicia ve Asturia'da Müslümanlara karşı savaşılan ilk ülke oldu. IX. yüzyılda Araplar, önce Sicilya'yı, sonra Güney İtalya'yı işgal ettiler. Bunun üzerine Karolenj imparatorları, sonra da Bizanslılar, Araplara karşı düzenli seferler yapmak zorunda kaldılar.

İtalya, geri alındı; fakat Sicilya ancak, Norman Kralı Roberto Guiscardo tarafından XI. yüzyılda yeniden fethedildi. Bununla birlikte Araplar, topraklarının genişliği ve korsan gemilerinin atılğan girişimleriyle Akdeniz'de üstünlüklerini sürdürdü; böylece yeni kurulmuş büyük İtalyan deniz cumhuriyetiyle ilişki kurdu.

XI. yüzyıl boyunca Bizans ve Pisa, Arap korsanlarıyla çatıştı; korsanları koymakla da yetinmeyerek Cezayir ve Tunus'a indi. Ertesi yüzyıl, Normanlar, bir süre için Tripolitaine ve Tunus kentle-

rini ellerine geçirmeyi başardılar. Hristiyanların, Arapların egemenliğine karşı tepkilerinde, Haçlı seferlerine damgasını vuran evrensellik niteliği yoktu.

seferlerin kökenleri

II AÇLI seferleri içinde anılacak ilk sefer, İspanya'da görüldü. Atikanyalılar, Champagneliler ve Provençelliler; Castilla Kralı Alfonso VI'nın çağrısı üzerine Müslümanlara karşı savaşmak üzere İspanya'ya gitmiş ve Tuleytula'yı (Toledo) Araplardan almıştı (1075). Ama bu bilinçli bir Haçlı hareketi değildi. Alexander II ve Gregorius VI'nın İspanya'nın yeniden fethi için başlattıkları yardım çağrısı, Papa Urbanüs II'nin ele alıp gerçekleştirdiği Haçlı hareketinin doğmasını sağladı.

Hareket "Kutsal Kudüs kentinin Müslümanların elinden alınması" çağrısıyla XI. yüzyılda başlatıldı ve XIII. yüzyılın

sonlarına kadar sürdü.

Ama Haçlı seferlerinin tek nedeni, kuşkusuz "Kutsal Kudüs kentinin İslamlardan elinden alınması" değildi. Bu savaşlara, dinsel, ekonomik, siyasal nedenlerle, bu nedenlerin birleşerek oluşturduğu birtakım güçlü etkenler yol açmıştır.

Bourgoisya'da (Fransa) kurulan Cluny manastırları ve Cluny tarikatı, hemen bütün Avrupa'da kralları ve prensleri etkileri altına aldıkları gibi, kiliseyi de etkileyerek bir dizi dinsel dönüşümü kabul ettirmişlerdi. Cluny tarikatı, derebeyi prenslerin aralarını bulmaya çalıştı. Hristiyanlar arası barışı ve adaleti sağlamayı, din uğruna şövalyeliği amaç edinmiş, bütün Avrupa Hristiyanları arasında bir "tanrı barışı" kurmayı başarmıştı. Bu tarikat rahiplerinin yaygın propagandasıyla şövalyeler "İsa askerliği"ne yazılıyor ve bu askerler, aralarında savaş yerine; ortak bir düşmana, Müslümanlığa karşı savaşmak üzere hazırlanıyorlardı. Böyle bir savaşın karşılığında, mistik bir umuttan başka bir şey vaat edilmiyor; yalnızca, "bütün günahların affı" ilkesi üzerinde işleniyordu. Kuşku yok, böyle bir ilke, Hristiyanlar arası bir birliğin kurulması ve uzak ülkelerde tehlikeli ve serüvenci savaşlara atılması için yeterli değildi.

Fakat, bu ilkeyi destekleyen pek çok etken daha hazırda bekliyordu.

başka etkenler nelerdi?

ÖNCELİKLE, İtalya'nın ticaretle uğraşan bütün cumhuriyetleri, Akdeniz'i Arap gemicilerinden temizleyecek ve Doğu ile serbest deniz trafiği sağlayacak iyi bir fırsatı kollamaktaydılar.

Üstelik, Clunylar'ın sağladığı feodal barış, büyük toprak sahibi soyluların çocukları arasında yadırgatıcı bir boşluk yaratmıştı. Baba mirasına konan büyük oğul dışındaki öbür çocuklar, soylu sayılmakla birlikte, herhangi bir yeteneğe sahip değildiler ve işsiz güçsüzdüler. Bu boşluk, kilisenin "Doğu ülkelerine gidiniz, fethettığınız ülkelerin kontu ya da dükü olunuz" öğütüyle birleşince, birtakım kârlı serüven umutları, genç şövalyeleri iyiden iyiye etkiledi. "Trubadur" denilen halk ozanları, Papalığın emrinde saz ve sözleriyle bütün bunların propagandasını yapıyordu.

O sırada Bizans çok güç durumdaydı. Selçuklular Anadolu'yu fethetmiş, Marmara ve Ege denizlerine kadar uzanmıştı. Dışardan güçlü bir yardım gelmedikçe, Bizans'ın bu sıkışmaya daha fazla dayanamayacağını, artık hemen herkes biliyordu. Bu yüzden Türklerin Anadolu'yu

Haçlılar Kapadokya Bölgesi'nde de konaklamıştı.

Kudüs kuşatmasının amacı, Kudüs'a Müslümanlardan kurtarmaktır.

yurt edinmesi ve güçlü bir devlet kurması Avrupa'yı tedirgin ediyordu.

Burada önemli olan sorun, Türklerin Rumeli yakasına geçmelerini önlemek, Suriye ve Filistin'den de çıkararak Akdeniz'den uzaklaştırmaktır. Türklerin giderek bir Avrupa devleti olması da korkular yaratmaktaydı. Bu durumda Türkler, Hristiyanlığa altından kalkılması olanaksız bir darbe indirebilirdi.

Bütün bunların yanında Avrupa'da nüfusu 20 bini bulan kent sayısı —İstanbul dışında— ancak yirmini kadardı. Doğu'da 100 binlik kentler, en azından beşi geçiyordu. Kent ekonomisinin olmadığı ve kent soyluluğunun doğmadığı Avrupa'da orta katman da oluşmamıştı. İki katmandan biri yoksul köylü, öbürü de soylulardı. Tarım ilkeldi, araçlar hâlâ tahtaydı ve sulama düzeni bilinmiyordu.

Fransa, Almanya ve Venedik'in yıllık gelirleri, en küçük bir Türk beyliğinin gelirinden daha azdı. Avrupa'da ancak yedi devletin nüfusu 1 milyonu geçiyordu. Bunlar; Almanya, Fransa, İngiltere, Macaristan, Lehistan, Sicilya ve Bizans'tı. Hiçbirinin nüfus toplamı 10 milyona yaklaşmazken Türk İmparatorluğu'nda 100, Çin'de ise en azından 60 milyon insan yaşamaktaydı.

Bu koşullar altında Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarmak, zengin Doğu ülkelerini yağmalamak amacıyla yoksul ve bağnaz Hristiyan yığınlarından 50 bin kişilik bir topluluk, başlarında Pierre l'Ermite adlı bir keşiş olduğu halde Fransa'dan ayrıldı ve Kudüs yollarına düştü.

haçlı seferleri başlıyor

PAAPA Urbanus II'nin 1095 vaazından sonra Avrupa'da iki değişik hareket ortaya çıktı; biri, ateşli inanç sahihi fakat siyasal ve askeri tüm yeteneklerden yoksun iki insanın, Pierre l'Ermite ve Yoksul Gautier'in kalabalıkları sürüklediği halk hareketi; öbürü, bütün baronları toplayan derebeyci hareket.

Bu hareketi, Bass-Lorraine, Sicilya, Toulouse ve Flandre baronları yönetiyordu. Bu baronlardan her biri bir orduya sahipti ve "Kutsal Toprak"ın fethinde, önplanda rol oynama iddiasındaydı.

Haçlı seferinin oluşumu, bu nedenle büyük siyasal çekişme ve yarışlara yol açtı. Ama halk Haçlı hareketi, ilk adımda büyük bir başarısızlığa uğradı; Almanya ve Tuna yoluyla Doğu'ya hareket eden Pierre l'Ermite'in başıbozuk birlikleri

büyük yağmalara girişince; Bizans, bunları sert bir tepkiyle karşıladı ve bu gürültülü Haçlılar'dan kurtulmak için onları Yalova'dan, Anadolu topraklarına aktardı.

Haçlılar, İznik kapılarına dayandıklarında karşılarına Kılıç Arslan I'nın kardeşi Davut çıktı. Onları kısa bir sürede bozguna uğrattı ve çoğunu kılıçtan geçirdi. Ayrıca dört derebeyi ordusu da Doğu'ya hareket etti: Bass-Lorraine dükü Avrupa'yı Macaristan, Sofya ve Filibe güzergahından geçti ve 1096 yılı sonunda İstanbul'a vardı.

Toulouse kontunun yönettiği ordu, İtalya, Dalmaçya ve Makedonya'yı katettikten sonra ancak 1097 ilkbaharında İstanbul'a ulaşabildi. Normandiye kontu birlikleri ise, Güney İtalya'ya geçerek deniz yoluyla İstanbul'a geldi, Flandre birlikleri aynı yolu izledi. 1097 Mayıs'ında İstanbul'da toplanan Haçlı komutanları, çözümü çok güç bir siyasal sorunla karşılaştılar; İmparator Aleksios I Komnenos, Müslümanlardan alınacak toprakların hukuk açısından Bizans İmparatorluğu'na ait olması nedeniyle kendisine verilmesi gerektiğini bildirdi. Haçlılar ile Bizanslılar arasındaki görüşmeler, o derece güç geçti ki, bir ara savaş patlamasına ramak kaldı.

Sonunda Aleksios I Komnenos, kendisi de bir orduyla katılarak Asya'nın fethinin Bizans öncülüğünde gerçekleştirileceğini kabul ettirdi. Şimdi, Haçlı şövalyelerinin 600 bin kişilik bir ordusu vardı. Bu ordu, Anadolu'da kazandığı toprakları Bizans'a verecek, Anadolu dışındaki fetihler kendilerinin olacaktı.

anlaşmaya dayanarak

BU ANLAŞMADAN sonra Haçlılar, İstanbul Boğazı'nı geçti. Bizans kuvvetleri İznik'e girdi (Haziran 1097); Kılıç Arslan I, Eskişehir yakınında tutunmak istedi, fakat çok geçmeden buradan çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada Haçlıların bir kısmı Anadolu'yu geçti. Batı yöresindeki birçok kenti ele geçiren Haçlı ordusu, bir yandan Kılıç Arslan I tarafından yıpratıldı, öbür yandan da prensler arasındaki anlaşmazlık nedeniyle güçsüz düştü.

Haçlı ordusunun Antakya kuşatması uzun sürdü. Sonunda Bohemond de Tarento, kuşatılmış kente girmeyi başardı ve kendini Antakya prensi ilan ettirdi; Bizans üstünlüğünü reddetti. Bir diğer Haçlı komutanı Baudouin de, henüz bir Ermeni prensinin elinde bulunan Edesse

Haçlı komutanı Baudouin, Edesse (Urfa) kentini hileyle ele geçirmişti.

(Urfa) kentini hileyle ele geçirdi (1098).

Haçlı orduları, Kudüs önüne geldi (Haziran 1099); bir yıl sonra kent işgal edildi. Haçlılar, bir yıl önce Kudüs'ü alan, ama etkin savunma hatları kurmaya olanak bulamayan Mısır Fatımi halifeleriyle Türkler arasındaki çekişmeden yararlanmışlardı.

Kudüs'ün alınışı, yine çözümü güç siyasal bir sorun doğurdu. Kentin yönetimi kimde kalacaktı? Baronlar, Kudüs'te bir Latin Krallığı kurdular, başına da Godefroy de Bouillon'u getirdiler. Kudüs'ün işgalinden sonra, büyük baronlar, Filistin'den ayrıldı. Bu arada Filistin'de frank egemenliğini sağlamak için Papa'nın yoladığı takviye birlikleri Anadolu'da Türkler tarafından kılıçtan geçirildi. Bu olay, daha başlangıçtan Filistin'deki Hristiyan devletlerinin varlığını tehlikeye düşürüyordu.

Godefroy de Bouillon, kral seçilmesinden bir yıl sonra öldü ve kısa süre içinde kutsal topraklar Tripoli (Trablus) Kontluğu, Kudüs Krallığı, Edesse Kontluğu ve Antiokheia (Antakya) Prenslığı olmak üzere dört tımarı bölündü.

Baudouin II dönemi Türklerin saldırılarıyla nitelik kazandı; Türkler, Antiokheia (Antakya) prensini yendi (1119); Baudouin II., Türklerle tutsak düştü ve Diyarbakır'da hapsedildi. Kudüs kralının tutsak düşmesi, Filistin için ağır

Antakya: Haçlı seferlerinin akınına uğrayan kentlerden biriydi.

sonuçlara yol açmamıştı. Ama az sonra Haçlıların Halep ve Şam onlerindeki yenilgisi önemli sonuçlar doğurdu. Çünkü, 1128'den itibaren Musul ve Halep atabeyi emir Zengi, sonra da oğlu Nurettin Mahmud, Müslüman Suriye birliğini kurmaya çalışıyordu.

1137'de Kudüs Krallığı Bizans ve Müslümanların ikili tehdidi altında boyun eğme tehlikesiyle karşılaştı; gerçekten Foulques ve Tripoli kontu Raymond Montferrand'da Zengi'ye esir düştüğü bir sırada, İmparator İoannes Komnenos, Antiokheia'yı egemenliğini kabul ettirmek için kuşattı. Antiokheia'nın düşüşünden sonra Zengi, bir Bizans saldırısından çekinerek Kudüs kralını ve Tripoli kontunu serbest bıraktı. Baudouin III'ün naibi Melisende, Zengi'nin Edesse'yi (Urfa) almasını önleyemedi (1144),

Antiokheia prensliği gittikçe daha çok tehdit altına giriyordu. Franklar'ın kendilerini Halep ve Musul emirlerine karşı yalnız başına savunamayacakları açıkça görülüyordu.

ikinci haçlı seferi

AVRUPA, İkinci Haçlı Seferi'yle Franklar'a yardıma geliyordu. Fransa Kralı Louis VII ve Konrad III, 1147'de İstanbul'a ulaşan bir yeni Haçlı ordularının başına geçti. Ama Latinler ile Bizanslılar arasındaki uyuşmazlık, bu seferin başarısını tehlikeye düşürmekte gecikmedi. Konrad III, Konya ovasında Mesud I tarafından durduruldu. Louis VII ise birliklerinin büyük bir kısmını yitirdikten sonra Antiokheia'ya güçle ulaşabildi.

Papa Urbanus III, Hristiyan imparatorlarını yeni bir Haçlı seferine çıkmaya kışkırttı

Louis VII ile Raymond de Toulouse arasındaki çekişme, Haçlılarla Suriye baronları arasındaki kışkırtıcı İkinci Haçlı Seferi'ni başarısızlığa itti. Louis VII ve Konrad III, Franklar'ın başlıca düşmanı Halep Emiri'ne saldıracak yerde boş yere Şam'ı kuşattılar (1148). Nihayet krallar kutsal toprağı terketti ve kendi kuvvetleriyle başbaşa bıraktı. Haçlıların hareketinden sonra Halep Emiri, Raymond de Poitiers'i ezdi ve öldürdü (1149), sonra Antiokheia prensliğinin yarısını ele geçirdi.

Baudouin IV'ün saltanatı boyunca Kudüs Krallığı'na karşı İslâm tehdidi daha da şiddetlendi. Mısır'ın egemeni haline gelen Nureddin'in komutanlarından Selahaddin Eyyubi önce Halep'i, Şam'ı sonra da Kudüs dahil hemen bütün Frank topraklarını işgal etti. Yalnızca Sur, Tripoli, Tartus, Antiokheia ve Haçlı kaleleri Müslümanlara karşı direnebildi.

Batı, Frank devletleriyle ilişkisini kesmişti. Oysa, Batı'nın yardımı, durumu Franklar lehine çevirebilirdi. Kudüs'ün Selahaddin Eyyubi tarafından alınması üzerine, Papa Urbanus III, Hristiyan imparatorlarını yeni bir Haçlı seferine çıkmaya kışkırttı. Üç imparator, Papa'nın çağrısına olumlu karşılık verdi. İmparator Friedrich Barbarossa, Fransa Kralı Philippe, II Auguste ve İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard. Alman ordusu, Tuna ve Bulgaristan üzerinden Bizans İmparatorluğu'na ulaştı. Hellepontos'u (Çanakkale Boğazı) aştı ve Anadolu'ya geçerek Kilikya'ya indi. Burada Friedrich Barbarossa, Kydnos'ta (Göksu) boğuldu (1190).

Komutansız kalan Almanlar dağıldı. Philippe II Auguste ve Arslan Yürekli Richard bir an için aralarındaki anlaşmazlığı bir yana bırakarak, ordularıyla Sicilya'ya, oradan da deniz yoluyla Suriye'ye geçtiler (1191).

Yol üzerinde Arslan Yürekli Richard, Kıbrıs'ı alarak güvenilir bir üs haline ge-

tirdi. İki yıllık harekâttan sonra Philippe II Auguste, acele krallığına dönmeyi istediğinden, denizden Fransa'ya hareket etti.

Arslan Yürekli Richard, bir yıl daha kutsal topraklarda kaldı; fakat Nureddin'in komutanı Selahaddin Eyyubi'nin elinde bulunan Kudüs'ü ele geçiremedi.

Her iki taraf da savaştan yorgun düşerek bir barış antlaşması imzaladılar (Eylül 1192). Bu antlaşma Hristiyanlarla Müslümanlar arasında geçici bir antlaşma niteliğini taşıyordu. Franklar, Tyr'den Yafa'ya kadar Suriye kıyılarını ellerinde tutuyordu. Ülkenin iç kesimleri, Hristiyanların Kudüs'e serbestçe hacca gidebilmeleri koşuluyla Selahaddin Eyyubi'ye veriliyordu.

Böylece olayların etkisi altında ilk dinsel hoşgörü oluşuyordu. Suriye'deki Frank devletleri varlıklarını bir süre daha korudu; ama Kudüs, kesinlikle Müslümanlarda kaldı.

Istanbul'un haçlılarca zaptı

ÜÇÜNCÜ Haçlı Seferi'ni izleyen dönemde, doğu Frank devletlerinin kuruluşuna olanak veren siyasal ve dinsel öğeler arasındaki denge bozulmuştu. Dinsel bir atılımla kurulduktan sonra doğu Frank devletleri ancak siyasal bir niteliğe bürünerek varlıklarını koruyabiliyordu. Askeri ve ekonomik sorunlar yavaş yavaş dinsel sorunlardan üstün geldi: Müslümanlar ile Haçlılar arasında 1192'de yapılan barış antlaşması din düşmanlığına son verince, Haçlılar'ın en önemli amaçlarından biri kendiliğinden yok oldu.

Bu antlaşma, Batı'nın bağnazlığı yanında, Doğu'nun inanç ve düşün alanındaki olgunluğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Üçüncü Haçlı Seferi, dinsel amaçları ortadan kaldırırken Frank devletlerinin siyasal niteliğini keskinleştirmiştir. Bu dönemden sonra Avrupa ekonomik bakımdan yarar bulduğu ölçüde doğu Frank devletleriyle ilgileniecektir.

İlk iki Haçlı seferi sırasında Bizanslılar ile Haçlılar arasında bir çarpışmanın başlaması, güçlkle önlenememişti. Hızla siyasal ve ekonomik bir girişim haline dönüşen Dördüncü Haçlı Seferi; Latinler'i, Kudüs'e değil, İstanbul'a götürdü.

Tutkulu amaçlarını yukarıda gördüğümüz İnnocentius III, Kudüs'ü Müslümanların elinden almaya kararlıydı. Özel kavgalar yüzünden bunalmış olan

prnesler, Papa'nın çağrısına karşılık vermediler. Fakat Fransa'da büyük derebeyleri Haçlılar'a katıldılar. Bu sefer Haçlı orduları, uzun ve güç karayolunu bırakarak Venedik donanmasıyla hareket etmeye karar verdi. Bu ordu, Mısır'a saldırmak amacındaydı. Bununla birlikte Venedik'ten hareket sırasında Haçlılar yol ücretini ödeyemedi ve İstanbul'un zaptını düşünen Venedikliler, Haçlılar'ı Dalmasya'da ticari seferlerini tehlikeye düşüren Zadar'a (Zara) saldırarak söz konusu ücreti ödettiler (1203).

Haçlılar'ın Balkanlar'a karışımı, Bizans'ın saray devrimleriyle kargaşaya düştüğü döneme rastladı. İmparator İsaakios II, kardeşi Aleksios III tarafından tahttan indirilmişti (1195). İsaakios'un oğlu, Zadar'a gelerek Haçlılar'a ve zorba Aleksios'u tahttan uzaklaştırdıkları takdirde para ödeyeceğini ve askeri birlikler vereceğini bildirdi.

Haçlı orduları gün geçtikçe çoğalıyor ve güçleniyordu...

Venedik; Haçlı komutanlarını, Bizanslılar'ın Roma ile ilişkisini kestiği bahaneyle İstanbul'a karışmaya itti. Haçlılar, İstanbul'u kuşattı; İstanbul, Aleksios III'e karşı ayaklanarak İsaakios II'yi yeniden tahta geçirdi; fakat İsaakios II, Haçlılar'a verdiği sözü yerine getiremedi. Haçlılar'ın aşırı istekleriyle bunalan Bizanslılar ayaklanarak yeni bir imparator seçtiler: Aleksios V.

Bu sefer Latinler, yeni bir kuşatma yapmak zorunda kaldılar ve Nisan 1204'te İstanbul'a girdiler. Kenti yakıp yıktılar; Haçlı komutanı Boniface de Montferrat, Makedonya'yı aldı.

İstanbul'un zaptı büyük bir siyasal hataydı; çünkü bu olay, Türkler'e karşı koyabilecek tek güç olan Bizans İmparatorluğu'nun parçalanmasını hazırlıyordu. Ayrıca fetih, Bizans sularında deniz gücünü ve ekonomik üstünlüğü yarım yüzyıl elinde tutan Venedik sömürgeciliğinin ka-

Dördüncü Haçlı seferi siyasal ve ekonomik girişimden başka bir şey değildi.

nıtlarından biriydi.

İstanbul'un alınışı, tüm Bizans İmparatorluğu'nun Latinler'in eline geçmesine yetmemişti. Latin İmparatorluğu'nun durumu iyiydi. Yalnız Baudouin I, Bulgarlar'a karşı Adrianapolis'te (Edirne) korkunç bir bozguna uğradı (1205). Bulgarlar'ın barbarlığından dehşete düşen Balkan halkları, İstanbul'un yönetiminde birleşerek Bulgarlar'ı ezdiler (1208).

dördüncü yeni bir sefer daha

DÖRDÜNCÜ Haçlı Seferi Batı devletlerinin Ortadoğu'ya girmelerinin Mora ve Atina prenslikleri gibi siyasal birliklerin kurulması sonucunu doğurdu. Ne var ki, Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasını hazırlayarak Türk kuvvetlerinin Batı'ya doğru ilerleyişine de yol açtı.

Gerçekte, daha başlangıçta asıl amacından sapan Dördüncü Haçlı Seferi, siyasal ve ekonomik bir girişimden başka

bir şey değildi. Kutsal yerlerin fethi, bu sefere büsbütün yabancı kalmıştı. Bu durum, henüz Kudüs'ün fethinden vazgeçmeyen Innocentius III'ün tam bir başarısızlığıydı.

1213'te Innocentius III, bütün Avrupa'da yeni bir Haçlı seferi için vaazlar verdiriyordu. İngiltere Kralı Jean II, Alman İmparatoru Friedrich II ve Macar Kralı Andras bu sefere katılmayı kabul ettiler. Ama Innocentius III ve İngiltere Kralı, Haçlılar'ın hareketinden önce öldü. Yalnız Macar Kralı Andras 1217'de hareket etti; İtalya siyasasıyla meşgul olan Friedrich II, 1277'ye kadar sefere katılmadı. Hemen hemen sadece Macar ve Almanlar'ın katıldığı Haçlı birlikleri, deniz yoluyla Saint-Jean-d'Acre'a (Akka) gitmek üzere Split'ten yola çıktılar.

Bir yıl süren sonuçsuz bir hareketten sonra Suriye'deki Frank baronları, Haçlılar'ı o sürede en tehlikeli İslâm gücü haline gelen Mısır Eyyubileri'nin üzerine saldırmaya yöneltti. Dimyat (Damietta) kuşatılarak ele geçirildi (1219). Mısır

Memlûklü Sultanı Melikülkamil; Haçlılar'a, Dimyat'ın boşaltılması karşısında Kudüs'ü vermeyi önerdi, fakat Papa'nın temsilcisi Pelagius, bu görüşmeyi balataladı ve Kahire'ye saldırdı. Hristiyan ordusu Nil ırmağındaki taşkına tutularak Mısır'dan çekilmek ve Dimyat'ı da terk etmek zorunda kaldı (1221).

Beşinci Haçlı Seferi başarısızlıkla sonuçlanmış, fakat Batılılar Kudüs'ün anahatlarının Mısırlılar'ın elinde olduğunu öğrenmişti.

on yıl bekleyen imparator

FRİEDRİCH II 1217'de hareketini ertelemişti. İmparator, Gregorius IX'un kendisini aforoz ettiği güne (1227) kadar, Haçlı seferine çıkmak için on yıl bekledi.

Friedrich, kutsal yerler sorununu Haçlılar'dan farklı bir görüşle yorumladı. Mısır Sultanı'yla görüşmelere girdi ve Yafa'da bir antlaşma imzaladı (1229). Bu antlaşmaya göre, Kudüs, Beytüllahm, Nasıra, Toron (Tibnin) ve Sidon olduğu gibi, Franklar'a veriliyordu. Her iki taraf Hristiyan ve Müslümanlara Kudüs'te kendi dinlerine hizmet etme hakkını tanıyordu. Fakat kutsal topraklarda Gregorius IX tarafından aforozla kovuşturulan Friedrich II, Suriye'ye varışından bir yıl sonra geri çekildi.

İmparatorun hareketinden sonra Frank baronları, imparatorluk temsilcilerine karşı ayaklanarak yavaş yavaş onları Kıbrıs ve bütün Suriye'den kovdular. 1243'te imparatorluğun otoritesinden çıkan Kudüs Krallığı, baronluklar ve küçük, bağımsız yöreler halinde bölündü.

Bu parçalanma Suriye'de Frank egemenliğini zayıflattı. Gregorius IX, Navarra Kralı Thibaud IV, Bourgogne dükü Hugues IV, Bretagne kontu Pierre Mauclerc ve Bar kontu Henry'nin katıldığı yeni bir Haçlı seferi daha düzenlendi (1239-1240).

Haçlılar Suriye'ye ulaştı. Celile ve Asakalan'ı ele geçirdi; fakat bu fetih geçici oldu. Dört yıl sonra (144) bu bölgede bulunan Harizm Türkleri; Kudüs'ü, sonra Asakalan ve Taberiye'yi aldı (1247).

Kudüs'ün düşüşü Fransa Kralı Saint Louis'nin sefere çıkmasına yol açtı; 1248'

de Aigues Mortes'den deniz yoluyla hareket ederek Kıbrıs'a vardı ve buradan İslam gücünün temeli olan Mısır'a geçti.

Dimyat (Damietta) önünde karaya çıkan (1249) kral, güçlük çekmeden kenti aldı, fakat vakit geçirmeden Kahire üzerine yürümeyi ihmal etti. Eyyubî hükümdarı Turansah, Saint Louis'ye Dimyat'a karşı, Kudüs'ü önerdi. Saint Louis reddederek Kahire'ye saldırdı. İlk saldırıda büyük kayıplar vererek püskürtülen Kral, çekilmeyi düşünemedi; Bahriye Memlûkları'nca kuşatılınca teslim olmak zorunda kaldı (1250).

Kısa süre sonra Mısır'da bir askerî darbe sonucunda yönetim Memlûklar'ın eline geçti ve tutsak Kral ile şövalyeler büyük bir kurtulmabık karşılığında serbest bırakıldı. Saint Louis, Suriye'ye giderek Frank kalelerini onarmak ve Kudüs Krallığı'nı düzene sokmak için dört yıl kaldı (1250-1254).

Fakat Saint Louis'nin hareketinden sonra Frank baronları yeniden kavgaya tutuştu. Bu da Cenevizliler ile Venedikliler arasındaki çekişmeyi alevlendirdi. Bununla birlikte Müslümanlara karşı harekete geçmek için çok uygun bir zamandı; gerçekten Mogollar, Suriye'ye girerek büyük İslam kentlerini tehdit ediyordu. Memlûklar, Ayn Calut'ta Mogollar'ı bozguna uğrattılar (1260) ve böylece Suriye'ye egemen oldular.

beklenen "son"

BU ANDAN başlayarak Franklar'ın Suriye'deki günleri artık sayılıydı. Sultan Baybars ülkenin düzenli bir şekilde fethine girişti. 1265'ten 1271'e kadar Caesarea, Yafa, Antiokheia, Karak gibi başlıca Frank kentlerini aldı. Saint Louis'nin Suriye'ye yapacağı Sekizinci Haçlı Seferi (1270) saptırılarak Tunus'a yöneltildi ve Frank baronlarına hiçbir yarımını dokunmadı.

Kudüs Krallığı'nı ve Tripoli Kontluğu'nun bölünme iç savaşları yararlanan Memlûklar, üstünlüklerini devam ettirdi. Tripoli, 1289'da boyun eğdi ve üç yıl sonra Kudüs Krallığı'nın başkenti Acre (Akko), Memlûkluların eline geçti (1291). Suriye'deki son Frank kaleleri direnmeden düştü; Frank devletleri düşmanlarının üstünlüğünden çok, iç bölünmeler yüzünden ortadan kalktı.

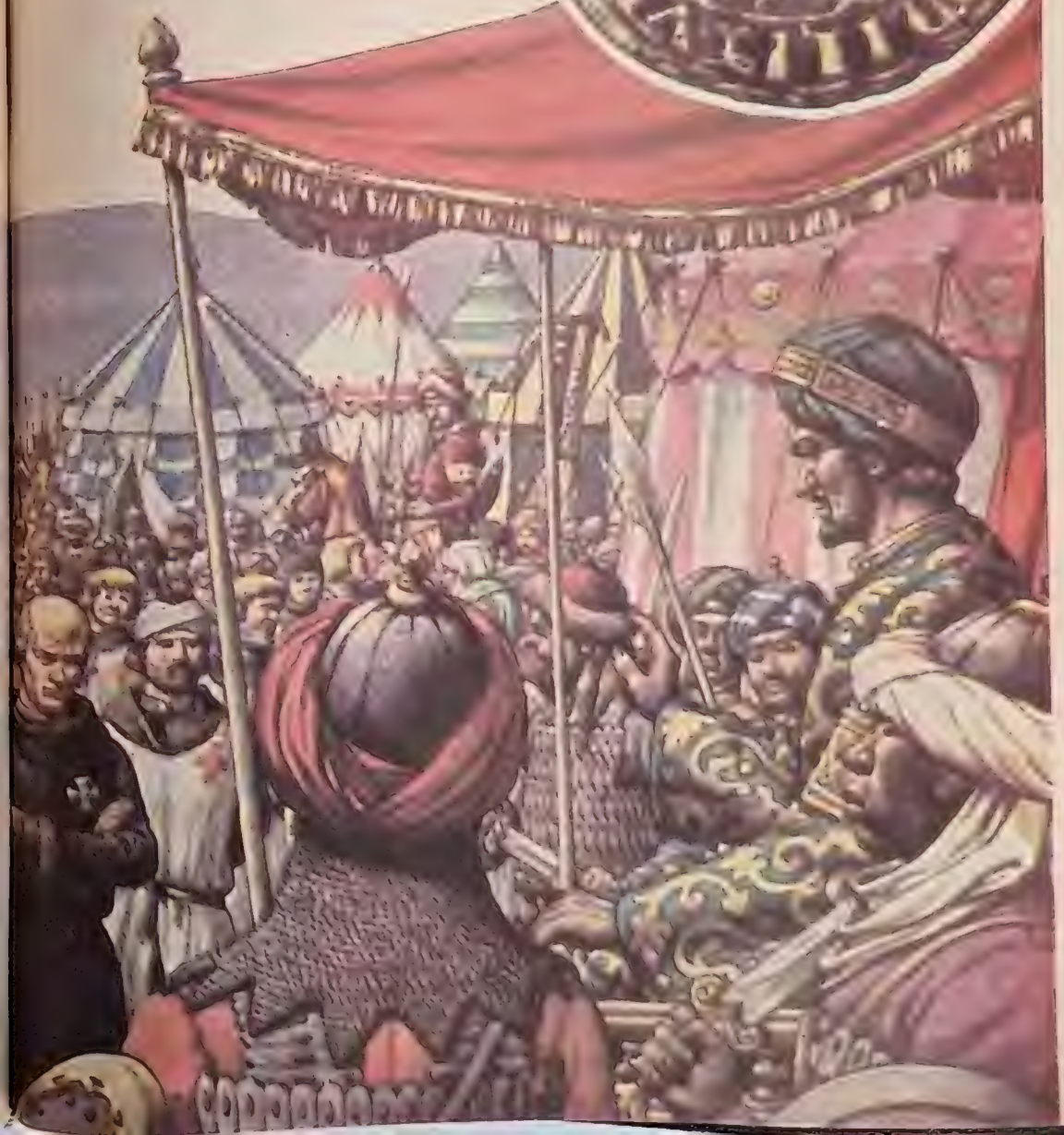
Haçlıların ilk fetihlerinden Kıbrıs kalmıştı; bu ada, önce Lusignanlar'ın sonra

Cenevizliler ve Venedikliler'in yönetimin-
de 1571'e kadar Türkler'e direndi.

*Selahaddin Eyyubî önce Halep'i, Şam'ı sonra
Kudûs dahil hemen tüm Frank topraklarını
işgal etti.*

Haçlı Seferleri'nin Ortadoğu'da yaptığı
siyasal değişiklikler dışında, Batı'da çok
önemli sonuçları oldu. Doğu ile Batı ara-
sındaki sürekli ticarî mübadele, Suriye ile
İtalya arasında düzenli ulaşımın kurulma-
sını gerektirdi. Bizans İmparatorluğu'nun
Latinler tarafından fethi ve Bizans ticare-
tine İtalyan cumhuriyetinin el koyması;
önce Venedik'in, sonra Cenova'nın gelişi-
minde büyük etkisi oldu.

Ticaret ve denizcilik alanlarında büyük
girişimler, Haçlı Seferleri dönemine rast-
lar. İki değişik uygarlığın, Türk - İslâm ve
Latin uygarlıklarının birbiriyle sürekli

ilişkisi, Bizans ile uzun ilişkiler ve Bizans'ın Latinler tarafından fethi; Haçlılar'a ve kutsal topraklarda yerleşen baronlara Batı'dan daha ileri bir kültürü, o ana kadar bilmedikleri siyasal ve askeri töreleri yakından tanıma olanağını verdi.

Franklar'ın Suriye ve Yunanistan'a yerleşmesi sonucunda Batı'nın elde ettiklerini bütün ayrıntılarıyla vermek güçtür; fakat XII. yüzyıldan başlayarak, Doğu'nun Ortaçağ uygarlığına getirdiği yadsınmaz çok şey vardır. Haçlı Seferleri olayının kendisi bile Batı'da siyasal ve toplumsal gelişmede hissedilir değişimler doğurdu. Kutsal topraklara hareket eden baronların uzun yoklukları, Doğu'da yerleşmeleri, seferler sırasında kaybolmaları ve zayıflamalarının; Batı'da, özellikle Fransa'da, monarşinin merkezîyetçi gelişmelerine büyük ölçüde katkısı oldu.

Öte yandan uzun seferlere çıkmak için

paraya ihtiyacı olan baronlar, genellikle kitle halinde köle azatına başvurdu. Baronların yokluğu, sırasında genellikle daha zayıf ellerde kalan senyörlükler toplumsal gruplar üstündeki etkilerini gevşetmek zorunda kaldılar. Bu koşullar, yeni kentlerin kurulmasına elverişli ortam hazırladı.

Bu yüzden Haçlı Seferleri XI. yüzyılda çizgilerini bulan evrimi hızlandırdı. Doğu ise Frank egemenliğinden hemen hiçbir şey elde edemedi. Batı Suriye'yi, Yunanistan'ın bir kısmını ve Doğu Akdeniz adalarını sömürgeleştirdi, fakat bu sömürgeleştirme yüzeyde kaldı. Yalnız Frank devletlerinin kadrosu, Batılılar tarafından oluşturulmuştu; ancak, buralarda planlı bir yerleşim politikası güdülmedi. Siyasal bir seçim olmadı. Doğu Hristiyanları geleneklerine göre yaşamaya devam etti.

Avrupa'dan gelen Haçlılarla Müslümanlar amansız savaflara giriştiler.

XIII. KESİM

SELÇUKLULAR

1. BÜYÜK SELÇUKLU IMPARATORLUĞU

DÖRT yüzyıldan daha uzun bir süre Roma, Batı dünyasının uç beyliklerini önce Parthlar'a, sonra da Sasaniler'e karşı Dicle ve Fırat kıyılarında korumuştur. Roma, Hristiyanlığı kesinlikle kabul ettiği zaman başlangıçta siyasal ve kültürel nitelik taşıyan bu savaş, giderek dinsel bir niteliğe büründü ve İsa dini, Zerdüşt diniyle karşı karşıya geldi.

Bilindiği gibi, 226'da Ardaşir I, Pers Kralı Artabanos V'e karşı ayaklanmış ve Ktesiphon'u ele geçirerek Sasani sülalesini kurmuştu.

III. yüzyılın büyük karışıklığı içinde Sasaniler, bu sülale aracılığıyla çıkmek-

te olan Roma İmparatorluğu karşısında devletlerine mistik bir birlik kazandırmaya çalıştılar. Bu birliği Perslerin eski ulusul dini olan Zerdüşt inancına dayadılar. Sasaniler'in inancı hen okratik mutlakiyetçiliğe ve hem de aristokrasi temellerine dayanıyordu. Monarşi, eski geleneği sürdürmekle birlikte, egemenliğini büyük tanrı Hürmüz'den (Ahuramazda) alıyordu. Sasaniler, Hürmüz'ün simgesi olan ateşe tapıyorlar ve bu tapınakların rahipleri de hükümdarın seçtiği bir başrahibe bağlı oluyordu. Hükümdar, iktidarını başrahibin emrindeki bu örgüte dayıyordu. Zerdüşt dini, resmî devlet diniydi.

Ardasir I'in portresinin yer aldığı altın para

bir devletin yeri ve önemi

III. YÜZYILDAN VIII. yüzyıla kadar Sasanî Devleti'nin kazandığı önem, III. yüzyılda geçirdikleri bunalıma kadar biri Batı'da, öbürü Doğu'da rakipsiz birer üstünlük kuran Roma ve Çin imparatorluklarının çökmesinden ileri gelir.

Onların zayıflaması, Sasanî sülalesine, imparatorluğu ekonomik bir temele dayandırarak yenileme olanağını vermişti. Bu amaçla Sasaniler, Akdeniz'den Hindistan ve Uzakdoğu'ya giden yolların egemenliğini kazanmak yollarını aradılar. Bu, onları Roma İmparatorluğu kuvvetleriyle karşılaştırdı. IV. yüzyılın sonunda, Batı'da Sasanilerin durumu öylesine güçlendi ki; İmparator Arcadius ölürken varislerini Kral Yezdgerd I'in himayesine bıraktı. Akdeniz'e giden yolda durdurulmuşlardı, ama Sasaniler, Ortaasya içlerine girebilmeyi başarmışlardı. O sırada geçirdiği toplumsal bunalımlar sonucu felce uğramış olan Çin, Sasanilerin tüm kervan yollarına elkoymasına engel olamadı ve bu yüzden Uzak ve Ortadoğu'da ekonomik denge kendiliğinden değişti.

Fakat ekonomik sorunların önemi ne olursa olsun, o çağlarda, dinsel sorunlarla karışmaya mahkûmdu. Hristiyanlık, Konstantinos tarafından resmi din olarak kabul edilince, İran ile Roma arasındaki düşmanlık da büyüdü ve ekonomik - siyasal çekişme aynı paralelde yürüdü. Sasanî İmparatorluğu içindeki Hristiyanlar, Roma tarafını tuttular. Buna karşılık Sasanî hükümdarı Şahpur II (ya da Şapur), Roma İmparatorluğu'ndan kaçan Nasturileri kabul etti. Bu olaya Hristiyanlık tarihi

içinde önemli bir yer verildi. Çünkü Hristiyanlık, Asya'ya önemli kervan yollarından Nasturilik şeklinde girip Mogolistan ve Çin'e ulaşmıştı. Böylelikle, bir bakıma, Asya Hristiyanlığı Katolik kilisesi sınırları dışında gelişmiş oluyordu.

Roma'dan sonra Bizans da doğuda Sasaniler ile savaşım vermiş ve bu durum Herakleios Kudüs'e girinceye kadar (630) sürmüştür.

Bizans'ın Suriye'deki egemenliğini sağlamlaştırmasının hemen ardından Hristiyan Asya bölgesini bir başka tehlike tehdide başlamış ve Araplar, Hz. Muhammed tarafından belirlenen amaçlara bağlı kalarak Arabistan'ı birleştirdikten sonra Suriye'nin fethine girişmişlerdi. Herakleios'un Kudüs'e girişinden sekiz yıl sonra, Bizans, Acnadeyn ve Yarmuk'ta yenildi ve Araplar kutsal kenti alarak Bizans'ı Anadolu'ya doğru çekilmek zorunda bıraktılar.

Araplar, Asya'da üstünlüklerini XI. yüzyılın ortalarına kadar sürdürdüler ve Bizans İmparatorluğu'nu tehdide devam ettiler. Ama bir süre sonra, Nikephoros Phokas (963-969), Kıbrıs'ı ve Kilikya'yı ve Lazkiye eyaletini; sonra Antiokheia'yı yeniden ele geçirdi. Halefi İoannes I Tzimiskes (969-976) Kuzey Suriye'de Bizans egemenliğini sağladı. Basileios II (976-1026), Halep emirini buyruğu altına aldı. Fakat Bizans, artık bir daha Kudüs'ü Araplardan alamadı. Bizans'ın elindeki Bağdat halifeliği artık Selçuk Türkleri'nin yönetimine geçmişti.

.... ve sahneye selçukoğulları geliyor

XI. YÜZYILIN ikinci yarısında Selçukoğulları'nın çevresinde toplanan, Oğuz Türkleri, Seyhun ırmağından Akdeniz ve Marmara kıyılarına; Kafkaslar'dan Mısır ve Yemen sınırlarına uzanan büyük bir Türk - İslâm İmparatorluğu kurdular.

Bu imparatorluğun kuruluşu, Ortaçağ'ın en önemli olaylarından biridir. Çünkü bu imparatorluk, bir bakıma Bizans saldırılarına karşı koyamayarak bölünen İslâm İmparatorluğu'nun yeni bir yönetim altında birleşmesini ortaya koyar.

Selçukluların çevresinde toplanan (Oğuz Türkleri) Oğuzlar'ın VI. yüzyılda Göktürk Kağanlığı'nı kuran en güçlü ve en ünlü Türk boyu olduğu bilinmektedir. Oğuzlar,

Göktürk Kağanlığı'nın dağılmasından sonra Uygurlar'ın yönetimine girmişler, sonra da Uygur ülkelerinden batıya göç etmişlerdi. Bunlar, Seyhun ırmağı ile Aral gölü çevresine yerleştiler. Oğuzların bir kolu da Aral gölü ve Hazar denizi yöresinde yer tuttular.

Toreye göre, bütün Oğuzlar, Oğuz Han'ın Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ ve Deniz adlı altı oğluna bağlıydı. Gün Han, Ay Han, Yıldız Han Oğuzlar'ın sol kolunu meydana getiriyordu. Sağ kol Oğuzları'na "Bozoklar", sol kol Oğuzları'na

"Üçoklar" deniliyordu. Her Oğuz kolu, on iki boya bölünmüdü. Her boyun ayrı adı vardı. İşte Selçuklu ailesi, Oğuzlar'ın Üçok kolundan ve Kımık boyundandı. Bu boyun kendine özge simgesi (sembol), üç kuştı. Selçuklular, Aral gölü ve Hazar denizi arasında yer tutan Oğuzlardandı.

Oğuzlar, X. yüzyıldan önce batıya doğru göç etmeye başlamışlardı. X. yüzyılın sonunda, İslam dünyası ile çok yakın ilişkileri oldu ve Müslümanlık, Oğuzlar arasında hızla yayılmaya başladı. Müslüman olan Oğuzlar'a "Türkmen" adı verildi.

Sasanî hükümdarı Şahpur II

Oğuz Türklerinin Müslüman olduktan sonra kurdukları devletin kurucusu Selçuk Bey, Dokak (Dukak, Tukak) adlı soylu bir beyin oğludur. Dokak'ın unvanı "Temür-yaylığ" (Demir yaylı) idi.

Selçuk Bey, Seyhun ırmağıyla Hazar Denizi arasında yer tutan Oğuzlar'ın yabgu'su olmak için başkaldırmış ve 960 yıllarında Cend kentine gelmişti. Burada Müslümanlığı kabul etti ve Oğuzların yabgusuna yıllık vergiyi ödemeyi kabule yanaşmadı; "biz kafire haraç ödemeyiz" diyerek savaşa girdi.

Diğer Türk boyları ağır ağır bu güçlü beyin çevresinde toplanıyorlardı. Selçuk Bey, Cend kentinde ölünce (1009'a doğru); yerine büyük oğlu Arslan Bey, Oğuzların yabgusu oldu. Selçuk Bey'in Musa ve Yusuf adlı iki oğlu daha vardı. Bir de kendinden önce ölen oğlu Mikal'in Tuğrul ve Çağrı Bey adlı iki torunu. Selçuk Bey bu iki torununu kendi özel eğitiminde yetiştirmişti. Önce Arslan Bey'in buyruğu altında birleşen Selçuklular sonradan iki kola ayrıldılar. Tuğrul ve Çağrı beylerin yönettiği birinci kol, Büyük Selçuklu Devleti'ni (Irak, Kirman ve Suriye'de) kurdu. Arslan Yabgu'nun torunlarının yönettiği ikinci kol ise, Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nı Anadolu'da oluşturdu.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan önce, Selçuklular deyimi; dar anlamda, yalnızca, Mikail'in oğulları Tuğrul ve Çağrı beylere özgü Türkmenleri kapsamaktaydı. Diğerleri, bazen Selçuk'un oğlu Yusuf Ymal'a bakarak "Ymalılar"ya da Arslan Yabgu'ya bakarak "Yabgulular" diye de anıldılar. Daha küçük topluluklar, beyleri dolayısıyla Kızıllar, Yağmurlular adlarını aldılar. Genelde Türkistan'dan Akdeniz kıyılarına kadar egemen olan bu dönem Türkleri, "Selçuklular" diye adlandırılıp anılmışlardır.

Cend'de bağımsız göçebe bir beylik kuran ve gazalarıyla ünü yayılan Selçuk Bey, Kahanlı-Samanoğlu Savaşları'nda yardımı aranan bir kuvvet durumuna gelmekte gecikmedi. Selçuk Bey, iki devlet arasında sürdürülen çekişmede Samanoğulları'nın tarafını tutmuş; buna karşılık Samanoğulları da Kahanlılar'a karşı, sınırları üzerinde (Buhara ve Semerkand arasında) Selçuklular'a bir yurt vermiştir. Fakat Selçuk Bey, bu yeni yurt toprağına göçmeden Cend'de ölmüştü.

Selçukluların Samanoğulları'na yaptıkları yardımlar daha sonraki yıllarda da

Sasanilerden kalma gümüş kaplamalı at başı

sürdü ve Selçuk'un oğlu Arslan Bey komutasında gönderdiği kuvvetler, Karahanlılar'ın yenilgiye uğramasında önemli ölçüde rol oynadı. Bu yüzden de Selçuklular, Buhara ile Semerkand arasında bulunan Nur kasabası (Nur Ata) yöresine yerleştiler (992)

Cend'den Maveräünnehir'e göçen Selçuklular, kışlarını Nur kasabası civarında, yazlarını da Semerkand yakınlarında geçirerek bu bölgede otuz yıldan fazla kaldılar. Başbuğları, Selçuk Bey'in büyük oğlu Arslan Yabgu idi.

Arslan Yabgu, göçebe Selçuklularının siyasal önderi olmakla birlikte kabilesi kendisine zayıf bir bağla bağlıydı. Selçuk'un öbür oğulları ise, kendi oymak ve mensuplarıyla daha bağımsızdılar ve ancak çok önemli konularda sıkı bir birlik gösteriyorlardı. Bu yüzden topluluk başlangıçtan beri Selçuklular (Tuğrul ve Çağrı bey çevresi), Yabgulular (Arslan Yabgu çevresi) ve Ymalılar (Yusuf Ymal Oğuzları) gibi bölümlere ayrılıyorlardı.

birliğe yöneliş

SAMANOĞULLARI ortadan kalktıktan sonra Selçuklular, Karahanlılar karşısında yalnız kaldılar.

1003'te Arslan Yabgu'nun emrindeki birlikleri, İlig Han'ı Semerkand yakınında yendiler ve arada bir anlaşma oldu. Fakat Selçuklular'ın gücünden çekinen ve onlara bir türlü inanamayan İlig Han'ın saldırısı karşısında Tuğrul ve Çağrı beyler çöllere çekildiler ve Karahanlıların öteki egemeni Buğra Han'a sığınıp ona hizmete karar verdiler.

Ama o sırada Karahanlılardan Ali Tigin'in bağımsız bir Karahanlı Beyliği kurması ve Selçuklular üzerine yürümesi,

Tuğrul ve Çağrı beyleri zor durumda bırakıldı. İki kardeş daha güvenilir yerler bulmak için bir keşif seferine çıktılar. Tuğrul Bey, saldırılardan korunmak için vahalara çekildi. Çağrı Bey de 1018 yılında, Doğu Anadolu seferine girişti. 3000 kişilik süvari kuvvetinin başında Van yöresindeki topraklara girdi, Vaspuragan adı verilen bu bölgeyi istila edip kuzeye doğru yürüyüşüne devam etti ve çeşitli ganimet topladı. Bir süre bu bölgede kalan Çağrı Bey, 1021'de Merv ve Buhara'da kendisini bekleyen kardeşi Tuğrul Bey'e ulaştı.

Bu sırada Karahanlılar ile birleşen Gazneli Mahmud, Arslan Yabgu ve arkadaşlarını yakalattı, yurtlarıyla oymaklarını yağmalattı. Bütün bir topluluğu da Horasan'a göndererek Nesa, Baverd ve Feraya yörelerini, Türkmenlere otlak verdi. Arslan Yabgu'dan sonra bu Türkmenler; Yağmur, Kızıl, Buğa, Gökteş ve Anasioğlu adlı beylerin yönetiminde kaldılar. Bunlar, tarihte "Irak Oğuzları" ya da "Yabgular" diye anılırlar. Çağrı Bey'den sonra Anadolu üzerine akın yapanlar da yine bu Oğuzlar'dır.

Ali Tiğîn'in ölümüyle (1035), Gazneliler bir yanda kaybettiler; ama Selçuklular bir yandan Gaznelilerin, bir yandan da Ali Tiğîn oğullarının düşmanca davranışları yüzünden Horasan'a göçmek zorunda kal-

dılar. 1035 baharında 10 bin atlı ile Ceyhun'u geçip Horasan'a vardılar. Merv, Serahs ve Ferava çölü bölgesini yurt edindiler. Bu, Selçuklular'ın dördüncü kez yurt değiştirmeleriydi. Birincileri, Yinalar izledi; fakat gelişmeleri, aradaki eski düşmanlığı tazeledi ve Arslan Yabgu Türkmenleri, Irak topraklarına çekildiler.

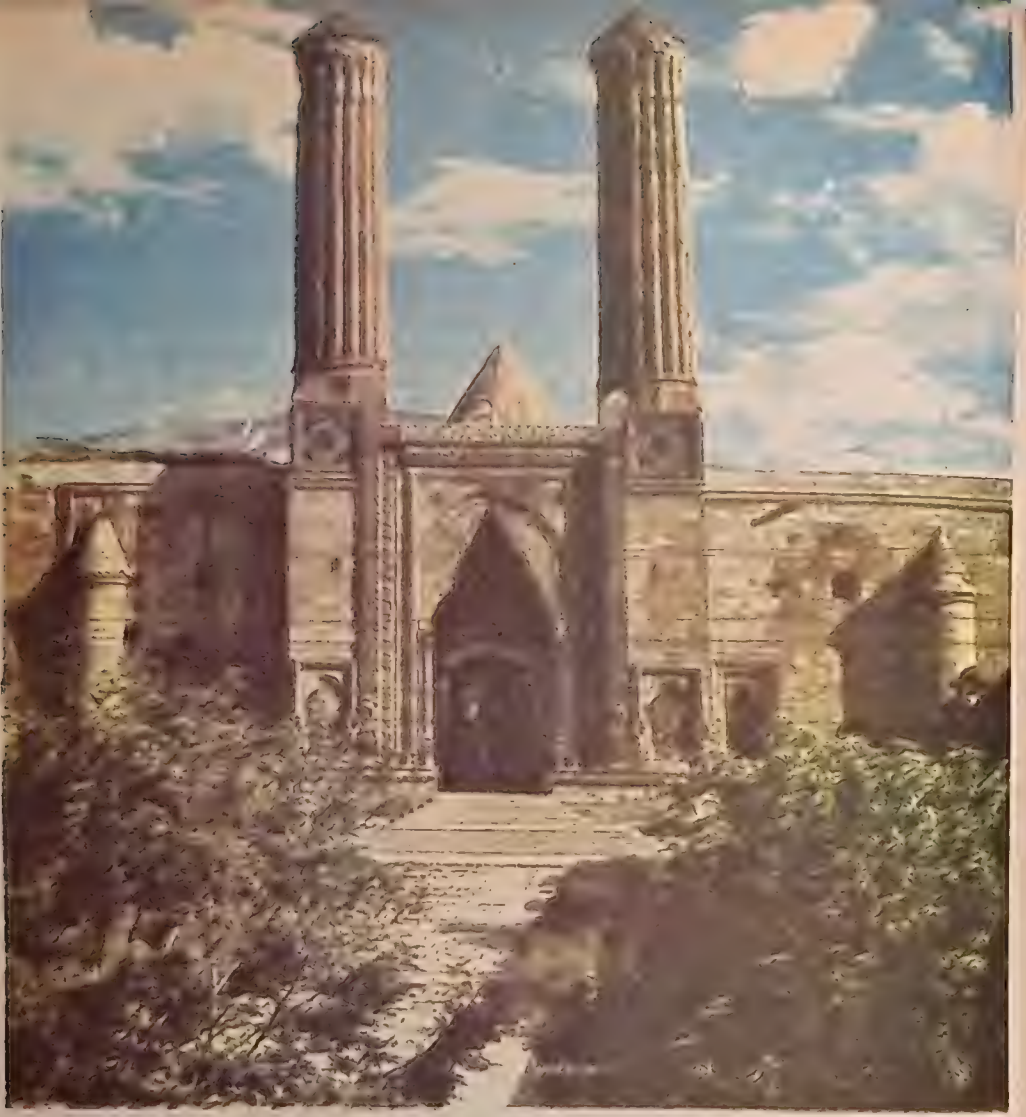
İnanç Yabgu, Tuğrul ve Çağrı beyler buraya gelince kendilerine yardımcı olması için yeni Gazne hükümdarı Sultan Mesud'a başvurdu. Mesud, yardım elini uzatmadığı gibi Begtoğdı komutasında büyük bir orduyu Selçuklular üzerine yolladı (1035). Fakat Nesa'da bulunan Selçuklular, Begtoğdı'yı ağır bir yenilgiye uğrattılar ve bu ilk zaferde de Horasan'da tutuklanabileceklerini anladılar.

Buna karşılık Selçuklu başbuğları, bu savaşın kendilerini korumak amacından öteye geçmediğini belirtip Sultan'dan başış dilediler. Sultan, Selçukluların dileklerini yerine getirdi. Ağustos 1035'te Selçuklu beylerine hil'at, sancak ve ferman gönderip Hesa'yı Tuğrul Bey'e; Dihistan'ı, Çağrı Bey'e ve Ferava'yı da İnanç Yabgu'ya verdi.

Bu yeni edindikleri yurttaki yeni göçlerle, giderek çoğalan ve güçlenen Selçuklular, Gazneliler kuşkuyla izliyorlardı. Te-

Kale Mescidi 1154 tarihinde İzzettin Selçuk tarafından yaptırılmıştır.

Çifte Minareli Medrese

dirginliği artan Gazneli sultanı, Hindistan'dan döndü ve saldırı emrini verdi. Selçukluların Serahs önünde yapılan bu ikinci savaşı (1038, Mayıs) kaza ımaları, bağımsızlıklarını sağlamalarına da önayak oldu.

Bu zaferin ardından Selçuklu beyleri kendi devletlerini kurmaya giriştiler. Eski Türk derebeylik devlet anlayışı ve geleneği içinde; vilayetler üç başbuğ arasında bölüştürüldü. Buna göre; Horasan'da gazneli egemenliği son bulmuş ve Selçuklu Devleti de kurulmuş oluyordu. Devletin başına geçen Tuğrul Bey, Nişapur'a Türk üstünlüğünün simgesi olan yay ile giderek Sultan Mesud'un kentteki tahtına oturdu. 1038 yılının Ramazan bayramında, Halifenin elçisi bu zafere ve kuruluşa bir çeşit manevi destek olunca; Selçuklular, bunu Halifenin devletlerini resmen tanıdığı an-

lamında yorumladılar.

Sultan Mesud, Selçuklulardan öcünü almak amacıyla komşularıyla anlaşmalar yaptı ve Selçuklular üzerine yürüdü. 15 Mayıs 1039'da Serahs'daki savaşta Gazneli ordusuna karşı koyamayan Selçuklular, yıpratma savaşları yapmak üzere çöle çekildiler. Bir süre sonra sonucu ortada kalan bir savaş daha verdiler. Bu arada Mesud, Nişapur'a girdi.

Üçüncü savaş; 1040'ta, Merv yakınındaki Dandanakan'da yapıldı. Gazneliler, Selçuklular karşısında tutunamadılar, Sultan da güçlkle kaçabildi. Zaferin ardından, Tuğrul Bey, ikinci kez Nişapur'a girdi ve tahta çıktı. Bozulan düzeni kentlerin bir yıllık vergilerini bağışladı. Alınan karara göre; Sultan, melik ve yabgu (birinci derecede yönetici ve yardımcıları) ökelere giderek fetihlere giriştiler.

anadolu üzerine yürüyüş

SELÇUKLU Devleti'ni, kuruluşundan beri en çok uğraştıran sorun, göçebe Oğuzlar'ın göçleriydi. Nitekim, 1047 yılında, Türkistan'dan Nişapur'a gelen kalabalık bir göçmen Oğuz topluluğuna **İbrahim İnal**, Anadolu'yu istila etmelerini ve orayı yurt edinmelerini salık vermişti. Bu arada **Tuğrul Bey** önünde çekilen **Arslan Yabgu** (Irak Türkmenleri) istila ve akınlarını gitgide artırmaktaydılar. 1043 yılında **Zencan**'da toplanan ve **Tuğrul Bey**'in itaat önerisini kabul etmeyip 1044 yılında yeni gelen göçlerle çoğalan bu Türkmenler, büyük dalgalar halinde **Doğu Anadolu**'ya girdiler. **Vasपुरagan**'ı (**Van**) alıp yirmi dört kazayı da istila ettiler. Bir kısmı güneye indi, önemsiz bir yenilginin ardından **Musul** ve yöresini ellerine geçirdi. Fakat **Musul**'daki **Ukayliler**, bu Türkmenleri büyük bir bozguna uğrattılar. Bunun üzerine Türkmenler, **Azerbaycan**'a döndüler.

Türkmenler'in bir başka kolu da, **Hazar kıyılarında** **Taberistan**'a ve **Kafkasya**'da **Şirvan**'a girdiler. O yıllarda **Bizans İmparatoru Basileios II**, doğu sınırlarını güvenlik altına almak amacıyla sınırlarını **Azerbaycan** ve **Kafkasya**'ya kadar uzatmıştı. Bu durumda **Selçuklular**, **Bizanslılar** ile karşı karşıya geliyorlardı. **İmparator Konstantinos Monomakhos**, aynı siyasanın izlenmesi sonucu, 1045 yılında **Gürcü Prensi Liparit** komutasında gönderdiği bir orduyla **Türkmen** akınlarına karşı çıktı ve kuvvetleri **Şeddadiler**'in merkezi **Devin**'e doğru ilerledi.

Tuğrul Bey, bu **Bizans** saldırısını karışlamak için **İbrahim İnal**, **Musa Yabgu**'nun oğlu **Hasan** ve amcasının oğlu **Kutalmış** komutasında bir ordu düzenleyip gönderdi ve **Selçuklular** ile **Bizanslılar** arasında ilk savaş başladı.

Kutalmış, **Diyairekir** ve **Musul** yörelerini istila eden baba soyundan **Oğuzlar** ile birleşip 1046 yılında **Gürcü**, **Ermeni** ve **Rumlardan** oluşan **Bizans** ordusunu yendi. **Gence** surları önünde verilen savaşta **Bizanslılar** ağır kayıplar verdiler. Bu zafer üzerine **Kutalmış**, **Aras ırmağı**, boyunca ilerlerdi. Ardı sıra, fakat **Bizans** birliklerince **Büyük Zap** suyu üzerinde pusuya düşürüldü ve öldürüldü.

Bunu izleyen **Kutalmış**'ın duraklamasına karşılık; **Tuğrul Bey**, **Dicle** boylarında fetihler yapan **İbrahim İnal**'ı **Bizans**'a karşı **Anadolu** seferiyle görevlendirdi.

İbrahim İnal, **Bizans**'ın geride kalan kuvvetlerini bulmak için arınırken **Liparit** komutasındaki ordu da ilerlemesini sürdürüyordu. Sonradan **Bizans** ordusuyla birleşip **Kaputru (Hasankale)** önlerine gelerek orduğah kurdu. **İbrahim İnal** da çok geçmeden yetişti ve saf kurarak 18 Eylül (cumartesi) günü saldırıya geçip **Rumları** bozguna uğrattı ve başta **Liparit** olmak üzere birçok komutanlarla birlikte ordunun büyükbir kısmını tutsak aldı. Sonra **Erzurum** da zaptedildi. **Türk** kuvveleri **Van** ile **Trabzon** arasındaki alana yayıldılar.

Bizans imparatoru barış istedi, **Tuğrul Bey** de kabul etti. İlk anlaşma koşulları arasında **Müslümanlardan** alınan bedellerin geri verilmesi söz konusuydu. Yapılan antlaşmaya göre; **İstanbul**'da **Arap** kuşatmaları sırasında yapılan cami onarılacak ve burada **Tuğrul Bey** adına hutbe okunacaktı; fakat **Selçuklu Sultanı**'nın ayaklanmalar ve **Şiilerle** uğraşması yüzünden, **Bizanslılar** bu antlaşmaya uymadılar. 1055'te **Tuğrul Bey** diretti ve **Bizanslılar** ağır koşulları ve haraç ödemeyi ister istemez kabul zorunda kaldılar.

Tuğrul Bey'in amacı, **İslâm dünyasına** egemen olmak, **Şii** yönetimine son ver-

Çifte Minareli Medrese minaresindeki çiniler.

Gümüşlü Kumbet (XIII. yüzyıl)

mektir. Ama Hasankale zaferini sağlayan İbrahim İnal, merkezci siyasa nedeniyle derebeylik devlet anlayışına uygun olarak hakkını alamamıştı. Bu yüzden kargındı ve merkezi Hemedan olmak üzere kendine bir hükümlanlık edinmeye çalışıyordu.

İbrahim İnal, kardeşinin bütün uzlaşma önerilerini olumsuz karşıladı. Bunun üzerine Tuğrul Bey, 1050'deki savaşta bozulan İnal'ı, Sarmac kalesinde sıkı tuttu, fakat sonra bağışladı. İshafan'ın alınışından (1051) sonra genç Alparslan, Fars vilayetini istila etti ve Nesa'ya girdi. Büveyhiler'i kentten sürdü ve yine Horasan'a döndü. Tuğrul Bey'in yayılma ve

devleti güçlendirme çabalarına karşılık, Çağrı Bey o dönemlerde yaşlanmıştı, yorgun ve hastaydı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Gazneliler ile Karahanlılar harekete geçmekte gecikmediler. Alparslan, Karahanlılar'ı bozguna uğrattı. Gazneliler de geri püskürtüldü. Ardından barış antlaşması yapıldı.

Gazneliler, yeniden savaşa giriştiler. Gazne üzerine yürüyen Çağrı Bey, ilk kez yenilgiye uğruyordu. Gazne komutanı, Horasan'a doğru ilerleyip birçok Selçuklu beyini tutsak aldı. Babasından savaş izni alan Alparslan, Gaznelileri çok kolay bir savaşla yendi.

Bütün bu olaylar sırasında Türkmen göçleri devam ediyor ve nüfus da gittikçe artıyordu. Yoğun Bizans saldırıları da Tuğrul Bey'i, Anadolu seferine öncelik tanımaya zorluyordu. Çünkü Anadolu, yeni bir yurt için en elverişli bölge niteliğini taşıyordu.

Tuğrul Bey, 1054 yılında ordusu ile Azerbaycan'a geldi ve küçük komşularından Gence'yi, Bargir ve Erciş'i kolaylıkla devletine bağladı. Malazgirt kuşatmasının uzayacağı düşüncesiyle Erzurum'a kadar yürüdü. Daha sonra yeniden Malazgirt'e döndü. Bir ay süren savaşta sonuç alınmadı ve Tuğrul Bey kuşatmayı kaldırıp Rey'e çekildi.

Selçuklu Devleti'nin uğraştığı önemli sorunlardan biri de, Sünni - Şii çekişmeleri idi. Bağdat'a egemen Şii Büveyhilerin tedirginlikleri gitgide artmaktaydı. Abbasî Halifesi de karşı tavır takınıp Tuğrul Bey'den yardım isteyince, ortalık daha da karıştı. Bağdat'taki Türk askerlerinin başı Arslan Besasiri zorbalığa başvurdu ve Tuğrul Bey, 1055'te Bağdat seferine çıktı. Amacı Sünni halifelik ile Selçuklu saltanatını birleştirmek ve İslâm dünyasına kesinlikle üstün olmaktır.

Tuğrul Bey, Bağdat'a geldi ve büyük bir törenle karşılandı (17 Ocak 1055). Bir günlük bir konukluğun sonunda kentte olaylar çıktı, çatışmalar oldu ve Selçuklu askerleri, Şii mahallelerini zaptettiler. Başta Büveyhi hükümdarı olmak üzere birçok kişi tutuklandı. Tuğrul Bey, hükümet sarayına yerleşti, devlet işlerini eline aldı ve vergileri yeniden ayarladı. Durumdan tedirgin olan Şiilerle Mısır'daki Fatimiler ortak bir girişimde bulundular. Tuğrul Bey, Kutalmış'ı üzerine gönderdi, ama Kutalmış yenildi ve Musul işgal edildi.

Fakat Tuğrul Bey, kısa sürede Şiilerle yandaşlarını yenip başkaldıranların hepsini dize getirdi. Sefer dönüşünde Bağdat'ta Halife, Tuğrul Bey'e, törenle taç giydirdi, altın kılıç kuşandırdı. Böylece, Tuğrul Bey, Halife tarafından "doğunun ve batının hükümdarı" ilan edildi. Kendisine "dünya ve dinin temeli" lakabı ve "halifenin dayanağı" unvanı verildi (25 Ocak 1058).

Bundan sonraki yıllar, Tuğrul Bey'in iç çekişmelerden, aile ayaklanmalarından başkaldıramadığı dönemdir. İlk ayaklanan, İbrahim İnal'dı. 1059'daki Rey Savaşında Alparslan, İnal'ı yenip tutsak aldı ve Tuğrul Bey'e teslim etti. Yay kırıışı ile boğduruldu.

O sıralarda fırsattan yararlanan Besasiri de Bağdat üzerine yürüyordu. Kente girince Halifeyi tutsak aldı. Sünni halkı kentten sürüp çıkardı. Basra yörelerini eline geçirdi. Tuğrul Bey, yeniden Bağdat üzerine dönmek zorunda kalmıştı. 1059'da Kasrîşirin'e vardığında; Besasiri, Bağdat'tan kaçmıştı bile. Sonradan Hille'de yapılan savaşta yakalanarak öldürüldü.

- Tuğrul Bey, Halifenin kızıyla evlendiği sırada Kutalmış'ın ayaklanmasıyla karşılaştı. Çağrı Bey ölmüş ve Tuğrul Bey dayanaksız kalmıştı. Kutalmış üzerine gönderilen kuvvetler kesin bir sonuç alamadılar.

tuğrul bey öldükten sonra...

TUĞRUL Bey'in ölümü üzerine (7 Eylül 1063) ilk harekete geçen üvey oğlu Anuşirevan oldu. Fakat pek bir sonuç sağlayamadı. Tuğrul Bey, Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı vefat atadığından Süleyman, Rey'e geldi. Fakat tahtın iki mirasçısı daha vardı: Alparslan ile Kutalmış.

Alparslan büyük bir orduyla Nişapur yönünde hareket etti ve Damgan'a varınca Kutalmış'a saltanat iddiasından vazgeçmesini önerdi. İki ordu karşı karşıya geldiler. Savaş, kaçınılmazdı. 1064 yılı başında Kutalmış yenildi ve geri çekildi. Kaçışı sırasında attan düşüp öldü.

Saltanat üzerinde hak iddia edenleri teker teker ortadan kaldırdıktan sonra Alparslan, Rey'deki Tuğrul Bey'in sarayında Selçuklu tahtına çıktı.

1064 yılında, yeni Selçuklu sultanı "Anadolu gazası" için ordusuyla birlikte Azerbaycan'a hareket etti. Nahçıvan'a geldikten sonra ordusunu yaptırdığı gemilerle Aras ırmağından geçirdi. Gürcistan'a girdi, birçok kent ve kaleleri fethetti. Bağrat krallarının merkezi olan Ani üzerine gitti. Arap çayı (Ahurian) üzerindeki Ani kenti, 16 Ağustos 1064 tarihinde Selçukluların eline geçti.

Alparslan, Kars (Ermeni) prensinin çağrısı üzerine ordusuyla Kars'a geldi ve kenti ülkesine katarak Rey'e döndü. 1065 yılının başlarında Hemedan ve İsfahan'a hareket etti. O sıralarda kardeşi Kirman meliki Kavurt da (Kara Arslan) başkaldırmaya niyetli görünüyordu. Fakat Alparslan ona hoşgörü ve yatıştırıcı davrandı.

Sülâle ve devlete ait işleri düzene soktukten sonra, Alparslan, 1065 yılı sonla-

rında büyük bir orduyla Ceyhun ırmağını geçerek Türkistan'a girdi. Aral ve Hazar kıyılarına indi. Kıpçaklara karşı sefer yaptı. İki yıl geçmeden kardeşi ile eniştesi El-Basan'ın ayaklanmalarıyla karşılaştı. Kavurt kuvvetleri Kirman'da yenildi. Küçük kardeşi, ağabeyine haber gönderip bağış diledi. Alparslan kardeşini bağışladı.

Anadolu'nun güneyinde Bizans savunması yıkılırken Orta Anadolu'ya da akınlar sürdürülmekteydi. Türkler, 1066'da Malatya yöresini yeniden istila ettiler ve Türklerin gelişiyle Ermeniler ortalıktan çekildiler. Türkler, Kızılırmak (Halys) vadisinden ilerleyerek 1067'de Kayseri'yi ellerine geçirdiler. Orta Anadolu Türkler ile doldu ve Kilikya'ya kadar yayıldılar.

Alparslan, Kafkasya üzerine yürüdü, Gürcistan'a girdi. Altı haftada bütün ülkeyi fethetti. Türkistan'da çıkan karışıklıkları yatıştırdı.

Anadolu'ya Türk göç ve akınlarının sıklaşması üzerine yeni imparator Romanos Diogenes; Makedonya, Bulgar askerleriyle Uz (Oğuz), frank ve varang (baraggoi) ücretli askerlerinden kurulu ordusuyla 1069 baharında Antakya'ya doğru yola çıktı. Kuvvetlerinin bir bölümünü Malat-

ya ile Fırat boylarına yolladıysa da Malatya'da dirençle karşılaştı. Menbic kentini aldı, Ufuna kalesini zaptetti ve Halep'e kadar yaklaştı. Diogenes ve ordusunu burada büyük bir kıtlık bekliyordu. Türkmenler, bütün yiyecek ve içecekleri yok etmişlerdi. Bizans ordusu birçok kayıplar verdi.

Türkmenler geri çekilerek Anadolu içlerine yayılmışlar ve bu arada Sakarya boylarına ulaşmışlardı. Diogenes hemen geri döndü. Türkler, kalesi olmayan Konya'yı aldılar (1069). İmparator, iki ordu düzenleyip birini Sivas'a, öbürünü de Malatya üzerine yolladı.

Alparslan, 1070 Temmuzunda büyük bir orduyla hareket etti, Malazgird ve Erciş kalelerini fethetti, Diyarbekir'e vardı ve Dicle yakınlarındaki Harşafiyye'de ordugâh kurdu. Sonra da Urfa'ya geçti.

İki ay süren kuşatmaya kent direndi. Sonunda 50 bin dinar ödemeyi önerip kuşatmayı kaldırttı. Alparslan 20 Ocak 1071'de Fırat'ı geçti. Halep kentini kuşattı. Emir Mahmud huzura geldi, bağış diledi. Bunun üzerine Alparslan, Mısır'a doğru yürüyebilecekken Bizans İmparatoru, yoladığı bir elçi ile Malazgird, Ahlat, Erciş

Bronz davul (XII. yüzyıl)

ve Menbic kentlerinin kendisine bırakılmasını istedi. Bu arada gelen haberlere göre; imparator, bir ordu ile Erzurum'a doğru ilerlemekteydi.

Alparslan, Ahlat'a vardığında, Bizans öncü kuvvetleri de buraya doğru ilerliyordu. Emir Sanduk emrindeki Selçuklu öncüleri bunları baskına uğratarak Alparslan'ın ilerlemesini sağladılar. Öte yandan imparator Diogenes de Malazgird'i almış ve halkının bir kısmını öldürmüştü. Çok geçmeden Alparslan yetişti ve iki ordu Malazgird - Ahlat arasında, Rahva (Zahva) ovasında karşı karşıya geldiler. İmparatorun sağ kanadına Kappadokialı general Aliates, sol kanadına da Nikephoros Bryennios komuta ediyorlar, geride yedek kuvvetlerinin başında Andronikos bulunuyordu.

Alparslan'ın yanında ise Sav Tigin Afşin, Gevher Avin, Altuntaş, Sanduk, Poruk, Artuk, Saltuk, Çavh, Mengücek ve Bozan gibi büyük komutanlar bulunuyordu. 25 Ağustos 1071 Perşembe gününü her iki taraf tam bir savaş düzeni içinde geçirdi.

büyük savaş

26 AĞUSTOS Cuma sabahı Peçenek ve Uz (Oğuz) katarlarından bir kısmı imparatorun saflarını terk ederek Selçuklular safına geçti. Öğle namazından hemen sonra başlayan savaşta Alparslan ordusu, ilk Bizans saldırıları karşısında önce geriledi ve düşmanına ilerleme fırsatı verdi. Bizanslıların ilerlediği bir sırada pusuda bekleyen kuvvetler önlerine çıkınca, Bizanslılar ne yapacaklarını bilemediler.

Arkasından Ermeniler de savaş alanından çekilince, Bizans ordusu dağılmaya yüz tuttu. İmparator Diogenes'in ilk bozguna uğrayan sağ kanada sol kanattan yardıma çalıştığı bir sırada, yedek kuvvetlerin komutanı Andronikos, İmparatorun olduğunu ilan ederek savaş alanını bıraktı. Diogenes ne yapacağını bilemez oldu. Karargahına ve hazinelerine doğru geri çekildi.

Öğle vakti başlayan savaşın sonu, akşam olmadan belli olmuştu bile. İmparator'la komutanları tutsak edildiler ve sonuç, şafakla ortaya çıktı. Bizans yenilmiş ve ordu diye bir şey kalmamıştı. Alparslan, Diogenes'i ağırladı, saygıda kusur etmedi, üzüntüsünü gidermeye çalıştı. Özel bir çadır kurdu, yanına hizmetçiler ve rip konuk uygulaması yaptı.

Saat Kulesi (1184)

Alparslan, Diogenes ile bir antlaşma imzaladı; ve onu iki Türk beyi komutasındaki bir knt'a askerle ülkesine gönderdi.

Malazgirt Zaferi; Türk, İslâm ve Bizans tarihlerinde bir dönüm noktası oldu. Zafer, Anadolu'nun Türklere açılmasına başlıca etken sayıldı. Bir yüzyıl sonra 1176'da Kılıç Arslan II tarafından İmparator Komnenos'un bozguna uğratılmasıyla Türklerin Anadolu'da gerçek bir vatan kurdukları ve Bizanslıların da bu ülkeye yeniden sahip olma olanaklarının ortadan kalktığı doğrulanabiliyordu.

Alparslan, zaferin ardından Hemedan ve İsfahan'a döndü. Damadıyla oğulları arasındaki çıkan çatışmayı bastırmak üzere Türkistan seferine çıkmayı kararlaştırdı. Ayrıca geri dönecek, yarı yoldayken taht ve tacından olan Diogenes'in haklarını yeni imparator Mikhael VII Dukas'a karşı koruyacaktı.

Selçuklu ordusu, Karahanlı ülkesinde ilerlemeye başladı. Direnen, yalnızca Barzam kalesi oldu. Kale muhafızı Yusuf Ha-

Üç Kümbetler

rizmi direnmenin gereksizliğini anlayarak başka bir çözüm düşündü. Kaleyi teslim etti ve huzuruna çıkarıldığı sırada Alparslan'a çizmesine sakladığı bıçağıyla saldırıp yaralandı. Sultan, aldığı yaranın ağırlığıyla dört gün yaşayabildi ve 25 Kasım 1072 yılında öldü.

Alparslan'dan sonra devleti yöneten oğlu Celalüddin Melihsah (1072), vezir Nizamülmülk'ün yardımıyla amcası Kavurd'un başkaldırmasını bastırdı.

Melihsah dönemi, Büyük Selçuk İmparatorluğu'nun en parlak dönemidir. Bu dönemde Marmara kıyılarına kadar Anadolu'nun dörtte üçü ele geçirilmişti. 1076 yılında Kudüs Fatımiler'den alındı. 1085'te Antakya, 1807'de Urfa, Bizanslılardan Selçuklulara geçti. Halep ve Şam da Selçuklu yönetimine girdi. Melihsah döneminde Selçuklu İmparatorluğu'nun sınırları Kaşgar'dan Boğaziçi'ne ve Akdeniz'e; Kafkaslar'dan Hint Denizi ve Yemen'e kadar uzanıyordu. Melihsah'ın otuz sekiz yaşında ölmesi üzerine (1092) büyük Türk devletlerini güçsüzleştiren saltanat kavgaları başgösterdi.

kavgalar... kavgalar...

SULTAN Melihsah'ın ölümü ve Nizamülmülk'in öldürülmesinden sonra Büyük Selçuklu İmparatorluğu dört kısma bölündü; 1. Irak ve Horasan Selçukluları (1194'e kadar Büyük Selçuklular'ın devamı); 2. Kirman Selçukluları

(1092-1187); 3. Suriye Selçukluları (1092-1187); 4. Anadolu Selçukluları (1092-1308).

Melihsah'ın büyük oğlu Berkıyaruk (1094-1104), amcası Tekiş ve kardeşleriyle bir yığın mücadele yaptı; "Haçlı Seferleri" adıyla tarihe geçen ve Anadolu'daki Türkler için büyük tehlike yaratan saldırılarla uğraştı. Ölüncü (1104) yerine oğlu Melihsah II geçtiyse de Muhammed Tapar, onu kolaylıkla ortadan kaldırarak Selçuklu tahtına oturdu. (1105) Muhammed Tapar, Anadolu'da sultanlığı ilân eden Kılıç Arslan I ve Batıniler ile mücadeleye girişti. Batını sorununu çözümledikten sonra Haçlıların akınlarıyla karşılaştı.

Muhammed Tapar'dan sonra Horasan meliki Sencer kendini sultan ilân etti ve Irak Selçuklularının kurucusu oldu. Sencer, Azerbaycan, İran, Gazne, Afganistan, Kaşgar ve Maveraünnehir'de egemenlik kurdu. Mesud'u Irak Selçuklularının başına geçirdi (1134). Mesud, halifelerin çeşitli oyunları ile uğraşmak zorunda kaldı. Mesud'un ölümüyle de (1152) Irak Selçuklu sülâlesinin siyasal etkinliği ortadan kalktı. Musul'da Zengi-oğulları, Azerbaycan'da İldeniz oğulları ve Fars'ta Salgurlular hüküm sürmeye başladılar.

Sultan Sencer, Irak'taki karışıklıkları bastırmak içinde kesin sonuç alamadı. 1121'de Gurlular'ın, 1130'da Karluklar'ın başkaldırmalarını bastırdı, fakat Karahı-

taylar, Ortaasya içlerine Türklerin çabasıyla yayılan İslamlık karşısına engel olarak çıkıyordu. Sultan Sencer, Karahıtaylar ile 9 Eylül 1141'de Karavan'da yaptığı savaşta yenildi ve bütün Maverünnehir'i elinden çıkardı. 1153'te göçebe Oğuzlar ile tutuştuğu savaşta da yenilince, türlü iç karışıklıklar başgösterdi. Oğuzlarca tutuk edildi (1153); üç yılsonra kurtulduysada birliği sağlayamadı ve 1157'de öldü. Horasan, Oğuzlarca işgal edildi.

Sencer'den sonra Şahlr ile Atabekler arası saltanat çekişmeleri başladı. Bir süre Atabeklerce yönetilen devlet, Harizmşahlar'ca ortadan kaldırıldı (1194).

Kirman Selçuklularının dönemi, Çağrı Bey'in oğullarından Kara Arslan Kavurd ile başlar. Kavurd, Kirman ve Umman bölgelerinde Büyük Sultan'a bağlı olarak hüküm sürürken, iki kez "han" olmak için başkaldırmış ve sonunda öldürülmüştür.

Selçuklu Sultanı Melihşah, bu bölgele-
rin yönetimini Kavurd'un oğullarına verdi
ve sırasıyla Sultanshah, Turanshah ve Ars-

lansah (1101-1141) sultana bağlı olarak bu bölgede Meliklik yaptılar. Tuğrulşah, döneminde Atabekler ve komutanların kıskırtmaları, Melikler arasında yeni mücadelelere yol açtı. Sonunda Kirman Selçukluları, Oğuzlar tarafından yok edildiler (1187).

Suriye Selçuklu sülâlesi de, Sultan Melihşah'ın kardeşi Tactüddevle Tutuş'u, Şam'a Melik olarak atamasıyla başlamıştır (1078). Tutuş, çevredeki bazı bölgeleri almak için girişime geçti. Melihşah'ın ölümü üzerine de sultanlığını ilan ederek Berkyaruk'un üzerine yürüdü, fakat Rey'de yapılan savaşta öldürüldü.

Oğulları Rıdvan ve Dokak'ın aralarındaki mücadeleden yararlanan Fatımiler, Kudüs ve Filistin'i ellerine geçirdiler. Rıdvan, Halep'te, Dokak Şam'da egemenlik sürdüler. Haçlı Seferleri sırasında pek varlık gösteremediler. Yönetim, sülâle dışındaki kimselerin eline geçince Suriye Selçuklu sülâlesinin üstünlüğü de artık son bulmuş oluyordu.

Sivas Gök Medrese taç kapı detayı

2. ANADOLU SELÇUKLU SULTANLIĞI

26 AĞUSTOS 1071'de kazanılan Malazgirt Zaferi ile Bizans'ın direnci kırılıp artık Türkler karşısında duracak herhangi bir askerî güç kalmayınca; Türkler için Anadolu'da hızlı bir yayılma ve yerleşme dönemi başladı. Bu nedenle de Anadolu'nun etnik yapısı 1071'den başlayarak büyük bir değişikliğe uğrar.

Türkler, Anadolu'ya eskisinden çok değişik olarak, artık bir yağmacı değil, yerleşik bir düzen kurmak üzere ve işgal ettikleri bölgelerin gerçek sahipleri sıfatıyla girerler. Ortodoks Bizanslılar, doğudan ve Orta Anadolu'dan batı Anadolu'ya ve Balkanlar'a doğru çekilirken, diğer yerlileri de Türklerin önünde Torosların dağlık bölgelerine ve Kilikya yönünde göçmekte-

dir. Bu sıralarda Kutalmışoğlu Süleyman Şah, başkomutan olarak Türk ordusunun başında Anadolu içlerine kadar girmiş; akıncı kollarını ünlü komutanlarının emrine vermiş ve yanında bütün kardeşleri olduğu halde Orta Anadolu'yu bütünüyle eline geçirmiştir.

1073 yılında Yeşilırmak vadisi fethedilmiş, Birecik'in ardından Antakya'ya akınlar yapılmıştır; Kelkit yöresi ve Erzincan çevresi Artuk ve Mengücek beyler, Erzurum ve Çoruh da Ebül Kasım Bey tarafından alınmıştır. Kutalmışoğlu Melik Mansur'un karargâhı Kütahya'dadır ve Ege'ye doğru yürür.

Atsız Bey, Suriye kıyılarında ve Filistin'in kuzeyindeki Akka limanını fethetmiştir.

yayılma genişliyor

1076 'DA SÜLEYMAN ŞAH, Antakya'yı (Antiocheia) haraca bağlar; Kayseri'ye kadar olan bölge, böylece Bizanslılardan temizlenmiş olur. Arap yarımadasının önemli bir bölümü, Artuk Bey elinde Türk egemenliğine girer. 1804 yılında Danişmend Bey, Malatya'yı alır ve Anadolu'nun fethi de böylece bütünülenir.

Önceki yıllarda, 1077'de Gümüştin Bey, Urfa ve Antep yörelerini, Süleyman Şah da Konya'yı almıştır. Ardından yine Süleyman Şah; 1078'de İznik'i ele geçirip kendine merkez yaptıktan sonra Üsküdar'ı alıp Boğaziçi'ne kadar erişir ve Bizans başkentinin sınırına gelip dayanır.

Anadolu'da bağımsız bir devlet kurma düşüncesi ilk olarak Süleyman Şah'ın kardeşi, Melik Mansur'da uyanmıştır. Melik Mansur için kardeşi Süleyman Şah ve Sultan Melik Şah'a bağlılık önemli engellerdi. Süleyman Şah, kardeşinin bu düşüncesini sezinledi; Sultan Melik Şah'a bildirdi ve Sultan'dan kardeşini ortadan kaldırma emrini aldı. Fakat o günlerde Melik Mansur, Bizans'a girmişti ve emellerini gerçekleştirmek için anlaşma yolları arıyordu.

Sultan'ın Porsuk Bey komutasında gönderdiği destek kuvvetleriyle birlikte Süleyman Şah, kardeşi Melik Mansur ile karşı karşıya geldi. Aynı ırk ve kandan gelme iki ordu, çarpışmak için pek istekli görünmüyordu. Teke tek dövüşme önerisi kabul edildi ve Porsuk Bey, Melik Mansur'u yenip öldürdü. Böylece Anadolu birliğinin dağılma tehlikesi de ortadan kaldırılmış oldu.

Süleyman Şah, Sultan Melik Şah'ın ikinci derecede amcasıydı da. Kan dökülmeksizin sorunun çözülmesine sevinen Melik Şah, hem Süleyman Şah'ın Anadolu'daki otoritesinin artırılması gereği, hem de başkomutanlık yetkilerini vermek amacıyla Süleyman Şah'a Anadolu hükümdarlığını veren tarihsel fermanı imzaladı. Yıl, 1077 idi ve başkent İznik olduğu halde bir Anadolu Devleti kurulmuş bulunuyordu.

Yeni Anadolu Devleti'nin başkenti olarak İznik'in seçilmesi birçok anlam taşımaktaydı. İznik, Marmara'nın güneydoğusunda, İzmit Körfezi'nin güneyinde ve İznik gölünün doğu kıyısında tarihi değere sahip bir kentti. Türkler, buradan ko-

layca karşı yakaya geçebilirler ve Bizans'ı aşip Avrupa'ya doğru akabilirlerdi.

Bu korkuyu ortadan kaldırmak üzere gönderilen Bizans ordusu, Süleyman Şah tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu başarı, Türk hükümdarına Bizans'ın iç işlerine karışma, imparator adaylarını destekleme ya da geri çevirme hakkını da sağladı.

bizans ile çatışmalar

1080 'DE SULTAN Melik Şah, Süleyman Şah'ın Baa Anadolu'da bulunmasından yararlanıp Kars ve Erzurum'u alan Bizanslılar üstüne Ahmed Bey komutasında büyük bir ordu gönderdi. Bizanslıların bu yöreden çekilmeleri üzerine, göçmen Türkler buralara yerleştirildi. 1080'de Erzurum'u başkent yapan, Kuzeydoğu Anadolu'ya egemen Saltukoğulları Melikliği kuruldu. Meliklik, Anadolu Sultanı'na bağlıydı.

Süleyman Şah da Kapıdağı yarımadasıyla Çanakkale Boğazı'nın Asya kıyıları'nı almış, iki boğazın iki yakasını da Türklerle mal etmişti. Böylece, Süleyman Şah, kısa bir sürede güçlü bir devlet kurmuş ve boğazlardan Suriye'ye kadar bölgeyi denetimi altına almıştı. Ayrıca, Bizans'ın dini basıncından bunalan ve temsili siyasasından nefret eden Ermeniler, Süryaniler ve Paulikianlar gibi dinsel topluluklar da aradıkları din özgürlüğünü Süleyman Şah ve onu izleyenlerin yönetiminde bulmuşlardı.

Süleyman Şah'ın Anadolu Devleti'yle ilk kez biri İran'da, öbürü de Anadolu'da iki Selçuklu Sultanlığı meydana geliyordu. Bir bölümü İran'daki Selçuklulara tabi olan bu devletin bir başka özelliği de İslam dünyasının uç bölgesinde kurulmasından ötürü, Şii siyasasının etkisinden de bir anlamda kurtuluyordu.

1083'te Kilikya çevresinde bir prenslik kurmaya kalkışan Ermeni asıllı Bizans generali Philateretos Krakhiamos'u yola getirmek için Süleyman Şah, bir orduyla üzerine yürüdü ve Adana, Tarsus, Misis, Anavarza ve Antakya'yı aldı. Fakat bu fetihleri, Suriye Selçukluları Sultanı Tutuş ile Halep önünde yapılan savaşı kaybedince kendini öldürdü 1086.

Süleyman Şah'ın ölümünün üstünden çok geçmeden oğulları yakalanıp Sultan Melik Şah'a götürüldüler. Bu yüzden yeni Anadolu Devleti'nin tahtı bir süre için boş kaldı. O sıralarda devletin başında ve başkent İznik'te Ebül Kasım vardı. Ebül Ka-

sim; devletin dağılmasını önlemeye çalışırken Marmara kıyılarına uzanan akınlar da düzenliyordu.

Bu sırada Sultan Melik Şah, Bozan komutasındaki ordusunu İznik'e yolladı. Ebül Kasım, Bizans İmparatoru Aleksios ile birleşip karşı çıktı. İznik kuşatılmıştı. Ebül Kasım barış antlaşması için Sultan Melik Şah'a giderken yolda öldürüldü ve İznik'in yönetimi kardeşi Ebül Gazi'ye geçti (1092).

Aynı yıl, Sultan Melik Şah ölmese ve taht yüzünden iç çekişmeler başlamasaydı, İznik'in kuşatılması daha da sürecekti.

Kuşatma kaldırıldı; Süleyman Şah'ın oğulları özgürlüklerine kavuştular ve Kılıç Arslan I, başkente gelerek babasının tahtına oturdu (1092). Fakat zaman geçmiş, birlik dağılmaya yüz tutmuş ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çeşitli bağımsız beylikler kurulmaya başlamıştı; Sivas'ta Danişmendliler, Erzincan'da Mengüçükoğulları'yla Ahlatşahlar, İzmir'de Çaka Bey, Efes'te Tannbermiş Bey. Bunların yanı

sıra, Bizans da İznik üzerine sürekli saldırılar yapıyordu.

Kılıç Arslan I, sultan olur olmaz öncelikle Bizans imparatoru Aleksios Komnenos ile bir antlaşmaya vardı; İzmir'deki Çaka Bey'i ortak bir güçle ezerek yok ettiler (1094). Böylece devletin batı sınırlarını güvenlik altına aldıktan sonra, Kılıç Arslan I, bu kez doğuya yöneldi. 1096'da Malatya'yı kuşattı, fakat kenti tam eline geçireceği sırada Haçlı ordularının Anadolu'ya girdikleri haberini aldı ve hemen başkenti İznik'e döndü.

Haçlılar, İznik'e gelip kenti kuşattı. Kuşatma yedi ay sürdü, sonunda kent bir anlaşma ile Bizans'a bırakıldı.

Eskişehir yakınında Danişmend Gazi ve Kayseri Beyi Hasan Bey'in kuvvetleriyle güçlenen Kılıç Arslan I, yeniden Haçlıların karşısına çıktı. Fakat savaşta kesin bir zafer kazanamadı. Geri çekildi, bu çekilme sırasında yiyecek ve içecek kaynakları yok edildi. Böylelikle Haçlı ordusu büyük ölçüde yıpratıldı. Kılıç Arslan I, başkentini Konya'ya getirdi.

Çay Medrese taç kapısı

bitmez tükenmez çekişme

BU ARADA batı yöresindeki birçok kent de Haçlıların eline geçti. Kilikya'da bir Ermeni krallığı kuruldu (1096-1374). Kılıç Arslan I, Bizans imparatoru ile bir anlaşma yaparak yenden doğu fetihlerine girişti. Önce Danişmendlileri yendi, sonra Gümüştin'in aldığı Malatya'yı kendine kattı (1103).

Doğu Anadolu beylerinin Büyük Selçuklular ile ilişkilerini keserek onları kendi egemenliği altına aldı. Böylece Büyük Selçuklular ile başlayan aile çekişmeleri, Musul'un alınışıyla savaşa dönüştü. Kılıç Arslan I, babasının ölümünden ve Haçlı Seferlerinden sonra meydana gelen sarsıntıları geçiştirip Anadolu'da siyasal birliği kurduğu bir sırada, Sultan Mehmed Tapar'ın Çavlı komutasında gönderdiği büyük bir orduyla giriştiği savaşta öldü (1107).

Kılıç Arslan'ın ölümünde Musul valisi olan büyük oğlu Şehinşah (Melik Şah) yakalanıp Ishafan'a gönderildi ve Konya Selçuklu tahtı bir kez daha boş kaldı. Bizans, bu fırsatı kaçırmak istemedi; Türklerin ellerinde bulunan bütün kıyıları yeniden kendi sınırları içine aldı. Bu, kayırlardan Anadolu içlerine doğru büyük bir göçün doğmasına yol açtı. Bizans orduları Akşehir'e kadar ilerledi.

Şehinşah iki yıl tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldı ve Malatya'ya gelerek Anadolu Selçuklularının durumunu düzeltmek üzere birtakım çabalara girişti. Durumdan tedirginlik duyan kardeşi Mesud (1116-1156) kayınbabası Danişmendli Emir Gazi'nin yardımıyla Şehinşah üzerine yürüdü. O dönemde Bizanslılar, Bolvadin yöresinde yerleşiyorlardı. Saltanat çekişmesine, Danişmendlilerin araya girmesiyle son verildi. Şehinşah'ın birçok ünlü komutanı, Mesud'un yanına geçtiler ve Mesud, kardeşine karşı zafer kazanıp Konya tahtını elde etti. Bununla birlikte başında Sultan Mesud'un bulunduğu Anadolu Selçuklu Devleti, ancak Konya ili sınırları içindeydi ve Gümüştin'in ölümünden sonra (1105), Anadolu'da üstünlük Danişmendlilere geçtiğinden, Selçuklu Sultanı, Emir Gazi'nin korunması altına girmişti.

Bu yüzden Sultan Mesud I, Emir Gazi ile işbirliği yapmak zorunda kaldı. Emir Gazi, Bizans'a ve Haçlılara karşı yaptığı seferler sonunda ülkesinin sınırlarını ol-

Ishafan Saraban Minaresi

dukça genişletti ve Halife'den "melik" unvanını aldı.

1134'te ölünce, yerine oğlu Mehmed Gazi geçti. Sultan Mesud, eski işbirliğini sürdürmekte yarar gördü.

Bizans'ın Ermeniler ve Haçlılar ile uğraştığı bir sırada Türkler birlik oldular ve sınırlarını Bizans aleyhine genişletmeye başladılar. Bizans, 1140 yılında Niksar yakınlarında Danişmentliler tarafından büyük bir yenilgiye uğratıldı.

Mehmet Gazi'nin 1142 yılında ölümüyle Sultan Mesud daha bağımsız hareket olanağına kavuşmuş oldu. Bir yıl sonra Ankara, Çankırı ve Kastamonu'yu geri alıp siyasal birliğini yeniden kurmaya yöneldi. 1144'te Elbistan zaptedilmiş ve Mesud, oğlu Kılıç Arslan'ı o yöreye atamıştı.

Hedef, şimdi Haçlıların elinde bulunan Göksun ve Maraş'tı. Mesud o yakaya yöneldiğinde, İmparator Manuel I Komnenos da Konya'ya karşı harekete geçti. Sultan Mesud, Konya önünde Bizanslıları büyük bir yenilgiye uğratarak çekilmeye zor-

ladı. Aynı yıl içinde Musul ve Halep atabeki İmadeddin Zengi ile oğlu Nureddin Mahmud'un Edesse (Urfa) Kontluğu'nu ortadan kaldırması (1144-1146), Avrupa'da yeni bir Haçlı seferinin oluşumunu hızlandırdı. İmparator ve kralların da katıldığı ikinci büyük haçlı seferi hazırlandı.

Sultan Mesud'un Konya önünde Bizans ordusunu yenmesi ve İslâm dünyasını korkuya veren Haçlı ordularının bozgunlara uğratılarak yok edilmeleri, Anadolu'da Selçukluların otoritesini güçlendirdi.

Halife Sultan Mesud'a hil'at ve sancak gönderdi. Mesud, Ermeni Stephan'ı kendine bağladı; 1149 ve 1150 yıllarında Haçlıların elinde bulunan Maraş, Gökşun, Antep, Raban ve Delük'ü aldı; Danişmedli Beyi Yağbasan'a boyun eğdirdi. 1156'da öldü. Yerine daha önce vâliat atadığı Kılıç Arslan II sultan oldu (1156-1192).

... ve kardeş kavgaları

KARDEŞLERİ buna karşı çıktılar. Ortanca kardeşini ortadan kaldırmasına karşılık, küçük kardeşi Şehinşah, Ankara ve Çankırı yöresine çekildi ve Danişmendli Yağbasan ile birleşti.

Kardeşler arasındaki çatışmadan Kilikya Ermenileri yararlandı; Kilikya Ermenilerinin Selçuklular ülkesine saldırımlarının yanında Bizans imparatoru ile Musul atabeki Nureddin de Kılıç Arslan II tehlikesine karşı birleşmeye karar verdiler. Bütün bunlar Kılıç Arslan II'nin gözünü yıldırmadı. Önce Ermenileri yendi, ardından Nurettin'i geri çekilmeye zorladı ve 1159'da Eskişehir'de Bizans kuvvetlerini püskürttü. 1162 yılında da İstanbul'a giderek Bizans imparatoru Manuel ile bir anlaşma yaptı.

1163'te Yağbasan ile kardeşi Şehinşah'ın kuvvetlerini yenerek Elbistan, Darend, Kayseri, Zamanı ve Malatya'yı aldı. Şehinşah'ın elindeki Ankara ile Çankırı'yı da ele geçirdi.

Nureddin'in ölümünden sonra Sivas, Niksar ve Tokat'ı da alıp Danişmendli Beyliğine son verdi (1178). Ayrıca Mengüçukoğullarını da egemenliği altına aldı. Bu duruma göre; Sakarya'dan Fırat boylarına kadar Anadolu, Kılıç Arslan II yönetiminde birleşmiş, sağlam bir siyasal birliğe erişmiş oluyordu.

Türklerin böylesine güçlenmesinin yanında Türkmenler de Batı Anadolu üzeri-

rine akınlar yapıyorlardı. Bizans imparatoru Türk tehlikesini ortadan kaldırıp bütün Anadolu'ya üstün olmak amacıyla büyük bir ordu hazırladı ve 1176'da Konya üzerine yürüdü.

Kılıç Arslan II'nin ordusu, Bizans ordusunu Hoyran gölü yakınındaki dar ve sarp bir geçit olan Myriocephalon'da yakaladı; bozguna uğrattı. Türklerin bu zaferinden sonra, Bizanslılar için Anadolu egemenliği ancak bir düşünüyordu. Aynı zamanda bu başarı, Bizans ve Türk tarihinde, Malazgirt'ten sonra ikinci önemli dönüm noktasını oluşturuyordu.

Kılıç Arslan II (öl. 1192), ölümünden önce eski Türk geleneğine uyarak devleti on bir oğlu arasında bölüştürmüştü, her birini "melik" sıfatıyla bir eyaletin başına göndermişti. Kendisi de sultan olarak Konya'da oturmaktaydı. Oğullarından Kudbeddin Melik Şah Sivas'ı, Rükneddin Süleyman Şah Tokat'ı, Muhyiddin Mesud Ankara'yı, Nureddin Mahmud Sultanşah Kayseri'yi, Muğıysüddin Tuğrulşah Elbistan'ı, Muizüddin Kayserşah Malatya'yı, Nasrüddin Berkşah Niksar'ı, Nizameddin Argunşah Amasya'yı, Sancarşah Ereğli'yi, Arslanşah Niğde'yi, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev de Uluborlu ve yöresini yönetiyorlardı.

Özerk yönetimlere sahip bu meliklerden bir kısmı Bizans'a karşı fetihlere giriştiler; ama saltanat etme konusundaki çekişme, aralarında pek erken başladı.

Selahaddin Eyyubi'nun Kudüs'ü fethi üzerine Alman imparatoru Friedrich Barbarossa komutasında toplanıp kurulan Haçlı ordusu, 1190 yılında Anadolu'ya girdiğinde; Sultan Kılıç Arslan II, artık fiili bir iktidara sahip değildi. Alman imparatoru ile Selçuklu sultanı arasındaki dostluk gereğince Kudüs'e gidecek Alman ordusu, Anadolu'dan serbestçe geçmek isterken Sultan'ın oğullarından Kudbeddin Melihsah buna karşı durdu. Fakat Alman ordusu, sayıca çok üstündü ve engellenecek gibi değildi. Almanlar Konya'ya girdiler ve Selçuklu Sultanı ile bir anlaşma yaptıktan sonra Kilikya'ya doğru Türk topraklarından ayrıldılar.

Kılıç Arslan II'nin ölümünden sonra oğulları arasında taht kavgası daha da şiddetlendi. Sonunda Tokat meliki Süleyman Şah II, 1196 yılında Keyhüsrev'in elinde bulunan Konya'ya girip Selçuklu Sultanı oldu. Bizans imparatorunu vergiye bağladı. Erzurum'a geçti. Saltuklular ortadan kaldırıp (1201), Sarıkamış yakınlarında Gürcü Kıpçak ordusunun bir bas-

Isfahan Mescidi Cumasi

kısına yakalandı ve geri çekildi. Ankara'yı kardeşi Mesud'dan alıp yeniden Gürcistan üzerine giderken 1204'te öldü.

Yerine küçük yaştaki oğlu Kılıç Arslan III tahta çıktı; fakat Türk beyleri, Keyhusrev'in sultanlığa getirilmesini istiyorlardı. Kılıç Arslan III Gavele (Gevele) kalesine yollamp öldürtülürken Keyhusrev I de Konya'ya girdi, sultan ilan edildi (1205).

Sultan olarak Keyhusrev'in önemi, askeri hareketlerini ekonomik ve ticari amaçlara göre ayarlamasındandı. Kılıç Arslan döneminde düzen kurulmuş ve güvenlik sağlanmış, uluslararası ticaret yolları Anadolu üzerinde toplanmıştı. Keyhusrev, 1206'da İznik'te yeni bir devlet kuran Laskaris'in yardımıyla yeni Trabzon imparatoru Aleksios Komnenos III'ü yenerek Karadeniz yolunu açtı. Uluslararası ticareti yönlendirmek ve korumak için de Venediklilerle bir ticaret antlaşması imzaladı. Bir yıl sonra da Antalya'yı fethedip Anadolu'ya yeni bir ihraç ve giriş limanı sağladı. Antalya'ya ulaşmakla, Selçuklular, ilk kez denize açılma olanağına sahip oluyorlardı. Bu yüzden bir donanma kurma zorunluluğunu duydular.

büyük dönüşümler

KEYHUSREV, Denizli ve Alaşehir yörelerini de fethederek İznik İmparatoru Laskaris ile tutuştuğu savaşta öldürüldü (1211). Yerini alan oğlu Keykavus I (1211-1220), babasının izinde yürüdü; Sinop'u aldı (1214), burayı ihraç ve ithalat limanı yaptı. Büyük surlarla çevrilip kentin güvenliğini sağladı ve yeni bir donanma kurdu.

Bu sırada kardeşi Keykubad tahtta hak iddia ederek başkaldırmıştı. Keykavus bir yandan kardeşi ile uğraşırken, bir yandan da Ermeni kralına karşı savaş veriyordu. Sonunda Ermenileri vergiye bağladı (1216) ve başkentleri Sis'te (Kozan) sultan adına hutbe okutmak ve para bastırmakla krala yeni bir bağlılık antlaşması imzalatıldı. Eyyubiler'in aralarında çıkan anlaşmazlıkları fırsat bilerek Kuzey Suriye'de fetihlerde bulundu (1218).

Ölümü üzerine tahta kardeşi Alaeddin Keykubad I (1220-1237) çıktı. İlk yıllarında Mogollar, Doğu Türk Hakanlığı'nı, Harzemşahlar'ı devirerek Yakandoğu'ya doğru sarkmışlardı. Anadolu için henüz

bir sorun olmaktan uzaktılar; ama Sultan, gelecekteki tehlikeyi görmekte gecikmedi. Büyük kentlerin kale surlarını onarttı. Halifenin isteği üzerine beş bin kişilik donatılmış bir orduyu Musul'a gönderdi.

1223'te Kolonoros'u (Alaiye) denizden ve karadan kuşattı. Böylece Antalya körfezi bir ucundan öbür ucuna kadar Türk üstünlüğü altına girmiş oluyordu.

Ertesi yıl Sinop'tan hareket eden Türk donanması, Kırım'a çıktı. Ordu, Soğdak'ı ve dolaylarını ele geçirdi. Türk-Kıpçak ve Rus beyleri, Selçuklu sultanına bağlılıklarını bildirdiler. Donanma, büyük ganimetlerle Sinop'a döndü.

1226'daki Kilikya seferinden sonra Ermeni krallığı eskisinden daha sıkı bağlarla bağlandı. Ertokuş Bey, Anamur'u aldı, Akdeniz kıyılarını izleyerek Göksu'ya geldi. Çavlı Bey de kuzeyden Ermeni topraklarına girmişti. Bu durumda Fethiye ile Silifke arasındaki bütün Akdeniz kıyıları Türklerin elindeydi. Bizans batıya, Ermeniler de doğuya çekilmişlerdi. Geride kalan kıyı şeridi, Silifke'den İskenderun'a kadar olan Ermenilerin, İskenderun körfezinden başlayarak da Atiokheia (Antakya) Prensiğiydi. Ermenilerin, Antiokheia Prensiğinin Latinleri ile birleşmelerine rağmen, Türkler karşısında yenilgiden kurtulamadılar. Anlaşma yapmak zorunda kaldılar.

Gülpayegân Mescidi Cuması

Bunların ardından Alaeddin Keykubad, Eyyubi sultanı Adil'in kızıyla evlendi. Böylece Selçuklu ve Eyyubi sülâleleri arasında bir yakınlaşma sağlandı.

Erzincan ve Şebinkarahisar'daki Mengüçkoğulları'nın egemenliklerine son verildi. Tahtına veliaht şehzade Melik Keyhüsrev atandı. Çocuk olduğundan yanına vali ve komutan olarak Ertokuş Bey katıldı.

Mogollar karşısında Celaleddin Harizmşah'ın doğu sınırlarında görünmesi ve bu yöredeki hükümdarları uyruklarına alması, siyasal çabaların merkezini ister istemez doğuya kaydırdı. Alaeddin Keykubad, Eyyubi - Artuklu birleşmesine karşı hareket edip onları yendikten sonra Adıyaman, Kahta ve Çemişkezek kalelerini fethetti.

zorunlu savaşımalar

BU ARADA Selçuklular'dan ayrılıp Celaleddin Harizmşah'a boyun eğen Trabzon Komnenosları, bununla yetinmemiş, Sinop ve Samsun limanlarına baskınlar yaparak türlü anlaşılmazlıklar çıkarmışlardı. 1228'de Selçuklu ordusuyla donanması, Samsun'dan ilerleyerek Ünye'ye kadar olan kıyıları fethedip Trabzon'a vardı. Erzincan'dan Maçka yo-

XIII. yüzyıl Anadolu halısı.

luyla gelen ordunun bir ikinci kolu Rum başkentini sardı. Fırtına yüzünden kent alınamayınca, Trabzon İmparatoru ile bir anlaşma yapıldı.

Trabzon seferinden kısa bir süre sonra, Doğu'da yeni bir bunalım başladı. Türkistan'dan çıkarılan doğu Türk hakanı Celaleddin Harizmşah, Anadolu sınırlarına kadar inmişti. O dönemde İran ve Kafkasya, Harizmşahlar'ın elinde bulunuyordu. Alaeddin Keykubad, Eyyubiler ve Harizmşahlar ile birleşerek Mogolların Yakındoğu'ya uzanmalarını engellemek istiyordu.

Celaleddin Harizmşah'ın kısır siyasal görüşü bu yaklaşmayı sağlayamadı. Hiç beklenmedik bir anda Anadolu'ya girmiş ve büyük bir kültür merkezi sayılan Ahlat'ı yağma etmişti. Alaeddin Keykubad, ordusu ile Doğu Anadolu'ya geldi. 10 Ağustos 1230 yılında Erzincan yakınlarındaki Yassıçemen'de yapılan savaşta Celaleddin Harizmşah tam bir bozguna uğradı. Malazgirt'ten Ahlat'a çekildi ve daha sonra da Azerbaycan'da kaldı.

Sultan Keykubad, Harizmşah'ın müttetifi olan amcasının oğlu ve Erzurum meliki Cihanşah'ı da yendi, ülkesine elkoydu. Gürcistan'ı kendine bağladı. Van gölü yöresini de Eyyubiler'in elinden kurtardı. Daha sonra Mogol İmparatoru Ogeday Han'a bir elçi gönderdi; barış yaptı, böylece Mogol tehlikesini de geçiştirmiş oldu.

1234 yılında, Eyyubi Sultanı Kâmil'in Anadolu'nun Toroslarda Fırat doğusunda kalan parçasını Selçuklulardan koparmak amacıyla giriştiği askerî hareket de geri püskürtüldü.

Alaeddin Keykubad ölünce (1237), yerini oğlu Keyhusrev II (1237-1246) aldı.

Gıyaseddin Keyhusrev II'nin tek başına, 1241 başlarında Amid kentini alması oldu. Suriye Eyyubi Melikliği'nin Anadolu Selçuklularına bağlanması üzerine Şamda Keyhusrev II adına hutbe okundu.

Anadolu Selçuklularını yıkmaya yönelen ilk darbe Orta Anadolu'da patlak veren Babai ayaklanmalarından geldi. Bu

ayaklanma devletin yapısını hayli sarsmış ve gelecekteki Mogol istilasına karşı direnci azalmıştır. İran'daki Mogol orduları komutanı Baycu Noyan, Kafkasya'daki Gürcü ve Ermeni kuvvetlerini de yanına katıp Anadolu seferi için fırsat kollamaya başladı.

Birinci denemesi, Erzurum kuşatmasıyla gerçekleşti (1242); şehri aldı ve yağmaladı. Bunun üzerine Suriye, Anadolu ile olan bağlarını kopardı.

Selçuklu ordusuyla Mogol ordusu, Sivas yakınlarındaki Köseadağı mevkiinde karşılaştılar. Öncü Türk birliklerinin bozguna uğraması üzerine Selçuklu sultanı, Tokat yoluyla Konya'ya sonra da Antalya'ya kaçtı. Anadolu içlerine akmaya başlayan Mogollar, sırasıyla Sivas'ı, Kayseri'yi ve Erzincan'ı alıp yağmaladılar.

Konya Aksaray Sultan Hamı Taçkapısı

bozgunun sonras

KÖSEDAĞI bozgunundan (3 Temmuz 1243) sonra sultanın veziri Muhezzebeddin Ali, başkent Konya'ya gitmemiş ve Amasya'da kalmıştı. Mogol komutanı Baycu Noyan ile Selçuklu veziri arasında yapılan görüşmelerden bir süre sonra Mogollar, Anadolu'yu, boşalttılar.

Köseadağı yenilgisi, siyasal birliğin dağılmaya yüz tutmasının başlangıcıdır. Keyhusrev II'nin ölümünden (1246) sonra üç küçük oğlu yanında devlet adamlarının çekişmeleri, Mogolların devlete içten ve dıştan karışmalarına, askeri işgallerine ve ağır vergiler koyarak devleti ezmelerine yol açmıştır.

Selçuklu tahtı için yapılan çekişmeler, Muinüddin Süleyman'a kadar sürer.

Taşkınpaşa Camii Mimberi (Damsaköy)

Muinüddin Süleyman, Mogollar ile iyi geçinmenin yollarını arayıp bulmuş ve böylece de devleti bir düzen, bir kendini toparlama ortamına getirmiştir. Dönem, tarihlerde "Muinüddin Pervane devri" diye anılır ve 1277 yılına kadar sürer.

Daha sonra, Mogollar'dan kurtulma ve onların boyunduruğu altına girmeme kaygısından ötürü, Mogolları korkunç bir yenilgiye uğratan Memlüklü Sultanı Baybars, Anadolu'ya çağırılmış 1277'de Kayseri'ye kadar gelip Selçuklu törelerine göre tahta geçmiştir; ama Baybars'ın Ana-

dolu'da kalamayacağı düşüncesi ve Mogol korkusu, Selçukluların Baybars'la sağlam bir işbirliğine varmalarını engellemiştir.

Baybars'ın ülkesine geri dönüşüyle İlhan Abaka da Anadolu'ya girdi ve önüne çıkan kenti yağmalayıp halkı kılıçtan geçirtti, bu arada Muinüddin Pervane'yi de idam etti.

Bundan sonra Selçuklu Devleti 1308 yılına kadar yaşadı ise de Mogollar, devleti yıkmışlardı ve devlet, yalnızca sözde vardı. Anadolu, genel valilerce yönetildi ve

her yeri Mogollar işgalleri altına aldılar. Baybars'ın gelişiyle onu izleyen bunalm döneminde Karamanoğulları fırsatı kaçırmamış ve Konya'yı işgal ve yağma etmişlerdi. Fakat, Mogollar gelince, Karamanoğulları da Konya'dan çıkarıldılar.

Mogolların Selçuklu ordusunu ve onunla birlikte iktâ (tumar) yönetimini yıkmaları, ülkede hem tedirginlik, hem de güvensizlik yarattı. Konulan vergiler ağırdı ve arada Mogol valileri de sık sık başkaldırıyorlar, bu da toplumsal sarsıntılar ve ekonomik çöküntülerle sonuçlanıyordu.

Bu dönemin sultanları olan Keyhusrev III, Mesud II ve Keykubad III, Mogolların büyük baskısı altında yaşadılar. Yine bu dönemde Keykavus II'nin oğlu Siyavuş ile Kılıç Arslan, Kastamonu Türklerine dayanarak sultanlığı elde etmeye çalışmışlar, başarılı olamamışlardır.

Mogol genel valileri içinde tek insafslısı Çapanoğlu Timurtaş'tır. Timurtaş, iyi yönetimi ve adaleti ile tanınmıştır. Onun zamanında Mogollar, bölgede üstün du-

ruma geldiler. Fakat 1327'de ayaklanıp Mısır'a kaçmasıyla bu dönem de kapanmıştır.

Yine bu arada Selçuklu Devleti yıkılıp yerine İlhanlı egemenliği yerleşirken uçlarda ve dağlarda üstünlük, bütünüyle Türkmenler'e geçiyordu. Büyük Selçuklu Devleti ve 1334'te İlhanlı egemenliği son bulduğu sırada, uçlarda Türkmen beylikleri kurulup yeni bir yerleşme, yaşama ve düzen kurma savaşı başlamıştı. Dış görünüşte; önce Selçuklu, sonra da Mogol hanlarına bağlanmış gibi görünen bu beylikler, gerçekte bağımsızlıklarını sürdürüyorlardı.

1308 yılında Selçuklu Devleti parçalanıp yıkılmış ve Anadolu, doğrudan doğruya İlhanlılar'ın yönetimindeki bölgeler, Anadolu Türkmen beylerinin ellerindeki bölgeler, İlhanlılar'ın himayesindeki bölgeler (Trabzon İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı), Memluklar'ın yönetimindeki bölgeler diye bölümlere ayrılmıştı.

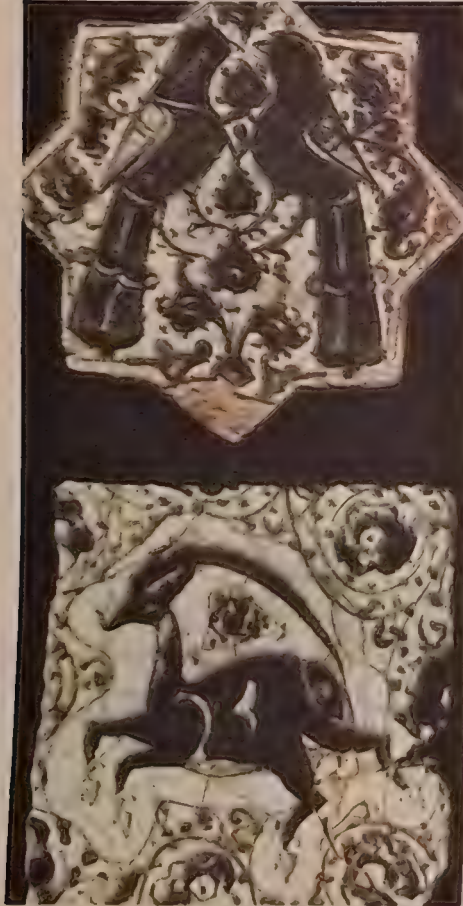
Ankara, Doğu Eskişehir, Kırşehir, Nevşehir, Yozgat, Niğde, Kayseri, Çorum, Amasya, Tokat, Kuzey ve Doğu Konya, Malatya, Sivas, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Kars, Ağrı, Van, Hakkâri, Bitlis, Siirt, Muş, Bingöl, Tunceli, Elâzığ, Mardin, Diyarbakır ve Urfa da doğrudan doğruya İlhanlılar'ın Anadolu genel valisinin emrinde bulunuyordu.

İlhanlı üstünlüğü, 1334'te Muhammed Hudabende'nin ölümüyle çözülmeye başladı ve Anadolu'daki Türkmen beylikleri bağımsızlıklarını kazandılar. İlhanlı yönetimindeki Anadolu topraklarının en büyük bölümü İlhanlı valisi iken bağımsızlığını kazanan Eretna (Ertene ya da Ertana) Bey'in eline geçti.

Öbür beyliklerden Karamanoğulları çok büyümüş ve Konya, Kırşehir ve Nevşehir vilayetlerinin tamamı ile İçel ve Antalya vilayetinin doğu yarısına sahip olmuşlardı. Yalnız Antalya yöresi ve Isparta'da Hamidoğulları vardı. Osmanoğulları; bugünkü Bursa, Eskişehir, Bilecik, Bolu, Sakarya vilayetlerinin tümüne egemen diler. Germiyanogulları'nın toprak kaybına karşılık, Aydınoğulları kazanmışlar; Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi beylikleri büyük donanma sahibi olmuşlardı ve Ege Denizi'ni ellerinde tutuyorlardı.

1344 yılında, artık İlhanlı İmparatorluğu kesinlikle çökmüştür; Anadolu, Türkmen beyliklerinin denetimi ve üstünlüğü altındadır.

Selçuklu devri çini süslemeleri

XIV. KESİM

TÜRKLER GELMEDEN ÖNCEKİ ANADOLU

ANADOLU'NUN Türkler tarafından fethedilmesi ve Türkiye diye bir ülke haline gelmesi, Avrupalılara her zaman kavranamayacak ve kabul edilemeyecek ve biraz da sindirilemeyecek bir durum olarak gözükmüştür. Bu olgu, Pannonia'da Macaristan'ın ve İlyria'da Slav devletlerinin kurulmasından değişik bir olgu değildir. Batılılar böyle bir yargıya varırken, XI. yüzyılın ortalarındaki

Anadolu'yu (bazı ayrıntıların dışında) yine son derece gelişmiş, çok üstün bir uygarlık düzeyinde ve Roma İmparatorluğu çağlarında olduğu gibi değişik ve kendilerince bir ülke olarak yorumlamakla işe başlarlar. Oysa, bu, Antik çağlar için bile fazla yalınlaştırılmış bir yorum olacaktır.

Bölgenin coğrafya koşulları; iç ve doğu Anadolu'nun, Ege Denizi kıyılarındaki

bölgeler kadar gelişmesine hiçbir zaman olanak vermemiştir. Fakat önceleri durum ne olursa olsun, daha sonraları İranlılara ve Araplara karşı yapılan savaşlar, bu ülkenin durumunu bütünüyle değiştirmiştir. Kuşaklar boyu, çok geniş alanlar ve özellikle Torosların her iyi yamacındaki ve Kapodokya'daki bölgeler sürekli akınların yol açtığı yağmacılığa ve yıkıntılara hedef olmuştur.

Her iki taraf da zaman zaman, araya bir tampon bölge olarak sahipsiz topraklar koymanın düşmana karşı en etkili savunma yolu olacağını düşünmüşlerdir. IX. yüzyılda, Divriği/Teprike dolaylarında, Pol'u savunanların Bizanslılar tarafından katledilmesi ise, bu ülkenin durumunun başka bir yönünü ortaya koymaktadır. Öte yandan, bazı bölgeleri zaman zaman dışardan getirilen halklarla nüfuslandırıp yeniden canlandırmak gerektiğinde, bu bölgelere Bizanslıların isteği üzerine askeri nitelikteki Slavlar ve Bulgarlar getirilmiştir. Bizanslıların akrıtai, Müslümanların da gazi dedikleri bu sınır bölgeleri halkları arasında, edimlerine ve yazgılarına karşı büyük bir ilgi göstermeyen yönetimlerinden bedensel ve ruhsal bakımdan kopmuş olmalarından doğan ve çarpışmakta bile olsalar yine de birbirlerine karşı yakınlık duymalarına yol açan bir kardeşlik duygusu başgöstermiştir. Her iki tarafın kahramanlarını dile getirerek yazılmış destanlar bunun bir sonucudur. Bu destanın daha sonraları Türk tarihi için taşıdığı önemi göz önünde bulundurarak, burada Battal Gazi Destanı'nı buna bir örnek olarak verebiliriz.

değişime yöneliş

BÜYÜK toprak sahiplerinin, yavaş yavaş bu sınır bölgeleri halklarının topraklarını ele geçirmesiyle küçük köylü-askerin toprağı kalmamış ve onlar da ülkenin savunmasına karşı ilgi duymaz olmuşlardı. Hatta bir bölümü karşı tarafa geçmiştir. Hiç değilse Bizanslılarda, sınır bölgelerindeki bu güçler XI. yüzyılda büyük toprak sahiplerinin derledikleri özel güçlerden öteye geçmiyordu. Bizans hükümeti de bu toprak sahiplerini biraz kaygıyla izlediğinden, ülkeye tümünden yabancı olan paralı askerlerle bir ordu meydana getirmeyi yeğ tutmuştu.

Bizans her zaman kuzeydoğu Anadolu'daki Ermenistan üzerinde bir denetim sağlamış ve bu, Bizans İmparatorluğu'nda önemli bir rol oynamıştır. X. yüzyılın sonunda ve XI. yüzyılda Bizans, yavaş yavaş Ermenistan'ın Azerbaycan'a kadar

uzanan beyliklerini ele geçirmişti. Onların üzerinde bir egemenlik kurmaksızın aralarına yerleşmiş Müslüman emirlerini de ortadan kaldırmıştı. Buralarda nüfus coğrafya koşullarının elverdiği oranda yaygındı ve içteki çatışmalara karşılık bu bölgede bir tür duygunluk görülmekteydi. Bu topraklar Bizans İmparatorluğu'na katıldıkça Bizans yönetimi sınır bölgelerine kendi ordusunun bölüklerini yerleştirip buralardaki önemli aileleri, onlara bağımlı kimselerle birlikte, imparatorluğun daha içteki bölgelerine taşıyarak onları nüfuslandırmayı düşünmüştü. Bu yolla bu yörelerin Kapadokya, Kilikya ve kuzey Suriye'deki çeşitli eyaletlere; Edessa ve Mezopotamya'daki çeşitli sınır bölgelerine yerleştirilmiş olduklarını görüyoruz.

Bazı durumlarda bunun çok olumlu sonuçlar doğurmuş olmasına karşın, bu yöreli buralarda da kendi ülkelerindeki gibi aralarından, gittikleri her yerde uzun süreden beri bu bölgelerde yerleşmiş halklarla olan ilişkilerinde yeni bir çatışma ve anlaşmazlık nedeni olmuşlardır.

Ayrıca doğudaki Hristiyan kiliseleri hiçbir zaman birbiriyle bağdaşamamışlardır. Ortaçağların başlarında Müslüman ülkelerinde taraftarları olanlar da, Bizans kilisesinin egemenliğinden uzaklaşmışlardı. Ermenilerin, Yakubilerin ve öteki kiliselere bağlı halkların yaşadığı bölgeleri Bizans ele geçirince, Ortodoks Kilisesi öteki kiliselerle karşı çok sert yöntemler kullanmıştır. Örneğin, bu kiliselerin dinsel önderlerini belirli sınırlar içinde yaşamaya zorunlu kılmıştır. Bunun sonucu olarak da hoşnutsuzluk ve Ortodoks Kilisesi'nden kopuş daha da hızlanmıştır.

nedenleri konusu

ÇEŞİTLİ oranlarda Hristiyanlaşmış ve uygarlaşmış, ama ülkeye yabancı olan İskandinavlar, Türkler ve Normanlardan kurulu paralı askerlerden oluşan Bizans ordusunun içindeki çatışmalar da, hiç eksik olmuyordu. Bütün bunlar da gösteriyor ki, birkaç kayı eyaletinin ve özellikle Kapodokya'daki birbirinden kopuk bölgenin dışında, Anadolu artık bir zamanlar erişmiş olduğu düzeyde değildi ve dıştan gelen bir saldırı karşısında birleşmiş ve sağlam bir varlık göstermekten uzaktı.

Bizanslıların savaş ve yöntemleri de bu güçsüzlüklerinin nedenlerinden biriydi. Bizans ordusunun köklü bir donanımı olduğu ortadaydı. Ne var ki, yine aynı nedenden bu ordu birdenbire atılıp düşmanı

kovalama gücünden yoksundu. Bizans, stratejik olduğuna inandığı yerlerdeki kaleleri ele geçirmişti, ama bu üsler arasında da yeterince güçlü bir savunma kuramamıştı. Konstantinopolis dışında da, derinlere kadar ulaşabilecek bir saldırıyı önleyebilecek yedekleri yoktu.

Bu nedenlerle, gücü, özellikle hızlı yer değiştirmesine dayanan ve iyi korunmuş bölgelerin arasındaki yerlerden kendini hiç belli etmeden geçebilen bir düşman karşısında Bizans'ın eli kolu bağı kalıyordu. Bizans ordusu bir dereceye kadar Müslüman gazilerde bu özellikle karşılaşmıştı; fakat Asya'da, bu niteliği Türklerdeki kadar kesin bir biçimde ortaya koyan herhangi bir istilacı güç tanımamıştı. Savaş taktikleri yönünden de yenik düşüyorlardı; çünkü Bizans ordusunun inceden inceye hesaplayarak indirdiği ölümcül darbeler, durmadan yer değiştiren, pusu kuran, kaçıyormuş gibi yapan ve kendilerini bir ok yağmuruna tutan bu düşmanın karşısında etkili olamıyordu.

1071'den önceki akınlar

TÜRKLERİN Anadolu'ya sokulmaları iki bölüme ayrılır. 1071'deki Malazgirt savaşına kadar, Selçuklu sultanlarının ele geçirdikleri sınırlardaki üslerin dışında, giderek derinlere sokulan akınlar biçiminde olmuştur bu. Ne var ki,

bu akınlardan sonra, akıncılar doğudaki karargâhlarına dönmüşler ve Bizans ordusuna geçen tek Türk kişinin dışında bu ülkeye yerleşmeye çalışmamışlardır. Oysa, Malazgirt'ten sonra akıncı grupları bu ülkede kalmaya başlamışlardır. Sultanların tutumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Buna karşılık Bizans ordusunun karşı koyma gücünün tümüyle çökmüş olması, yalnızca bu ülkenin sırtından geçinmek amacıyla da olsa, Anadolu'ya gelen akıncıların burada kalmalarına ve varlıklarıyla bu ülkede giderek bazı değişikliklere yol açmalarına neden olmuştur.

Sınır bölgelerinin dışındaki bölgelere giden ilk dönemlerdeki gaziler, buralara sultanlar tarafından gönderilmemişlerdi. Bunlar genellikle ya tümünden bağımsız Türkmenlerdi ya da Selçuklu yönetimince istenmeyen kişilerdi. Yakalayıp derslerini vermeleri için zaman zaman Selçuklu ordularının bunların ardından gönderildikleri olurdu.

Bir bölümünü kaçakların meydana getirdiği bu gaziler için Anadolu, Roma İmparatorluğu'nun bir parçası ve "Rum" ülkesi olmasının yanı sıra; sürülere el koyabilecekleri, tutsak alabilecekleri, zaman zaman kâfirleri öldürme zevkini tadabilecekleri ve köylülerden fidye toplayabilecekleri bir ülkeydi. Ama öncelikle kendileri için bir sığınaktı bu ülke.

Alaaddin Keykubat tarafından yaptırılan Antalya Yivli Minare

Anadolu Selçuklu Ağaç oyma sanatı

Genellikle hiçbir Bizans otoritesine boyun eğmek söz konusu değildi. Yine de bu Türkler, Rum ülkesinde olduklarını; bir başka deyimle, şimdi onun düşmanı olan İslam İmparatorluğu kadar gerçek bir başka ölümsüz varlığın topraklarında bulunduklarını biliyorlardı. Bu varlığın yaşamını ve ucu onlara dokunmadıkça, hatta buradaki yönetici organizmanın yaşamını sona erdirmek mümkün olamazdı. Onu yeni bir devletle değiştirmek düşüncesi Türkmenlere yabancıydı.

Büyük Selçukluların genel tarihini ele aldığımız bölümde, Malazgirt'ten öncesi Türk akınlarına kısaca değinmiştik. Bu akınlar, ilk kez 1029'da ve Ermeni - Bizans sınırlarına yapılmıştır. O dönemin tarihçileri, bu istilâcıların uzun saçlarından ve o zamana dek hiç kimsede görmemiş oldukları atlı okçularından söz ederler. Bu olay, daha önceki bir tarihle, Vaspuragan kralının ülkesini Bizans'a bıraktığı tarihle eşzamanlı olarak gösterilir. Ne var ki, daha önceki bu tarihi kabul etmek zordur. Bu davranış, dönem yazarlarının bu yüz kızartıcı olayı, daha sonraları başka prensliklerin elden çıkarılmasına gerçekten yol açmış bir nedene bağlamak istediklerini göstermektedir. İran'ın kuzey batısındaki yere prenslerinin saldırganlıkları da göz önünde tutulursa, bu krallığın elden çıkarılma olayının, Bizans İmparatoru Basil II tarafından çok daha önceleri

tasarlanmış olduğu ve Ermeni kralına yaptığı baskı sonucu kaçınılmaz bir durum aldığı anlaşılmaktadır.

1029'dan sonraki ilk Türkmen saldırısı, 1043'de güneyden, şimdi ilerlemekte olan Selçuklulardan kaçan aynı Türkmenler tarafından Dicle nehrinin çıktığı bölgeden gelmiştir. Bu akıncıların büyük bir bölümü yok edilmiştir; ama bunlardan bir grup, Bizans sınırlarını zorlamış ve Bizans valisi Likhoudes'i yenmiş, onu tutsak almışlardır.

... ve türkmenler

BU TARİHTEN birkaç yıl sonra Bizans sınırlarına Selçuklu, daha doğrusu az çok Selçuklular tarafından yönetilmekte olan Türkmen saldırıları başlamıştır. O dönemde Bizans henüz Ermeni krallığı Ani'yi topraklarına katmamıştı ve Gence ve Divin'in Şeddadi Prensi Ebülesver'in belki de ordusuna Türkmenlerin katılmasıyla daha da saldırgan bir duruma gelmesi, bu konuda Bizans'a yardımcı olmuştur.

Sultanın bir akrabası tarafından yönetilen ve Azerbaycan'dan başlayarak güneye yönelen bir saldırı (1045 ya da 1046 başlarında) Bizans kumandanları Aron ve Katalon tarafından bozguna uğratılmıştı. Fakat 1048'de Tuğrul Bey'in üvey kardeşi İbrahim Ymal'ca yönetilen bir güç, bu kez Aras'tan ve Fırat nehrinin kuzeydeki kolu Karasu'dan geçerek ve her çağda kullanılmış istilâ yollarını izleyerek doğrudan doğruya batıya yönelmiştir.

Fırat nehrinin güneydeki kolu Murat'ta birçok dallara ayrılmış ve Trabzon'un hinterlandını ve Erzurum'u yağma etmiştir. Bizans ordusunun bazı bölümleri bir ayaklanmayı bastırmak üzere geri çağırılmışlardı. Ötekiler, (Gürcistan sınırındaki) İberia, (Murat ile Karasu arasındaki) Vaspuragan ve Mezopotamya valileri ile İberia Prensi Liparit'in yönetiminde, Türkleri dönüşlerinde pusuya düşürmek istemişler, ama Türkler bu güçlerin arasından sıyrılmasını bilmiş ve Liparit'i tutsak almışlardır.

Vakayinameler Türk istilâsının başlangıcı olarak bu tarihi verirler ve bunların yol açtığı felâketleri anlata anlata bitiremezler. Kısa bir süre sonra Bizanslılarca o zamanlar artık Selçuklu siyasasına ayak uydurmuş olan Ebülesver'e karşı girişilen saldırı, ana tehlikeyi önlemeye yetmemiştir. Aynı zamanda da, Bizans İmparatoru,

Sultan'la görüşüp konuşma olanakları aramaktaydı. Bu girişimlerin gerçekte ne kadar etkisiz kalmış oldukları görülmüştür.

1054'te Tuğrul Bey'in yönettiği akıncılar, Bizans Ermenistanı'na saldırmışlardı. Tuğrul'un buradaki amacı, kuzey-batı İran'daki küçük prensliklere egemenliğini kabul ettirmek ve bir yandan da, yeğeni Kutalmış'la öteki bazı başbuğlar ve Ermenistan Gürcistan sınırlarında kalmış Türkmenler üzerinde otoritesini sürdürmektir.

Tuğrul Bey, kısa süre önce Bizanslılara ele geçirilmiş eski Müslüman sınır kalelerini yeniden almayı düşünüyordu. Oysa, ordusundaki Türkmenlerin amacı daha başkaydı. Hafif bölükleri gidip, İbrahim Yinal'ın adamları tarafından altı yıl önce yağma edilmiş yerleri yeniden yağma etmeye koyulurken, Tuğrul Bey de Van gölü kıyılarındaki Erçiş ve Bergri'yi ele geçirmiş ve Murat üzerindeki Malazgirt kalesini kuşatmıştı. Fakat durumu uzun süre savaşılmaya uygun değildi. Bizansla görüşmeler yeniden başlamış ve bir önceki kadar ömürsüz olacak bir barış yapılmıştı. Tuğrul Bey'in saygınlığı ise, bütün bunlardan bir zarar görmemiş ve bir yıl sonra Bağdat'a girmişti.

Yine de pek çok Türkmen, Bizans sınırlarında kalmıştı. Bu sınır bölgelerinde her

yıl yer alan olayları ayrıntılı olarak saptamak güçtür, ayrıca bunların bir kısmı bilinmemektedir. Örneğin, daha sonraki bir tarihte, bir Tuğtekin'in Gürcistan toprakları dolaylarında bazı etkinlikler gösterdiği söyleniyorsa da, elimizde onunla ilgili doğrudan doğruya edinilmiş herhangi bir bilgi bulunmuyor. Daha küçük çapta da olsa, buralarda savaş durumunun hemen hemen hiç aralıksız süregitmiş olduğundan hiç kuşku yoktur.

Sözü edilen olaylar ancak pek çarpıcı olanlardır. İlk akınlara katılıp da sonra burada kalan gruba, İbrahim Yinal ayaklanması döneminde doğudan gelen gruplar da katılmışlardır. Çağrı Bey'in oğlu, Alparslan'ın kardeşi, Horasan Salar'ı Yakuti gibi yağmacılığın çekiciliğine kendilerini kaptırarak bu bölgeye gelen gruplar da bunlara eklenmiştir.

İbrahim Yinal ayaklanmasının, bir süre için bölgeye yapılan baskıyı gevşettiğini düşünsük bile, onunla hemen eş zamanlı İzak Komnenus başkaldırması gibi Bizans'daki ayaklanmalar da savunmayı aynı oranda etkilemiştir.

Ermenilerin kendi aralarındaki ve Bizans ordusunu meydana getiren çeşitli uluslardan askerlerin aralarındaki anlaşmazlıkları da buna ekleyebiliriz. Bir Samuh (?)'un, Franko Norman Harve ile işbirliği ederek, 1055 ya da 1066 yıllarında

Konya Alaattin Camii.

Kayseri Gülak Cami mihrabı (1207)

Murat ve Aras yolu dolaylarında çok yıkıcı bazı etkinlikler göstermiş oldukları yazılmıştır. Liparit'in oğlu İvane, Komnenus'un tarafına geçmiş olan Katakalon'a karşı savaşıırken, 1057'de Türkmenleri Trabzon dağlarını ve Hanzit'i yağma etmeleri için çağırmıştı.

Birkaç ay sonra, belki de yine aynı grup, Şebinkarahisar Kughuniya ve Kemah'ı yağma etmişti. Güneyde ise, bir başka grup, Malatya/Melitene'yi yağma etmişlerdi. Ermeni başbuğu Toring'in, onları dönüşlerinde pusuya düşürdüğü, komutan Dinar'ı ve adamlarını öldürdüğü doğrudur. Ne var ki, bu olay, Dinar'dan sonra buraya gelmek isteyeceklerin gözünü korkutmaya yetmeyecek kadar az karışılan özel bir durumdu.

Daha sonraları bütün Ermenistan yağma edilmiş, Samuh ve başkaları kuzeye, daha içlere doğru gitmeyi elverişli bulmuşlar, 1059 ya da 1060'da Sivas'a saldırmışlardır. 1062'de Yakuti; başka bir yolu izleyerek Malatya'nın güneyinde, Dicle ve Fırat nehirlerinin kaynakları arasındaki Bizans topraklarını yağma etmiş ve ele geçirdiği tutsakları Mervani kenti Diyarbakır'a götürüp satmıştır. Bu kent daha sonra Grekler tarafından cezalandırılmıştır. Bu arada Harve, Yusuf adında biri tarafından yönetilen bir grubu yoketmişse de, Türkmenlerin büyük bir bölümü kaçmayı başarmışlardır (1063).

alparslan döneminde

ALPARSLAN sultan olunca, o da kendisinden önce Tuğrul Bey'in yapmış olduğu gibi gücünü kanıtlamak için Ermenistan'da bazı saldırılara

girişmiştir. Ermenistan ile Gürcistan dolayları ve Aras bölgesi onun ilgisini en çok çeken bölgeler olmuştur. Çeşitli kaleleri ele geçirmeye yönelmiş ve yıkılan çevresi içinde bir başına kalmış olan Ani kentini kuşatmıştır.

Ani şiddetle karşı koymuş, fakat sonunda belki de o sıralardaki bir zelzelenin yardımıyla bu kent düşmüştür. Yağma edildikten sonra, bir Şeddadi'ye devredilmiştir. Gürcistan kralı kızlarından birini Alparslan'a vermiş, çeşitli prensler Alparslan'a boyun eğdiklerini bildirmişlerdir.

Birkaç kere saldırmış oldukları ve prensi tarafından henüz Bizans'a verilmiş olan Kars, nasıl olduğu tam bilinmeyen koşullar altında Selçuklulara geçmiştir (1064). O zamandan başlayarak da, bu sınır Türkmen saldırılarının rahatlıkla yürütülebileceği, ama Bizans'a karşı saldırıların önlenilebileceği bir özellik göstermeye başlamıştır.

Birkaç yıl sonra Alparslan'ın Gürcistan'a yaptığı sefer bu durumu değiştirmemiştir.

Alparslan'ın Bizans'a karşı yeni saldırılara geçmeyişi, Bizans'ın onunla yeniden görüşmeler yapmış olmasındandır. Ne var ki, bu durum Türkmenlerin buraya yaptıkları saldırıları daha da şiddetlendirmelerini engellememiştir. Bir oranda da olsa, sultana danışarak işlerini yürüten gruplar, etkinliklerini orta Fırat'ın güneyindeki ve Toroslar'ın doğu bölgelerindeki yakın zamanda Bizanslılar tarafından ele geçirilmiş sınır kalelerini kasıp kavurma çerçevesi içinde tutmuşlardır.

Yakuti, Antakya ve Edessa Greklerinin kendi aralarındaki çatışmalardan yararlanarak bu etkinlikleri yürütmekteydi ve 1065'deki Edessa'ya ulaşmıştı. Dönüş yolunda sinsice kurulmuş bir tuzağa düşürülmek için çağırılmış olan Mervan başkenti Meyyafarınkin'de öldürülmüştü. Aynı etkinliği Hacı Gümüştekin de 1067'de göstermiş ve böylelikle Alparslan'ın 1070-1071 yıllarındaki Suriye seferi için ortam hazırlanmıştı.

Bu ara öteki başbuğlar, Sultan'ın istemediği bazı davranışlarda bulunuyorlardı. Rum ülkesine hem bir geçim sağlamak ve hem de mümkün olduğu kadar uzakta bir sığınak bulmak için gitmek istiyorlardı. Gümüştekin'in hizmetinde çalışmış bir Afşin için durum böyleydi. Aralarındaki özel bir kavgada Gümüştekin'i öldürmüş ve Kayseri'yi yağma etmeye gitmişti. Kilikya ve Bizans Suriye'sinde bir süre kaldıktan sonra, Halep'e saldırmakta olan

Bizans ordusunun arkasından dolaşarak Anadolu'ya geçmişti. Kuzeye yönelmiş ve Niksar'a, hatta çok daha batıdaki Amuri-ye'ye saldırmıştı.

Doğuya döndüğünde (1067-1068), Sultan bu atılımlarını göz önüne alarak onu bağışlamıştı. Saldırıları başkalarının sürdürülmüş, Malatya valisi, Ermeni - Bizanslı Philaretos onları durduramamıştır. Bir kez daha Türkmenler, Ermenistan'da Franko-Norman Krispin ile savaşmaktaki Bizans ordularının arkasından dolaşarak Anadolu'nun içlerine girmişlerdir. Konya (Iconium'u) yağma etmişler ve Kilikya üzerinden geri dönmüşlerdir. Antakya Dükü onları durduramamıştır (1069).

Sonunda, 1070'de Alparslan'dan kaçmakta olan eniştesi Erişgen, Sivas dolaylarında Grek kumandanı Manuel Komnenus'un ordularını püskürtmüştür. Erişgen'in Bizanslıların hizmetine girdiği doğrudur. Ne var ki, Alparslan tarafından o bölgeleri tanıdığı için onu yakalaması amacıyla peşinden gönderilen Afşin, kaçanın kendisine verilmesini sağlayamayınca; geçtiği her yeri kasıp kavurmuş, sonunda Chonai'ye ulaşmıştır. Çağdaşlarına ise Kostantinopolis denizlerine kadar gittiği izlenimini vermiştir.

Hiçbir engelle karşılaşmadan da 1071'

de doğuya dönmüştür. İşte bu sırada, Halap'e saldırmış olan Basileus Romanus Diogenes, Ermenistan üzerinden Azerbaycan'a bir darbe indirmek üzere yola çıkmıştır. Fakat bu sefer Malazgirt'teki büyük bozgunla sonuçlanmıştır.

O zamana dek bu bölgelere yapılan akınlar ne denli zararlara yol açmış olurlarsa olsunlar, birkaç kaçak kişinin bulundukları, bu akınları düzenleyenlerin buralara yerleşmek düşüncesiyle değil de kolayca ganimet toplamak ve bazı savaşçı serüvenler aramak amacıyla geldikleri bilinmektedir.

Ganimetlerini toplar toplamaz da her seferinde giderek artan uzaklıklardan Kuzey İran'daki karargahlarına dönmüşler ve bu ülkeye yerleşmek söz konusu olmamıştır. Oysa, Malazgirt bu durumu tümünden değiştirmiştir. O zamandan başlayarak geri dönmeleri için bir gerek kalmamış; Bizans, iç çatışmalar konusunda bu Türkmenlere dayandığı için de buralarda kalmaları, hatta onlara yararlar bile sağlamaya başlamıştır.

Alparslan Rum ülkesinin düşmesini istememiştir; gerçekte bu, yavaş yavaş ve bazı durumların yarattığı koşullar sonucunda olmuştur.

Divrik Sitti Melik Türbesi Taçkapı üstü (1195)

XV. KESİM

OSMANLI'DAN ÖNCESİ VE OSMANLI'YA DOĞRU

OSMANLILAR üzerinde etki bakımından en büyük önemi taşıyan Selçuklular, Önasya'ya X. yüzyılda girdikleri anlaşılan bir grup Oğuz savaşçısıydı. Selçuklular, önceleri Karahanlıların hizmetinde ücretli asker olarak görev almışlardı. Sonraları Horasan ve

Maveraünnehir'de kentleri göçebe boylarına ve askeri serüvencilere karşı savunma son olarak da, Bağdat'ın Abbasi halifelerinin saltanatlarına karşı tehditleri savuşturma görevini üstlendiler. 1055 yılında Selçuklu hanedanının gerçek kurucusu Tuğrul Bey, Abbasi halifesini, kendisini

Sunnilerin koruyucusu yapmaya ve "sultan" olarak tanımaya zorladı. Selçuklular güçsüz olan sonraki dönem halifelerinin ilk askeri koruyucuları değillerdi; ancak bu ilişkiyi düzene sokan ve örgütleyen ilk grup oldular.

Kuzey İran'ın tümü Selçuklu denetimine girip Irak da boyun eğince Selçuklular göçebe kavimlerin istedikleri otlaklar ve ganimeti sağlamanın yanı sıra, Önasya'da egemenliklerini sağlamlaştırmak, refah ve düzeni yerleştirmek zorunluluğunu duydular. Selçuklular hâlâ göçebe Türkmenlerin önderleri mi, yoksa şimdi fethettikleri uygarlıkların koruyucuları ve egemenleri miydiler? Selçuklu Sultanı, İslam yasaları ile doğrudan doğruya düzenlenmeyen yönetim, askeri ve dinin kapsamadığı konularda Halife'nin yasa koyma ve yönetme yetkisinin büyük bir bölümünü eline almıştı. Halife, kişisel davranış ve bireysel ilişkiler konularını düzenleme gücüne sahip bir dinsel önder görünümündeydi. İslam devletinin dünyevi başkanları olarak Selçuklular, Abbasi döneminin son zamanlarında geliştirilen geleneksel Fars - İslam yönetim örgütünü ele aldılar, düzenlediler ve işlerliğe kavuşturdular. Bunu yaparken büyük ölçüde İranlı yöneticilerden yararlanıyorlardı. Bunlar da Farsçayı canlandırıdılar; kendi kültürlerini ön plana çıkardılar, hükümette ve kültürde Arapçanın etkisini ortadan kaldırdılar. İmparatorluğun yönetim görevlilerinin pek çoğuna, hatta çoğunluğu Arapların oluşturduğu bölgelere bile İranlıları getirdiler.

Halifenin kendilerini tanımasına karşılık, Selçuklular İslam dünyasında Sünniliğin savunucuları oldular ve Şiiliğin siyasal, askeri ve dinsel etkisini silecek bir hareketin başına geçtiler. Yönetici kadrolardan alınan Şiilerin yerlerine Sünni memurlar atandı. Yeterli sayıda Sünni memur sağlamak için yeni baştan ele alınan Müslüman eğitim düzeni, cami okulları ve medreseler yönetimine bağlanmasıyla Sünni din kurumu güçlendirildi.

Daha kişisel bir din gereksinimini doyuran sofi mistik hareketi, Sünni kurumun yorumlarıyla bağdaştırıldı. Sofi tarikatları da Sünni olarak kabul edilip Şiilerin halk yığınlarını ele geçirme çabalarına karşı kullanılmak üzere imparatorluğun her yanına yayıldı.

göçebe boyları sorunu

DOĞU İran ve Azerbaycan'ın yerleşik nüfusunu kuzeybatıya iterek kendi kırsal ekonomilerini yerleştirmek isteyen Türkmen göçebe boyları ne

olacaktı? Göçebeler, Selçuklu ordusunun temel ögesini oluşturdıkları sürece bunların hayvan yemi ve ganimet istekleri tümüyle görmezlikten gelinemezdi. Ancak, bunları denetim altında tutmak da çok güçtü. Bu soruna karşı Selçuklu çözümü, iktidarı elde tutmak ve yönetimlerini örgütlemek oldu. Önce "sultanlık" durumlarını kullanarak fetihlerde aldıkları savaş tutsaklarından ve Kafkasya yaylalarından getirttikleri Memluklardan ücretli, düzenli yeni bir ordu kurdular. Bu yeni ordu, Selçuklulara Türkmen sorunu-na karşı yeterli bir askeri seçenek sağlarken da, Türkmenleri İran ve Irak'tan atıp düşmanlarının topraklarına sürdüler.

Ancak bu çözümler ortaya yeni bir mali sorun çıkarmıştı. Görevliler ve askerler nereden para alacaklardı? Göçebeleri doyuran ganimetlerin yeterli olmadığı açıktı. Devlet de doğrudan doğruya egemenliğine dayanarak borçlarını ödeyecek yeterli vergiyi salacak derecede güçlü değildi.

Çözüm, dolaylı vergi, ikta biçiminde oldu. İran'da Buyidler tarafından geliştirilen bu yöntem artık yönetimin başlıca

Selçuklu mezar taşı (Gebze)

birimi olmuştı. Sistemin özü bütün servetin (bütün malların değil) sultana ait olmasıydı. Sultan, bunu devletin aylıklı memurları aracılığıyla değil de ikta birimleri kurarak topluyordu. Bu, sahibine bir servet kaynağını yönetmek ve gelirini toplamaya hakkı veriyordu. Yeni ordunun subaylarına ve yönetimin memurlarına görevleri karşılığı olarak aylık yerine, bu ikta'lar verildi.

Böylece, hazine, askerlere ve memurlara para bulmak sorunundan kurtuluyor; ikta sahiplerinin de tarımın ve ticaretin gelişip korunmasında çıkarları oluyordu. Artık geçmişte göçebelerin yaptıkları gibi toprağı yağmalayıp terkedemiyorlardı.

Yeni ordu ve bürokrasi örgütlenip malî güce kavuşunca Türkmenler artık yerleşim bölgelerinden bir an önce çıkartılıp atılabilirlerdi. XI. yüzyılın sonunda Selçuklular göçebe boylarını Mısır'daki Fatimilere karşı harekete geçirerek Sünniliğe karşı Şii tehlikesini sona erdirmek istiyorlardı. Doğu Anadolu'ya uzanan İran ve Irak yaylaları, güneybatı İran dağlarından ve Suriye ile Sina çöllerinden otlaklara giden daha elverişli yollardı.

Ayrıca Anadolu'daki Bizans ve Ermeni devletleri daha güçsüz görünüyorlar ve Fatimilerden daha bol ganimetvaadediyorlardı. Selçuklular, Fatimiler'e karşı ilk Haçlılarla ve hatta Bizanslılarla ittifak çabasında bulunduklarından, Türkmenlerin Anadolu'ya girmelerine karşı çıktılar. Türkmenlerin ilk resmi bir işgalle sonuca bağlamak için gayrette bulunmadılar. Ancak daha sonraları Türkmenlerin hareketi Selçukluları da birlikte sürükledi.

Gerçekten de zaman Selçukluların Anadolu'ya girmeleri için çok uygundu. Buradaki Hristiyan savunmaları çok güçtü. Bizans ordusu iç siyasal tartışmalarla ve askeri ayaklanmalarla zayıflamıştı. Güneydoğu sınırlarının büyük bir bölümünü savunan Ermeni vasal önderleri kendi aralarında kavgaya tutuşmuşlardı ve Bizans yönetimini kabul etmek istemiyorlardı. Bundan başka, Bizans savunma düzeni birbirinden ayrı kalelerde görev almış birkaç büyük garnizondan oluşuyordu ve göçebe boylarının bunların arasından sızması işten bile değildi. Hristiyanlar ağır zırhlara, kargılara ve baltalara güveniyorlar, ancak öldürücü bir etkinlikle ok ve yaylarını kullanan hareketli göçebe atlıları ile boy ölçüşemiyorlardı. Son olarak da, Bizans'ın ekonomik politikası ve dinsel çekişmeleri halkta, kim olursa olsun, saldırganlara karşı koymak için efendilerinin çabalarını desteklemekte bir isteksizlik yaratmıştı.

Türkmenler; 1048'de saldırıya başlayarak kuzeyde Ermenistan'ı, Erzurum'u ve Trabzon'u, güneyde Murat Suyu vadisini yağmaladılar. Her yıl daha batılara doğru saldırırlarken, 1054'te Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey de bu bölgelere bir sefer açtı. Sultan Alparslan'ın (1063-1072) merkezileştirme siyasası sonunda çok sayıda Türkmen, İran'daki Selçuklu yönetiminden kaçtı. Bunlardan çoğu kaçarken Anadolu'ya girdikleri için ücretli asker olmaya razıydılar. Kimi zaman Ermeni ve Bizans derebeylerinin ve prenslerinin hizmetine girip bunların birbiriyle savaşımalarında yardımcı oluyorlar, kimi zamanda da bunları Türkmen saldırılarına karşı koruyorlardı. Ancak bu durum Hristiyanları daha çok zayıflatmaktaydı.

Alparslan, Irak'taki durumunu pekiştirince bölgenin Hristiyan prensleri üzerinde olduğu kadar sınır Türkmenleri üzerindeki egemenliğini de sağlamlaştırmak için 1065 yılında doğu Anadolu'ya yeni bir sefer açtı. Bizanslıların, istilayı önlemek için yukarı Fırat kıyılarından Suriye'ye yaptıkları saldırılar püskürtüldü (1068-1069). Bu arada göçebe boyları batı Anadolu'nun daha da içlerine girmeyi sürdürdüler. Alparslan hâlâ Bizanslılarla barış yapıp Fatimilere dönebileceğini umuyordu.

Ancak İmparator Romanus Diogenus'un doğuya doğru yeni bir sefere çıktığını öğrenince Bizans ordusunu karşılamak için kuzeye yöneldi. Türkler, ilk kez böyle bir savaş tehlikesini göze almaktaydılar. İki ordu Van Gölü'nün kuzeyinde Malazgirt'te karşılaştılar, burada tarihin en büyük savaşlarından biri oldu (19 Ağustos 1071). Türklerin manevra yetenekleri, ok ve yay kullanmada üstünlükleri Bizans ordusundaki karışıklıkla birleşince Bizanslılar kaçtılar. İmparatorları tutsak edildi. Alparslan ana hedef olarak Fatimileri gördüğünden bu zaferini Anadolu'ya düzenli akınlar yapmak için kulanmadı. Ancak istese de istemese de, bu zafer Bizans'ın Türkmenlere karşı eski sınır savunma düzenini ve örgütlü direnişini parçalamıştı. Artık Selçuklu devletinin düzenli hükümet denetiminden kaçan Türkmenler giderek artan bir sayıda, açılan bu gedikten Anadolu'ya doluyorlardı.

Birkaç yıl içinde Kapadokya'nın doğusundaki Bizans Anadolusu, Toros dağlarındaki birkaç kale ve daha yüzyıllarca tutunacak olan Trabzon dışında tümüyle göçebe boylarınca işgal edilmişti. Hâlâ süregelen Bizans iç çatışmaları ve derebeylik kargaşası Türkmenlerin daha batıya ilerlemelerini; buralarda doğudaki

Yakutiye Camii minaresi.

çapta yerleşmelerine karşılık, İznik ve Boğaziçi'ne kadar ulaşmalarını sağladı.

yerleşim olayı

BU DÖNEMDE bazı Türkmen boy-larının başında kendi han'ları vardı. Diğerleri Selçuk prenslerine askeri komutanlara bağıydılar. Yine bir bölümü, Irak'taki sultanın egemenliğini kabul etmek yerine batı sınırlarında talihlerini aramaya çıkmışlardı. Bunlardan bir kısmı kendi küçük devletlerini kurarak mirasçılara bıraktılar. Böylece hanedanlarını kurmuş oldular. Bunlardan biri olan Tuğrul'un amca oğlu Kutalmış'ın oğlu Süleyman, Kilikya'da bir grup Türkmenle Bizans imparator ve prenslerine yardım etmiş ve ödül olarak güney orta Anadolu'nun bir bölümünün egemeni olarak tanınmıştı. Daha sonra Türkmen Anadolu-sunun çoğunluğuna egemen olacak Anadolu Selçuklu İmparatorluğunun temeli böylece atılmış oluyordu.

Anadolu, giderek bir Türk dominyonu haline dönüşürken merkezi İsfahan'da bulunan Büyük Selçuklu İmparatorluğu da güçlülük bakımından doruk noktasına erişmişti. Alparslan, Malazgirt'ten bir yıl sonra Karahanlılara karşı düzenlediği bir seferde öldürülmüş, yerine geçen oğlu Melikşah döneminde (1072-1092) ise, imparatorluğun çöküşü başlamıştı.

Yeni sultan, genç olması nedeniyle babasının güvenilir baş veziri Nizam-ül-Mülk'e dayanmak zorunda kalmıştı. Anadolu Selçuklu devletinin kurulmasını kendisi için bir tehdit olarak gören Melikşah topraklarını kuzey Suriye'ye kadar genişleterek Akdeniz'e ulaştı. Bizanslıların yardımıyla o da Anadolu'da etkinliğini artırdı ve Anadolu Selçuklularına karşı pek çok Türkmenbeyliğininbağılılığını kazandı. Anadolu Selçukluları, artık ancak başkentleri Konya'nın çevresinde, orta ve doğu Anadolu'da birkaç bölgenin egemenliğini ellerinde tutuyorlardı.

Çifte Minareli Medresede taş işçilik.

Bu eylemler Nizam-ül-Mülk'ün istediğini yapmasını; yani, Selçuklu İmparatorluğu'nu pekiştirmesini önlemiştir. Fatımiler o sıralar Mısır ve güney Suriye'deydiler ve bölücü Şii misyoner çalışmalarını sultanın topraklarında sürdürüyorlardı. Selçuklular kendi sınırları içinde ortaya çıkan yeni bir Şia hareketinin eylemlerinden de zarar görüyorlardı. Bu Hazar Denizi güneyindeki Alamut Kalesi'nde Hasan el-Sabbah tarafından kurulan İsmailî Batınîleri tarikatıydı. Hasan el-Sabbah, Selçuklu devletinin siyasal ve dinsel önderlerine karşı başarılı bir tedhiş ve öldürme kampanyası yürütmeye başladı.

Bunun yanı sıra, iktidarın, egemen olan hanedanın bütün üyeleri arasında paylaşılması gerektiğine ilişkin eski göçebe düşüncesi de Selçukluları zorlamaktaydı. Sultan, aile bireylerine geniş topraklar dağıttı ve bunlar da kendi hazinelerini ve ordularını yaratmaya koyuldular.

Melişşah, Memluk subaylarına da benzer derebeylik toprakları verdi. Bunlar kendi iktidarlarını güçlendirerek merkezi iktidarın zayıflayıp kendilerinin bağımsız devletler kuracakları günü beklemeye başladılar. Son olarak da sultanların Sünni düzenleri ile Şii Türkmen boylarının aralarındaki bölünme giderek ciddileşti.

Alparslan bu sorunu Türkmen boylarını Anadolu'ya sürerek çözümlemeyi. Ancak şimdi Anadolu Selçukluları Kilikya'da küçük Ermeni devletleri ve kuzey Suriye'de Haçlılarla birlikte başkaldırınca, bu yol da tıkanmış oldu. Türkmenler artık Büyük Selçuklu Devleti toprakların-

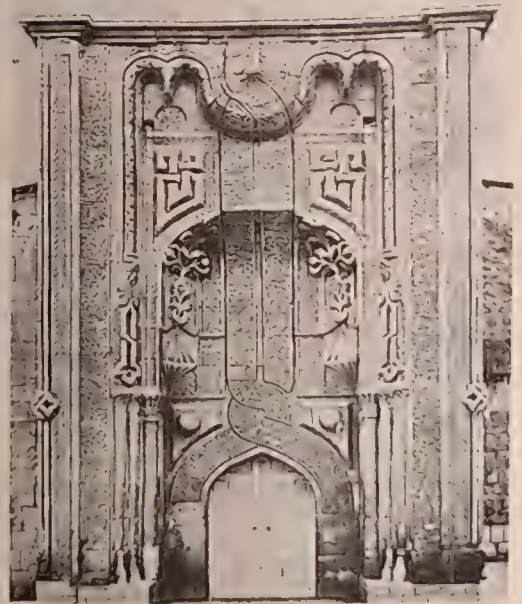
da kalmışlardı, yine yerleşik nüfus üzerine saldırılarını sürdürüyorlar; Nizam-ül-Mülk'ün Selçuklu İmparatorluğu'nun temeli kabul ettiği Sünniliği güçlendirme çabalarına karşı direniyorlardı. Melişşah ve Nizam-ül-Mülk'ün yaşamları boyunca bu bölücü akımlar denetim altında tutunabiliyordu.

Ama 1092'de ikisi de ölünce kargaşa ve çözülmeye başladı. Onasya XII. ve XIII. yüzyıllara kadar süren yeni bir kargaşa ve istila dönemine girmiş oldu. Doğuda Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yerini bir dizi küçük Türkmen devleti almıştı. Bunların kiminin başında göçebe ordularıyla aşiret reisleri, kiminin başında da çöküntü halinde bulunan sultanlığın atadığı askeri önderlerin (atabeyler) gözetimi ve egemenliği altındaki Selçuk prensleri bulunuyordu.

Anadolu'da Anadolu Selçukluları, 1099'da Haçlıların gelip Kilikya, Antakya ve Urfa'da kendi krallarını kurmalarıyla anayurtları Irak'la bağlarının kopmasına karşılık egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Son büyük Selçuklu hükümdarı, Melişşah'ın oğlu Sultan Sancar'dır. Sultan Sancar babasının ölümünden hemen sonra kuzeydoğuda Horasan bölgesinin yönetimini ele geçirmiştir (1096). Onasya'yı şimdi Maveräünnehir'den tehdit eden Mogol saldırılarına karşı savunma görevi artık ona düşüyordu. Fakat onun 1157'de ölümünden sonra Mogolların önünde hiçbir engel kalmamıştı.

Bu arada Bağdat'ta güçlü ve yetenekli bir halife, al-Nasır (1180-1225) başa geçmişti. Selçuklularla son bağları da

Konya İnce Minareli Medrese Taçkapısı

koparan Al-Nasir, Irak'taki bağımsız Türkmen beyliklerinden çoğunu baskı altına alarak bir kez daha halifelik iktidarını kurdu, hatta Alamut batınilerini bile özerkliklerini tanımak koşuluyla tedhişçilik siyasalarından vazgeçirtti.

Selçukluların Sünniliği sofi mistik tarikatlari ile canlandırma çalışmalarını sürdürdü. Zenaatçılar tarafından büyük kentlerde loncalar ve yardım dernekleri biçiminde kurulan Fütuvve örgütlerinden yararlanarak bunları sofi düzeni içine yerleştirdi, bunlara güçlerini yöneltebilecekleri dinsel ülküler gösterdi. Böylece bunları bir tür şövalye toplumu gibi biçimlendirip İslam toplumunun siyasal karışıklık zamanlarında kendini yenileyebileceği bir araç yaratmaya çalıştı.

sonraki dönemler

ÖNASYA, Al-Nasir'in ölümü ve Büyük Selçuklu hanedanının sona ermesiyle doğudan gelen iki yeni Moğol istilasına uğradı. Onikinci yüzyılın ortalarında ve sonlarında Mogolların büyük bir çoğunluğu kuzey Çin'den sürülmüşlerdi. Batıya göçen Mogollar, Maveräünnehir'de XII. yüzyıl sonlarında Selçukluların yerine geçerek Kara Hitay İmparatorluğu'nu kurdular.

Diğer Mogollar, Çin'de kalıp kuzeydeki ve güneydeki düşmanlarının saldırılarına karşı birleştiler. 1205'te birleşik Mogollar, Timuçin'in önderliğinde bulunuyordu.

Timuçin, bütün Mogolları ve belki de bütün Altay halklarını kendi liderliğinde birleştirmek amacıyla belirtmek için Cengiz Han (Büyük Han) adını aldı. 1026 ile 1215 yıllarında kuzey Çin ile Maveräünnehir arasındaki Asya bozkırlarının büyük bir bölümünü imparatorluğuna katmış, bu sırada tümüyle savaşçı bir toplum yaratırken çok sayıda Türkmeni de ordusuna almıştı. Bundan sonra Çin'e dönme-yi tasarlıyordu.

Ancak Maveräünnehir'de Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun ve Kara Hitaylıların yerini almış olan Harizmsahlılarla barışçı bir ilişkiye giremeyince bütün Önasya'yı kısa bir sürede altüst edecek olan büyük bir saldırıya girişti. Sonunda, istilayı durduran Önasya'nın savunma düzeni değil, Cengiz Han'la haleflerinin ölüm-lerinden sonra Moğol İmparatorluğu'nu sarsan bunalımlar oldu. 1242 yılında Moğollar Anadolu Selçuklularını yenilgiye uğratarak Büyük Moğol Hanı'nı hükümdar olarak tanımaya zorladılar.

1252'de Moğol Prensi Hülagu geçici bir gerilemeden sonra Irak'a saldırdı, Bağdat'ı yakıp yıktı. Suriye'ye geçmeden önce son Abbasi halifesini öldürdü (1258). Moğol tehdidi karşısında kalan Mısır'ın başına Memluk Kölemen hanedanı geçti

(1250-1517). Hülagu'nun Ayn Calut (1260), Suriye ve Filistin'deki orduları yenilgiye uğratıldı.

Böylece Moğol yayılmasının doruk noktasına erişilmiş oldu. Ancak Mogollar Önasya'nın geri kalan bölgeleriyle, Orta-asya ve kuzey Çin'de sürdürdükleri egemenlikleriyle dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurmuş oldular.

Bundan kısa bir süre sonra Büyük Moğol İmparatorluğu, son Büyük Han'ın akrabaları arasında bölünerek parçalandı. Hülagu tarafından İran, Irak ve Anadolu'da kurulan devlet, İlhanlı Devleti adını aldı ve XIII. yüzyılın ortalarından on dördüncü yüzyılın başlarına kadar devam etti. İlhanlılar bölgeye belirli bir düzen ve güvenlik getirmişlerdi. Selçuklular tarafından başlatılan etnik ve ekonomik değişiklikleri sürdürdüler ve yaygınlaştırdılar. Ortadoğu'nun kuzey bölgelerinde yerleşmiş olan halkı buradan sürerek yerlerine çoğu Türkmen olan kırsal göçebelere getirdiler. İçlerinde önemli sayıda Hristiyan ve Müslüman unsurlar bulunmasına rağmen çoğunlukla Budist olan bu göçebeler bütün büyük din gruplarına belirli bir özgürlük tanıdılar. Ancak sonunda İslam'ın Şii kolunu seçip bundan sonra Selçukluların İslamlaşma ve yayma rollerini üstlendiler.

İlhanlılar askeri bakımdan İran ve Irak'ı, Mısır ve Suriye'nin Memluklerine karşı saldırı üsleri olarak kullandılar (1250-1517) ve Önasya uygarlığını, kendilerini kuzeyden izlemeye çalışan Müslüman olmayan Moğol Çağataylara karşı savundular. İlhanlılar Önasya'daki iç birliği siyasal açıdan yeniden kurmak için Memluklerle birleşmişlerdi. Ancak bundan önceki Türk imparatorluklarının yıkılmasına yol açan göçebe hanedan ve hükümet kavramı Mogolların da yüzyıllık egemenlikten sonra çökmelerine neden oldu, Önasya yine anarşi içine girdi.

Şimdi sorun, Önasya'nın yeni bir istilaya uğrayıp uğramayacağıydı. Böyle bir tehlikeyle karşılaşmadı. Bu kez eski İslam halifelerinin topraklarından değil de, XIII. yüzyıl sonlarında batı Anadolu'ya yerleşen Osmanlılar tarafından ve Önasya'nın içinden yeni bir imparatorluk kuruldu.

XII. ve XIII. yüzyıllarda anadolu

BİZANS'TAN Türk egemenliğine geçiş döneminde Anadolu, büyük halifelerin yüksek İslam uygarlığı unsurlarını sınır bölgelerine (uçlara) özgü ayrı melez bir kültürle birleştirmekteydi. Sultanın otoritesi bir emir, yani, sınır vilayetinin komutanı tarafından temsil edilmekteydi. Emir, hem yönetici hem de askeri komutandı ve genellikle Konya'nın

ileri gelen ailelerinden birinden gelirdi. Bu resmi örgüte karşıt olarak da uçbeyliklerinde yöresel düzeyde gerçek güç merkezleri Türkmen boylarıydı. Bey adı verilen komutanlar kâfirlerle karşı savaşımı sürdürdükleri için "İslâm dini savaşçıları", yani, "gazi" idiler. Selçukluların karşı savlarına karşın bu uç beyleri Selçuk sınır vilayetleri emirlerinden bağımsızdılar. Aralarında ancak kişisel "sadakat" bağları bulunabilirdi.

Bu bölgeler etnik ve dinsel bakımdan karmaşıktılar. Burada yalnızca göçebeler değil, Doğu'nun karışıklığından kaçan çeşitli ırk ve dinlerden kentliler, İslâm- lığın sınırlarında yeni yaşamlar arayan in- sanlar vardı.

Göçebe savaşçılar sınır bölgelerinde yaşarlardı. Bölgenin kasabaları, hem Bizans hem de ileri İslâm uygarlığı etki- siyle, kültür merkezleri olmuş, köyler üze- rinde dengeli bir denetim kurmak isteyen liderler için başkent görevini yüklenmiş- lerd. Böylece sınır bölgelerinde ileri İslâm uygarlığı ile eski İslâm ülkelerinde bulu- nan anarşik göçebe toplumu arasında ça- tışmalar çıkması doğaldı. Göçebeler ara- sında pek geçerli olan Şiilik ve özellikle mistik sofilik, Türk Anadolu'sunda en önemli ve yaygın din oldu.

Türkmenler, halk üzerindeki etkilerin- den dolayı Büyük Selçukluların başla- rından attıklarına sevindikleri mistik ön- derlerini de birlikte getirmişlerdi. Bütün Anadolu boyunca bunlar kendi tarikatla- rını kurdular ve böylece örgütlendiler. Bunlarla bağlantılı olan zenaatkâr lonca- ları ile birlikte toplumun güçlü ve yaşam- sal önemi olan altyapısını oluşturarak büyük halk yığınlarını zamanın siyasal ve askeri karmaşıklığına karşı korudular. Türk Anadolu'su yaşayan Hristiyan kültür ve geleneğini almış ve kısmen de yansıtmaktaydı. Türklerin Anadolu'yu istilası sırasında bazı Hristiyanlar öldürül- müş ya da yerlerinden atılmışlarsa da, bunların çoğu yerlerinde kaldılar, eski ge- lenek ve dinlerini sürdürdüler. Bir bölümü de İslamlığı kabul ederek istilacıların ırk ve kültürüne karıştılar. Bunların yaşam ve yönetim biçimleri göçebeler tarafından yerleşme sürecinin bir gereği olarak kabul edildi. Bazı Türkmen mistik tarikatları Hristiyanların kutsal yerlerini de işgal ettiler. Buralarda Hristiyanların ve Müs- lümanların aynı mabette yan yana ibadet etmeleri olağandı.

Türk Anadolu'su İslâm ve Türk yaldı- zıyla cilalanmış bir Bizans değildi. Anado- lu Selçuklularının temel hükümet ve top- lum kurumları eski İslâm halifeleri tara- fından geliştirilmiş, Büyük Selçuklularca canlandırılmış ve sonraki çağlara tanı- mıştı. Türkmenler, Ortaasya'daki Gök-

türk İmparatorluğu zamanında geliştirilen devlet yönetimi ve savaş geleneklerini sürdürmekteydiler. Sonuç olarak bu İslam ve Türk öğeleri Türk Anadolu'sunda ortaya çıkan bu yeni uygarlık bileşimine egemen oldular.

türkmen beylikleri

TÜRKMEN beylerinin ve boylarının pek çoğu yalnızca "kafir"lerle dövüşmekle kalmayıp Anadolu Selçuklu imparatorluğu bünyesindeki çatışmalara da karışmışlar, önce Selçuklular, sonra da Mogollar zayıfladıkça elde ettikleri fetih ganimetlerini kendi bağımsız beyliklerini kurma yolunda kullanılmışlardır. Batı Anadolu'da ilk Türkmen önderlerinden biri, güneybatı kıyı bölgelerinde bir gazi olan ve Bizans sahillerine baskınlar veren Menteşe Bey'di.

Kuzeydoğuda 1286 yılında Kütahya bölgesinde güçlü Germiyan hanedanı kurulmuş ve Mogol yönetimine karşı direnişlerin başına geçerek çok sayıda Türkmeni kendi yanına çekmişti. Menderes ve Gediz vadileri ile Ege kıyılarına kadar gönderilen Germiyanlı komutanlar, Bizanslılara karşı öylesine başarılı olmuşlardı ki, sonunda kendi bağımsız beyliklerini kurmuşlardı. Önceleri İzmir çevresinde kurulan Aydınogulları hanedanı, kürucusunun ikinci oğlu Umur Bey döneminde büyük bir deniz gücü oluşturdu. Bizans'ın Trakya kıyılarına baskınlar yaptı ve zaman zaman Bizanslıların taht için savaşımına ücretli askerler olarak müdahale etti.

Sonraları 1313 yıllarında başka Germiyanoglu komutanları, başkenti Manisa olmak üzere kuzey Lidya'da Saruhanoglu Beyliği'ni kurdular. Saruhanogulları da bir Ege deniz gücü oldu ve sık sık bölgenin Ceneviz adalarıyla ve Naksos dükleriyle savaşa girdi.

Germiyan komutanlarının kurdukları son beylik Karesi Beyliği'dir. Başkenti Balıkesir olan ve Bergama, Edremit ve Çanakkale kıyıları ve Çanakkale Boğazı'na kadar tüm Marmara kıyılarını kaplamasına karşın, Karesi Beyliği; Ege Denizi'nde Aydınogulları ve Saruhanogulları kadar güçlü olamadı.

Aydın, Saruhan ve Karaman beylikleri ile karşılaştırılınca Osman Gazi ve soyundan gelenlerce kurulan Osmanlı Beyliği'nin başlangıçta kendi çapında olan diğer beyliklerden üstün bir yanı yoktur. Osmanlılar, kuzey Frigya'da Eskişehir ve İznik arasında Domaniç dağının kuzeydoğusunda Söğüt'e kadar uzanan yamaçlarındaki yaylalara yerleştiler, sonra Orta Anadolu yaylasından batıya açılan geçitlere doğru yayılarak tarih sahnesine sessiz bir biçimde girmişlerdir.

bizans'ın direnişi

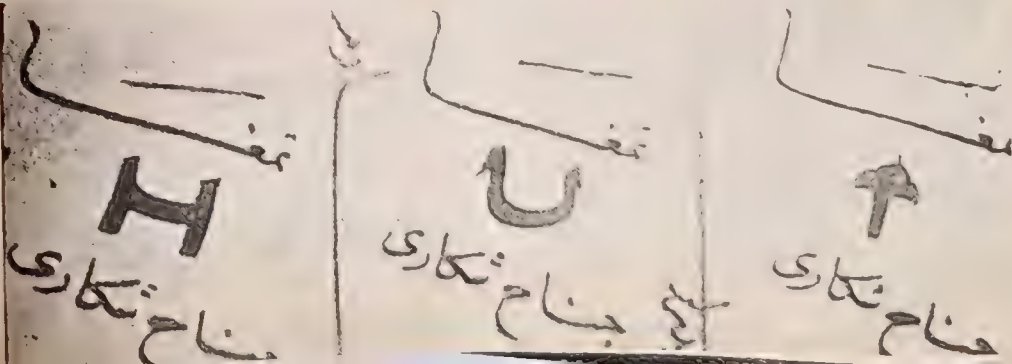
TÜRKMENLERİN oluşturduğu tehdit artıyor, süregelen iç sorunlarla zayıflamış olan Bizans da buna karşı koyamıyordu. Bizans'ta orduya egemen olan toprak sahibi orta sınıfla bürokratlar, yine bu orta sınıfla özgür köylüler arasında sürekli bir iktidar savaşımı vardı.

Paranın ayarının bozulmasından, aşırı vergilerden, hükümdar ve valilerin savurganlığından doğan ekonomik güçlükler de ayrıca ortaya çıkmıştı. Malazgirt Savaşı'nda (1071) Bizans'ın yenilgisi ve onu izleyen on yıl içinde Türkmenlerin geçici de olsa Anadolu'nun büyük bir bölümünü istila etmeleri, çöküşün ilk belirtileriydi.

Bizanslılar, Türkmenleri Batı Anadolu'dan püskürttükleri halde (1081-1143), İstanbul'un Latinlerin denetiminde bulunması (1204-1261) ve Bizanslıların başkentlerini ele geçirmek için savaşımaları, Türkmenlere karşı savunmalarını giderek güçsüzleştiriyordu.

İstanbul'da Bizans egemenliğinin yenisinden kurulmasıyla, Anadolu'ya karşı duyulan ilgi azaldı ve Bizans derebeyli, ilerlemekte olan Türkmenlere karşı birleşik bir direniş kuramadılar.

Oğuz hükümdarlarına ait damga

XVI. KESİM

TARİHİN EN UZUN YAŞAMLI İMPARATORLUĞU OSMANLI DEVLETİ

TARİHİN başlangıcından bu yana Asya, Önasya'ya ve Avrupa'ya yönelen büyük göçlerin ve bu göçler sonundaki çalkantıların tek kaynağı olmuştur: Asyalı kavimlerin Batı'ya göçü. Bu göç; Ortaçağ boyunca da sürmüş, Avrupa'nın siyasal ve etnik haritasını sürekli olarak değiştirmiştir.

Ortaçağı'ı kapatıp Yeniçağ'ı açan bir büyük olayı, Osmanlı İmparatorluğu tari-

hini yeterince anlayabilmek için, bir an geriye dönüp iki çağı birbirine bağlayan gelişmeleri anımsamak yerinde olacaktır.

Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra, doğudaki toprakların Avrupa ve Önasya'daki bir bölümü Bizans; Asya topraklarındaki bir bölümü de İran Sasanileri'nce paylaşılmıştı. Akdeniz'e çıkış olanağı arayan bu iki devlet birbiriyle anlaşmazlık içindeydiler. Daha Hüs-

rev l'in saltanatı sırasında (531-579) Sasaneler, İstanbul kapılarını kade kadar gelmiş, ama Herakleios tarafından durdurulmuştu. O tarihten beri İran, Bizans için önemli bir tehlike olmaya başlamıştı.

İran Sasaneleri ise, Asya'dan gelen göçlerden dolayı sürekli bir istila tehlikesi içinde yaşıyorlardı. İki yüz yıl boyunca, bu sınırları zorlayan göçlerin bölgede çeşitli etkileri olmuştu. Arap hegemonyası altındaki İran'a karşı yapılan Türk akınlarına Bağdat halifeleri bir süre karşı koymuş, fakat zamanla bu direnme zayıflamıştı. Çünkü, özellikle taht kavgaları yüzünden halifeler güçlerini yitirmişti. Bu taht kavgalarından yararlanarak iktidar çevrelerine sokulan Türkler, X. yüzyılda birtakım bağımsız devletler kurdular. Büyük Selçuklu Devleti de bunlardan biriydi. Bu devlet, cesur ve atak siyasası ve olağanüstü yönetim örgütü ile kısa bir süre içinde gelişerek bölgede büyük bir etkinliğe sahip oldu. Kurucusu Selçuk Bey, "sultan" ünvanını aldı; Merv'i, İsfahan'ı, Bağdat'ı zaptetti.

Kendinden sonra gelen Selçuklu sultanları, İran'ın fethini tamamladılar ve sınırlarını, Fatimilerin elindeki Mısır'a ve batıda Bizans'a kadar genişlettiler.

Selçuklular ve XI. yüzyıldan başlayarak Anadolu'da hüküm süren Anadolu Selçukluları; Avrupalı Hristiyanların Kudüs'ü almak için gönderdiği Haçlı ordularıyla savaşmak zorunda kaldılar. XI. ve XII. yüzyıllarda onlar Haçlılarla savaşırken, Asya'da bir büyük güç, tehlikeli şekilde doğuyor ve Mogol İmparatorluğu kuruluyordu.

Çin'in kuzeyindeki Gobi çölünden yola çıkan Cengiz Han, bütün Mogol kabilelerini silahlandırarak, Asya'nın fethine girişmiş (1202); sırasıyla Kuzey Çin'i, Türkistan'ı, Maverâünnehir'i alarak Hazar kıyasına kadar gelmişti. Ölümünden sonra (1227) oğulları, İran'ı (1233), Önyasya'yı (1237) ve Rusya'nın güneyini ele geçirdiler; Polonya ve Macaristan, Mogol ordularının istilasına uğradı. Gücünden olan Abbasi Devleti'ni de yıkarak, Mısır sınına geldiler (1258). Burada, Mısır'ın egemeni Memluklar ile karşılaştılar ve yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar (1260). Memluklar, sınırlarını Suriye'ye doğru genişletirken Mogol tahtına Timur çıkıyor du

XIII. yüzyılın ikinci yarısında ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra bölgede birtakım beylikler kuruldu. Bu beyliklerden biri, Selçuklu - Bizans sınırları üzerinde yeni bir siyasal kuruluş olarak

çok kısa bir süre içinde dikkatleri üzerinde toplayacaktı. Bu kuruluş, yüz yıldan az bir zamanda Selçuklu Anadolu'sunun büyük bir kısmına sahip olmakla kalmıyor; Balkanlar'a da atlayarak kurduğu güçlü ve etkili örgütle Ortaçağ'ın en önemli bir sorunu haline geliyordu.

Kısa bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu adını kazanacak olan bu kuruluş, Asya, Avrupa, Afrika üzerinde altı yüz yıldan fazla bir süre, adını kurucusundan alan bir sülâlenin egemenliğini sürdürmektedir.

bir devletin kuruluşu

OSMANLI İmparatorluğu'nun dünya tarihi içindeki yerini, Osmanlı Beyliği'ni kısa sürede bir imparatorluk haline getiren çeşitli etkenleri ve bu imparatorluğun kuruluş ve gelişme koşullarını gözden geçirmeden önce, bu doğuşun gerçekleştirdiği sırada dünyanın, ama özellikle, Anadolu'nun genel durumuna kısa bir göz atmada yarar vardır.

Önemli toplumsal hareketlerle birlikte gelişen Yüzyıl Savaşları'ndan sonra; özel-

Mogol Ordusunda liderlerin kullandığı bronz mühür

Bu çeşitli motiflerle bezenmiş, gümüş işlemeli miğferi Moğol Ordusunda üst düzeydeki askerler giyiyorlardı.

likle Batı Avrupa, kendini Ortaçağ'dan kurtaracak olan bir bunalımın içine girmişti. Siyasal alanda Avrupa ülkelerinde iktidarlar merkezileşiyor; ayrıcalıklı katmanlar, ağır ağır güçlerinden oluyordu. Bireylerin uyanmasına ortam hazırlayan bilimsel ve teknik gelişmeler, ahlâksal alanda da yeni bir değerler sistemini oluşturuyor ve böylece yeni bir dünyanın doğmasına yol açıyordu. Ekonomik olanakların gelişmesi, bu akımları bir yandan hızlandırırken, bir yandan da toplumsal gruplar arasındaki ayrımları büyütüyordu.

Derebeylik düzeni içinde yaşadığı sürece kapalı hücreler halinde gruplaşmış olan halk topluluklarının toplum yaşamında hiçbir zaman etkin bir rolü olmamış, bu bakımdan salt seçkin katmanlar önemli tutulmuştu. Hemen, hemen yalnızca ra-

hipler sınıfının oluşturduğu bu "seçkinler" her yerde, aynı örgüte, aynı hukuka, aynı yaşam koşullarına sahiptiler. Hangi ülkeden olursa olsun tek dil (Latince) konuşurlar, tek iktidara (Papa) boyun eğerler; bütün toplumsal ve siyasal yetkileri aynı ideal (din) uğruna kullanırlardı. Bu ortak değerler, onların kolayca örgütlenmesini sağlamıştı ve kilise örgütü de bu katmanın yenilmez gücünü simgeliyordu.

XI. yüzyılın sonundan başlayarak derebeylik düzeninin çözülmesinde, dünya ticaret hayatının gelişmesi büyük rol oynadı. Kentlerin kurulduğu yol kavşaklarında ve büyük limanlarda kentsoyluların ve özgür çalışanların meydana getirdiği yeni katmanlar doğuyordu. Büyük kentlerde toprak köleliği (serflik), artık geçerli değildi.

Moğol askerlerinin kullandığı barut kutusu ve dizlikler

Mülkiyet, toplum değerleri içinde önemli bir yer almış; Ortaçağ toplumunun dayalı olduğu hiyerarşi çözülmüştü. Ekonomik gelişme, bir yandan da aydın gelişmeyi hazırlıyordu. Aydın gelişmenin hızlanması ve yayılması ve bu gerçeğin neden olduğu kaynaşmalar, Papalığın gücünü ve yetkilerini sarsmaya başladı. Feodal krallar, çevrelerinde oluşan kentsoyluluğa dayanarak iktidarlarını merkezileştirmek için savaşıma giriştiler ve monarşik sistemi bu amaçla örgütlediler. Bir yandan da, toplulukların içinde oluşturduğu ortak dil, ortak çıkarlar ve ortak toplumsal amaçlar, ulus kavramının doğmasını sağladı.

değişim geliyor

XIII yüzyıldan başlayarak İngiltere ve İspanya'da, sonra Fransa ve Hollanda'da

krallar ülkeyi yönetmek için ulusal meclislerin yardımından yararlandılar. Parlamentolar ve Etats Generaux halkın faal gücünü monarşiye destek yaptı. Ulusal iktidarların kuruluşu, dinsel iktidarı ve Hristiyanlığın birleştirici gücünü sarstı. Bu çeşitli kesimler arasındaki savaşlar sırasında önce Fransa birliği kuruldu.

Paris parlamentosu ve Etats Generaux, kralın karşısındaki iki denetleme gücü olarak belirdi.

İngiltere'de Henry VII, Paris Parlamentosu'na benzeyen yüksek bir adli meclis kuruldu. Bu meclis, klasik Roma hukuku prensiplerine dayalı bir düzende çalışıyordu. Ayrıca Lordlar Kamarası'nın yeniden düzenlenmesi yanında, Avam Kamarası kuruldu.

İtalya'da başarısızlığa uğrayan monarşik düzen, İspanya'da bir sülaleler birliği halinde görüldü. Almanya'da ise, batı monarşilerinin etkisi kutsal Roma - Germen İmparatorluğu'nun çözülmesi ve evrensel niteliğini yitirmesiyle sonuçlandı. Ama bu olaylar, bir yandan da Avrupa'nın en güçlü sülalesi olacak Habsburglar'ın iktidarını hazırladı.

Bu dönemde Avrupa'nın toplam nüfusu yaklaşık olarak 70 milyon kadardı; Asya'da 275 milyon, Afrika'da 40 milyon, Amerika'da 15 milyon insan yaşıyordu. Avrupa'nın en büyük kenti bir Müslüman Arap şehri olan Granada idi. Paris, ikinci büyüktü.

Afrika'da Mısır - Suriye Memlûk Sultanlığı, Asya'da Çin İmparatorluğu, Kubilay Han'ın kurduğu Çin - Mogol imparatorluğu, Altınordu Hanlığı ve Timur İmparatorluğu yaşıyordu.

Anadolu'ya gelince; anımsanacağı gibi, Malazgird savaşını geçici bir zafer niteliğinden çıkararak sistemli ve bilinçli bir iskân hareketinin başlaması haline getiren birinci etken, Ortaasya'dan gelen yoğun ve sürekli Türk göçleri olmuştur. Büyük Selçuklu İmparatorluğu, bu göç hareketini İran yaylalarında bağlamadı. Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Süleyman Şah, Doğu ve Orta Anadolu'da planlı bir iskân siyaseti güderek, göçebe Türk boylarını çeşitli bölgelere yerleştirdi. Gelenlerin büyük çoğunluğunu Oğuz Türkleri oluşturuyordu.

Daha sonra Mogol istilâları başladı. Mogollar, göçebe aşiretlerle birlikte istilâya uğrayan kentlerdeki nüfusu; zengin tacirleri, dervişleri, bilginleri, fikir ve sanat adamlarını; köylerde de, toprağa bağlı çiftçileri yerlerinden sökerek sürdüler. Bu

gelenler Anadolu'nun Türk - İslâm nüfusunu hızla yoğunlaştırıyordu.

Türkler, Doğu ve Orta Anadolu bölgelerine yerleştikten sonra, fazla nüfus birikiminin itmesi sonucu, yeni topraklar elde etmek amacıyla Batı'ya doğru kayma zorunluluğunu duydular. Bu bölgelerde daha önceden Bizans üstünlüğünü kabul etmiş Türk toplulukları olduğu gibi; Bizanslıların, Balkanlar'dan getirdiği ve sınırlara yerleştirdiği puta tapar veya Hristiyan Türkler de vardı. Bu nedenle Türklerin Batı Anadolu'ya kaymaları, zayıflayan Bizans ordularının koruyamadığı toprakların ve halkların askeri işgali anlamında olmuyordu. Anadolu'nun gerek iç koşulları, gerek dış koşulları, sakin ve güvenli adımlarla ilerleyen bu Türk istilasını ve yerleşmesini âdeta zorunlu kılıyordu. Bütün bu etnik kaynaşmalar, Anadolu Selçuklu toplumunu ; göçebeler, toprağa yerleşik köylüler ve kentlerde yaşayan halk olmak üzere üç önemli grupta oluşturmuştu.

Göçebelerin yaşamı yaz aylarında yaylalarda, kış aylarında kışlalarda geçiyor; bunlar ancak kendi ihtiyaçları için toprağı ekiyor; ayrıca, hayvancılık (at, koyun ve keçi), nakliyecilik ve Ortaasya'dan getirdikleri el sanatları (özellikle halıçılık) ile geçiniyorlardı.

Yaylak ve kışlakları belirli yerlerde olan göçebeler, yetiştirdikleri sürülerin ölçüsüne göre; devlete aynı vergileri ödüyorlar, devletçe gerek gösterildiği zaman dü aşiret reisinin (ilbaş) yönetiminde orduya asker veriyorlardı. Devlet kavramına henüz ulaşamamış olan göçebeler tam bir aşiret düzeni içinde yaşıyordu.

Bu düzenin dışındaki her türlü toplumsal düzeni reddeden yaşam biçimleri onları, köylü ve kentlilere bir karşı güç olarak çıkarıyordu. Siyasal yönetimin zayıfladığı dönemlerde bu göçebeler önemli bir kanışıklık unsuru olabiliyordu. Bu aşiretler, genel çizgileriyle Müslümanlığı kabul etmiş olmakla birlikte, dinin, göçebe yaşantısıyla bağdaştırılması güç şeriat kurallarını uygulamaktan daha çok, Türk şamanlarının İslamlaşmış devamı niteliğinde olan Alevi inancına ve Türkmen babalarının etkisine açıktılar. Babai ayaklanmaları, toprağa yerleşmiş ünitelerle göçebeler arasında başgösteren düzen ayrılığının bir sonucuydu ve bu hareket, bir süre sonra doğacak olan Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla da çok yakından ilgilirdi.

Köylü katmanına gelince; XIII. yüzyıl da Anadolu nüfusunun önemli çoğunlu-

Keramik tabak X. yüzyıl (semerekand)

ğunu köylüler oluşturunuyordu. Anadolu'ya gelen Türkler arasında çok önceden toprağa yerleşen, hatta anayurtlarında kent düzenine geçmiş topluluklar da vardı. Bunlar yeni ülkelerinde de aynı hayatı sürdürdüler ve köyler kurarak tarımla uğraşmaya başladılar. Bu yerleşmelere, oradaki Hristiyan halk da katılıyor ve Türk çoğunluğunun etkisiyle ağır ağır Türkleşiyordu.

Eski tarım kültürlerini yeni topraklarda uygulayan bu köylülerin gelişmesini, Mogol istilalarının büyük ölçüde durdurduğu söylenebilir. Daha çok etnik ya da dinsel bir birlik gösteren bu köylerde sahibi olduğu toprağı işleyen çiftçiler, belli bir ücretle başkalarının toprağı işleyen reñçberler ve köy toprağını tek elde toplayarak bunların bir kısmını reñçberlere kiralayan, bir kısmını da yarıcılara veren köy soyluları vardı. Köy halkının büyük kısmını reñçberler teşkil ediyordu. Sayıları çok az olan soylular, devletle halk arasına giren bir kesim oluşturunyorlardı. Bir de devlet temsilcisi olan köy reisi veya kâh-yası vardı ki, bunlar, varlıkları ve çıkarları gereği gerçekte devlete değil, köy soyluluğuna dönüktüler.

kentlerde hayat

XIII YÜZYIL Anadolu'sunun kültür ve ticaret bakımından en etkili toplulukları ise, kuşkusuz kentlerde yaşıyordu.

Kervan yolları üzerindeki kara kentleriyle liman kentleri Selçuklu hükümdarlarının ticaret siyasasıyla orantılı bir gelişme göstermiştir. O dönemde Akdeniz ve Karadeniz ticaretinde çok önemli yeri olan İtalyan cumhuriyetleriyle, bu kıyılar-

da yeni limanlar kuran Selçukluların ilişkileri, dışalım izinleri ve karşılıklı ticaret anlaşmaları çok olumlu gelişmelere yol açtı.

Karayolları üzerindeki Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum gibi kentlerde de büyük bir refah göze çarpıyordu. Kent hayatı, aynı kentte yaşayan İslamlarla gayrimüslim ögeleri birbirine yaklaştırmıştı. Söz gelişi, Mevlânâ Celâleddin'in ölümünde, cenaze törenine her dinden Konyalıların katıldığını ve bunların günlük hayatta da birbirleriyle içiçe yaşadıklarını biliyoruz. Kentlerde, devlet memurları, askerler, din bilginleri, müderrisler, şeyhler, saraya mensup seçkinler, şairler, sanatçılar, tabibler yaşıyor ve bunların hemen de hepsi devlet hazinesinden para alıyorlardı. Varlıklı kişilerin kurduğu vakıflar yoluyla camiler, medreseler, hastaneler, imaretler, tekkeler, okullar yapıyordu.

Kentlerin temel nüfusu elinin emeğiyle yaşayan zenaat sahipleri idi ve bunlar, mesleksi birer kuruluş olan loncalar örgütlüyordu.

Eski tarihler, o çağlarda, Anadolu toplum yapısını dört önemli topluluğun etkilediğini yazar. Ahıyanı Rum (Anadolu ahileri), Bacıyanı Rum (Anadolu bacıları), Abdalanı Rum (Anadolu abdalları) ve Gazıyanı Rum (Anadolu gazileri) adlı bu örgütler üstüne bugün pek fazla bilgimiz yoktur. Ancak, Anadolu'nun şekillenmesinde, birbirinden kesin sınırlarla ayrılmamış olan bu toplulukların çok önemli etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Ahıyanı Rum'un loncalar içinde örgütlenmiş meslek sahipleri olduğu bir gerçektir. "Fütüvvetname"lerden ve loncalardan kalan belgeler ve geleneklerden bu grup hakkında yeterli bilgi elde etmek mümkündür.

Ama Anadolu kadınlarını örgütleyen Bacıyanı Rum üstüne, eski tarihçi Aşıkpaşazade'nin yazdıklarından öte bir şey bilmiyoruz. Bir de, Bertandon de la Broglie'nin "Le Voyage d'outre-mer - (Deniz aşırı Gezi)" adlı kitabında, Dulkadiroğlu Beyliği'nin silahlı otuz bin erkek ve yüz bin kadın savaşçıdan oluşan bir Türkmen birliğine sahip olduğunu okuyoruz.

Abdalanı Rum ise, göçlerin getirdiği Horasan erenlerinin Anadolu'daki devamıdır. Türk - Anadolu'nun oluşumunda kuşku yok en önemli etki kaynaklarından biri; bu grupta toplanan gezici dervişlerdi. Daha çok Türk şaınlarını hatırlatan bu dervişler, çeşitli tarikatlarda kendini bulan sofîlik akımının propagandacılarıydı. Fakat bir inanç propagandacıları oldukları kadar savaşçı güce de sahiptiler.

Gazıyanı Rum diye anılan Anadolu gazilerine veya "cihad erleri"ne, Ortaasya töresi "Alplar" diyordu. Bunlar, sınır boylarına yerleştirilen uç askerleriydi. Alplar ya da Alp erenler göçebe kökenliken, yavaş yavaş yerleşik düzene geçmişlerdi. Bu düzen değişikliği, toplumsal yapıyla ilgiliydi. O zamanın Selçuklu toprakları özel bir kadastroyla bölümlere ayrılmıştı. Bu bölünmüş topraklara "tımâr" deniyordu. Tımarlar, gelir ve büyüklük bakımından birtakım derecelere bölünmüştü. Az gelirli tımarlar, genellikle uç askerlerine, gazilere veriliyordu. Gaziler, sınırları Bizans saldırısına karşı korumakla görevliydi. İyi bir gazî (ya da alp) olabilmek için, töreye göre dokuz koşul gerekliydi: Güçlü yürek (şecaat), güçlü bilek, gayret, iyi bir at, özel giysi, kıvrak bir yay, keskin kılıç, süngü ve uygun arkadaş.

O günün koşulları altında çok önemli bir niteliği olan bu uç örgütü, bilindiği gibi Selçuklu Devleti'nin doğu ve batı sınırlarında Bizans saldırılarına karşı kurulmuştu. Uçlar, Anadolu'nun o günkü etnik yapısı bakımından Türkmen boylarına dayanıyordu. Bu boyların başındaki aşiret reisine "uç beyi", merkezden uca tayin edilen görevliye de "uç emiri" deniyordu.

Sultanlar, gerektiği zaman uç beylerine başvurarak, uç askerlerini isterler ve o birliklerle ordularını güçlendirirlerdi. Bu örgüt, bir yandan sınırları korurken, bir yandan da komşu ülkelere akınlar yaparak ganimet elde ediyor ve toprak kazanıyordu. Merkezi yönetimin güçsüzleştiği ve sultanların taht kavgasına düştüğü zamanlarda uç beyleri merkezin başına önemli dertler açıyor ve bağımsız eylemlere girişiyorlardı.

Ayrıca, birtakım toplumsal patlamalar da, Anadolu Selçuklu Devleti'nin geleceğini sarsıyordu. Özellikle Sofî tarikatlarının örgütlenmesi ve göçebe aşiretlerle toprağa yerleşmiş halk arasında çıkan ekonomik çatışmalar, devletin git-tikçe ağırlaşan vergi siyasetiyle birleşince "Babai isyanları" denilen dinsel nitelikteki ayaklanmalar başgösterdi.

Bütün bunlar, Anadolu Selçuklu Devleti'ni çökertiyor ve yerine yeni Türk beyliklerinin kurulmasını gerçekleştiriyordu. Bu beyliklerin kuruluşu, 1250 ile 1385 yılları arasında rastlar. Anadolu tarihinin beylikler döneminde hüküm süren bu beylikler şunlardı: Karamanoğulları, Aydoğulları, Candaroğulları, Dulkadiroğulları, Eretnağulları, Hamidoğulları, İnanoğulları, Menteşeoğulları, Osmanlıoğulları, Rama-

Orhan Bey

zanogulları, Saruhanogulları,
Eşrefogulları, Karasiogulları.

Bu beyliklerin en güçlü olanı Karamanogulları ile Germiyanogulları'ydı. Fakat Osmanogulları Beyliği, birden bunların arasından sıyrıldı ve Anadolu birliğini bir büyük imparatorluk bayrağı altında toplamayı başardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş tarihi işte bu noktadan başlamaktadır.

kurucular

OSMANLI Devleti'ni kuran ve bu devleti yöneten sülaleye adını veren Osman Bey'in soyu, Oğuzlar'ın sağ kolundan Gün Han'a bağlı Kayı boyu'ndandır. Kayılar da, Cengiz istilası sırasında Maverâünnehir'den göç ederek Anadolu'ya gelmişlerdi. Onlar da diğer boylar gibi yurtlarına dönmek için Cengiz'in ölümünü bekliyorlardı. Fırat ırmağını geçerken boy başkanı Süleyman Bey attan düşerek boğuldu. Rivayet o dur ki, bu olay üstüne Süleyman Bey'in iki oğlu (Sungur Tekin ve Gündoğdu beyler) bir kısım boy halkıyla birlikte doğuya gittiler. Diğer iki oğlu da (Dündar ve Ertuğrul beyler) Anadolu'ya yöneldiler.

Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin (I) Keykubad (1219-1236), Ertuğrul Bey ile gelen Kayılar'a, Ankara'nın güneybatısındaki Karacadağ'ı ve yöresini yurtluk, ocaklık olarak verdi. Buraya yerleşen Ertuğrul Bey, bir süre sonra Sakarya çevresine akınlar yaparak Domaniç yaylasını ve Söğüt'ü topraklarına kattı.

Ertuğrul'un ölümünden sonra oğlu Osman Bey (1258-1326), Kayılar'ın başına geçti ve topraklarını Karadeniz kıyılarına kadar genişletti. Kayıların sürekli saldırılarından kuşku duyan Bursa ve İznik tekfurları, Yarhisar ve Karacahisar tekfurlarıyla birlik kurunca, Osman Bey İznik üstüne yürüdü; 1291'de Karacahisar'ı beyliğin il merkezi yaptı. Kalenin kilisesi camiye çevrildi ve Dursun Fakih adlı bilgin ilk kez, hutbede Osman Bey'in adını devlet başkanı olarak okudu.

Bundan sonra Bilecik ve Yarhisar kaleleri zaptedildi. Osman Bey'in oğlu Orhan, Yarhisar tekfurunun kızı ile evlendirildi; adı Nilüfer Hatun'a çevrilen bu kadın, Orhan'ın daha sonra Rumeli Fatih'i olacak oğlu Süleyman Paşa ile hükümdar olacak oğlu Murad I dünyaya geldi.

Osman Bey 1299'da bağımsızlığını ilan etti. Gazilore tımar dağıttı. Fethedilen yerlere kadı, dizdar ve subaşılar tayin etti. Yenişehir, devletin başkenti oldu. 1303'de İznik, 1315'te Bursa kuşatıldı. On yıl süren kuşatma 6 Nisan 1326'da Bursa'nın alınmasıyla sonuçlandı. Osman Bey o yıl öldü ve yerine oğlu Orhan Bey geçti.

bir devletin gerçek kurucusu

OSMANLI Devleti'nin gerçek kurucusu Orhan Bey'dir. Devletin genişlemesi ve bundan böyle Bizans İmparatorluğu'nu tehdit edecek, iki devlet arasında çatışma, hemen de aralıksız olarak yüz yıl sürecekti.

1329'da Orhan, Andronikos III'ün bütün sayınma çabasına rağmen İznik'i aldı (1329). Uzun bir kuşatmadan sonra Karesi Beyliği'ni ele geçirdi. İznik, şimdi yeni başkentti.

1337'de İzmit, ardından Mihaliç, Ulubat, Kirmastı zaptedildi. Karesi Beyliği'nin bütünü alındı (1345) ve Karesi Beyliği'nin ünlü komutanları, Orhan Bey hizmetine geçtiler.

1341'de Bizans İmparatoru Andronikos III ölünce taht kavgaları başladı. Tahta, çocuk imparator İoannes (V.) Palaiologos geçmiş, İoannes (VII.) Kantakuzenos da vasi tayin edilmişti. Kantakuzenos karşıtları, ayaklandılar. Bunun üzerine Orhan Bey'den yardım istedi. Orhan Bey, altı bin kişilik bir yardımcı kuvvet gönderdi.

Kantakuzenos, bu kuvvetlerle İstanbul'a girdi ve kendini küçük İoannes V. ile

Söğüt
Türk
kalkanı

birlikte imparator kabul ettirdi. Orhan Bey'in İoannes VI. Kantakuzenos'un kızı Theodora ile evlenmesi, Türkleri Bizans konusundaki amaçlarından vazgeçirmedi.

Orhan, oğlu Süleyman Paşa'yı önce Selânik'e gönderdi: Süleyman, Sırp Kralı Stefan Duşan'ın kuşattığı Selânik'i kurtardı. 1352'de Edirne'de kuşatılmış olan Kantakuzenos'un oğlu Mattheos kurtarıldı. Buna karşılık da Gelibolu'da Çimbi (Tzympe) kalesi kendisine verildi. 1354 ve 1356'da Süleyman Paşa, Çanakkale'den geçerek Gelibolu'yu almakla görevlendirildi. İstanbul artık Türklerin eli altındaydı. Rumeli'de ele geçen topraklara hızla Anadolu'dan getirilen göçmenler yerleştiriliyordu.

Orhan Bey döneminde Osmanlı Devleti Anadolu ve Rumeli topraklarında gittikçe büyürken, çeşitli devlet organlarının temeli de düzenli bir şekilde atılıyordu. Tımar örgütlenmesi iyice biçimlenmiş, ilk sürekli ve düzenli ordu niteliğindeki yaya

ve donatılmış birlikler kurulmuştu. İlk para Orhan adına basılmış; cami, medrese, hamak vb. mimarlık eserlerinde erken Osmanlı üslubu kendini göstermişti.

orhan bey'in ardından

ORHAN BEY 1362'de öldü. Yerine dördüncü oğlu Murad I tahta çıktı (1362). Murad I, kardeşi Süleyman Paşa'nın Rumeli fetihleri sırasında ona yardım etmiş ve Süleyman Paşa bir kaza sonucu ölünce (1357) komutayı eline almıştı.

Murad I, devletin başına geçtiği sırada, gerek Bizans'ta çıkan ve gerek içerde kardeşlerinin çıkardığı karışıklıkları hızla bastırdı. Sonra, emrindeki kuvvetlerle Rumeli'ne geçti. 1363'te Edirne'yi zaptetti; Filibe ve Gümölcine alındı. Alınan yerlere Anadolu'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesine devam edildi. Avrupa seferleri için en uygun koşullar oluşmuştu. Murad

I'in iskân hareketleri; hem Bulgarlar'ı, hem Sırları kuşkulandırıyor. Balkan ülkelerinin o sırada Bizans ile arası açıktı. Filibe düşünce Bizans İmparatoru İoannes Paleologos, Türk fetihlerini hoşgörü ile karşılamak zorunda olduğunu anladı ve Murad I ile anlaştı.

Murad I'in emriyle Osmanlı ordusunda, yaya ve donanımlılardan ayrı yeni bir sınıf kuruldu. Bu sınıf, Rumeli fetihleri sırasında tutsak edilen Hristiyan gençlerinden devşiriliyordu. Pençik adı verilen bu gençler, Acemi ocaklarında toplanıyor, Türk - İslam töre ve geleneklerini öğrenmek üzere Türk çiftçi ailelerinin yanına gönderiliyorlar, sonra "yeniçeri" adıyla kurulan ordu birliklerine katılıyorlardı.

Papa Urbanus V., Bulgar Kralı Susmanus (Şişman İvan), Sırp Kralı Uroş V., Macar Kralı Lajos'u ikna ederek Osmanlılara karşı yeni bir Haçlı ordusu hazırlattı. Bosna Kralı ile Eflak voyvadası da bu birliğe katıldılar ve Makedonya'da toplanarak Edirne'ye yürüdüler. Osmanlı ordusu, "Sırsındığı" denilen yerde, ortak düşman ordusunu bastırdı. Bu yenilgi yüzünden kiliseler arası anlaşma gerçekleşmemiş; Avrupa, Bizans'ı kendi yazgısıyla başbaşa bırakmıştı.

Papa Urbanus V, Osmanlılara karşı yeni bir Haçlı ordusu hazırlattı.

Sırsındığı zaferinden sonra Bursa'ya dönen Murad I, ertesi yıl Edirne'yi kendine başkent yaptı. Bulgaristan kentleri bir bir Murad I'in eline geçiyordu. Sonunda Susmanus, kızkardeşi Mara'yı Murad I'e verdi ve Osmanlı bağımlılığını kabul etti.

Osmanlıların Bulgaristan'a yerleşmesinden korkan Sırlar, Murad I'e karşı birleştiler. 1371'de Meriç üzerinde, Çirmen'de yapılan savaşta Sırp ordusu yenilgiye uğradı. Bu savaş sonunda bütün Batı Trakya ve Makedonya'nın bir kısmı Osmanlılar'ın eline geçti. Selânik kuşatıldı ve birçok kent haraca bağlandı.

toprak bütünleşmesi

ANADOLU'DA da toprak bütünleşmesi hızla geliyor, ama bu gelişme daha çok şehzadelerin Anadolu beyliklerinin başındaki beylerinin kızlarıyla evlenmesi yoluyla oluyordu. Bu beylerden Germiyanoglu Süleyman Şah; Kütahya, Tavşanlı, Simav, Eğrigöz gibi kentleri kızının çeyizi olarak Osmanlılara vermişti. Hamidoğlu Kemaleddin Hüseyin Bey de; Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç, Karaağaç ve Eğridir'i 60 altın karşılığında Murad I'e satmıştı.

Yıldırım
Bayezid

Bu sırada Murad I'in komutanlarından Balaban Bey, Sofya'yı (1382); Yahşi Bey, Niş'i; Çandarlı Hayreddin Paşa, Manastır ve Ohri kalelerini (1385) aldılar. Arnavutluk'ta Akçahisar (Kureya), İşkodra düştü. Murad I kendisine başkaldıran oğlu Savcı'yı; Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey'i bastırdı. Konya'ya sığınan Alaeddin Bey'in ardından Konya kalesi kuşatıldı. Karamanoğlu, karısı Nefise Hatun'un aracılığıyla huzura kabul edildi. Murad I'den bağış diledi. Nefise Hatun, Murad I'in kızkardeşiydi.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da bölgesine hızlı ilerlemesi üzerine Sırp Kralı Lazar, Bosna Kralı Tvartko, Hırvat ve Arnavut prensleri, bir kez daha birleştiler ve Timurtaş Paşa'yı Ploşnik'te 30 bin kişilik bir kuvvetle yenilgiye uğrattılar. Murad I, Ali Paşa'yı bu berleşik Hristiyan ordusunu dağıtmakla görevlendirdi (1388).

Ondan sonra kendisi Rumeli'ye geçti. İki ordu Kosova'da karşılaştı. Yapılan meydan savaşında Haçlılar yine yenildi. Ama Murad I, Miloş tarafından öldürüldü (1389). Artık Sırbistan bir Osmanlı eyaleti

olmuş, böylece Türk orduları, Hristiyan batı dünyası ile karşı karşıya kalmıştı.

Murad I'in yerine oğlu Bayezid I geçti. Yeni hükümdar da babası gibi savaşçıydı; savaş alanlarındaki ustalık ve çabukluğu ona "Yıldırım" unvanını kazandırdı. Fakat Bayezid'de babasındaki büyük siyasal yetenekler yoktu.

Sırbistan'ın fethini tamamladıktan sonra Bayezid, Anadolu'yu güven altına aldı, sonra bütün gücüyle Bizans'a karşı hazırlığa girişti. Bir silahlı saldırıdan önce İstanbul yolunu kendine açacak siyasal önlemler almak istiyordu. Bu amaçla, imparator nezdinde İoannes VII'nin, Bizans tahtının varisi olarak kabulünü sağladı. Bu plan başarılı olacaktı, fakat ihtiyar İmparator İoannes V. beklenmedik bir anda öldü. Rehine olarak Türk sarayında tutulan oğlu Manuel II. kaçmayı başardı ve İstanbul'a geldi. Bayezid'in desteklediği İoannes VII'yi yenilgiye uğratarak kendisini imparator ilan etti.

Bayezid I buna rağmen Rumeli'deki fetihlerini sürdürüyordu. Bulgaristan'a, sonra Orta Yunanistan'a akınlar yaptı ve

ankara savaşı

Mora'yı kendisine haraç vermeye zorladı. Anadolu'da ise, Aydınoğulları, Saruhan-
oğulları, Germiyanogulları, Menteseogul-
ları ve Hamidoğulları Bayezid I'e başkal-
dırmış ve Osmanlı topraklarına saldırmış-
tı. Bayezid I bu beyliklerin üstüne yürüdü
ve egemenliklerine son verdi (1390). 1395'-
te İstanbul'u kuşatması yeni bir Haçlı se-
ferine yol açtı. Manuel bir kez daha Batı'dan
yardım istedi; Papa Bonifacius IX'un
çağrısı üzerine Macaristan'da Sigismund
komutasında bir Haçlı ordusu toplandı.
Haçlılar, Niğbolu'da Bayezid I ile karşı-
laştılar ve ağır bir yenilgiye uğradılar
(1396).

Bu zaferden sonra Bayezid I; Korint-
hos, Argos, Mistra ve Atina'yı alarak Yu-
nanistan'ın fethini tamamladı. İstanbul'-
un kaderi iyice belli olmuş görünüyordu.
Bayezid I. hâlâ kuşatma altında olan İs-
tanbul'u alma amacıyla Anadoluhisari'ni
(Güzelcehisar) yaptırdı. Tekrar Anadolu'-
ya geçti. Konya ve Malatya'yı ele geçirdi.
Bayezid, Anadolu'da iken Bizanslılar da
bu arada İstanbul kuşatmasını çözdüler;
ama Sultan, 1400 yılında İstanbul'u bir
kez daha sardı. Fakat, aynı yıl Timur'un
Anadolu'ya gelişi ve Sivas'ı yakıp yıkışı
olayların bütün akışını değiştirdi.

*Bursa Yıldırım Camii, 1390 yılında inşaatına başlanmış, Timur istilası yüzünden yarım
kalmış, daha sonra tamamlanmıştır.*

TİMUR, Suriye ve İran'ı ele geçirdi.
Osmanlı İmparatorluğu'na karşı
saldırıya geçti (1402). Bayezid I'den
Anadolu beyliklerinden aldığı toprakları
geri vermesini istedi. Bayezid'in reddi
üzerine Ankara'ya yürüdü ve Ankara Sa-
vaşı'nda Osmanlı ordusunu yendi; Baye-
zid I'i ve oğullarından Mustafa'yı tutsak
aldı (1402).

Anadolu'yu yakıp yıkan Timur, Çin'i
zaptetmek için Asya'ya dönerken yolda
öldü (1405). Ama Timur'un kısa ömürlü
zaferi, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya
yetmişti. Moğol imparatoru, Bayezid'in,
Osmanlı tahtına bağladığı beyliklere yeni-
den bağımsızlık kazandırmıştı.

Bir yandan da Bayezid'in oğulları taht
için birbirleriyle savaşıyorlardı. Süleyman
Çelebi Rumeli'de, İsa Çelebi Balıkesir'de,
Mehmet Çelebi Amasya'da, Musa Çelebi
Bursa'da hüküm sürmeye başladılar. Sü-
leyman Çelebi, 1403'de Venedik ve Cene-
viz'le, 1405'te Manuel II. ile anlaştı. Bi-
zans'a Karadeniz kıyısını, Selânik'i, Mo-
ra'yı ve Marmara kentlerini geri vermeyi
kabul etti.

Böylece Bizans'ın tarafsızlığını sağlayan Süleyman Çelebi kardeşi Musa ile savaşa tutuştu; fakat Türk beylerinin desteklemediği Süleyman Çelebi bu savaşı kaybetti ve öldürüldü (1410). Türk devletin başına geçen Musa, kardeşinin Bizans'la yaptığı anlaşmaları tanımadı ve İstanbul'u kuşattı (1411). Manuel II, Musa'nın kardeşi Mehmed'den yardım istedi. Mehmet, Rumeli'ye geçerek Musa Çelebi'yi Çamurlu'da yendi (1413). Yıldırım Bayezid'in, yay yapmakta usta olduğu için "Kirişçi" lakabını alan üçüncü oğlu Mehmet (1413-1421). Bizans'ın desteğini sağladıktan sonra, bütün kardeşlerini yenilgiye uğratarak Osmanlı tahtına oturdu. Manuel II ile dostça ilişkiler kurdu. Bağımsız beylikleri yeniden Osmanlı Devleti'ne bağladı. Anadolu'da birliği kurmak için her çareye başvurdu.

Murad II

Yanya'yı aldı ve Epir'in tek sahibi oldu. İmparator İoannes VIII. korkudan İstanbul'u surlarla çevirtti. Vatikan ile acele bir antlaşma yaptı ve yardım sağlamak için 1438'de İtalya'ya gitti. Fakat Kiliseler Birliği'nin çabasına rağmen hiçbir olumlu sonuç alamadı (1439).

Murad II, İoannes VIII'in bu çabalarında Türk devleti için tehlike görüyordu. Beklendiği gibi, bir Haçlı ordusu duruma karşınca iki devlet arasında savaş patlak verdi. Lehistan, Macaristan ve Sırbistan Balkanlara ordu yolladı, geçitler işgal edildi. Murad II, Haçlılara karşı savaşırken, Balkanlar ve Karamanoğulları da ona karşı ayaklanmaya hazırlanıyordu; Murad II. bu durumda düşmanla anlaşmayı yeğledi (1444). Segedin'de imzalanan antlaşma Sırbistan'a bağımsızlığını geri verdi.

1444'te Macarlarla barış yapan Murad II, 23 yıllık bir hükümdarlıktan sonra tahtı oğlu Mehmet II'ye bıraktı. Fakat Murad II gibi güçlü bir hükümdarın, yerini genç oğluna bırakması batı dünyasında yeni ümitlerin uyanmasına yol açıyordu.

Bizans ve Doğu Avrupa prensleri için durum oldukça elverişliydi. Ama onlar yine de siyasî şartlardan faydalanmayı bilemediler. Başarılarına güvenen Haçlılar, yeni bir saldırıya giriştiler. Segedin Antlaşması, Tuna'yı geçerek Balkanlar'a inen Haçlılar tarafından çiğnenirken, Venedik ve Cenevizliler de Boğazlar'a doğru yelken açtılar.

Nunyadi Janos komutasındaki Hristiyan ordusu Bulgaristan'ı geçerek Varna

ikinci murad padişah

OSMANLI tahtına "hayırlar babası" anlamına gelen "Ebülhayr" adıyla çıkan Murad II (1421-1451), babasının siyasasını izlemeyecekti. Murad II, önce kardeşi Mustafa'nın isyanını bastırdı, sonra İstanbul'u kuşattı (1422). Venedikliler ile savaş (1425-1430), Eğriboz ve Mora akınları, Selânik'in alınması (1430), Eflak ve Sırbistan'ın yeniden Osmanlı Devleti'ne bağlanması, Hamidili, Taşii, Konya ve Bayşehir'in zaptı (1437) birbirini kovaladı.

Murad II'nin bu birbirini kovalayan zaferlerinden ürken Manuel II, Sultan ile anlaşarak onun korunmasını kabul zorunda kalmıştı. Bu antlaşmayla Bizans, 1402'de Ankara Savaşı'ndan sonra aldığı, bütün toprakları geri veriyordu (1424).

Murad II, Bizans ile yaptığı antlaşmayı bozmadan, bütün Bizans egemenliğindeki kentleri birer birer alıyordu: 1425'te Mora'yı, 1430'da Selânik'i, sonra

Murad II, Varna'da Haçlı ordularını büyük bir bozguna uğrattı. (1444)

önüne geldiği sırada Murad II. genç oğlundan ordunun başına dönmesi için bir davet mektubu aldı. Bu tarihsel mektupta Mehmet II, babasına, "Eğer hükümdar sen isen bu tehlikeli anda ordunun başına geçmen gerekir; eğer hükümdar ben isem, işte sana emrediyor ve seni tarihi görevinin başına davet ediyorum" diyordu.

Murad II, bu davet üzerine Edirne'ye geldi. Murad, Varna'da Haçlı ordularını büyük bir bozguna uğrattı (1444). Dört yıl sonra Haçlılar, Kosova'da bir kez daha bozguna uğradılar (1448). Bu andan başlayarak Türkler, Balkanlar'ın kaçınılmaz sahibiydi; İstanbul'un da Türklerin eline geçmesi kaçınılmaz bir sondu artık.

çağ değiştiren hükümdar

SULTAN Murad'ın oğlu şehzade Mehmed, 30 Mart 1432'de Edirne Sarayı'nda doğdu, 11 yaşında Manisa valiliğine hocalarıyla birlikte gönderildi. Murad II'nin büyük oğlu Amasya Valisi Alaeddin Çelebi orada ölünce tahtın tek varisi Mehmed oldu. 1444'te Murad II hükümdarlıktan oğlu adına feragat etmişti. Fakat yeni bir Haçlı seferinin çocuk hükümdar üzerine geldiğini öğrenince yönetimi ve başkomutanlığı yeniden eline aldı. Mehmed II, Manisa valiliğine gönderildi. 19 Şubat 1451'de babasının ölümü

üzerine yeniden tahta çıktığı zaman 19 yaşına henüz basmamıştı. Murad II gibi güçlü bir padişahтан sonra genç ve deneyimsiz yeni hükümdar, Bizanslılar'da, Batılılarda ve Karamanlılar'da bazı umutlar uyandırıyordu. Onlar, Osmanlı tahtına nasıl bir insanın geldiğini henüz bilmiyorlardı.

Mehmet II, tahta çıkar çıkmaz Anadolu beyliklerinin ve Bizanslıların çeşitli istek, tehdit, hatta saldırılarıyla karşılaştı. Bizans, Çorlu sınırlarına dayanmış, Mehmet II'nin amcası Orhan Çelebi'nin de taht üzerinde hakkı olduğunu ileri sürmüş ve tahsisatının 300 bin akçeye çıkarılmasını istemişti. Karamanoğlu İbrahim Bey, Akşehir ve Seydişehir'i ele geçirmişti. Sırplar, Mehmet II'nin, memleketine gönderdiği üvey annesi Mara Hatun'un giderlerini karşılamak üzere bazı kalelerin kendilerine verilmesini istiyorlardı.

Mehmed II, bütün bu istekler karşısında henüz yalnızdı ve bu çok yönlü bunalımı atlatabilmek için bazı pazarlıkları kabul etmeye karar verdi. Mara Hatun'un giderlerine karşılık Alacahisar'ı (bugünkü Kruşvaç) Sırplar'a bıraktı.

Bizans isteklerine yatkın bir tavır takındı. Venedikliler ile eski antlaşmayı yeniledi; Macarlar ile üç yıllık bir barış imzaladı. Bu yumuşak ilerlemeden cesaret alan Batılılar, Osmanlı ülkesinden toprak kazanma umuduyla birtakım girişimlere başla-

Fatih Sultan Mehmed'in Centile Bellini tarafından yapılan portresi

dılar: Çanakkale kuşatması ve Orhan Çelebi'nin serbest bırakılması tehditleriydi bunlar.

Fakat Batı, bu kez karşısında yumuşak ve anlaşmalara açık bir hükümdar bulamadı. Mehmed II'nin şehzadeligi boyunca aldığı eğitim, bir gün İstanbul'u fethetmesi temeline dayanıyordu. Genç hükümdar için bir "kızıl elma" niteliğinde olan bu tutku, her şeyden önde geliyor ve Edirne Sarayı'nda Mehmed II. hemen bütün yaşantısını bu ülküsünü gerçekleştirmek üzere amaçlıyordu. Bu amaçla, önce halasının kocası olan Karamanoğlu İbrahim Bey ile anlaştı.

O yönü güvenlik altına aldıktan sonra Yenicheri ocağını hızla düzene soktu. Devletin parasal kaynaklarını saptadı ve Çandarlı Halil Paşa'yı, Anadoluhisarı'nın tam karşısında yeni bir hisar yapıyla görevlendirdi. Bu hisar, hem Karadeniz'den gelecek tehlikeleri önleyecek ve hem İstanbul'a dışardan yapılacak yardımlara engel olacaktı. Aynı zamanda da İstanbul kuşatması sırasında üs olarak kullanılacaktı. Bu hisar, kısa bir süre içinde tamamlandı. Hisara "Boğazkesen" adı hünkâr tarafından verildi. Bir yandan da Edirne'de Urban adlı bir Macar (Erdelli) ve Müslühüddin adındaki ustaların başkanlığında İstanbul surlarını dövecek topolar dökülüyordu. Bu topoların her birinin,

40-50 çift öküz ya da 2 bin insan ancak çekebilirdi. Osmanlı donanması, denizden yapılacak saldırı için hazırlanmış, 400'ü aşkın gemi Gelibolu'dan Marmara'ya girmişti. Kara ordusunun kuşatma planı da Mehmed II. tarafından hazırlanmıştı. Şubat 1453'te Rumeli Beylerbeyi Dayı Karacabey, fetih olayını kolaylaştırmak için Karadeniz kıyısındaki kaleleri almakla görevlendirildi.

Askerî hazırlıklar tamamlanırken, Mehmed II, Edirne'de savaş divanını toplayarak devlet ileri gelenlerine gerekli bilgiyi verdi. Genç paşalar (Zaganos, Sarıca, Karaca, Şehabettin) fetih konusunda padişahı destekliyorlar; Çandarlı Halil Paşa'nın yönettiği muhalefet grubu bu harekete şiddetle karşı duruyorlardı. Böyle bir savaşın Osmanlı Devleti'ne çok pahalıya malolacağını; bütün Batı'nın Bizans'a yardım için birleşeceğini söylüyorlar, eski kuşatma girişimlerinin uğradığı başarısızlıkları hatırlatarak bundan vazgeçilmesi konusunda direniyorlardı.

Ama Mehmed II'yi İstanbul'u fethetme tutkusundan alıkoyacak hiçbir güç yoktu. Hükümdar olduğu günden beri bundan başka bir şey düşünmüyordu. Fetih gerçekleşirse, hem bin yıllık Bizans İmparatorluğu Türklerin eline geçecek, böylece Doğu ile Batı bu şehirde birleşecek, hem de İslam peygamberinin "Kons-

Haliç'in bugünkü görünümü.

tantaniye'yi fetheden emir ne büyük emir-
dir, onu fetheden asker ne güzel askerdir"
diye müjdelediği bir dinsel amaç yerine
getirilmiş olacaktı.

"İstanbul fethedilecektir"

FATİH, Savaş Divanı'na hareket ka-
rarını bildirdikten sonra, Boğazke-
sen Hisarı Dizdari Akçaylı Mehmed
Bey'i İstanbul'un sur kapıları önündeki
bütün mallara ve sürülere el koymakla gö-
revlendirdi.

Artık Bizans, Türklerin fetih kararını
iyice biliyordu. İmparator, surlar içinde
önlemler almaya çalışıyor, bir yandan da
Batılı Hristiyanları yardıma çağırıyordu.
Surlar onarılmış, sur kapıları örülmüştü.
Fakat Bizans, İstanbul savunmasını daha
çok Doğu'daki sömürgelerini kaybetme
tehlikesiyle karşı karşıya kalan Latinler'e
bıraktı. İmparator Konstantinos XI Dra-
gases, Batı'nın yardımını sağlamak üzere
Papa ile daha önce imzalanmış Kiliseler
Birliği Antlaşması esaslarına uyararak
Ayasofya'daki ilk âyinde hazır bulundu.

Fakat bu gibi önlemlerin olayların ge-
lişmesinde hemen hiçbir etkisi olamaya-
caktı. Çünkü, "İstanbul'da latin külâhı
görmektense, Türk sarığı görmek daha iyi-
dir", ilkesini savunan Rumlar ve sonra-
dan Gennadios lakabıyla İstanbul patrik-
liğine getirilen Georgios Skolarios'un ba-
şında bulunduğu papazlar bu âyini protes-
to ettiler. İmparator çaresizlik içindeydi
ve gittikçe etki gücünü kaybediyordu.
8.000 - 9.000 kişilik Bizans ordusunun an-
cak 3.000 kişilik kısmı Latinlerden olu-
şuyordu. Başkomutan Justiniani, büyük
duk Lukas Notaras ile tam bir anlaşmaz-
lık içindeydi. Notaras'ın Latinleri sevme-
diğini ise herkes biliyordu. Emir ve ku-
mandayı üstlenmiş olan Justiniani, kara
tarafındaki surların savunmasını Ceneviz,
Venedik ve öteki Latin birliklerine bıraktı.

Kendisi Eğrikapı yakınındaki surların
savunmasını yapacaktı. Venedik balyozu
da savunma hazırlıklarına katılıyor; salta-
natta hak iddia eden Orhan Çelebi ise
maiyetindeki ücretli Türkler (Turcopol) ile
birlikte bir kuleyi savunmakla görevlendi-
riliyordu. 2 Nisan günü Yalıköşkü ya-
kındaki Kentenarion adlı kuleyle Galata
surları arasına büyük bir zincir gerildi ve
Latin gemicilerinin yönetimindeki donan-
ma, bu zinciri savunmakla görevlendirildi.

Mehmed II, 23 Mart 1453 Cuma günü
Edirne'den yola çıktı. Ordu 5 Nisan'da

Mehmed II'yi Bizans'ı fethetme tutkusundan
alı koyacak hiçbir güç yoktu.

Hagios Romanos'a (Topkapı) ulaştı.
80.000'nin üstünde olan Türk birliği, daha
önceden çizilen plana göre araziye yerleş-
tirildi. Kuşatmadan önce, Bizans İmpara-
toruna, kenti teslim etmesi önerildi. İm-
parator bu öneriyi kesinlikle reddedince, 6
Nisan'da Şahi adlı büyük topun ateşlen-
mesiyle kuşatma resmen başladı ve 29
Mayıs'a kadar sürdü.

kuşatmada

BATILI devletler, Türklerin İstan-
bul'u kuşatmasına elbette kayıtsız
kalmadılar, İstanbul'a en kısa za-
manda asker ve malzeme göndermeyi ka-
rarlaştırdılar. Kuşatmanın ilk deniz sava-
şında (20 Nisan) Türk donanması, Yeni-
kapı açıklarında üç Ceneviz ve bir Bizans
gemisinden meydana gelen küçük bir do-
nanmanın Haliç'e girmesini önleyemedi.

Bu olay, Mehmed II'ye Haliç'in öne-
mini çok iyi anlatmıştı. Burun üzerine
tarihsel kararını verdi ve Osmanlı donan-
masının denizden ulaşamadığı Haliç'e ka-
radan kızaklar üzerinde kaydırlarak indi-
rilmesi için çalışmalara başlandı. 20
Nisan 21 Nisana bağlayan gece içinde 67
gemi karadan kızaklar üstünde çekilerek
Kasımpaşa'ya indirildi.

Bu mucizeli olaydan sonra, bir süre
karşılıklı lağım savaşları oldu. Mehmed
II, 27 Mayıs'ta askeri divanı toplayarak
genel saldırı kararını aldı ve 28 Mayıs ge-
cesi düzenlenen mum donanmasından
sonra sabaha karşı askerî son saldırısı
başladı. Bu sırada Topkapı yakınında bu-
lunan Konstantinos Dragases, yedek as-
kerlerini savaşa sokmuştu.

Ama asıl savunmayı yapan Justiniani'nin yaralanması, surların içinde karışık-
lıklara yol açmıştı. Bizans halkı ve asker-
leri zaten panik içindeydi. Türk askerleri

Fatih'in Kılıcı.

surlara tırmanıyor ve gediklerden İstanbul içlerine akıyordu. Türk birliklerinin birinin başında bulunan Ulubathı Hasan, Topkapı burcuna Türk bayrağını dikerken şehit düştü; fakat İstanbul'un ilk sancak-beyi olan Karıştrın Süleyman Bey, Türk bayrağını surlara dikmeyi başardı.

İmparator, bu karışıklıksırasında öldü. Açılan kapıdan kente giren birlikler; Cebe Ali, Karaca Bey ve donanma komutanı Hamza Bey askerleriyle Aksaray meydanında birleştiler ve Ayasofya'ya doğru ilerlediler. Böylece 29 Mayıs 1453 Salı sabahından itibaren İstanbul, Türk kuvvetlerinin egemenliğine giriyordu.

Aynı gün öğleden sonra Topkapı'dan kente giren Mehmed II, bugünkü Ordu Caddesi'nden ilerleyerek At Meydanı'ndan (Hippodromos) Ayasofya'ya geldi ve İstanbul halkına Türk egemenliği altında güven içinde yaşayabileceklerini bildirdi. Fetih'ten sonra fidesini veren ya da İstanbul'a dönen Rumlara kente yerleşme izni verildi; tutsaklardan bir kısmı Haliç kıyısındaki evlere yerleştirildi. Herkese mal ve can güvenliği sağlandı.

Türkler ile Hristiyanlar arasında eşit bir düzen sağlamak amacıyla, Rumların patrikliklerini seçmelerine izin verildi. "Gennadios" lakabı ile patrik seçilen Georgios Skolarios'a patriklik asasıyla tacım hükümdar kendisi verdi. Devlet protokolünde patriğe Osmanlı vezirlerine paralel bir yer veriliyordu. Fetih sırasındaki dürüst hareketlerinden dolayı Yahudi cemaatine de havalalarına sahip olma hakkını tanıdı. Ermenilerin başına Ovakim adında bir patrik getirilerek topluluklar arasında dengeli bir düzen kuruldu.

Fatih bu bilinçli politikasıyla, gayri müslim unsurların Osmanlı toplumu ile kaynaşmasını, kendi yaşantılarına uygun kuruluşları içinde yeni devlete ısınmasını sağlamayı amaçlıyordu.

Bir yandan kentin Rum nüfusundan orada kalanların düzeni sağlanırken bir yandan da, fetih askerlerinin "evladı fatihan" adını verilen aileleri Anadolu'dan getirtiliyordu ve İstanbul'un çeşitli semt-

lerine yerleştiriliyordu. Böylece, İstanbul'un Türkleşmesi yolunda planlı bir iskân politikası başlatılmış oluyordu.

2 Haziran 1453'de Zaganos Paşa, Galata'yı ele geçirdi ve kara tarafındaki surları yıktırdı. O günden başlayarak kentte geniş bir onarım ve bayındırlık çalışmaları başlatıldı. Fetih tamamlandıktan sonra artık "Fatih" adını alan Mehmed II'nin askere, "Binalar hükümdardır, onlara el sürülemez" dediği ünlüdür.

"türk kılıcı başımız üstünde"

FETİH sonrası, Avrupa'da yer yerinden oynamıştır. Habsburg'lardan Friedrich III. (1440-1493), Venedik dükü Francesco Foscari ile acele buluşup Bizans İmparatorluğu'nun acı sonunu tartışır. Papa Nicolaus V'e yazdığı mektupta, "Türk kılıcı çoktan başımızın üstüne asıldı" der.

İmparator, Avrupa ulusları, ordu ve si-lahlarını birbirine değil de Türklere çevire-bilseydi ne kadar iyi olurdu... diyerek Papa'yı bu birleşmeyi sağlaması için uyarıda bulunur.

Papa, 1 Şubat 1454 gününden başlayarak, Türklere karşı savaşıacak her Hristiyan'ın cennetle ödüllendirileceğini müdeleyen bildiriler yayımlar. Bu amaçla her Hristiyan için "Kutsal Savaş Vergisi" konur. Bu vergiyi ödemeyenler aforoz edileceklerdir.

1454 yılında Bavyera'da bütün Avrupa imparatorlarının toplanarak yeni Haçlı seferlerini planlaması kararlaştırılır. Ne var ki, bu toplantıya Bourgogne dükası "İyi" Philippe'den başka gelen olmaz. Ünlü tarihçi Hammer, "Bizans İmparatorluğu'nun düşmesi, 1000 yıllık varlığından sonra İstanbul'un Türklerin eline geçmesi, Avrupa ulusları için birbirleriyle uzun bir savaşım dönemi açmıştır. Bu savaşım, Avrupa için pek zorlu geçecektir" diye yazar.

Papa, Hristiyan birliğini gerçekleştire-meyeceğini anlayınca, bu kez denemeleri-

ni Fatih'e çevirmiş ve ona artık Roma İmparatoru sayıldığını; eğer Hristiyanlığı kabul ederse, kendisini "meşrû" bir dünya imparatoru olarak tanıyacağını bildiren bir mektup yazmıştır.

Fatih, kendisinin "Kayser-i Rum" olduğuna ve bir "Tanrı Kılıcı" olarak dünya imparatorluğunu gerçekleştireceğine inanmaktadır. Bundan sonraki egemenlik yaşamının amacı budur.

Artık Yıldırım Beyazıt'ın bıraktığı miras düzene girmiş, Ankara bozgununun yaraları sarılmış, dünyanın en güçlü devleti niteliği onaylanmış; Osmanlı tahtında henüz 23 yaşında fakat Doğu Roma Fatihi olan bir güçlü hükümdar yönetimi eline almıştır. Bu hükümdar İstanbul'u aldıktan sonra Belgrad dışında bütün Sırbistan'ı, Mora'yı, Eflak, Boğdan, Bosna-Hersek ve Arnavutluk ülkelerini Osmanlı devletine katmıştır.

Rumelihisarı.. Karadeniz'den gelecek tehlikeleri önleyecek ve Bizans'a dışarıdan yapılacak yardımlara engel olacaktı.

Anadolu'da Karaman Beyliği'ni, İsfendiyar Beyliği'ni ve Trabzon İmparatorluğu'nu ele geçirmiştir. Gözlerini dünyaya kapadığında irili ufaklı on yedi devleti fethetmişti. Bunların beşi İslam devletiydi ve bu on yedi devletin ikisi imparatorluk (Bizans ve Trabzon) dördü krallık, altısı prenslik, beşi de dükalıktı. Milliyetlerine göre sıralandığında da dört İtalyan, üç Rum, dört Türk, üç Slav, bir Tatar-Türk, bir Ulah ve bir Arnavut ülkesi fethedilmişti.

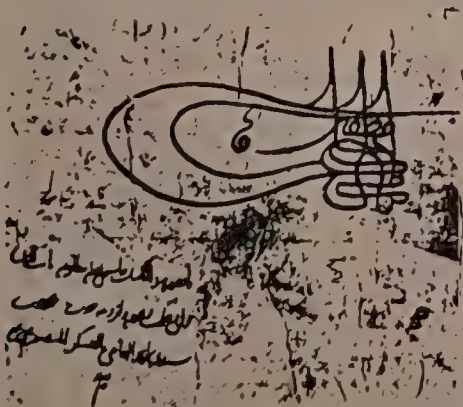
fatih dönemi

1481 YILINDA Fatih Sultan Mehmed öldü. O tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğü, yaklaşık olarak 2.214.000 kilometrekareydi. İstanbul'un fethi sıralarında ise, bu büyüklük, ancak 964.000 kilometrekareyi bulmuştu. Buna karşılık, Fatih Sultan Mehmed'in gerçek önemi kılıç gücüyle kazandığı bu topraklar ve bu toprakları sağlayan zaferler değildi.

Güçlü bir asker olduğu kadar geniş görüşlü bir düşünce ve sanat adamı olarak da ünlenen Fatih Sultan Mehmed; edebiyat, din, felsefe sorunlarıyla coğrafya, matematik ve astronomiye özel bir ilgi duymuştur. Fetihten sonra sekiz manastır ve kiliseyi medrese haline getirdi. Zeyrek ve Ayasofya medreselerini açtı. 1470 yılında bitirilen ve kendi adıyla anılan caminin çevresine sekizli (semaniye) medreselerini kurdu, sonra da tamamlayıcılarını (tetimmeler) yaptırarak bunlarabirimarêt ve bir darüşşifa ekleyerek vakıflara bağladı.

Bu medreseler bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin oluştuğu kuruluşturlar. Ayrıca yine bugün Vefa adı verilen semtte

Fatih'in Tuğrası.

Fatih'in diğer bir portresi.

Şeyh Ebul Vefâ için bir cami yaptırdı. Eyüp'te Ebu Eyyubî Ensarî'nin mezarı yanına bir cami yaptırtarak buna sonra medrese imâret ekledi. Bu nedenle bu semt manevi bakımdan büyük bir önem kazandı.

Döneminin en büyük bilgileri: Fıkıhda Molla Hüsvrev, tefsir (yorum) da Molla Gürani, Molla Yegan, İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey Çelebi; matematikte Ali Kuşçu ve özellikle sevdiği kelâm bilgini Hocazade birer canlı bilgi ve kültür merkezi gibi yaşamışlardır.

Bu bilim adamlarının yanında, Anconalı Cirioca ve başka İtalyanlar Fatih'e Batı tarihlerini anlatılar. 1464-1472 tarihleri arasında Fatih, Rum bilginleriyle de ilgilenmiştir. İlk İstanbul Patriği Genadios Hristiyan dinini tanıtmak için "İtikatname" adlı kitabını Fatih için yazmıştır.

Trabzonlu bilgin Georgios Amirutzes ile oğulları, Ptolemaios'un kitabını Arapça'ya çevirerek yanı sıra bir dünya haritası hazırladılar Kritobulos da 1453-1470 yıllarının olaylarını kapsayarak kitabını Rumca yazarak Fatih'e sundu. Yine Fatih'in ilgi duyduğu Trabzonlu Georgios Trapeziontios, Fatih'e Batı dünyasından önemli eserleri çevirdi. Bu bilgin, Fatih'in ölümünde de onun için bir ağıt yazmıştır.

Fatih'in yanında bulunan hümanistlerden. Francesco Berlinghieri, "Geographia" adlı eserini Fatih'e verdi. Türk sultanının isteği üzerine Gentile Bellini de, İstanbul'a gelerek genç hükümdarın resimlerini yaptı ve Topkapı Sarayı'nın duvarlarını Rönesans üslubu

freksklerle süsledi. Bu yüzden Batı'da, Fatih'in tutumu üzerine bazı yanlış yorumlar yapıldı ve Papa Pius II. onu "iki damla su ile" kutsayarak (vaftiz) bütün Batı'nın imparatoru yapma önerisiyle bir mektup yolladı. Fakat mektup Fatih'in eline geçmedi. Buna karşılık, Fatih'ten cevap gelmiş gibi davranan Papa, kendi mektubuyla birlikte bunu İtalya'da yayınladı.

fatih bir şairdi

GENÇ hükümdar bütün bu özelliklerinin dışında şairdi de. "Avni" mahlasıyla şiirler yazdı. Huzurunda dönemin edebiyatçılarıyla birlikte oturup tartışır, görüşürdü. Özellikle Seyit Serif Cürcani ile Sadeddin Teftazani yandaşlarından oluşan bilginleri ikiye ayırarak tartışmaları dinler, bu oturumlarda Teftazani'nin düşüncelerinden yana olurdu. İran'dan, Horasan'dan ve Mısır'dan birçok yazar ve şair, Fatih'in sarayına gelerek yazdıkları eserleri kendisine sunmuşlardır.

Fatih, kendisini yetiştiren hocalarına büyük önem veriyordu. Bunlar arasında Molla Gürani, Molla Hüseyin, Hoca zade, Hoca Hayrettin, Molla Seraceddin Sivasî genç hükümdarın düşünce yapısının ol-

gunlaşmasına büyük katkılarda bulunmuşlardır. Çağın bütün gerekli bilgilerini öğrendiği bu seçkin kişilere karşı, Fatih, son derece saygılıydı. Onları camide gördüğü zaman bile (camide Tanrı'dan başkasına saygı gerekmemektedir) ayağa kalkar, ellerini öperdi. "Devlet-i edeb-müebbed" diye adlandırılan bir devletin başında olduğu için vezirleri ve veziriazamları bile karşısında ayakta dururken; Fatih, bütün bilginlere ve hocalara huzurunda oturma, soru sorma ve tartışma yetkisi vermişti.

Akşemseddin Hoca'nın Fatih'in yaşamında başka bir yeri ve önemi vardı. Bu dinî ve mistik yapılı eğitimci, Fatih'in, siyasi yetkinliğini sınırsız gücünü denetleyen "manevî otorite"ydi. Hükümdarla arasında tavassuf inancı çerçevesinde kurduğu bir mürşit-mürit (bilim adamı - öğrenci) ilişkisi vardı. Fetihte bir an ile yanından ayrılmamış ve savaş, onun uygun bulunduğu anda başlatılmıştı.

"kartal öldü"

OSMANLI İmparatorluğu'nu 2,5 milyon metkerareye varan toprakları içinde yöneten ve imparatorluğun anayasası sayılan "Fatih Kanunna-

mesi", Mehmed II.'nin en önemli eserlerinden biridir. Nişancı Karamanlı Mehmet Paşa ile birlikte hazırlanan bu kanunnameye dayalı birçok hüküm Tanzimata kadar (1839) geçerliliğini korumuştur.

Fatih, İstanbul'un fethinden ölümüne dek geçen 28 yıllık sanat döneminde 184 cami ve mescit, 23 medrese ve okul, 31 hamam, 10 han ve kervansaray, 120 fetih şehidi türbesi yaptırdı. Su yolları, bentler, kaleler, köprüler, bedestenler vb. yapılar bunların dışındadır. 1457'de imparatorluk başkenti yaptığı İstanbul'da da bir iç kale olarak Yedikule'yi yaptırıp burasını devlet hazinesi olarak kullanmıştır. 1454 yılında, bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerde Eski Saray'ı, 1478'de de Sarayburnu gerisinde Zeytinlik adı verilen yerde Yeni Saray'ı (Topkapı) yaptırdı.

1472'de Çinili Köşk'ü yaptıran Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un savunması için Çanakkale Boğazı'nda Kilitbahir ve Sultaniye kalelerini yaptırdı ve tersaneyi Gelibolu'dan alıp Kadirga limanına getirdi (1462).

28 yıllık bir egemenlikten sonra Fatih, artık Avrupa devletler dengesinin tek etkin gücü olarak kendini bütün dünyaya kabul ettirmişti. 16 yıl süren Venedik savaşlarından sonra, 1479'da Gedik Ahmet Paşa'yı Avlonya üzerinden Otranto'ya, 1480'de de Mesih Paşa'yı da Rodos'a birer donanma ile gönderdi. Gedik Ahmet Paşa, Otranto'ya 18 bin Türk piyadesi (yaya askeri) ve 1000 kadar at çıkartarak burayı ele geçirdi. Roma'nın da düşmesinden korkan Papa, kenti bırakıp kaçtı. Mesih Paşa ise Rodos'u alamadı.

Fatih Sultan Mehmed 1481 yılı Nisanının sonunda Üsküdar'a geçti. Gebze yakınındaki Sultan Çayırı'nda ordugâh kurdu. Buradan Memluk Seferi'ne çıkacaktı. Ama beklenmedik bir anda hastalandı. 3 Mayıs 1481 Perşembe günü ilkindi vakti 49 yaşında ve eceliyle öldü. Bu ölüm olayı bazı kaynaklarca değişik biçimde yorumlanmıştır. Kimilerine göre, Fatih, İtalyan asıllı doktoru tarafından azar azar zehir verilerek zehirlenmiştir. Ancak bu sav, gerçekte bağdaşmamaktadır.

Olaydan on altı gün sonra (19 Mayıs) Venedik'in İstanbul elçiliğinden bir kurye hızla yola çıkarak Venedik'e kırmızı mumlu bir "name" getirdi. Name iki kelime likti: "Kartal Öldü."

Mayıs sonunda Roma da haberi duydu. Kentte üç gün üç gece çanlar çaldı, toplar atıldı. Papa, Hristiyanları "şükür ayını" ne çağırıyordu.

YENİ BİR ÇAĞ: ÖNCESİ VE SONRASI

GENELDE tarihler Fatih Sultan Mehmed için "bir çağı kapatıp bir yeni çağ açan" diye tanımlar. Uzun bir yaşam sonunda başkenti İstanbul'un düşmesiyle ortadan fiilen kalkan Bizans İmparatorluğu'nun Türkler eline geçişi, Batı dünyasında olağanüstü etkilere, değişikliklere ve çeşitli dönüşümlere yol açmıştır.

Uzun yıllar Germen ülkeleriyle Bizans İmparatorluğu arasındaki bölgede, siya

sâl bir dengesizlik ögesi olarak kalan Doğu Avrupa; yeni çağlar başladığında da, tıpkı "kavimler göçü" evrelerindeki benzer kaynaşmalar içindeydi. Germenler, Bizanslılar ve sonra Türkler, bu kaynaşmalardan oldukça yararlandılar. Zamanla, bu çalkantılar arasından ulusal güçler doğdu. Daha cılız fakat eskilerden çok daha dengeli yeni birçok devletlerin temelleri atıldı. XV. yüzyılın sonlarında Yeni çağ Avrupası (Doğu)'nın sınırları aşağı yukarı belli olmuştu bile.

Charlemagne (Şarl I.) Batı dünyasının sınırlarını doğuya, Elbe ve Saale ırmaklarıyla Pannania ve Hırvatistan'a kadar genişletmişti. Charlemagne İmparatorluğu, iki ayrı devlet biçiminde Fransa ve Almanya'ya hayat verecek biçimde parçalandıktan sonra Germen halkları, komşuları Slavlara karşı hayli uzun sürecek bir savaş açtılar. Bütün Ortaçağ boyunca, Doğu Avrupa halklarının tarihi, Germenleştirme çabasına karşı tepki ve direnime olarak özetlenebilir.

teпки ve direnişler

SAKSONLAR'IN Wenfesler'e ve Polonyalıları karşı giriştiği savaşım, çağın toplumsal niceliklerine uygun, dinsel ve siyasal alanda yürütülmüştür. Saksonya, Oder Slavlarını kendi kilisesine bağlayarak egemenliği altına almayı tasarlamaktadır. X. yüzyılda Polonyalılar, mezhep değiştirmelerinin ardında Saksonlar ve Thuringenler, Brandenburg Birliği'ni kurarlar. Spree ırmağından, Oder ırmağı kıyısına ve Meissen'e dek uzanan bu birlik ile Germen ülkesinin sınırı, biraz daha doğuya kaymış olmaktadır.

Germenlerin yayılışına bir Polonyalı prens, Büyük Boleslav (922-1025) karşı koyar. Saksonlarla savaşımını sürdürürken, doğuda Ruslarla da çarpışır. Lausitz'i Saksonlardan geri alarak, başkenti Poznan olan bir devlet kurar (1024).

Ne var ki, Polonya Birliği pek uzun yaşamlı olmayacaktır. Charlemagne İmparatorluğu'nun parçalanmasında yarar umduğu ve Roma'dan da destek gördüğü sürece yaşayacak ve ayakta kalabilecektir ancak. Bu, yüz yıl kadar sürer, sonra parçalanır.

Moravia düklerinin çağrısı üzerine, Salza'lı Hermann emrindeki Töton Şövalyeleri, halka Hristiyanlığı kabul ettirmek amacıyla Prusya'ya gelirler. Ülkeyi buyrukları altına alarak Germen din, töre ve uygarlığını aşırlarlar. Polonya, böylece batıda Alman Brandenburg Birliği ile, doğuda da Töton Şövalyeleri eliyle germenleştirilmiş Prusya arasında sıkıştırılmıştır. Bu iki güçlü komşunun etkisiyle ülke, XIV. yüzyılda ister istemez Almanlaşmaya başlar.

XV. yüzyılda Polonya Kralı Wladislaw III. on yıl süren savaştan (1456-1466) sonra Tötonları yener. İmzalanan Thora Barışı ile Almanlar, işgal ettikleri toprakları Polonya'ya geri verirler. Doğu Prusya, Polonya'nın vesayetinde olmak koşu-

luyla Tötonlara bırakılır. Almanların doğuya yayılma eylemi, bölgenin güneyinde daha erken sonuçlar almıştır. X. yüzyıldan başlayarak Bohemya dükleri, Alman İmparatorluğu'nun vasalı durumuna girmişlerdir. İmparatorları, Roma Kilisesi ile olan anlaşmazlıkta desteleyen dükler, bu nedenle imparatorluğun dostluk ve güvenini kazanırlar. Sonunda Bohemya Dükü Otakar, 1192'de krallık tacını giyer. Bohemya Krallığı, Alman İmparatorluğu'nun vesayeti altında çağın siyasal durumuna göre biçimlenir. Prag'dan Adriyatik'e uzanan geniş bir krallık kurulur.

Fakat bu göz alan başarı pek uzun yaşamlı olmaz. 1273'de Otakar'ın karşıtlarından Rudolf I von Habsburg, Bohemya kralını yenilgiye uğratır. Bohemya, salt küçük bir krallık olarak kalır.

taçlar ve başlar

YIL, 1283'tür ve Bohemya tacı, Lüksemburg hanedanına geçer. Tacın yeni sahipleri Moravia'yı da alarak sınırları genişletirler. Ama imparatora yeminle bağlı da kalırlar.

XIV. yüzyılda Bohemya kralları, gerçekte bir kral olmaktan çok imparatorun "elektör"ü gibi davranmaktadırlar. Yüzyılın sonunda, imparatorluk içinde bunalımlar, Çeklerin başkaldırmasına yol açar. Jan Hus'un önderliğindeki dinsel devrim de ülkeyi ikiye böler. Jan Hus, düşmanları tarafından öldürülür fakat savunduğu inanç yok edilemez. Sonunda, imparatorluk tıpkı Vatikan gibi, Hus yandaşlarıyla anlaşmak zorunda kalır.

Kayser V. Karl

Friedrich III.'ün aşırı düşselci yönetimi sırasında Bohemya, bütün öbür Alman devletleri gibi bağımsızlık umuduna kapılır. 1452'de Hus mezhebine bağlı bir prens; Jiri Podebrad, yönetimi eline geçirir ve krallığını yirmi yıl sürdürmenin üstesinden gelir. Germenleştirme politikası güneyde, Macaristan'da da aradığını bulamaz. Bu ülkede Hristiyanlığın ve ulusal birliğin kurucusu Aziz İstvan (997-1038), krallığı sağlam ve güçlü bir duruma getirir. Kendinden sonra gelenler bağımsızlığı korurlar ama kral olarak güçsüzdürler, giderek daha çok seslerini duyuran derbeylikler ile savaşım zorunda kalırlar.

Macar topraklarını bölüşen büyük arazi sahipleri Magna'lar, 1222'de Kral Andras'ı bir çeşit anayasayı kabul zorlar-

lar. Bu yasayla diyet, düzenli aralıklarla toplanan ve kralın eylemlerini denetleyen bir siyasal organ niteliğini kazanır.

Yüzyıl boyunca soyul (asil) kesim, Macaristan'ın sahibi olur. Ne var ki, tacın Anjou Sülâlesi'ne devredilmesi (1308) ile ülke siyasasında yön değişikliği de görülür. Zorlu bir kral olan Büyük Lajos'tan (1342-1382) sonra Macar tahtının veraseti sorunu ülkeyi siyasal bir bunalıma götürür. Avusturyalı Zsigmond, karşıtı Napolili Ladislas'ı yenerek Macar kralı olur. Egemenliği süresince (1382-1437) tahtı güçlendirmek için savaşır. Buna karşılık Magnaların etkisini ortadan kaldıramaz.

Hunyadi Janos, sonra oğlu Matias Corvinus, Türklere karşı durmadan savaşır-

Doğu ve Batı: Denizlerde savaşıyor

lar. Hunyadi Janos, Belgrad savunmasında adını duyurur. Osmanlı devleti, Avusturya ve Polonya gibi üç büyük tehlike arasında kalan Macaristan, bağımsızlığını koruyabilmek için Avusturya ile birleşir ve böylece Macarlar da Habsburg cephesine katılmış olurlar.

türkler büyük güç oluyor

MACARİSTAN, Türk tehlikesinden kurtulmuştur ama Bizans'ın komşusu olan Balkan ülkeleri, başarısız savunma denemelerinin ardından Türk ordularınca işgal edilirler.

İmparatorlukla Avusturya arasında bulunan Sırbistan, ulusal bağımsızlığını çok zor koruyabilmiştir ve ancak XI. yüzyılda Mihail, Gregorius VII.'den krallık unvanını alabilir. Bir gelişme döneminden sonra ilk Sırp Krallığı XII. yüzyılda siyasal gücünü yitirir. XIV. yüzyılda, Ne-manja Sülalesi ve özellikle Stefan Duşan (1331-1355) Sırp devletini yeni baştan güçlendirir.

Duşan, krallığın sınırlarını, Bizans'ı ürkütecek kadar genişletir. Epir'i alır, bir ara, Balkanlar'da egemenliğini kuracak gibi görünür ama Murad I., Sırp'ların ilerleyişini durdurur ve Kosova Zaferi ile (1389) Sırp krallığını ortadan kaldırır.

Bulgarlar da çoğu kez Bizans'a korkulu anlar yaşatmış olmasına karşılık, giderek Türklerle boyun eğmek zorunda kalırlar. Hristiyan Bulgar Krallığı; Makedonya'yı aldıktan sonra sınırlarını daha da genişletmiş, kral Simeon, İstanbul kapılarına kadar da gelmiştir. Bizanslılar toplanırlar ve Bulgarları yenmeyi başarırlar (1025) ve Bulgaristan bağımsızlığını yitirir.

XII. yüzyılda Asen ve Petr Kardeşler'in önderliğinde başlatılan milliyetçi devrim, Bulgaristan'a bağımsızlığını kazandırır yine. Kral Kaloyan (1192-1207), devleti kurar ve Bizans'ı da kendisini tanımaya zorlar.

Yine kısa bir sürenin sonunda Bulgaristan, Sırp'lar ve Bizanslılarca bir kez daha parçalanır. Balkanlar'ın siyasal yapısını içinde yalnızca bir ulusal topluluk olarak yerini koruyabilir ve sonunda, 1393 yılında kesin olarak Osmanlı Devleti'ne katılır.

Böylece, XV. yüzyılda kuzeyde Alman İmparatorluğu ve güneyde Osmanlı Türkleri, Avrupa'da irili ufaklı devletleri ege-

Piazza Navona (Roma) XVII. yüzyıldan kalma sütun

menlikleri altına almak için çaba harcarlar.

Osmanlılar, askeri güçleriyle, Macaristan kapılarına dek bütün Balkan Yarımadası'nda egemenliklerini kabul ettirirler. Türk zaferi çok daha sağlam ve güçlüdür. Fakat fethedilmiş ülkelerle fatihleri arasındaki uygarlık, din, töre ve ırk ayrılıkları mutlak ve kesin bir kaynaşmaya her zaman engel olur.

Zaferi sağlayan güç; devletleri ve ulusları kendi iç yapısı içine almış ama eritememiş, eritmesini bilememiştir.

Murad I

ÇAĞ İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN DÜNYADA

XII. YÜZYILDAN BERİ Avrupa'nın Asya ile olan ticareti Venedik'le Ceneviz tarafından bir çeşit tekele alınmıştı. Bu ticaret için genelde iki yol izleniyordu. Bunlardan biri "İpek Yolu" adıyla anılan karayoluydu ve Ortaasya üstünden Karadeniz ve Suriye'yi Çin'e bağlıyordu. Cenova uzun

süreler bu yolun hemen hemen bütün denetimini elinde tutuyordu.

Diğeri "Baharat Yolu"ydü ve denizlerden geçiyordu. Çin limanları ve Seylan'dan başlayarak Kızıldeniz'e, o ellerden de İskenderiye'ye ulaşmaktaydı.

Venedikliler, 1381 yılında ticaret

somürgelerini ellerine geçirdiler ve Doğu ile yapılagelen her türlü ticareti de tekellerine aldılar. Osmanlı Türkleriyle anlaşıp Hindistan ve Çin ürünlerinin ulaştığı Suriye limanlarına varan tüm yolların denetimini kendilerine sağladılar.

marco polo diye biri

BİR yüzyıl sonra, Papa İnnocentius IV. ve Louis IX. tarafından Karakurum'a yollanan elçiler, daha sonra dünyaca ünlenek gezgin

Marco Polo (1271—1291)'nın yolcuuklarını anlatan "İl Millione" kitabı genellikle Hindistan olarak bilinen uzak ülkelerin zenginliğini Avrupalılara olağanüstü biçimlerde duyurdu ve bu ülkelere karşı uyanan ilgi giderek olağanüstü boyutlara erişti.

Çağı etkileyen olguların başında dünyanın yeniden keşfi ile sömürgecilğe yönelişler gelmektedir. Bunların birincisi, Amerika'nın yeni bir kıt'a olarak bulunmasıdır.

İnsanlığın henüz toprağa yerleşmeden önceki göçebelik dönemlerinden beri getirdiği yeni ufuklar arama girişimi, tarihin hiçbir döneminde yitip gitmemiştir. Bu girişim, önce Kavimler Göçleri ile başlar ve yavaş yavaş bilinmeyen ufuklara doğru yönelir. Böylelikle Ortadoğu halkları Akdeniz'i keşfetmiş olurlar.

XIII. yüzyıl başında üç Venedikli (Nicolo, Matteo ve Marco Polo) iki büyük gezi yaptılar. Volga ve Türkistan'dan geçerlerken bu üç Venedikli Kubilay Han'ın ülkesine vardılar. Marco Polo, Han'ın danışmanı olarak bütün Çin'i ve Annam'ın bir kesimini dolaştı. Avrupa'ya dönerken (1292) Sumatra'da konakladı, Malabar kıyılarını yakından görüp tanıdı. Bu tarihten sonra Asya'da ilkçağlarda kurulan ilişkiler yenilendi ve Batı dışı kapalı yaşamını bırakarak gözlerini yeni ve hiç bilinmeyen dik topraklara çevirdi.

büyük keşifler başlarken

İNSANOĞLUNDA bu olguyu gerçekleştiren ana etken, bilgisinin ulaştığı aşama Avrupa'yı etkileyen ve ekonomik koşulların bir araya gelmesi sonucundadır.

Ortaçağ insanı, kapalı bir düzende ve salt inançlarıyla yetinerek yaşarken; XV. yüzyıl insanı, kararlı ve dışa dönük bir dünya görüşüne girmiştir. Öncenin temel

ögesi olan dinsel ve ahlâksal uğraşlar, bu (yeni) insan için düşünsel eylemin elemanlarından biri olur. Eski Çağ edebiyatı yoluyla başka gelenekleri ve başka düşünüş biçimlerini tanımıştır. İnsanı, dünyayı bilmeye götüren bir hümanizmaya ilgi ve yakınlık başlamıştır. Bu yeni düşünsel aşama, büyük girişimlere uygun bir ortamı sağlamakta gecikmemiştir. Artık insan, aklının değerinden ve yöntemlerinin etkinliğinden kuşku duymamaktadır. Eski Çağ coğrafyacı ve tarihçilerini okuyarak dünyamızın bilinen sınırlarını öğrenmiştir. Şimdi artık bu sınırlara ulaşma ve onu aşma yollarını aramaya koyulacaktır

XV. yüzyıl insanı, Fenikelilerin uğramadığı ya da ulaşamadığı yerlere gidebilmeyi gözüne kestirmekte ve serüven eğiliminden de yüreklennmektedir. Ayrıca yine eskilerin bilmediği iki yeni araca da sahiptir artık: Pusula'ya ve usturlup'a. Bu iki araç, insanoğluna açık deniz seferleri yapma olanağı sağlayacak, daha az hatalı haritalar çizdirecektir. Yanı sıra, gemicilikle ilgili gökbilim (astronomi) de yardımına koşacaktır.

Bu, şu anlama gelmektedir: Keşiflerin başlaması gelişimi için gerekli maddi ve manevi koşullar, XV. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bunlara siyasal ve ekonomik etkenler de hatırı sayılır biçimde katılmıştır. Yüzyıl Savaşları'ndan kurtulan Avrupa devletleri (Batı), ekonomik refah dönemine girmişlerdir. Bu devleler, XV.

Marco Polo, Kubilay'ın huzurunda.

1492 yılında yola çıkan Colomb, üç ay sonra yeni kıtaya ayak basar

yüzyıl boyunca anamalcılığın gelişmesi ölçüsünde yeni pazarlar aramaya koyulurlar.

Bilinen yolların dışına ilk kez çıkan, Portekizliler olur. İspanya'nın baskısıyla gezilerini Okyanuslara çevirmiş ve geleceğinin denizlerde olduğunu kestirmişler.

Farklı denemeler döneminden sonra denizcilik alanında atılımlar başlatılır. Vasco de Gama'dan önce, Diego Cam ve Da Costa, Kongo Irmağı deltasına kadar ulaşır. Dias, Akıntılar Burnu'nu geçerek Güney Afrika'da Algoa Koyu'na varır. Yıl, 1487'dir. De Gama, Afrika kıyılarını dolaşmanın ustesinden gelir ve 1497'de Ümit Burnu adını verdiği Fırtınalar Burnu'nu geçer, Afrika'nın doğu kıyıları boyunca çıkarak Mozambik'e varır (1498). Sonra kıyıdan uzaklaşarak Hint Okyanusu'nu aşar ve Kalküta'ya erişir (1498). Dönüşte, Afrika kıyıları boyunca Moukidishou'ya iner ve Portekiz'e döner sonra.

Bu, kuşku yok olağanüstü bir başarıdır. De Gama'nın uğraşdaşlarını da yüreklendirir. Cabral 1500 yılında Atlantik'i geçerek ve Santa Cruz'a ayak basar. Buradan Ümit Burnu'na hareket eder ve Hindistan'a kadar gelir.

amerika... amerika...

PORTEKİZLİLER, Ümit Burnu'ndan geçen Hindistan deniz yolunu açarken İspanyollar, Hindistan'a batıdan varmaya çalışarak Amerika kıtasını keşfederler. Castilla hizmetine giren Cenevizli Cristoph Colomb, Katolik İsaabel I.'in Hindistan seferine çıkmak ve Portekiz'le ticaret rekabetine girmek için bir filo donatımına ikna eder.

Colomb, 1492 yılında yola çıkar ve Batı'ya yönelir. Üç ay sonra Saint Dominique'e ve Küba'ya çıkar. Amerika kıtasını tanımak için daha ileri gitmez ve bu noktada Hindistan'ı bulduğundan da kesinlikle emindir.

(ristoph Colomb..

Colomb'un keşfi, dünyamızın yeniden bölüşülmesine neden olur. Alexander VI., Portekiz'le İspanya arasında bir çatışmayı önlemek için Hindistan'ın tekelini portekizlilere veren "Claixtus III" kararnamesini yürürlükten kaldırır. Joao II. ve Katolik İsaabel, Tordesillas Antlaşması'nı imzalarlar (1494). Buna göre, Portekiz ve İspanyol mülkiyet alanları, Yeşilburun'dan 370 fersah batısı ve Acares'dan geçen bir çizgiyle ayrılmaktadır ve bu durumda Brezilya, Portekiz'in olmaktadır.

Keşifler durmak nedir bilmeden sürdürülür. Uluslar, çeşitli karışıklık nedenleriyle gemicilerini seferber eder, açık denizlere yollarlar. Amaç, yeni pazarlar, yeni hammadde kaynaklarının topluca bulunduğu yeni sömürgeler bulmak ve bulunanları anavatanın ekonomik gelişimine katmaktır.

Sömürgeciliğin, özellikle İspanya İmparatorluğu'nun Amerika'daki sömürgeciliğinin iki ana amacı vardır: Egemenlik altına alınmış ülkelerdeki zenginlikleri ele geçirmek, gereğince kullanmak ve yerli halkları da Hristiyanlaştırmak...

Erasmus: Ünlü hümanizması

Bunun için her türlü yol denenir: Şiddet, baskı, soygun, öldürme ve benzeri gibi... Bu yolla sömürgecilik herşeyden önce baskı, aşırı vergilerle halkları ezme, yağma ve kıyımaya dayandırılır.

sonuçta olanlar

KITA'NIN sömürgeleştirilmesi, bu ülkeyle ve Hindistan'la düzenli ticaret ilişkisinin kurulması; Avrupa'da edebiyat ve sanat alanındaki Rönesans'ı oluşturduğu ölçüde bir başka etkiyi ekonomik, siyasal ve hatta kültürel alanda da gerçekleştirir.

Herşeyden önce modern anamalcılığın temeli olan ticari anamalcılığın doğduğunu da belirtmelidir. Sömürgeci büyük ülkelerin taşınır malları önemli ölçüde artmıştır, artmaktadır da. Kral, uluslararası alışverişten devletin en önemli gelirini oluşturan vergileri almaktadır. Sömürgelerin varıllıklarına olan sınırsız güven, anayurt insanını tembelliğe sürükleyecek, sonunda gelecekteki İspanya ve Portekiz'in yıkılmasında başlıca nedenlerden biri olacaktır.

Değerli maden furyası da XVI. yüzyılın ikinci yarısında fiyatların sürekli yükselmesine yol açmıştır. Bu yükselmeler, bütün Avrupa ülkelerinde kendini duyurmuştur. Genel zenginleşme, ekonomik anlayış değişikliğini de beraberinde getirir. Bu da merkantilizmin doğuşuna yol açar. Merkantilizm; koruyuculuk ilkesine bağlı olarak sömürgeleri anavatan ürünlerinin bir pazarı, tahıl ve hammadde kaynağı kabul etmektedir.

Toplumsal evrim, bu durumdan etkilenerek hızlanmaya başlar. Kentsoylu kesiminin ve belli ölçüde sıkıntısız bir köylü kesiminin gelişimi; bu evrimin en belirgin işaretleri sayılır.

Bilimsel alanda, dünyamız üstüne edinilen bilgi, yuvarlaklığının kabul edilmesini sağlamıştır. Bu yolla kıtaların genel biçimini septamak olanağı bulunmuştur, kesin haritaların çizimi yapılmıştır ve gökbilim kuramları da giderek gelişmiştir.

Ayrıca Avrupa'ya kesinlikle yabancı yeni ırklar, yeni gelenekler, yeni töre ve düşüncelerle ilişki felsefesinin gelişmesine neden olur.

Uygurlık alanında, Avrupa'nın ticaret merkezi olarak Akdeniz'in bir yana itilmesi ve okyanuslar yoluyla da bağlantının artan önemi Latin dünyasının Anglo-sakson dünyası yararına çöküşünün başlangıcını ortaya koyacaktır.

XVII. KESİM

«FATİH» SULTAN MEHMED'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA OSMANLI IMPARATORLUĞU

1. CEM SULTAN OLAYI

Fatih Sultan Mehmet'in ölümü beklenmedik bir olgudur. İmparatorluk düzeni ve yönetim; önce şaşkınlığa, sonra da giderek büyüyecek bir siyasal bunalıma düşer.

Yönetimi etkileyen baskı gruplarından soylular, Mehmet II.'nin yerine Şehzade Cem'i taht'a aday olarak desteklemekteler. Devşirmelerin ise adayları Şehzade Beyazid'dir. Birinci kesimin başında

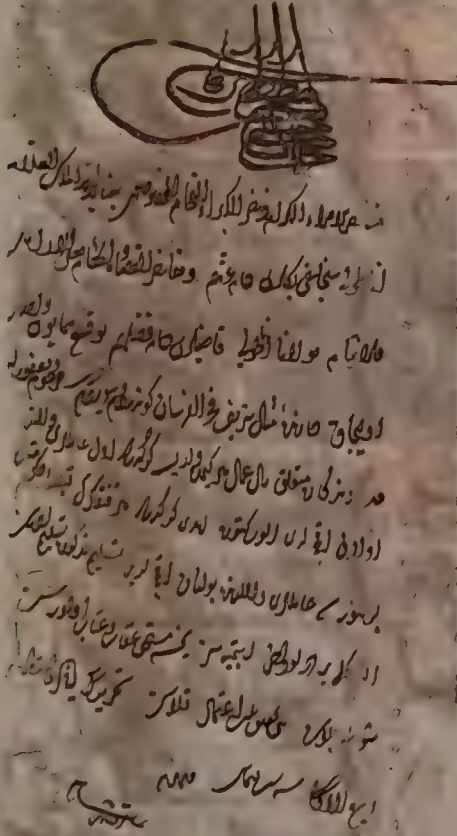
vezir-i azam Karamanlı Mehmet Paşa; ikincilerin başında da eski vezir-i azam İshak Paşa vardı.

Hükümdarın ölümüyle birlikte vezir-i azam Karamanlı Mehmed Paşa, vakit geçirmeksizin duruma el koydu. Sefere çıkmaya hazır bekleyen ordugâhla başkent İstanbul'un her türlü ilişkisini kesti. Yolları tuttu ve geliş gidişleri durdurdu fakat bütün bu önlemlerine karşılık; ölüm haberinin duyulup yayılmasını engelleyemedi.

çatışmaya yönelişler

ISHAK PAŞA, çıkması olası bir çatışmayı önceden durdurabilmek için hemen işe koyuldu ve yenicileri ayaklandırarak karşıt grubun önderi diye bilinen Karamanlı Mehmed Paşa'yı öldürttü. İshak Paşa, bununla da yetinmedi, veliht-şehzade Bayezid'in İstanbul'daki üçüncü oğlu Şehzade Korkud'u saltanat naibi ilan etti. Bayezid II. vali olarak bulunduğu Amasya'dan başkente gelinceye dek 17 gün süreyle, 14

Cem Sultan'ın sancak beylerine gönderdiği ferman

yaşındaki Şehzade Korkud naiplik (vekillik) yaptı.

Fatih'in iki oğluna, babalarının ölüm haberini gönderen Karamanlı Mehmed Paşa'nın umudu, Konya'da oturan Cem'in İstanbul'a, Bayezid'den daha erken varacağı ve taht'a oturacağı üzerindeydi.

Ne var ki, Şehzade Bayezid'i tutan Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, Cem'e giden haberciyi yolda öldürttü ve duyuruyu geç alan Cem, İstanbul'a zamanında yetişemedi.

Amasya'dan 21 Mayıs günü başkente erişen Bayezid padişah oldu. Haberi duyan yeniciler de Karamanlı Mehmed Paşa'yı öldürdüler.

Gerçekte hak, Osmanlı töresine göre büyük oğul Bayezid'indi. Vezir-i azam Karamanlı Mehmed Paşa da bu töreye göre, babasının ölüm haberini önce şehzade Bayezid'e iletti.

Bayezid II., padişah olduğu zaman babasının düzenlediği ünlü Fatih Kanunnamesi'ne ("Kanunname-i Âli Osman") uyarak, kanunun, kardeş katilini zorunlu kılan maddesini uygulamaya girişmedi. Amasya'daki valiliği sırasında çevresine topladığı o dönemin bilgin ve sanatçılarından hem kültür, hem de beğeni bakımından gereğinden çok yararlanmıştı. Gerçi, bu arada yaşına göre "zevk ve sefa"ya aşırı düşmüş; özellikle içkiciliği, babasına

yakınmalara kadar yol açmıştı ama, padişah olduktan sonra dingin ve dine bağlı bir kişiliğe bürünmeyi yeğ tuttu. Şehzadeliği ve Amasya valiliği döneminde Bayezid'in öğretmenleri arasında Tacizade, Çandarlızade, İbrahim Celebi, Hamza Beyzade Mustafa Celebi ve Şeyh Hamdullah gibi ünlü bilginler vardı.

Bayezid'in Karamanlı Mehmed Paşa'nın ve soyluların desteklemelerinin nedeni çeşitli olgulara dayanıyordu. Fatih, vezir-i azamın ekonomik siyasasını uygun görerek bazı yeni vergiler salmış, fakat oğlu Bayezid, yanlış bulduğu bu vergi siyasasını kendi bölgesinde uygulamamıştı. Bu direnme, o zamanlar, soylular üzerinde olumsuz, halk üzerindeyse olumlu bir etki bırakmıştı.

Çiçek Hatun'un oğlu olan şehzade Cem, 1459 yılı 23 Aralık günü Edirne'de doğdu. 10 yaşındayken Kastamonu valiliğine atanarak öğrenimini bu sancakta yaptı. Otlukbeli Savaşı'nda Edirne'yi korumakla görevlendirildi. Ardından

Bayezid II

Karaman valisi şehzade Mustafa ölünce, yerine Karaman'a vali oldu. Çalışkan olduğu kadar atılgan bir kişiliğe de sahip olduğundan çevresinde ilgi ve sevgi uyandırmıştı. Lalası, ünlü Gedik Ahmet Paşa'ydı ve Paşa, Cem'in yetişmesiyle çok yakından ilgileniyordu, yakınları arasında göze çarpan ünlü bilginler ve sanatçılar çoğunluktaydılar.

cem olayı

BEYAZID II. NİN taht'a geçmesi-
nin hemen ardından Cem de Kon-
ya yöresinden asker toplayıp 27
Mayıs'ta İnegöl üzerinden Bursa'ya geçti.
Toplanan 4 bin askere Gedik Nasuh Bey
komuta ediyordu.

Beyazid II. bu haberi duyunca 2 bin
kişilik bir yeniçeri kuvvetini Ayas Paşa
yönetiminde Bursa'ya yolladı. Cem'in asıl
amacı vakit yitirmeksizin Bursa'yı ele
geçirmekti. Bunun üstesinden gelirse
Anadolu üstünde güçlü bir egemenlik
kurarak taht'a geçecekti.

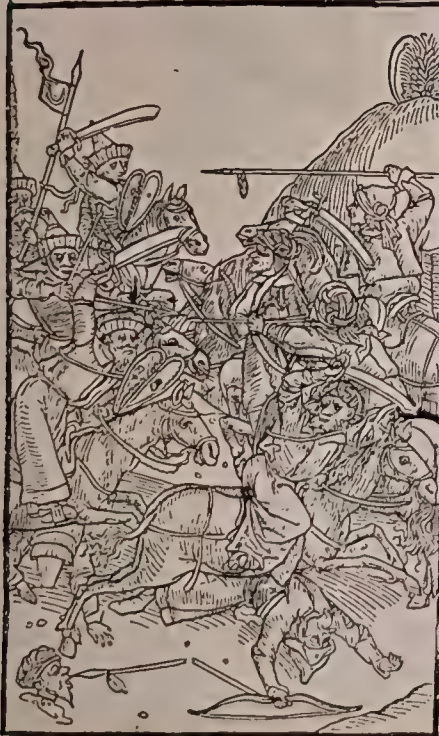
İki kardeşin kuvvetleri 28 Mayıs 1481
günü karşılaştılar. Bu karşılaşmada
Beyazid'in kuvveleri yenilgiye uğradı.
komutanları Ayas Paşa da tutsak düştü.
Savaştan üç gün sonra Cem, Bursa'ya
girdi. Kent, kapılarını açarak galip
şehzadeyi selamladı. Cem, Osmanlı
taht'ının gerçek sahibi olduğunu one
sürerek hükümdarlığını ilan etti. Adına
hutbe okuttu ve sikke kestirtti. Babasının

halası Selçuk Hatun'un başkanlığındaki bir heyeti Bayezid'e gönderdi. Heyet, Cem'in Osmanlı ülkesinin iki kardeş arasında bölüşülmesi önerisini Bayezid'e ulaştırdı. Bayezid, öneriyi kesinlikle kabule yanaşmadı. bunun üzerine iki kardeş arasında savaş yeniden başladı.

Bayezid kuvvetlerinin başında Sinan Paşa, Cem kuvvetlerinin başında da Gedik Nasuh Bey bulunuyordu. Oğlanto Seferi'nden yeni dönen Gedik Ahmet Paşa, Bayezid'in yanında yer aldı. Cem ve Bayezid kuvvetleri 20 Haziran 1481 günü karşı karşıya geldiler. Önemli yandaşları Bayezid safına geçip Cem'e sırt dönünce genç şehzade savaşı yitirdi ve acele Konya'ya geçti. Ailesini toplayarak o dönemlerde Memlûkların elinde olan Tarsus'a sığındı.

Bayezid II., kardeşinin ardından Konya'ya geldi. Oğlu Abdullah'ı Karaman valisi yaptı. Gedik Ahmet Paşa'yı da Cem'i izlemekle görevlendirdi. Başkent İstanbul'a yöneldi. Bursa'ya geldiğinde Bursa halkının davranışını unutmayan yeniçeriler, padişahın kentten yağmasına izin istediler. Bayezid buna yanaşmayınca yeniçeriler başkaldıracak oldular. Bayezid, her birine bin akçe ihsan edip ortalığın yatışmasını sağladı.

Savaş: Cem ile Bayezid'in askerleri çarpışıyor

Cem'i izlemekle görevlendirilen Gedik Ahmet Paşa, padişahın asi kardeşini ele geçiremedi. Cem, fırsatları iyi değerlendirdi ve Suriyeye geçti. Bu sonuç, Gedik Ahmet Paşa'nın az kaldı başını yiyordu. Karşıtları, onun Cem'den yana olduğunu ve kaçmasına özellikle göz yumduğunu ileri sürüp Gedik Ahmet Paşa'yı İstanbul'a geri getirttiler. Paşa, sarayda Kapıcılar Odası'na hapsedildi fakat İshak Paşa ile Hersekzade Ahmed'in bağış dilemesi ve güvence vermeleri ile özgürlüğüne kavuştu yine.

O sırada kardeş çekişmesini kendi yararına gören Karamanoğlu Kasım Bey de, kuvvetleriyle İçel'den kalkmış, Torosları aşarak Konya'ya gelmiş; şehzade Abdullah'ın askerini dağıtıp kenti kuşatmıştı.

şehzade avı peşinde

BAYEZİD II. buna karşı beklenmeyen bir şey yaparak usta bir asker olan Gedik Ahmet Paşa'yı Konya'ya, Karamanoğlu Kasım Bey üstüne yolladı. Paşa, bu görevi kişisel düşmanı Hamzabeypzade Mustafa Paşa'nın "bertaraf edilmesi şartıyla" kabul edeceğini bildirdi. Padişah zor durumdaydı. Konya'da beliren tehlikenin ancak kapıkulu askeri ve bu askerin çok bağlı olduğu Gedik Ahmet Paşa tarafından bastırılabilceğine inanıyordu. Bu nedenle Paşa'nın önerisini kabul etti.

Karamanoğlu Kasım Bey, gerçekten işe Gedik Ahmed Paşa'nın karıştığını görünce İçel'e kaçtı. Konya kuşatması çözüldü. Paşa, bununla da yetinmedi, İçel ve yöresini zaptetti.

Cem Sultan, ailesiyle birlikte Halep ve Şam'dan sonra Kahire'ye kaçtı. Memlûk egemeni Kayıtbay'a sığındı. Kayıtbay, Cem'e olağanüstü ilgi ve saygı gösterdi, törenlerle karşıladı. Bu durumu öğrenen Bayezid, "Saltanat davasından vazgeçerse kendisini şehzadeligindeki tahsisattan daha fazla (on kere yüzbin akçe) tayin edileceğini" bildirdi.

Cem, Kahire'den Mekke'ye giderek hac farızasını (borcunu) yerine getirdi. Osmanlı şehzade ve hükümdarları içinde bu görevi yerine getiren tek kişi oldu ve Kahire'ye geri döndüğü zaman dayısı Karamanoğlu Kasım Bey'in ve Ankara sancak beyi Mehmet Bey'in kendisini Anadolu'ya davet ettiklerini öğrendi. Bu iki bey de kendi tasarılarını gerçekleştirebilmek ve her biri birer özerk beylik olabilmek umuduyla Cem'i kardeşi

Cem Sultan: Başkaldırı yıllarında

VI. ile anlaşmak üzere yine bir Osmanlı heyeti geldi. Herşeye karşılık, yeni papa da Cem'i bırakmak niyetinde görünmedi.

1494 yılında Fransa Kralı Charles VIII., İtalya'yı istila edince, Cem'in yazgısı yeniden değişti. Bu kez Cem'i, Charles VIII. kendi çıkarına bir koz olarak Papa'dan istiyordu. Papa, Cem'in öldürülmesine karşı, Bayezid'den 300 bin duka altını istemişti ama İtalya, Charles VIII.'e yenilince Cem'i ona vermek zorunda kaldı. Charles, Cem'i yanına alıp Kudus'e yürümek amacını güdüyordu.

elden ele

28 OCAK 1495 günü, kral ve şehzade Roma'dan ayrıldılar. Fransız ordusu Napoli dolaylarında ilerlerken Cem, hastalandı. 25 Şubat 1495 günü de yaşama gözlerini yumdu. 36 yaşındaydı. Tarihler, Cem'in Papa eliyle zehirlenerek öldüğünü yazarlar.

Haber, Venedik hükümetince İstanbul'a ulaştırıldı. Bayezid II., Osmanlı ülkesinde "gaip namazı" kılınmasını ve üç gün "matem" tutulmasını, yoksullara yüz bin akçe dağıtılmasını buyurdu.

Cem'in ölüsü, daha sonra geride bıraktıklarıyla birlikte Osmanlı devletine yollandı. Bursa'ya getirilip Fatih'in büyük oğlu Mustafa'nın yanına gömüldü. Rodos'ta bulunan oğlu Murad da ada alınca öldürüldü.

Tarih yorumcuları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yazgısı bakımından Cem

Sultan olayı üzerinde çok dururlar. Fatih'in yerine padişah olma hakkı, gerçekte kimindi?

Bu soru çok tartışıldı ve birçokları, Fatih'in, aslında salt Cem'e olan sevgisinden ve güveninden ötürü, tahtını Cem'e bırakma niyetinde olduğu üstünde direnirler. Bayezid'e yöneltilen "sevilmeyen evlat" niteliği bu hükümdarın bütün davranışlarını yaşamı boyunca etkilemiştir. Bayezid'in bu savaşında bir yandan hakkını ararken, bir yandan da kendisini suçlu saydığı söylenmiştir. Cem, babasının halası Selçuk Hatun'u ağabeyine aracı göndermiş, ülkeyi bölüşmek konusunda anlaşmakta diretmisti.

Selçuk Hatun'un "Osmanlı ülkesini paylaşmak onu güçten düşürmek olur. Savaşın ve hanginiz kazanırsanız o hükümdar olsun" dediği söylendi. Cem, bu savaşı kazanamadı. Ama tarih yorumcuları, "kazansaydı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çehresi başka türlü olacaktı" düşüncesinde hemen anlaşılar. Cem, yapısı bakımından Batı'ya dönük bir adamdı. Fatih'in gelecek üstündeki niyet ve tasarılarına karşı daha anlayışlı ve daha açıktı. Sanatçı yönü çok güçlüydü, uyanık ve aydındı. Ne var ki, heyecanlı, atak ve çabuk karar değiştiriciydi de. Bu, onun başarısızlığının başlıca etkeni oldu.

Daha işe koyulurken, bir dünya hükümdarının, bir "Kayser-i Rum"un, bir İstanbul Fatihi'nin oğlu olmanın ağır yükü altında ezilen Bayezid, Cem olayı ile daha da içine kapandı; daha da ezildi ve katılaştı. Kendini manen savunmak için yatırımlarını "hayır - hasenat" alanında yaparken, tutucu bir eğilime yöneldi.

Bayezid II.'nin bir başka resmi

2. YAVUZ DÖNEMİNE DOĞRU

OTUZZBİR Yıl süren hükümdarlığını (1481—1512) Cem ölmeden önceki ve sonraki dönem olmak üzere ikiye ayırmak gerekir. Çünkü Cem yaşadığı kadar Bayezid II. durumunu güvenli görmemiş ve hiçbir girişimde bulunmamıştır.

Yine de, bu arada Hersek, Osmanlı yönetimine alınmıştır (1483). Bir yıl sonra Boğdan Seferi yapılmıştır. Kili ve Akkerman kaleleri zaptedilmiştir. Memlûk devleti ile altı yıl süren (1485—1491) Mısır Savaşları yapılmıştır. Kesin sonuç alınmamakla birlikte, bu savaş Bayezid döneminin önemli olaylarından biridir. Bu savaşa Sultan Kayıtbay'ın Sultan Cem'e

bir hükümdar gibi muamele etmesi, Karahanoglu Kasım Bey'i desteklemesi ve Ramazanoğlu Beyliği'nin içişlerine karışması neden olmuştur.

Savaş, Tunus Beyi'nin aracılığında son buldu. Ramazanoğulları ülkesi Osmanlılara verildi ama Çukurova'da bazı bölgeler Memlûklarda (Kölemenler) kaldı.

olumlu olumsuz olgular dizisi

BAYEZİD II., bu barış antlaşmasından sonra üçüncü ve önemli bir sefere çıktı. Yıl 1492'lerdi. Amacı, Belgrad'ı almaktı. Fakat Sofya'da isi

Süleyman Paşa'ya bıraktı, kendisi güneybatıya yöneldi. Manastır'a geldi, oradan Arnavuttopraklarına geçti. Temmuz sonlarında bir Sii fedaisinin saldırısından kılpayı kurtuldu ve yıl sonlarındaydı, İstanbul'a döndü.

Süleyman Paşa ise, Belgrad kuşatmasında başarısızlığa uğramış, Erdel'e girmiş fakat yenilgiden yine de yakasını kurtaramamıştı.

9 Eylül 1493 günü Yakup Paşa, Adbina Meydan Savaşı'nı kazandı ve Macaristan'ın Osmanlılarla barış yapmasını sağladı. Bosna Sancakbeyi ve akıncı komutanı şair Yakup Paşa, sekiz bin akıncısıyla Trieste üzerinde İstirya yarımadası seferinden dönerken Macar ordusunca Adbina'da (Karátova) yolu kesilmiş, fakat çarpışmalar sonunda olağanüstü bir zafer kazanmıştı.

Gazi Umur Paşa'dan sonra ikinci büyük Türk denizcisi olarak Kemal Reis'in tarih sahnesine çıkması da Bayezid II. dönemine rastlar. Aragona ve Castilla krallıklarını paylaştıkları İspanya üzerine ilk kez sefere çıkan denizci, Kemal Reis'tir. 1487'de El-Meriye ve Malaka limanlarının İspanyolların eline geçmesi, Müslüman Endülüs devletini önemsiz bir duruma düşürmüştü. Yardım

İnebahtı Kuşatması

işine Fas'taki Merini Arap İmparatorluğu girişmek istedi, fakat o denli güçlü değildi, gerçek bir deniz gücünden yoksundu. Gırnata (Granada) Hükümdarı Abdullah Muhammed XI. hem İstanbul'dan, hem de Kahire'den yardım istedi. Kayıtbay, durumu pek önemsemedi. Bayezid II. de Cem olayı dolayısıyla Papa'yı kısıktırıp bütün bir Avrupa ile savaşa girmekten kaçındı. Buna karşılık, denizden yapılacak bir karışmanın ürkütücü olabileceğini düşünerek Kemal Resi'ni Endülüs'e yolladı.

Kemal Reis komutasındaki donanma, Akdeniz'e açıldı ve İspanyolların elinde bulunan birçok adayı (Cerbe, Malta, Sicilya, Sardunya ve Korsika) vurdu; Güney İtalya kıyılarını yaktı, bütün İspanya limanlarını topa tuttu. Malaga Limanı'nı aldı, kenti yağmalattı, ateşe verdi ve geri çekildi.

daha sonraki seferlerde

PADİŞAH Bayezid II. dördüncü seferini Venedik üstüne tasarlıyordu. 31 Mayıs 1499'da başkentten ayrıldı. Bu arada donanmanın büyük bir bölümünü de Kıbrıs dolaylarına yollamıştı. 1499'da Kıbrıs adasının bir olup bittiyle ele geçirileceği sanısına kapılan Venedik, Türklere boyun eğmek

Ünlü yazar Cervantes İnebahtı Savaşı'nda kolunu yitirdi.

zorunluğunu duydu. Korfu Valisi Loredano tutsak alındı.

Padişah, Vardar Yenicesi'ne geldi. Rumeli Beylerbeyi Koca Mustafa Paşa, Korint Körfezi'ndeki Venedik üssü İnebahtı (Lepanto) üzerine gönderildi.

200 parçalık Venedik donanması, Türk donanmasını Mora sularından uzaklaştırmak amacıyla Modon açıklarına sokuldu. Donanma komutanı amiral Antonio Grimaldi idi. Gallo Burnu açıklarında, o dönemin en güçlü iki büyük donanması karşı karşıya geldiler. Türk donanmasına Kemal Reis komuta ediyordu.

Savaş, Türk donanmasının zaferiyle sonuçlandı. Venedik gemileri yenik kuzeye yelken açıp kaçtılar. Sapienze Zaferi'nin ardından 30 Ağustos 1499'da İnebahtı Kalesi de düştü. Arada, Venedikliler, Kefalonya adasını işgal ettiler.

Bayezid II.'nin başında bulunduğu ordu, Modon'u kuşattı ve aldı. Padişah, Edirne'ye döndü, bir süre dinlendikten sonra 5 Nisan 1500'de yeni bir sefere daha çıktı. Navarin, Milano, Fener ve Koron karşı koymadan teslim oldular. Fakat 3 Aralık 1500'de Venedikliler yeniden Navarin önünde göründüler. Kemal Reis tam zamanında yetişti ve kenti kurtardı.

Bir süre sonra da Venedik, Osmanlılarla barış yapma gereğini ve zorunluluğunu duydu. 14 Aralık 1502'de 31 maddelik bir antlaşma imzalandı. Buna göre, Türklerin yaptıkları bütün yeni fetihler tanınıyor, yalnız Kefalonya Venedik'e veriliyordu.

Kısa bir sürenin ardından Macaristan ile de barış imzalandı. Böylece imparatorluk bir dönem için Batı ile dost kalıyor, çıkan önemli olaylar yüzünden gözlerini Doğu'ya çeviriyordu.

gözler doğu kesiminde

1501 YILI Eylül başında Fransız donanmasının tamamı 10 bin yaya askerini bindirmiş olarak Ege Denizi'ne girdi ve Midilli Kalesi'ni sardı. İmparatorluk donanması haberi alıp denize açılınca, Fransızlar kuşatmayı kaldırdılar ve Çuha adası açıklarında yakalandıkları bir fırtına sonunda gemilerinin batması sonucu yokoldular.

Ulke içinde Karamanoğulları, imparatorluğun başına yeni bir sorun açmak istedilerse de, başarıya erişemediler. Raman-oglu Mustafa Bey, Mesih Paşa'nın önünden kaçarak Memlûklara sığındı. Memlûk Sultanı da kendisi yeni bir anlaşma konusu olmasın diye öldürttü.

Bir yıl sonra, Doğu önemli bir değişmeye uğruyor, Akkoyunluların Tebriz'i elden çıkarmaları sonunda, İran İmparatorluğu tahtına bu kez Safeviler geçiyordu. Bilindiği gibi, yeni hanedan Şii mezhebini edindi ve durum, bütün Sunni uyanışını tedirgin etmişti. 1507 yılında Kemal Reis'in Mısır'ı ziyareti iki Sünni Müslüman devleti birbirine yakınlaştırmakta gecikmedi.

Öte yandan Şah İsmail Safevi de Akkoyunluları yenilgiden yeniliğe uğrattı. Gözler, Bayezid'in üçüncü oğlu Trabzon Sancak Bey'i şehzade Selim'e çevirmişti. Safevilerin ve Gürcülerin bütün hareketlerini dikkatle izleyen şehzade Selim, Erzincan'ı yeniden fethetmiş, Gürcü Prensi Mirza Çubuk'u yenmiş ve İspir'i almıştı. Gürcü prensleri kendisine vergi ödüyorlardı.

Şah İsmail'in yönetimin başına gelmesi, Avrupa'ya, Türklere karşı bir rakip çıkmış olmasından ötürü son derece sevindirdi. Olay, Papa'ya göre, "Türklere karşı eylem için Tanrı'nın bahsettiği bir fırsat"tı.

Şah İsmail de boş durmuyordu. Önce Memlûkları Türklere karşı birleşmeye çağırdı; sonra Venedik'e, savaş açmasını önerdi. Venedik buna yanaşmadı.

1507 yılında Şah İsmail, Dulkadir Sefri'ne girdi, Kayseri'nin güneydoğusundan ülke topraklarına girdi, önünde tutunamayan Alaüddevle Bey kaçtı; İsmail, Maraş ve Elbistan'ı nereden mezarlarını yıktırdı, sonra da Osmanlı topraklarından zorunlu olarak geçtiği için

Venediklilerle deniz savaşı.

Bayezid II.'den özür dileyen ama saygısızca yazılmış bir mektup yolladı.

Osmanlı İmparatorluğu ile Mısır Memlûkları o ara Şah İsmail'e karşı savaşa zırmekten kaçınmışlar, bu da Şah İsmail'in Anadolu'daki prestijini adamakıllı yükseltmişti. Buna karşılık şehzade Selim, iki imparatorun gösteremediği tepkiyi göstermekte gecikmedi. Azerbaycan'a kadar bütün İran topraklarını çiğneyen bir seferle İbrahim Mirza'yı tutsak edip Trabzon'a getirdi ve öldürerek dayısının öcünü aldı.

iç çatışmalar dış çatışmalar

BÜTÜN bunlar olup biterken de Bayezid II., sessiz soluksuz Anadolu içlerine yığınak yapıyordu. Karagöz Paşa, Çubuk Ovası'nda, Damat Yahya Paşa Kayseri - Sivas arasında; Şehzade Şehenşah Aksaray'da ve Şehzade Ahmed de Amasya'da emir bekliyordu.

Şah İsmail, 1508'de Dulkadir ilinden çekildi, 115 bin kişilik Türk ordusu ise tikiyordu. Şah İsmail'in saldırmadığını görünce yavaş yavaş eski yerlerine dağıldılar.

1509'da Antalya'nın Teke Sancağı'na gönderilen Şehzade Korkud, Cem'in izinde yürümek amacıyla kendisine Manisa Sancağı'nın da verilmesini istedi. Hacca gitmek bahanesiyle Mısır'a geçti ve Memlûk Sultan'ınca karşılanıp büyük saygı gördü.

Durum, İstanbul'un dikkatinden kaçmadı. Kuşuklar giderek artıyor, Bayezid

II., oğluna hoşgörölrlük ederek Teke ve Hamid sancaklarını verip sorunu böylece kapadığını sanıyordu. Oysa, Şehzade Korkud'un yumuşakbaşlılığına karşılık, Şehzade Selim güçlü bir yaradılışa sahipti. Onca, taht konusunda önündeki en büyük engel, büyük Şehzade Ahmed idi ve obür kardeşleri başkente, kendisinden çok daha yakında bulunuyorlardı.

Bu düşünceyle, bir karşı eyleme geçti ve 14 yaşına basan oğlu Şehzade Süleyman için sancak istedi. İstek, geleneğe uygundu. Ama Selim, oğluna Bolu Sancağı'nın verilmesinde diretiyordu. Çünkü Bolu Sancağı bağımsızdı. Şehzade Selim'in dileği yerine getirildi fakat bu kez de Şehzade Ahmed, yolunun engellendiğini görerek İstanbul'a baskı yapmaya başladı. Bu kez Ahmed, haklı bulundu ve Şehzade Süleyman, Bolu'dan alındı, babasının isteğine uyularak Kırım'ın Kefe Sancağı'na verildi.

1511'de Selim, Trabzon'dan Kırım'a geçti. Amacı, kayınbabası Mengli Giray ile taht konusunda sıkı bir işbirliği yapmaktır. Kardeşi Ahmed, Kırım Hanı'na bir mektup yazarak böylesi bir yardımdan vazgeçmesini bildirdiyse de bir sonuç alamadı. Kayınbabasını zor durumda bırakmak istemeyen Selim, Rumeli'ne geldi. Korkud da bu arada boş durmamış ve türlü baskılarla Manisa Sancağı'nı almıştı. Bütün bunlar olurken Anadolu, Şii propagandasıyla çalkalanıyor ve durum, giderek önemini daha da arttırıyordu.

Selim, babasına başvurup Trabzon'a dönmeceğini, kendisine Rumeli'nde bir sancak verilmesini diledi. Bu dilek, geleneğe uymuyordu. Yasalara göre, şehzadelere ancak Anadolu sancakları verilebilirdi.

Selim'i ordu tuttuğu için, bu kez de isteğine karşı çıkılmaktan kaçınıldı. Semendire ve Vidin sancakları kendisine verildi.

Dönemin en ilginç olayı, Anadolu'da Şii'liği yayanların halifesi sayılan Şahkulu'nun 1511 yılındaki ayaklanması olmuştur. Şii propagandasının durmaması bir yana, İran'dan Anadolu'ya sürekli olarak binlerce Türkmen sokulmaktaydı. Durum, gerçekten korkuluydu. Ye İstanbul'daki tedirginlik son noktasına varmıştı.

Ayaklanan Şahkulu, çevresindekilerle Kutahya'ya kadar sokuldu. Kent kapısının Osmanlı kuvvetlerini dağıttı. Bayezid II. hem bu olaylara ve hem de oğlu Şehzade Selim'in ölümüne üzülmüş, taht'ını büyük oğlu Ahmed'e bırakma kararını vermişti.

Niyeti kesindi. Fakat vezir-i azamı Ali Paşa bunu kabul etmedi, erken bulup karara karşı çıktı. Şahkulu'nun üstüne Şehzade Ahmed'in gönderilmesini önerdi. Böylece, elde edilecek başarı, Ahmed'in durumunu pekiştirip sağlaştıracaktı.

güçlü bir padişaha doğru

ŞEHZADE Ahmed hemen Amasya'dan çağrıldı ve Ali Paşa ile birlikte Şahkulu üstüne gönderildi. Gökçay Meydan Savaşı'nda (Temmuz, 1511) Şahkulu kuvvetleri dağıldı, Şahkulu öldürüldü; bu arada da Ali Paşa şehit düştü.

Başarsına karşılık, Ahmed'in durumu, Ali Paşa'nın ölümü dolayısıyla pek güvenceli sayılmıyordu. Ordunun tuttuğu Selim ile donanmanın desteklediği Şehzade Korkud, taht üzerinde ondan daha çok şansa sahiptiler.

Aynı günlerde Selim, Vidin'den Edirne'ye geçiyordu. Kenti ele geçirdi, Çorlu'ya vardı. 3 Ağustos'ta, Uğraşderesi'nde babasıyla karşı karşıya geldiler.

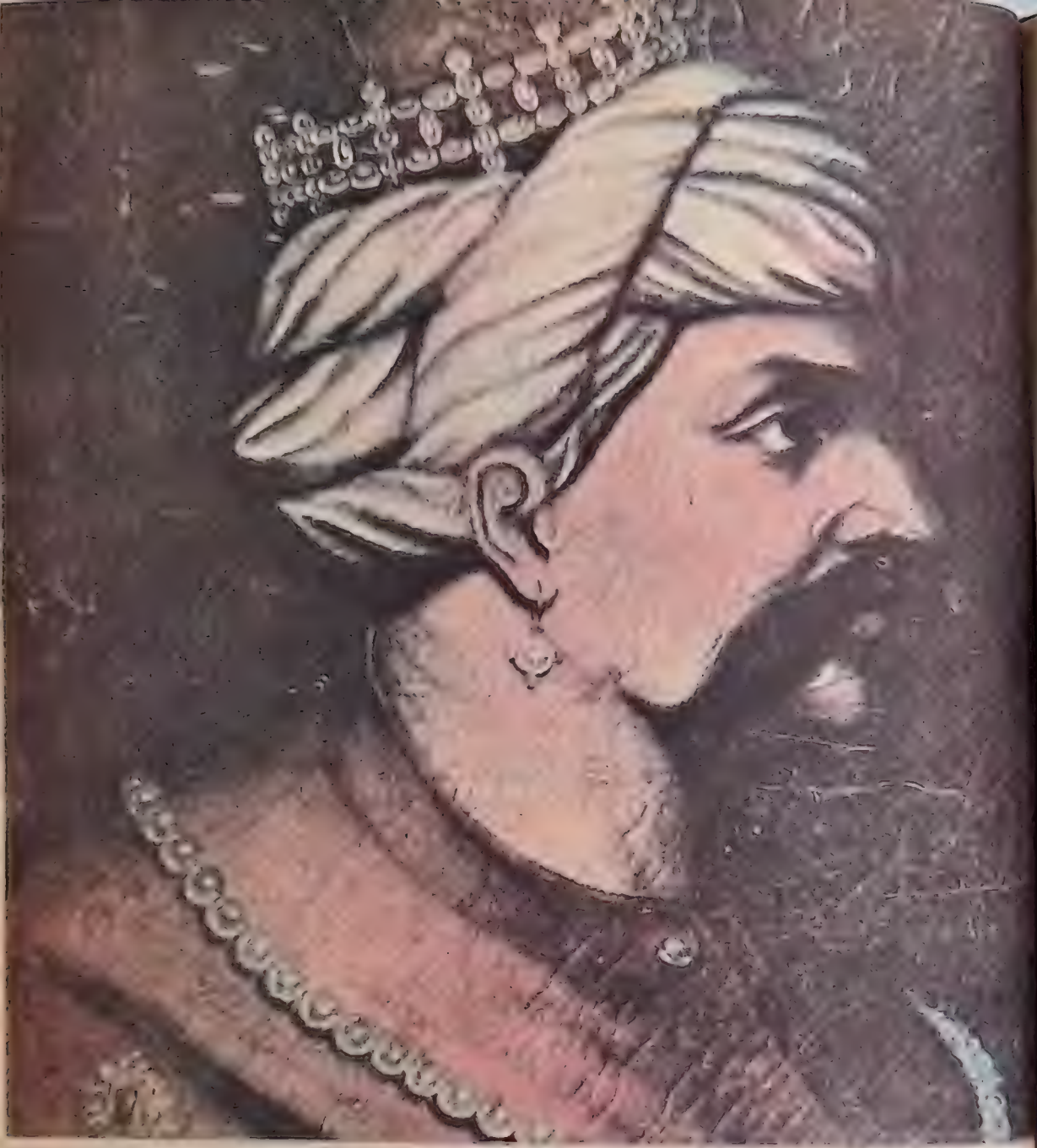
Selim yenildi ve kaçıp canını zor kurtardı. Asi bellendiğinden Vidin'e de dönemedi, oğlu Süleyman'ın yanına sığındı.

Bayezid II., taht'ını bırakmak için oğlu Şehzade Ahmed'i çağırdı ama Selim yandaş birlikler, Sultan'a başkaldırdılar; bunun üzerine Ahmed, İstanbul'a girmede, Konya'ya gitti ve orada saltanatını ilan etti.

Bu, en çok Selim'in işine yaradı. Semendire Sancağı'nın başına yeniden getirildi. Şehzade Korkud'un bu ara İstanbul'a çıkagelmesi de işleri karıştırmıştı. İki kardeşin asiliklerini kendi yararına sayan Korkud, İstanbul'da saygıyla karşılanmış, fakat babası yaşarken saltanat iddiasında bulunmaması sıkı sıkıya öğütlenmişti.

1512 yılı başlarında Anadolu'da yeni bir Şii ayaklanması başgösterdi. Şii'ler, Amasya ve Tokat'ta kargaşalıklar çıkardılar. Bu nedenle gösteriler düzenleyen kapıkulu ocaklarını yatıştırabilmek için Bayezid II. Selim'e bir çağrı göndererek çaresiz, taht'tan onun lehine feragat ettiğini ve İstanbul'a gelmesini bildirdi.

Sonradan tarihlerce "Yavuz" diye anılacak Selim, Edirne yoluyla başkente vardığında takvimler 19 Nisan 1512'yi gösteriyordu.

XVIII. KESİM

YENİ BİR SAYFA, YENİ BİR DÖNEM

1. YAVUZ SULTAN SELİM

SEHZADE Selim, 24 Nisan günü hasta babasının elini öpüp halkın olağanüstü gösterileri arasında tahta oturdu. Bayezid II.'de Dimetoka Sarayı'na giderken yolda, Havsa ilçesinin

Abalar köyünde öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilip Beyazıt Camii'ndeki turbesine gömüldü.

Selim, 20 Mart 1514'de ilk seferini Anadolu'da büyük bir güç kazanan Şülere

karşı hazırladı. 23 Nisan günü ordu yola koyuldu. Selim, bu seferiyle Şah İsmail'e bir darbe indirmek, Anadolu'yu Şii tehdidinden temizlemek amacını güdüyordu. Bu nedenle 40 binden fazla Şii öldürüldüğü söylenir.

çaldıran ve sonrası

TURK ordusu 22 Ağustos günü Çaldıran mevkiinde Şah İsmail kuvvetleriyle karşı karşıya geldi. Bir gün sonra da saldırı emri verildi. Savaş çok şiddetli geçti, her iki ordunun savaşçı bölümleri yüzer bin askerden oluşuyordu. İstanbul'dan kalkıp gelen Türk ordusu yorgun, Tebriz'den gelen Şah İsmail kuvvetleri ise dinçti. Buna karşılık, Türk ordusu aynı gün Şah İsmail'in ordusunu yenip bozguna uğrattı. Şah İsmail bulunduğu bir gedikten yararlanarak kaçtı. Tacı ve başkenti Selim'e kalmıştı.

Selim, 16 Eylül 1514'de İran İmparatorluğu'nun başkenti Tebriz'e girdi ve "Sultan-ı iklimî Rum Selim ibn Bayezid ibn Mehmed" adına hutbe okuttu. Bine yakın Aserî sanatçı, bilgin ve şairi İstanbul'a yolladı.

Selim'e sığınan son Akkoyunlu hükümdarı Sultan Murad, Diyarı Berc'i Safavîlerin elinden geri almak istiyordu. Bunu başarırca, Selim'e tabi olacaktı. Fakat bütün desteklemelere karşılık Murad, bunun üstesinden gelemedi.

Daha sonra Kemah Kalesi ele geçirildi (1515). Dulkadir Beyliği, Osmanlılara katıldı; Maraş, Elbistan ve Diyarbekir de (19 Eylül 1515) fethedildi. Son Safevî direnci ise, 4 Mayıs 1516'da Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Koçhisar'da kazandığı zaferle kırılmış oldu. Urfa ve Siirt, Osmanlılara geçti. Hasankeyf Eyyubî Melikliği, imparatorluk topraklarına katıldı. Bıyıklı Mehmed Paşa, Mezopotamya topraklarına indi. Yeni sınır, batıda Fırat'a, kuzeydoğuda da Suriye'ye dek uzanıyordu.

Bu başarılar; yalnız Safevîleri değil, Memlûklar'ı da korkutmuştu. Denge, iki büyük devletten Osmanlılar lehine bozulmuş, Memlûklar için gelecekte bir çatışma kaçınılmaz olmuştu. Gerçi Osmanlılarla bir savaştan olabildiğince uzak duruyorlardı ama, iş imparatorluklarının savunmasına gelince, Memlûklar bunda ne bahasına olursa olsun direnmek niyetindeydiler.

Selim, 5 Haziran 1516'da yeniden ordu-
suyla yola çıktı. Yolu üstünde Ramazan-

oğulları Beyliği'ni Osmanlı topraklarına katıp doğrudan Memlûklar üzerine yürüdü.

Sultan Kansu, Osmanlı kuvvetlerini Halep kenti yakınlarındaki Mercidabık ovasında karşıladı. Osmanlılar 60 bin, Memlûklar da 80 bin kişiydiler. Savaş, ikindiye kadar sürdü ve sekiz saat içinde sonuç alınırca Memlûklar yenildiler, Sultan Kansu öldürüldü.

28 Ağustos 1516'da Selim, Halep'e girdi. Kuzey Suriye, beylerbeyliğinin merkezi yapıldı, Karaca Paşa da ilk Halep Beylerbeyi oldu. Selim, bu kentte on sekiz gün kaldı ve 15 Eylül günü ayrıldı. O gün, Osmanlılar, İslâm Halifeliği'ni Abbasîlerden devralıyordu ve Abbasîler, 766 yıldan beri bütün sünî Müslümanların önderliğini yapıyorlardı.

Selim, Halep'ten sonra güneye indi: Hama'yı, Humus'u aldı, Şam'a geldi, burada Mısır Seferi'nin hazırlıklarını tamamladı. Bu arada ordu, Filistin'i fethetti, Lübnan da kendiliğinden Osmanlılara bağlandı.

15 Aralık günü Şam'dan ayrılan Selim, çölü geçmeye başladı. Han-Yunus'ta yine Memlûklarla karşılaştı, yenilgiye uğrattı.

Yavuz Sultan Selim

Yavuz Sultan Selim tarafından İstanbul'a getirilen Kutsal Emanetler

30 Aralık'ta Kudüs'e varıldı, Gazze'ye geçti ve vezir-i âzam Sinan Paşa kuvvetleriyle birleşildi.

Sina Çölü aşıldı. Süveyş yoluyla Mısır'a çıkıldı. Kahire'nin kuzeydoğusundaki Reydaniye'ye kadar ulaşıldı. Savaşa girecek Memlûkların asker gücü 426 bin kişiydi ve orduya Tomanbay komuta ediyordu.

Çok kıyıcı bir savaş oldu, Memlûklar 25 bin ölü verdiler. Sultan Tomanbay'ın çadırı ve hazinesi Osmanlıların eline geçti. Selim gece Reydaniye'de kaldı ve ertesi günü şehitlerin gömülmesine nezaret etti ve 24 Ocak günü Kahire'ye girdi. Yıl, 1517 idi. Memlûk hazinesi ile birlikte birçok kutsal emanet Osmanlılara geçti. Dort gün sonra Padişahla ordusunun kent dışında olmasını fırsat bilen Tomanbay, Kahire'ye girdi ve kentteki birliği kılıçtan geçirdi. Yunus Paşa, kenti geri almak istediye de görülmemiş bir karşı koyuşla halk direndi ve sokak sokak, hatta ev ev dört gün süren kanlı bir savaşın sonunda, Tomanbay kentten çıktı. Selim de 15 Şubat günü kente girdi. Törenler yapıldı, padişah adına sikke kestirildi.

durmadan savaşan bir padişah

19 MAYIS 1517'de donanma 301 parça gemiyle geldi ve İskenderiye'de demir attı. İskenderiye'de 57 gün kalan donanma dönerken 1800 kadar Mısır ileri gelenini de beraberinde götürüyordu.

Mekke Şerifi, oğlu aracılığıyla Selim'e kutsal yerlerin (Mekke'de Kabe, Medine'de Peygamber'in türbesi vb.) anahtarlarını, Mekke ve Medine'deki Kutsal Emanetleri sundu. Böylece Hicaz da Osmanlı devletinin oluyordu.

Selim, Mısır Beylerbeyliği'ne Yunus Paşa'yı atayacakken bundan vazgeçti, yerine Memlûk ileri gelenlerinden Hayır-bey'i; Canberdi Gazali'yi de Kudüs sancakbeyi yaptı. Yeni duruma göre, beylerbeyliklerinde Mısır birinci derecede yer alıyor, onu Rumeli ve Anadolu beylerbeylikleri izliyordu.

Selim'in Mısır Seferi sonunda bütün Kızıldeniz kıyıları, Nubya, Kassalla, Bingazi eyaletleri Osmanlı devletinin idi. Eritre,

Somali, Kenya, Tanganika ve Mozambik kıyıları da Türk etkinliği altındaydı. Yemen, Osmanlı egemenliğini kabul etmişti.

10 Eylül 1517 günü, Selim, ordusuyla birlikte Kahire'den ayrıldı. Şam'a geldiğinde kışı burada geçirmeye karar verdi. 22 Şubat 1518'de yeniden yola çıkıldı ve Padişah, ancak iki yıl iki ay sonra 25 Temmuz 1518'de İstanbul'a döndü. Bu arada vezir-i âzam Piri Mehmet Paşa da Kuzey Irak'ı fetihten dönüyordu.

Bütün bu savaş başarılarından ötürü adı Yavuz Sultan Selim diye ünlenen hükümdar yeni seferler peşindeydi. Şimdi özellikle donanmaya büyük önem veriyordu.

18 Temmuz 1520'de İstanbul'dan Edirne'ye gitmek üzere hareket etti. Niyeti, Edirne'de bir süre kalmak ve sonra sefere girişmekti. Ama 22 Eylül günü, sabah olmak üzereyken yaşama gözlerini kapadı. Ölüm nedeni, sırtında çıkan ve "şirpençe" dedikleri bir çibandı. Hekimler işe karışmakta geç kalmışlardı.

Ölümü, sekiz gün herkesten saklandı. Bu sürede haber, Manisa'ya, şehzade Süleyman'a ulaştırılmış ve genç şehzade de tez elden başkente yetişmişti.

Vezir-i âzam Piri Mehmed Paşa, Şeh-

zade Süleyman başkent İstanbul kapılarındaiken Selim'in öldüğünü askere açıkladı. Asker, kûlâhlarını atarak ağlamaya başladı ve güçlkle yatıştırıldı.

30 Eylül'de Sultan Süleyman törenle tahta çıktı ve ertesi günü babası ünlü Türk cihangiri Yavuz Sultan Selim'in Edirne'den getirilen cenazesi toprağa verildi.

Yavuz Sultan Selim öldüğünde 50 yaşındaydı. Hükümdarlık ettiği sekiz yıl içinde Türk topraklarını iki buçuk katı genişletmiş, tarihin en güçlü komutan-yöneticileri arasında yer almıştı. İmparatorluk, Yavuz'un yaptığı fetihleri 400 yıl boyunca koruyacaktı. Halifeliği Osmanlı hükümdarlarına kazandırması, imparatorluğa, Doğu dünyasında tartışmasız bir güç sağlamış ve tek önder durumuna getirmişti.

Askeri gücü yanında Yavuz Sultan Selim, döneminin fars dilini en iyi kullanan bir şairiydi de. Kendisine "Selim-i Kahhar" unvanını kazandıran şiddeti yanında, sanat zevki, duyarlılığı ve bilgisi de dikkat çekiciydi.

Osmanlı İmparatorluğu, Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekten bir dünya imparatorluğu olmuştur.

Nadir Şah'ın tahtı

2. BİR DÜNYA İMPARATORU: KANUNİ SULTAN (Muhteşem) SÜLEYMAN

BATILILARIN "Muhteşem", Türklerin "Kanunî" diye andıkları Sultan Süleyman, Osmanlı padişahlarının en yücelerindendir. 25 yaşında tahta çıktı, 46 yıl hükümdarlık etti ve Osmanlı tarihinde en uzun saltanat süren padişah oldu.

Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine Manisa'dan başkente gelerek 1520 yılının 30 Eylül günü tahta "cülûs" eden Süleyman 1., 1495 yılında doğmuştu. Tahta geçişinin üçüncü günü, kapıkulu askerine cülûs bahşisi olarak, yenicilerle üçer bin akçe; sipahi, silahtar, gureba ve ulufeci-

lere de bunların üçte biri oranında "ulufe" dağıttı. Sipahi silahtarların gündeliklerine beş akçe, gurebayadört akçe ve ulufecilere de üç akçe zam yaptı.

Babasının gelecekte korkulu sonuçlar doğurabilecek kaygısıyla, ülkelerinden toplayıp İstanbul'a getirdiği Mısır ileri gelenlerini, yurtlarına dönüp dönmeme konusunda özgür bıraktı. Yine babasının döneminde yürürlüğe konulan ünlü "ibrişim yasağı"nı (Yavuz Sultan Selim, İran'a karşı bir tür boykot niteliğindeki bu yasakla ipek ticaretini durdurmuştu) kaldırdı. El konulan malları sahiplerine

geri verdirdi ve zarara uğrayanların zararlarını ödedi. Tazminat, toplam olarak bir milyon akçenin üstündeydi.

yeni düzenlemelerde

İLK günlerin ilgi çekici uygulamalarından biri de donanma komutanı Cafer Bey'in, güveni kötüye kullanması duyurusuyla sorguya çekilmesi ve suçlu görülüp idam edilmesi olmuştur.

Süleyman I. döneminin ilk seferi, Belgrad üzerineydi. Belgrad, kuruluş ve konumu bakımından Macaristan'ın bir çeşit kapısı sayılıyordu. Bir Sırp kentiydi ve Despot Brankoviç tarafından Macarlara bırakılmıştı. Kent, Türklerce ilk kez (1441 ve 1459) kuşatılmış, fakat bir türlü düşürülememişti.

Macarlar üstüne düzenlenen seferin görünen nedeni, Padişahın tahta çıkışını bildirmeye giden elçi Behram Çavuş'un Macarlar nezdinde aşağılanmaya uğrayıp hapsedilmesi ve daha sonra da öldürülmesiydi.

Süleyman I., önce Edirne'ye, Edirne'nden Filibe'ye yollandı. Burada Ahmed Paşa kendisini karşıladı. Sofya'da da Ferhad Paşa, padişaha katıldı. Filibe'de divan kuruldu, durum tartışıldı. İki düşünce vardı: Biri, seferin Belgrad'a yöneltilmesi, diğeri de Macaristan üstüne yürünüp başkent Budin'in ele geçirilmesiydi.

Sonunda Piri Mehmed Paşa'nın dediği oldu: Padişah ve ordu, Belgrad'ı hedef almada öncelik tanıdı ve Filibe-Sofya-Tekfur Pınarı- Niş yoluyla Belgrad yakınlarına gelindi. Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa, Sabaç'a yürüdü. Bin yeniçeri ile desteklenen Semendre Beyi Hüsrev Bey de önden gidip Belgrad'ı sarıp kuşatmakla görevlendirildi.

Sabaç alındı. Sava Ormağı üzerinde uzunluğu bin sekiz yüz kulaç tutan bir köprü yapıldı ve asker karşıya geçirildi. Sabaç'ın kuşatılması ve alınması, Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı yeni padişaha yakınlaştırmıştı. Bu yüzden Sultan Süleyman I., Belgrad'ın alınması yerine Macaristan üstüne yürünülmesini istedi. Ama Piri Mehmed Paşa, ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa ve akıncı komutanlarından Bali Bey, padişahın huzuruna çıkarak önce Belgrad'ın ele geçirilmesinin daha doğru bir iş olacağı konusunda di-
retteler ve padişahu buna razı ettiler.

Belgrad Kalesi olağanüstü top ateşleriyle dövüldü. Büyük topların açtığı gediklerden askerler kaleye girdiler. Aynı gün Havale (Avala) kalesi de ele geçirildi. Kenti savunan Macarlar, Sırlar ve Bulgarlar iç kaleye çekildiler.

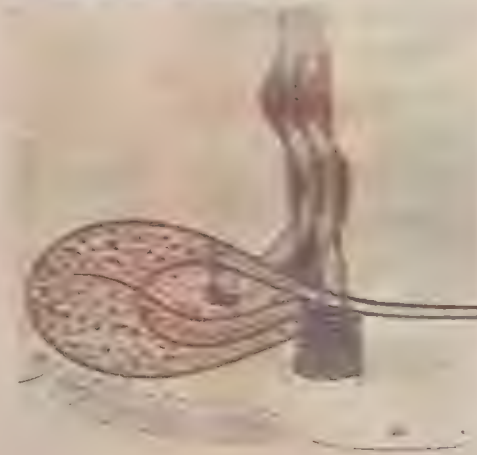
28 gün süren direnmenin sonunda, 29 Ağustos 1521 günü Belgrad'ın iç kalesinin anahtarları, savunucuları tarafından padişaha teslim edildi ve Belgrad, Türklerin eline geçti. Padişah Sultan Süleyman I., ertesi günü Belgrad kentine girdi. Günlerden bir cumaydı. Kentin en büyük kilisesini camiye dönüştürüp cuma namazını burada kıldı.

Padişah, kentte kaldığı süre, Macaristan'a gitmek isteyenlere izin verdi, cizye

Kanuni Sultan Süleyman'ın Câlûs'u

Kanuni Sultan Süleyman'ın tuğrası.

Kanuni Sultan Süleyman

kabul edenleri yerlerinde bıraktı, bir bölümünü de İstanbul'a gönderdi. Bunları Büyükdere yolundaki Belgrad köyü ile Belgrad Ormanı'nı kurdular. Bir bölümü de şimdiki Belgradkapısı çevresine yerleştirildiler.

seferler birbirini izliyor

BELGRAD'DAN 18 Eylül günü hareket eden Süleyman I., yolda, oğlu Murad'ın ölümünü haber aldı. Başkente varışından üç gün sonra da dokuz yaşındaki şehzadesi Mahmud çiçek hastalığından ölüyordu.

Sultan Süleyman I., Belgrad'ın ardından Rodos adasının da fethini kararlaştırdı. Durum, siyasal açıdan Osmanlıların lehine görünüyordu. Denizden ve karadan Osmanlıları tehdit edecek herhangi bir güç yoktu.

Kış mevsimi donanmanın ve ordunun sefer hazırlıklarıyla geçirildi. Haziranın ilk haftasında donanma Ege Denizi'ne yelken bastı. Rodos serdarlığına ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa atanmıştı.

Donanma, 26 Haziran günü Rodos'un kuzeybatısına bakan Cem Bahçesi

mevkiinde (Villanova) demir attı. Ada kuşatıldı, fakat herhangi bir çarpışmaya girilmedi.

Rodos'ta bulunan Saint-Jean Şövalyeleri çeşitli uluslardan oluşuyordu (İngiliz, Fransız, İtalyan, Provens, İspanyol, Alman, Portekiz ve Overnia) ve kuşatma sırasında her ulusa, savunma için bir burç bölgesi verilmişti.

Savaş 29 Temmuz günü başladı ve 22 Aralık'a kadar sürdü. Sonunda şövalyeler yenildiler ve adayı teslim ettiler. Böylece Rodos devleti tarihe karıştı. Rodos ile birlikte çevredeki adalar da Osmanlı devletinin eline geçti. Anadolu kıyılarındaki ise Bodrum, Tahtalı ve Aydos kaleleri alındılar.

Süleyman I, Marmaris'ten karayoluyla İzmit Körfezi'ne vardı, oradan da gemiyle İstanbul'a çıktı. Dönüşünde ilk yaptığı, babasının gözdesi vezir-i âzam Piri Mehmed Paşa'yı emekliye ayırmak, yerine Makbul İbrahim Paşa'yı atamak oldu. Makbul İbrahim Paşa'nın hasodabaskılık-tan vezirliğe değil de vezir-i âzamlığa getirilmesi, ikinci vezir Ahmet Paşa'yı kızdırdı. Kurala göre, sıra Ahmed Paşa'dıydı.

Ahmed Paşa, son derece kırgın, padişah'tan Mısır Beylerbeyliğini istedi. Mısır ve ona bağlı topraklar fethedileli ancak altı yıl olmuş, bu sürede ortaklık da daha yatışmamıştı. Kırgın ve kinli Ahmet Paşa, durumdan yararlanma yolunu seçti. Kahire'ye gelişinden beş ay sonra İstanbul'a başkaldırma cesaretini gösterdi. Çevresine yüz bin Memlûk ve Arap askeri toplamıştı. Kahire kalesi alındı. Ahmet (Hain) Paşa, kendisini Mısır İmparatoru ilan etti.

başkaldırılar, savaşlar

AYAKLANMA yedi ay sürdü. İstanbul'a bağlı sadrazam Kadızade Mehmed Bey, Ahmed Paşa'yı haince yikanırken bastı. Hain Ahmed Paşa Kahire kalesinden kaçtı ama yakalandı ve başı kesildi. Mısır'ı düzene sokmak, Osmanlı düzeni için iyice yerleştirmek için İbrahim Paşa kalktı, Kahire'ye geldi.

1524'de Kırım Hanı Şahip Giray, İstanbul'a geldi, bir anlaşma imzaladı. Buna göre, Kazan hanları bundan sonrasında padişah tarafından atanacaklardı.

1525 yılının 6 Aralık günü, Fransız elçisi Kont Jean Frangipani, padişahın

huzuruna çıktı ve kralın annesi Louise de Savoie'dan getirdiği mektubu sundu. O günlerde Kral Françoise I., imparator-kral Karl V.'in tutsağı olarak İspanya'da ve hapiste bulunuyordu. Annesi, oğlunun kurtarılması konusunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım dilenmekteydi.

Gerçekten de Fransa kralının tutsak düştüğü sırada Almanya ile başa çıkabilecek ve kralın tutsaklıktan kurtarılmasını sağlayacak tek büyük ve güçlü devlet, Osmanlı İmparatorluğu'du. Sultan

Kral Ferdinand

Kral Lajos II.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Barbaros'u Kabulü.

Süleyman, ana kraliçeye bir mektup yazarak yardım sözü verdi.

23 Nisan 1526'da Sultan Süleyman üçüncü seferi hümayununa çıkmak üzere İstanbul'dan ayrıldı. Yanındavezir-i âzam Damat İbrahim Paşa da bulunuyordu.

Sefer, doğrudan Macaristan'aydı. Kral Lajos II. korkudan bütün Avrupa'yı Türklere karşı yardıma çağırıyordu.

Öncü olarak giden İbrahim Paşa, Petervaradin Kalesini aldı ve 22 Haziran'da ordunun geçmesi için Sava Irmağı üzerine köprüler yapımını tamamlattı. Ordu, 9 Temmuz'da Belgrad'a vardı. Tuna ince donanması da ırmak yoluyla Belgrad'a geldi.

Yol üstündeki İllök, Essek fethedildi. Drava'ya doğru yüründü ve kısa bir süre sonra Mohaç'a varıldı. Tarih, 29 Ağustos 1526 idi.

Türk ordusunda 100 bin asker ve 300 top, Macar ordusunun ise 150 bin asker ve 100 ton vardı. Macar ordusunun gücü, yardımcı kuvvetleriyle birlikte 200 bine yükseliyordu.

Savaş, günün geç saatlerinde başladı ve çok kısa sürdü. Macar ordusu büyük bir yenilgiye uğradı. Kral Lajos II. atıyla kaçarken bataklığa sürüklendi ve boğularak öldü.

Zaferin ardından sekiz gün sonra Budapeşte kentine gelindi. Sultan Süleyman, 11 Eylül günü Macar Krallığı'nın başkentine girdi ve Kurban Bayramı'nı Budin'de kutladı. Kaldığı on üç gün içinde Macar Krallığı'nın yeni statüsünü düzenledi. Buna göre, Macar Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir krallık oluyordu.

"Gaza-i Bec" diye de anılan dördüncü sefer-i hümayun 1529 yılına rastlamaktadır. Amaç, Macaristan üstündeki haklarından bir türlü vazgeçmek istemeyen Kral Ferdinand'a bir ders vermektir. Almanları Macaristan'dan çıkarmak için yola koyulan ordu, başında Padişah ve vezir-i âzam İbrahim Paşa olduğu halde, 18 Ağustos'ta Mohaç'ta ordugâh kurdu.

viyana'ya doğru

EYLÜL ayının üçüncü günü Budin Kalesi kuşatması başladı. Beş gün sonra, Almanlar, kaleyi Türklere teslim ettiler. 22 Eylül'de ordu, Osmanlı-Alman sınırını geçti, Avusturya'ya girdi.

Türkler Viyana üstüne yürürlerken Ferdinand da Linz'e çekildi. Viyana kenti sivillerden boşaltıldı.

Türklerin yaptığı teslim önerisi kabul edilmedi. Türk padişahının otağı Viyana kentine iki kilometrelik bir uzaklığa, Kaiser Ebersdorf'a kuruldu.

Kuşatma onyedi gün sürdü. Mevsim kötüleşmişti, kış geliyordu ve Türkler, kuşatma için gerekli olan ağır toplarını Budapeşte'de bırakmışlardı. 14 Ekim'de kuşatma kaldırıldı, ordu Viyana önlerinden güneydoğuya doğru çekilmeye koyuldu. Yedi ay yedi gün sonra, 16 Aralık 1529'da İstanbul'a dönüldü.

Ne var ki, Karl V., kısa bir süre geçmeden Macaristan'a saldırmakta gecikmedi. Gelip Budin Kalesi'ni kuşattı. Kuşatma iki aya yakın bir zaman sürdü. Sonunda düşman, bir akıncı taktiğine kanıp padişah ve ordusunun gelmekte olduğunu sanarak geri çekildi. Akıncılar hızla Avusturya topraklarına saldırdılar ve 15 bin seçkin tutsak aldılar.

25 Nisan 1532'de Süleyman I., Almanya üzerine ikinci bir sefere girişti. Ordu, 200 bin askerdi ve bu kez 400 top vardı. Karl V.'de buna yakın bir kuvvet toplamıştı. İçlerinden İtalyan, İspanyol ve Flaman kuvvetleri de bulunuyordu.

Padişah ve ordusu Belgrad'da konakladıkları bir sırada François I.'in elçileri kabul edildiler. Olağanüstü gösterilerle karşılandılar, ama yapılan barış önerisini padişah kabul etmedi. Amacı ve isteği Alman ordularıyla bir meydan savaşında karşılaşmaktı, fakat berikiler buna bir türlü yanaşmak istemiyorlardı.

Padişah, 11 Eylül 1532 günü Graz'a girdi. Kentte ancak bir gün kaldı ve ertesi

Barbaros Hayreddin Paşa'nın başstardesinde kullandığı sancağı

Barbaros Hayreddin Paşa'nın mühürü

günü Mur Suyu'nu geçti, 12 Ekim'de Belgrad'a indi. 21 Kasım günü İstanbul'a dönülmüş bulunuyordu.

Bu sefer sırasında Karl V.'in büyük amirali Andrea Dorin, Koron'daki Türk üssünü bir baskınla işgal etmiş fakat Kenankeş Ali Paşa komutasındaki donanma yetişince kaçmıştı.

Almanya ile Osmanlı Devleti arasında barış anlaşması 1533 Haziran'ında imzalandı. Süleyman I. o günlerde İran'a yapacağı bir seferin hazırlıklarını sürdürmekte olduğundan barış için yapılagelmekteki baskılara daha fazla direnmeyi uygun görmemiş ve kabul etmişti. Sonuçta karlı çıkan da yine Osmanlılar oldu. Ferdinand, bundan böyle Osmanlı padişahının bir "tabii" olacağı, büyük Türk Hakanı da ona karşılık "Fernandos Kralı"na sevecen "bir baba muamelesi etmek lütfunda" bulunacaktı. Protokolda Ferdinand, vezir-i azamla eşit tutuluyor, Macaristan tahtından da vazgeçiriliyordu. Elinde kalan, ancak Bohemya krallığından ibaretti.

zaferden zafere

BU anlaşmanın ardından bu kez de İtalya üzerine sefere çıkmış (Korfu ve Pulya Seferi, 1537) ve bu seferde Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa komuta etmişti. Süleyman I. ile birlikte François I.'de harekete geçti ve Savoie Dükahgını Karl V.'ten geri aldı.

Türk ordusu, 23 Temmuz'da Damat Lütfü Paşa ile Mehmet Paşa'nın komutalarında İtalya'nın Pulya eyaletine çıktı. Otranto ve yöresi işgal edildi. Birincisi, Türklerle "biat" ettiğini bildirdi. Donanma, Avlonya'dan ayrılıp Korfu'yu kuşatmaya karar aldı. Venedik barış isteyince kuşatma kaldırıldı. Buna Fransa aracılık etmişti.

Aynı yılın 2 Aralık günü kazanılan Vertizo Zaferi'nde Alman ordusu Sultanazade Gazi Mehmet Bey'in kuvvetleri önünde tam bir bozguna uğradı.

Barbaros Hayreddin Paşa

Sultan Süleyman I., sekizinci seferine 8 Temmuz 1538'de çıktı. 31 Ağustos'ta Prut Irmağı, Mimar Sinan'ın kurduğu bir köprüyle geçildi. Yaş kentinde Kırım Hanı Giray Han da kuvvetleriyle padişaha yetişti.

15 Eylül'de, padişah, Suceava kentine girdi: Bir ay sonra ordu, Yanbolu'daydı ve padişah burada Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlundan Preveze Zaferi'nin müjdesini aldı. Bu seferin sonunda Boğdan'a, Petru Rareş'in kardeşi Stefan atandı, iki yılda bir vergiyi "bizzat" getirmesi emredildi. Moldovia toprakları da bütünüyle Akkerman Sancağı'na katıldı. Artık Tuna'daki bütün kilit noktaları Osmanlıların eline geçmişti. Dobruca Türk oldu ve 1540

yılında Venedik-Osmanlı barış anlaşması imzalandı. Buna göre; Venedik, savaş tazminatı olarak 300 bin duka altını ödüyor; Anadolu, Monembasia da Osmanlılara bırakılıyordu. Ege Denizi'nin güneyindeki adalar da bundan böyle Osmanlıların ol-maktaydı.

Bu seferden üç yıl sonra çıkılan doku-zuncu sultan seferi sonunda Macaristan tam bir eyalet haline getirilip Türkiye'ye katılmış ve Budin Beylerbeyliği olarak adlandırılıyordu (29 Ağustos 1541).

1542 sonbaharında Ferdinand, yeniden Budin'i eline geçirmek istedi fakat bunu başaramadı.

Süleyman I., bu zaferle yetinmedi. 1543 baharında onuncu kez sefere çıktı. 8 Temmuz'da Peç, Almanlardan geri alındı. 10 Ağustosta (1543) ise Estergon Kalesi fethedildi. Kuşatma ancak oniki gün sür-müştü.

Padişah, İstoini-Belgrad'ı fethedip Macaristan'ı Türk yönetiminde birleştirmek için güneye indi. Üç saldırıdan sonra bu kale de düştü.

Bu sefer sırasında Şehzade Mehmed ölmüştü. Hükümdar, başkente döndüğünde Mimar Sinan'a oğlu adına Şehzade Camii'nin yapılmasını buyurdu.

Almanya ile Türkiye arasında barış anlaşması 19 Haziran 1547'de imzalandı (İstanbul Muahedesi). Anlaşma, iki imparatorluk arasındaki savaş haline bir son veriyordu.

İstanbul Andlaşması'ndan sonra, 1551 yılına kadar dört yıl içinde Türkiye-Almanya ilişkilerini bozacak herhangi bir olay çıkmadı. Süleyman I., bu arada İran üzerine ikinci seferini düzenlemiş; bu kez, Rumeli Beylerbeyi Sokullu Mehmed Paşa, 1551 yılı yazında Erdel Prenslığı'nda döndürülen siyasal oyunlara bir son vermek amacıyla Ferdinand üstüne yürümüştü.

3. BÜYÜK BİR YÖNETİCİ: SOKULLU MEHMED PAŞA

TİMİŞVAR (Temeşvar) yolu boyunca-daki bir çok kale ve kentleri alan Sokullu Mehmed Paşa, sonbahar yağ-murları altında onbeş gün Tımsvar Kalesi'ni kuşattı, ama kenti bir türlü düşü-remedi. K. yaklaşıncı da Belgrad'a dön-du. Bu ne yenile, serdarlıktan alındı, yerine gelen Kara Ahmed Paşa, 28 günlük bir kuşatmanın sonunda Tımsvar Kalesi'ni dü-şürdü, Banat ve Erdel'i Almanlardan te-

mizledi, Lipva'yı da geri aldı.

Kral Ferdinand, ne bahasına olursa ol-sun Türk ilerlemesini durdurmak için yeni kuvvetler göndermekte gecikmedi. Savaş görevi, Budin Beylerbeyi Vezir Ali Paşa'ya verildi. Uzun süren kuşatmalara dayanan Eğri Kalesi bir türlü düşmek ve tes-lim olmak bilmedi. Ali Paşa, Zigetvar Ka-lesini de alamadı. Kalenin zaptı, on yıl sonra Sultan Süleyman'a nasip olacaktı.

genel bakış

BİLİNDİĞİ gibi, XVI. yüzyılda Batı dünyası büyük evrimler geçirmektedir. Amerika kıtasının keşfi ve yeni dünyaya göçler, yeni dünyada bulunup işletilmeye açılan altın ve gümüş madenleriyle bunların Avrupa ülkelerine akması, beklenmedik ekonomik ve siyasal değişimlere yol açtı ve toplumun dengesi temellerinden sarsıldı. Martin Luther'in kişiliğine vicdan özgürlüğü için ayaklanmalar oldu, sonucunda Hristiyan Birliği dağılmaya ve çözülmeye yüz tuttu. Özellikle Papa'nın cennette yer satışının belgeleri olan "indulgence" ticaretine karşı çıkan Luther, küçük soyluları ve halkı çevresinde toplamayı başardı. Yanı sıra köylüyü de ayaklandırdı, Hristiyan inancı çeşitli bölümlere uğradı. Protestanlık yaygınlık kazandı ve ayrıca karşı reformculuk da başladı. Cizvit Tarikatı, Engizisyon bunlar arasındaydı. Dinse çatışmalar önlenemez bir duruma geldi, boyutları da büyüdü.

Bu kargaşada, Avrupa'nın protestan prensleri ile soyluları ve ileri gelenleri Osmanlılardan sürekli yardım istiyorlardı. Osmanlılar da bütünde bunların yanında yer aldı. Zaman zaman destek ve yardımdan geri durmadılar

Yine o günlerde Karl V., Almanya İmparatorluğu'na bağlı ülkelerle birlikte kardeşi Ferdinand I.'e İspanyayı'da büyük oğlu Felipe II.'ye bıraktı. Bundan yararlanan da Fransa oldu, hızla kalkandı; Protestanlar da giderek güç kazandılar ve Avrupa'nın siyasal coğrafyası tümünden değişti. Türk egemenliğini kabullenmeyen tek ülke, İspanya kalmıştı.

27 Aralık 1533 günü Barbaros Hayreddin Paşa başkent İstanbul'a geldi. Aldığı buyruk üzerine Akdeniz'i tam bir Türk gölü durumuna getirmişti. Şimdi, hedef, İspanya idi. Tunus fethedildi.

Bu arada Türkiye ile ilişkilerini en iyi biçimde yürüten ve geliştiren Fransa oluyordu. Hükümet, bir takım ayrıcalıklar vererek bu ülkeyi Avrupa'nın öbür ülkeleri arasında daha önemli bir yerde tutmak istemekteydi. 18 Şubat 1536'da verilen ünlü kapitülasyonlar bunun en elle tutulur örneğidir. Ayrıcalık anlaşmasını İbrahim Paşa imzalamıştı. Fransa, ticaret yoluyla sağlayacağı kazançların sonucunda kalkınacak ve böylece Karl V.'e direnecek bir güce sahip olacaktı. Buna karşılık, Fransa, "ticari imtiyazlar bahşedilmesinden minnettar kalarak, her yıl padişaha belli bir vergi ve belirli miktarda hediyeye vermeyi" kabül ediyordu.

Preveze Deniz Savaşı

-Süleymaniye Camii (1550)

savaşlarla geçen bir yaşam

SÜLEYMAN I. döneminde, Anadolu'da bir takım ayaklanma eylemleri olmuş (BabaZünnun olayı, Domuzoğlu, Yekçe Bey ve Veli 'Halife ayaklanmaları gibi), fakat bunlar kısa sürelerde bastırılmışlardı. Kalender Çelebi ve Üzeyrli Seyid olayları da uzun sürmemiştir. Bütün bunlara karşılık, İran'ın Şii propagandası durmamış, iş gitgide yeni bir Türk-İran savaşına dönüşmüştür.

Bu savaşla İbrahim Paşa görevlendirildi. O dönemde İran'da Şah Tahmasp hükümdardı. İbrahim Paşa, Bağdat'a yönelecekken Tebriz üstüne yürüdü, Van Kalesi'ni teslim aldı ve Tebriz de hiç çarpışmasız eline geçti. Bir süre sonra padişah da geldi ve Tebriz'e girdi. Niyet, Bağdat'ın zaptıydı.

Bağdat, hiçbir direnme göstermeksizin Osmanlı ordusuna teslim oldu. Cafer Bey, kentin anahtarlarını padişaha sundu.

Sultan Süleyman I., Bağdat'ta kışı geçirirken Şah Tahmasp da boş durmuyordu. Tebriz'i geri almak için önce Van'a saldırdı. 1 Nisan 1534'te, padişah, Bağdat'tan hareket ederek Tebriz'e vardı ve barış önerisini geri çevirdi.

İran'a karşı yapılan ikinci seferde de bir barış anlaşması yapılmadı. Şah Tahmasp, fırsat buldukça Doğu Anadolu'ya saldırılarını sürdürdü. Padişah, sonunda yeniden bir doğu seferine çıkmak zorunda kaldı. Bu arada, yolda oğlu Şehzade Mustafa'yı saltanat kaygısıyla boğdurup öldürttü.

Ordu, önce Halep'e vardı, daha sonra da Doğu Anadolu'ya yöneldi, Nahcivan'a girdi. Şah Tahmasp yine kaçmıştı. Çevrede küçük çarpışmalar oldu.

İran Şahı, padişaha elçiler gönderdi ve barış istedi. Amasya Anlaşması, bu istegin ürünüdür (29 Mayıs 1555).

donanmada üstün bir komutan

BARBAROS Hayreddin'in Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmesinden beri bütün Hristiyan devletlerinin ilgisi Türk donanmasının üstüne çevrilmişti. Almanya, Portekiz, Venedik ve Papa o dönemin en güçlü donanmalarına sahiptiler ve Akdeniz'i bir Türk Gölü durumuna getirilmesi bu devletleri tedirgin etmenin yanı sıra ürkütüyordu da. Bu, onların birleşmelerini de sağladı. Böylelikle ortak çıkarlarını daha bir kolaylıkla savunabileceklerdi.

Büyük çarpışma, Preveze'de oldu. Türk donanmasına Barbaros Hayreddin, düşman donanmasına ünlü amiral Andrea Doria komuta ediyordu.

Çok şiddetli çarpışmaların sonunda Türk donanması üstün geldi. Düşman gemileri yenik ve perişan, güçlkle kaçabildiler, bir çoğu da sulara gömüldü. Sultan Süleyman I. bu zafere çok sevindi.

Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra Osmanlı tahtı için iki aday vardı: Şehzade Selim ve Şehzade Bayazid. İkisi de Hürrem Sultan'ın oğullarıydılar. İkisi de taht üzerinde aynı derecede hak iddia ediyorlardı.

Sonuç, iki kardeşin çatışmalarına yol açtı. Yöneticiler arasında da açık ya da gizli bu iki şehzadenin yanında yer alanlar vardı ve kıskırtmalar, daha çok bunlardan gelmekteydi. İki kardeş arasındaki kanlı çatışma Konya'da patlak verdi (30-31 Mayıs 1559) ve zaferi şehzade Selim kazandı. Bayezid, canını kurtarıp Amasya'ya kaçtı; padişah da bizzat oğlunun üzerine yürümek üzere harekete geçti, ama yenilgi haberini alınca durdu.

şehzade üstüne pazarlık

SEHZADE Bayezid, çekile çekile İran'a kadar geldi ve Şah Tahmasp'a sığındı. Bayezid, Kazvin'de 24 Kasım 1559'dan 23 Temmuz 1562 tarihine kadar kaldı. Bu arada Şah Tahmasp kendisini siyasal bir koz olarak kullanıp babası Sultan Süleyman'dan, oğluna karşılık Bağdat eyaletini istedi.

Bayezid, böyle bir pazarlığa konu olmaktansa zor kullanarak Kazvin'den çıkmayı denedi, fakat başaramadı: Bir süre sonra da dört oğluyla birlikte öldürüldü.

1565 yılının Haziran ayı sonlarında vezir-i âzam Semiz Ali Paşa'nın yerini Sokullu Mehmet Paşa almıştı. O günlerde Sokullu, 60 yaşındaydı. Birçok enderun hizmetlerinde bulunmuş, Barbaros'un ölümü üzerine de kaptan-ı deryalığa getirilmişti.

1566 yılında yeni bir Türkiye - Almanya savaşı çıktı. Antlaşma hükümlerine aykırı olarak Almanlar, Erdel Prenslıği'ne sokulmuşlar; Tokay ve Serenos kaleleriyle Szathmar kalesini almışlardı.

Nahçıvan Seferi'nden döndüğünden beri padişah (10 yıl) sefere çıkmıyordu. 71

yaşındaydı ve nikris hastalığından çok çekiyordu. Yeni vezir-i âzamı Sokullu'nun askerliğine pek güvenemediği için sefere kendi çıkmaya karar verdi. 1 Mayıs 1566'da yola çıkan orduyla birlikte 29 Haziran'da Belgrad'a vardı ve Zemlin sahrasında ordugah kuruldu.

Sultan Süleyman I. Eğri yerine Zigetvar üzerine yürümeye burada karar verdi. Kale komutanı, bir Türk birliğini baskınlamış ve hepsini kılıçtan geçirmişti.

Zigetvar kuşatması 5 Ağustos'ta başladı ve hayli de uzadı. Kuşatma ve çatışmalar sürüp gideren, 7 Eylül 1566 Cumartesi günü sabaha karşı saat 01.30'da hasta padişah, savaş alanında gözlerini yaşama kapattı. Ölümünden beş saat sonra Zigetvar kalesi düştü.

Sultan Süleyman I (Kanuni Sultan Süleyman) öldüğünde 71 yaşını geçmişti. Saltanatı, 46 yıldan 15 gün eksikti. Yaptığı "Kanunname"den dolayı, adı tarihe "Muhteşem", "Büyük" gibi lakâplarla birlikte "Kanuni" diye de geçen Sultan Süleyman, çağının Doğu'da ve Batı'da en görkemli eğitilmiş soylu kişilerden biriydi. Askeri dehasını dedesi Fatih'ten almıştı. Devlet etkinlik ve onurunu korumada son derece duyarlı olduğunu tarihçiler yazar.

Avrupalılar onun yüceliğini Louis XVI ile kıyaslamaktan hoşlanırlar. Ünlü "Kanunname"sinde Fatih Kanunnamesi'ni temel almakla birlikte, geliştirmiş ve ona tam bir anayasa niteliği kazandırmıştır. Bu çalışma Kanuni'yi dünya tarihinin büyük hukukçuları arasına sokar. Kanunname'nin birinci bölümünde, birinci madde, imparatorluk içindeki her bireyin ceza hukuku bakımından eşit olduğu ve herkesin aynı suçtan ötürü aynı cezayı göreceği konusundadır.

Türk baltası (XVI. yüzyıl sonları)

XIX. KESİM

«YÜKSELME» DÖNEMİNDE İMPARATORLUK

1. KANUNİ'DEN SONRA

KANUNİ olduğu zaman imparatorluk Yavuz'un bıraktığı mirasın iki katından fazla büyümüştü. Toprakları yaklaşık olarak 14 milyon 893 bin kilometrekareydi. Bunun 2 milyon kilometrekareye yakın bölümü Avrupa'da; 4,5 milyon kilometrekareye yakın kısmı Asya'da ve kalanı da Afrika'daydı.

Oğlu Selim II. daha önce kardeşi Beyazid ile taht için savaşmıştı (1566) Bayezid yenilgiye uğrayınca İran'a sığınmış dört oğluyla birlikte orada öldürülmüştü. Selim II. kendinden önce gelen hükümdarların görkemli kişilikleri altında ezilmiş gibidir. Gerçi imparatorluk onun döneminde ulaştığı noktayı hiçbir sarsıntı geçirmeden korumuştur ama, bunda hükümdarın hemen hemen hiçbir etkisi olmamıştır.

Selim, yönetimi damadı Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya bırakmış ve kendisi sarayına çekilmişti.

Ekonomik sıkıntıların başladığı Anadolu'da olaylar çıkıyordu. Yemen'de ayaklanmalar başgösterdi. Bu dönemin önemli olayı, Don ve Volga nehirleri arasında bir kanal açarak Hazar Denizi'ni, bu kanal ile Karadeniz'e bağlama girişimi oldu. Sokullu, bu yolla donanmayı Karadeniz'den Hazar Denizi'ne geçirmeyi ve İran savaşlarında orduyu bu yolla beslemeyi düşünüyordu. Böylece, kuzeyde Rusların eline geçen Astrakhan ve Kazan yüzünden Osmanlılar aleyhine bozulan dengeyi düzelterek yoluna koyacaktı.

Kanunî döneminde başlatılan Hint Denizi siyaseti Selim II. döneminde de sürdürüldü. Sumatra adasındaki Açe Sultanlığı, Portekizlilere karşı Osmanlılardan yardım istedi ve bu isteği kabul edildi.

Sokullu, Süveyş Kanalı'nın açılması girişimini de başlattı. Bu tasarı imparatorluğun doğu denizlerine açılması baki-

mindan önemliydi. Ne var ki, girişimden bir sonuç alınmadı.

Kıbrıs adası da aynı sorunlar yüzünden önem taşıyordu. Akdeniz egemenliğinin bütünleşmesi için Kıbrıs'ın Venediklilerden alınması konusunda, Piyale ve Lala Mustafa Paşa ile Ebussuud Efendi de aynı inançtaydı. Yalnız Sokullu, Avrupa devletlerini aleyhte birleştirmek kuşkusyla adanın fethine karşıydı.

Hükümdar, sefere karar verdi. Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs seferi serdarlığına, Piyale Paşa donanma komutanlığına getirildi. 9 Eylül 1570'de Lefkoşa ele geçirildi. Sonra bütün Kıbrıs alındı (1 Ağustos 1571). Antalya, Adana, Bozok sancaklarından getirilen halk Kıbrıs'a yerleştirildi. Sokullu'nun dediği olmuş, Papalık, Venedik ve İspanya, Osmanlılara karşı birleşmişti. Bu birleşme, Osmanlılara İnebahtı yenilgisini getirdi (1571).

Ertesi yıl denize açılan yeni Osmanlı donanmasına karşı çıkamayan Venedik, 300 bin düka altını tazminat ödemeyi kabul etti. İspanyollar çekismeyi sürdürüyordu. Bu yüzden Gırnata'daki Müslümanlarla imparatorluğun bağlantısını kestiler ve Tunus kentine saldırdılar. İspanyol deniz komutanı Don Juan, Tunus'u aldı. Fakat Keleş Ali Paşa ve Sinan Paşa, Tunus'u geri alarak bir Osmanlı eyaleti haline getirdiler.

Selim II. Topkapı Sarayı'nda yıkanırken düşerek öldü (1574). Saltanatı 8 yıl 3 ay sürmüştü. İstanbul'da ölen ilk Osmanlı hükümdarı oldu. Avcılık ve yay çekmede ustaydı. Hiçbir sefere başkomutanlık etmeyen ilk hükümdar da yine oydu. Selim II.'nin ölümünde imparatorluk, artık duraklama dönemine girmişti.

duraklamaya giriş

OSMANLI İmparatorluğu, her anlamıyla merkeziyetçi bir devlettir. "Yükselme" dönemini oluşturan büyük padişahlar çağında bu merkeziyetçilik en güçlü biçimiyle kendini belli ediyordu. İmparatorluğun mülki örgütü, "merkez" ve "eyalet" olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Merkez örgütünün başında bulunan padişah, doğal olarak her zaman Osmanlı hanedanındandı. Hem devlet başkanı, hem başkomutan ve hem en büyük yürütmenin başıydı. Yavuz Sultan Selim'in halifelîği almasından sonra Osmanlı padişahları, aynı zamanda dünya Müslümanlarının da en büyük makamının (halifelik) sahibi oldu.

Padişah tüm yetkilerini birtakım devlet kuruluşlarıyla paylaşarak kullanıyordu. Bunların başında "Divan-i Hümayun" denilen ve bugünkü anlamda hükümet ve bakanlar kurulunu karşılayan meclis geliyordu. Devleti ilgilendiren bütün sorunlar (siyasal, idari, mali, askerî, şerî) burada görüşülür ve karara bağlanırdı. Fatih'e kadar Divan-i Hümayun'a hükümdar başkanlık ederdi.

Fatih'in ardından, hükümdardan sonra en büyük yetki sahibi olan sadrazam, Divan-i Hümayun başkanı oldu. Kubbe vezirleri, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, Anadolu ve Rumeli defterdarları ve nişancı, Divan-i Hümayun'u oluştuyordu. Reisülküttap denilen dışişleri sorumlusu, divan kâtibi olarak toplantılara katılırdı. Divan-i Hümayun kararları "kalem" denilen çeşitli daireler yürütüyordu.

Eyalet örgütü ise, en büyük idari bölümleri oluştuyordu. Eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, onlar da nahiyelere bölünmüştü. Eyaletlerin en büyük idare amirine beylerbeyi deniyordu. Askerî yetki ve görevler de ona bağlıydı.

Rumeli ve Anadolu beylerbeyi olmak üzere ikiye ayrılmışlardı. Protokolda Rumeli beylerbeyi daha önde geliyordu. Eyalet işlerini eyalet (ya da paşa) divanı denilen meclis yürütüyordu. Eyaletler, Has, Tmar, Zeamet örgütü bulunanlar yıllıksız (salyanesiz) ve bulunmayanlar yıllık (salyaneli) olmak üzere iki türlüydü. Sancakbeylerinin yönetimindeki sancaklar ise bağlı oldukları beylerbeyliğin yönetimine tabiydi. Şehirlerin yönetiminden ise

II. Selim...

kadılar sorumluydu. Subaşı ve Muhtesipler kadınların emrinde çalışırdı; subaşılar kentlerin güvenlik işlerini, muhtesipler belediye hizmetlerini üstlenmişlerdi.

İmparatorluğun doğal ve sosyal yapısı, askeri kuruluşların gelişmesini ve güçlenmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Osmanlı silahlı kuvvetlerin en geniş anlamıyla kara ve deniz gücü olarak ikiye bölünüyordu.

Kuruluş döneminde büyük hizmetleri görülen Gaziyân-ı Rum, Ahiyan-ı Rum v.b. topluluklar, Orhan Gazi'den başlayarak, düzenli ordu niteliğine dönüştüler. Düzenli ordunun ilk çekirdeğini oluşturan birliklere "yayalar" ve "müesellemler" deniyordu. Osmanlı toprakları ardarda gelen fetihlerle büyüdükçe bu kuruluş ihtiyaçlara yetmedi.

Bunun üstüne "Kapıkulu Ocakları" denilen askeri örgüt meydana getirildi. Kapıkulu Ocakları, piyade ve süvari olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Piyadelerin yedi sancağı vardı, (acemi, yeniçeri, çebeci, topçu, top arabacıları, lağumcı, humbaracı ocakları); süvarilerin ise altı bölümü vardı; (sipahi, silahtar, sağ ulufeciler, sol ulufeciler, sağ garipler, sol garipler).

İlk acemi ocağının, Murad 1. zamanında Çandarlı Halil Paşa tarafından kurulduğu bilinmektedir.

düzenleme ve örgütlenme

ACEMİ ocaklarına, savaş tutsaklarının beşte biriyle, Osmanlı ülkelerinde yaşayan Hristiyanların çocukları (devşirme) alınıyordu. Bu tutsaklarla devşirmeler, önce Türk çiftçi ailelerinin yanında Türkçeyi, Türk töre ve geleneklerini öğrenirler ve belli bir yaştan sonra acemi ocaklarında eğitime gönderilirlerdi.

Yeniçeri ocağı, Kapıkulu örgütünün en önemli bölümüydü. Her zaman 196 "orta"dan kuruluydu. Her ortaya, yaya, sekban, ağa bölümü olmak üzere üçe ayrılırdı. Yeniçeri ocağının en büyük komutanı yeniçeri ağa'sıydı. Yeniçeriler bir tür hassa askeri sayıldığı için, sefere Sultanla birlikte çıkar, cüluslarda da çok önemli rol oynarlardı.

Bu düzenli ordu dışında, bir de eyalet askerleri diye söylenen "tumarlı sipahiler" vardı. Tumarlı sipahilerin temeli, eyaletlerdeki toprak yönetimine ve toprak sistemine dayalıdır. Bu birliklerin özelliği yalnız Türkler'den kurulması, kendilerine devletten maaş verilmemesi ve buna karşılık "dirlik" verilmesidir. Timar, imparatorlukta, belirli görevler ve hizmetler karşılığında tahsis edilen ve yıllık geliri

Sadrazam ve önde gelen memurlar...

Bir miğfer...

bin akçeyle 20 bin akçe arasında değişen arazi demekti.

Timar sahibi, devlet memuru sayılıyor. Timar toprakları sipahilere, bazı geri hizmet sahiplerine, kale muhafızlarına v.b. veriliyordu.

Timarlı sipahi, timarının ölçüsüne orantılı sayıda savaşa "cebeli" denilen askerini götürürdü. Cebelilerin bakımı, giyimi, disiplini timar sahibine aitti. Denetimi, Beylerbeyi yapardı. Timarlı sipahiler, kapıkulu askerlerinin sağında ve solunda yer alırlardı. Savaş Rumeli'de ise, Rumeli Beylerbeyi'nin komutasında toplanan Rumeli timarlı sipahileri ordunun sağ kanadında; Anadolu'da ise, Anadolu timarlı sipahileri, ordunun sol kanadında yer alırlardı.

Osmanlı ordusunun Kapıkulu Ocağı dışındaki en önemli güçlerinden biri de sınır boylarına yerleştirilmiş olan "akıncılar"dı. Ordunun keşif hizmetlerini görmek, yol açmak, sınırlardaki düşman güçleri yıldırma ve oyalama akıncılara aitti.

İmparatorluğun önemli özelliklerinden biri, İslâm'dan gelen şer'i hükümlerle eski Türk geleneklerinin birlikte yürütülmesidir. Bu devlette, ekonomik düzenin temelleri de o çağ için çok yeni olan "devlet mülkiyeti" kavramı vardı. En büyük üretim aracı kabul edilen toprak, Tanrı mülküydü ve dolayısıyla, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olan hükümdara aitti.

Topraktan sağlanan ürünlerin her türlü değerlendirilmesi de devlet denetiminde

Padişahların giydiği zırh ve miğfer

yapılabilirdi. Tarım ekonomisiyle askeri örgütlenme timar kavramında birbirinden ayrılmaz, bir bütün olarak birleşmiştir. Genellikle arazi, hukuk yönünden türlere ayrılmıştı: Mülk topraklar, metruk topraklar, ölü topraklar, vakıf topraklar, miri topraklar.

Mülkiyet yoluyla sahip olunan bütün arazi, mülk toprakları içine giriyordu. Türklerin fethettiği bir toprağın halkı Müslüman'sa, sonradan Müslüman olmuşsa ya da toprağa Müslüman halk yerleşmişse böyle yerler mülk toprağın "öşri arazi" bölümünden sayılırdı.

Genel yollar, pazar yerleri, namazgâhlar, iskeleler v.b. yerlerle; mera, yaylak ve kışlaklar "metruk topraklar"dı. Bunların kullanım hakkı ve biçimi, halka bırakılmıştı.

Kasaba ya da köylerden yarım saat uzakta olan, tarıma elverişsiz topraklara "ölü topraklar" deniyordu. Bunların ıslahı özel izne bağlıydı. Bu hak, imparatorlukta herkese tanınıyordu. "Vakıf topraklar" ise imparatorlukta özellikle tarım yönünden büyük önem taşıyordu.

Törenlerde kullanılan bayraklar

Sultanların tören giysileri...

Osmanlı padişahlarının giydiği ayakkabılar

Miri topraklar'a gelince... İmparatorlukta tarım yapılan toprağın büyük bölümünü kapsıyordu. Miri toprağın mülkiyeti devletindi; topraktan yararlanma hakkı ise, kişilerindi.

Osmanlı yönetiminde, ele geçen yeni toprakların tescil edilmesi büyük önem taşıyordu. Tahrir adı verilen bu işlem, her on her su y.lda bir tekrarlanırdı. Tes-

cil edilecek toprak; önce padişaha, sonra vezirlere, sancakbeylerine ait haslar, tımar ve zeamet, sultana mahsus vakıflar, öteki bütün vakıflar ve özel mülkler olmak üzere çeşitli türlere ayrılır; sonra bu topraklardaki vergi mükellefleri saptanır; meralar, kışaklar, otlaklar v.b. ölçülür, vergi miktarları ve cinsleri hesaplanır, bütün bunların yazıldığı defterlere de "mutassal" denirdi.

İmparatorluk halkı, imparatorluk sınırları içindeki Türk Müslümanlar ve reaya adı verilen Müslüman olmayan halk olmak üzere genellikle iki bölüme ayrılıyordu.

topluluklar ayrımı

TÜRK ve Müslüman halk topluluğu önce kentli ve köylü olmak üzere ikiye; sonra kentliler meslek gruplarına göre ilmiye, seyfiye, kalemiye, mülkiye diye dörde ayrılıyordu. Bunların dışında, esnaf ve ahali vardı. Ama eğitim görmek, ticaret v.b. işler belli sınıfların tekelinde değildi. Ancak, esnafın belli esnaf birliklerine (lonca) bağlı olması zorunluydu.

Hristiyan ve Yahudi topluluklarından meydana gelen reaya ise, inançlarında daima bağımsızdı. Hristiyanlar, Roma Kilisesi'ne bağlı Katolikler, Bizans Kilisesi'ne bağlı Ortodokslar olmak üzere ikiye ayrılmıştı.

Reaya ile Müslümanlar arasında çıkan anlaşmazlıklar; önce subaşılar, olmazsa kadılar tarafından çözümlenirdi. Reayanın, kendi dillerinde öğrenim yapan okulları, kiliseleri, manastırları v.b. kuruluşları vardı.

İmparatorluğun siyasal ve hukuksal düzeni, imparatorluğun gereği olan bir birleşim niteliğindedir. Hükümdarlar, "padişah-ı cihan"dır: İktidar hem mutlak, hem irsidir. Aynı zamanda, tüm İslam'lığın önderi olduğu için (halife) kutsaldır. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi ve Hz. Muhammed adına hareket eden vekilidir.

Tanrı buyruğu olan hükümet kurma ve Tanrı kullarına, onun yasalarına göre yöneten, hükümdarın görevidir. Bu yönetime danışma ilkesi "meşveret" öncelik taşır.

Yürütme ve yasama gücü, sultanda toplanmıştır. Ancak yargı, sultanın görevlerine aittir. İmparatorlukta, en yüksek aşamasına büyük hükümdarlar döneminde ulaşan (XV. — XVI. yy.) bu düzen, meşrutî monarşinin kuruluşuna kadar yürüyecektir (1876).

2. XVII. YÜZYILA KADAR OSMANLI TOPLUMU

İLK Osmanlı Medresesi Orhan Bey tarafından İznik'te yaptırılan İznik Orhaniyesi adını taşıyordu (1331). Bunu Süleyman Paşa'nın (1357) yaptırdığı ikinci medrese izledi. Bursa başkent olunca Orhan Gazi, Bayezid, Çelebi Mehmet ve Murad II. tarafından İslâm bilimleri okulu niteliğinde çeşitli öğretim kurumları açıldı.

Başkent, İstanbul'a taşınınca Fatih, unlu Fatih Medreseleri'ni kurdu (1470).

Ulkenin bütün unlu bilgilerini topladığı Fatih medreselerinde beş dereceli bir öğretim yapılyordu. Bu medreseler, ilerde İstanbul Üniversitesi'ne dönüşecektir.

Bayezid II ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında açılan medreselere din bilimlerinden ayrı, matematik, astronomi, coğrafya ve tarih de eklendi. Öğretim programları genişletildi.

16. yüzyılın ikinci yarısında kullanılan
bir Türk miğferi

Kanunî'nin Süleymaniye medreseleri'nde orduya yönetici uzman yetiştirme amacıyla yeni dersler eklendi. Medreselerde öğretim parasız ve yatılıydı. XVI. yüzyılda, devletin mali gücünün artması, okumak isteyenlerin çoğalması sonucu; Sivas, Konya, Erzurum ve Edirne gibi illerde de yeni öğretim kurumları açıldı. Ne var ki, XVI. yüzyıl sonlarında, bilim hareketleri ve çalışmaları ağır ağır duraklamaya başladı. Ancak Piri Reis ve Seydi Reis tarafından yapılan haritalar olumlu çalışmalardı. Piri Reis'in "Kitabı Bahriye"si Osmanlılarda yazılan ilk önemli coğrafya kitabı oldu.

Astronomi çalışmaları durduruldu. Seyhülislam Ahmed Şemseddin rasathaneyi yıktırdı. Astronomi, astrolojiye dönüştü.

İstanbul'un başkent oluşundan kısa bir süre sonra Osmanlı bilimadamlarının unlu ve değerli kişileri Bursa ve Edirne'den İstanbul'a geldiler. Bunların yanı sıra, imparatorluk sınırları içinde ve dışında kalan birçok İslâm ülkesindeki bilimadamı da yeni başkente gelmeye başladı. Böylece, Fatih Sultan Mehmed döneminden başlayarak, İstanbul, İslâm dünyasının büyük önem taşıyan bilim ve kültür merkezi oldu.

Fatih, bilim ve sanata karşı son derece saygılı bir devlet adamıydı. Bu tür kişileri sayar, dinleri ve milliyetleri ne olursa olsun kendilerinden yararlanılmasını isterdi. Patrik Gennadios'la bilimsel söyleşileri, Trabzonlu bilimadamı Amirutzes'e gereken değeri vermesi ve kendisine 1456 yazında bir dünya haritası yaptırması; İtalyan nedimelerine Roma tarihini okutması, ayrıca Rum ve İtalyan, bazı bilginlerle yakın ilişkiler kurması bunun açık kanıtlarıdır.

Ayasofya ve Eyüp Camii çevresinde de medreseler kurulmuştu. Bunların arasında Mahmud Paşa'nın, Davud Paşa'nın kurduğu medreseler vardı. İstanbul'un bir bilim ve kültür merkezi haline gelmesinin yanında, Anadolu ve Rumeli'de de birçok cami, medrese, imaret yapımı sürdürülüyor ve çevrenin değerlerini kendilerine çekiyorlardı. Fatih döneminde Amasya, okullarının çokluğu ve burayı sancak edinmiş olan Şehzade Bayezid'in çevresine toplanan bilim ve sanat adamlarının bolluğuyla ilgiyi üzerine çekiyordu.

İlk ünlü Osmanlı müderrisi (yüksek okul hocası) İznik Medresesi'nden Davud Kuyseri'dir (1412). Davud, tasavvuf bilimi ve tefsir hocasıydı. Osmanlı medreselerine bilimde deney ve gözlem kavramlarını Kadızade Rumi adlı hoca getirmiştir. Kadızade, matematik ve astronomi alanında çalışıyordu ve Semerkanda Rasathanesi müdürlüğü yapmıştı. Orada yazdığı kitaplar Osmanlı medreselerinde uzun süre okutuldu.

Tıp alanında ise en ilgi çekici çalışmaları Murad bin İshak yapmıştır. Onun "İlaçların Nitelikleri" adlı kitabı da uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur. XIV. yüzyılın sonuna doğru Yıldırım Bayezid'in tıp üstüne çalışmaları geliştirilmek amacıyla bir hastahane kurduğunu bilinmektedir.

bilim ve öbür dallar

XV YÜZYILIN ortalarında, bilim alanında daha önceki çağlardan ayrı ve önemli gelişmeler görülür. Bunda, Fatih'in bilim, felsefe, sanat ve edebiyata karşı duyduğu büyük ilginin etkisi açıktır. Fatih, Batı'nın birçok Latince ve Yunanca felsefe ve bilim kitabını Türkçe'ye çevirtmiştir.

Fatih, başta Georgios Amirutzes olmak üzere, Latin ve Yunan dillerini, konuşan birçok önemli bilimadamını sarayına toplamıştı.

Fatih döneminin müspet bilim dalında ki en önemli kişisi, Ali Kuşçu'dur. Ali Kuşçu, Maverâünnehir'den Semerkand'a gelmiş, Timur'un torunu ünlü gökbilimci Uluğ Bey'in öğrencisi olmuş ve Kuşçu adıyla ünlenmişti.

Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in gök gözlemevi yöneticisi Kadızade Rumi'nin ölümüyle bir süre bu işe bakmıştı. Uluğ Bey'in ölümünden sonra da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın maiyetine geçti. Uzun Hasan kendisini Fatih'e elçi olarak gönderdi ve Osmanlı başkentinde büyük itibar gördü. Elçilik görevinin ardından İstanbul'a gelen Ali Kuşçu, bu çalışma döneminden matematik ve astronomi alanında da çok değerli eserler yazdı.

Matematik dalında ikinci ünlü kişi, İstanbul'un ilk kadılarından Hızır Bey'in oğlu Sinan Paşa'dır. Din edebiyatı alanında ünlü "Tazarruat" (Yakarış) adlı eserin sahibi olan bu bilgene yapılan bir haksızlık, dönemin birçok bilginlerinin padişaha karşı başkaldırmasına yol açtı. Sinan Paşa, Fatih'in gazabına uğramış ve hapsedilmişti (1476).

Bunun üzerine birçok ünlü bilgin ayaklandı ve Sinan Paşa'nın hapisten çıkarıl-

masını, bu yapılmadığı takdirde eserlerini yakarak ülkeden çıkıp gideceklerini padişaha bildirdiler

Fatih Sultan Mehmed; bilginlerin isteğini yerine getirmiş, bir süre sonra Sinan Paşa'yı kadılık ve müderrislik göreviyle Sivrihisar'a yollamıştır. Buna karşı ilk tepki sultanın "hafız-ı kütüp," lüğünü yapan Molla Lutfi'den geldi ve Molla Lutfi görevinden ayrılarak öğretmeninin ardından Sivrihisar'a göç etti.

Fatih döneminde tıp alanında tanınmış bilginlerden biri, Amasya Darüşşifası başhekimisi Sabuncuzade Şerefeddin'dir. Sabuncuzade'nin önemli eseri "Cerrah-name-i İlhanî" (1465) çağının ilgi çekici tıp eserlerinden sayılmaktadır

Tokatlı Molla Lutfi, Fatih'in ölümünden sonra, Sinan Paşa ile birlikte İstanbul'a döndü. Önce Bursa'da, sonra da Fatih medreselerinde müderrislik yaptı. Çağına göre ilerici bir tutum ve düşünceye sahipti. Bu yüzden çevresinde sayısız düşmanlar kazandı; bunların başında bulunan Hatipzade İbrahim bilginî dinsizlikte suçlamıştı. Büyük bir mecliste yargılanan Molla Lutfi, kendisini başıyla savundu ama, yine de Hatipza-

Osmanlı ordusunda Kaptanpaşa ve yardımcıları

de'nin fetvasıyla 1494 yılı Aralık ayında; Sultanahmet Meydanı'nda idam edildi.

Molla Hüsrev, dönemin en büyük hukuk bilginiydi. İstanbul kuşatması sırasında Molla Gürani'ye kendisinden daha çok itibar edildiğini farketmesi sonucu, Bursa'ya gitti. Molla Hüsrev'in gönülünü almak isteyen padişah, İstanbul'dan ricacılar gönderdi, sonra da onu şeyhülslâm yaptı.

Fatih döneminde yazılan ünlü tarih eserleri arasında Amasyalı Şükrullah'ın Farsça "Behçet-üt-tevarih" Enveri'nin Mahmud Paşa'ya sunduğu manzum "Düsturname"; Amasyalı Tacizade Cafer Çelebi'nin "Tarih-i Ebul Feth"; Veziriazam Karamanlı Mehmed Paşa'nın nişancı iken yazdığı Arapça "Tevarihüs-Selatini Osmaniye"si vardı. Ama dönemin en önemli eseri Fatih'in veziriazam Karamanlı Mehmed Paşa ile ortak çalışmaları meydana getirilen Fatih Kanunnamesi olmuştur. Nişancı Mehmed Çelebi'nin kaleme aldığı bu eser, daha sonra, Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesi'ne de temel olacaktır.

Fatih Sultan Mehmed, bilginler ve bilimadamlarının yanı sıra, şairleri ve edipleri de koruyup gözettiği için döne-

minde pek çok değerli edebiyat adamı yetişmiştir.

XV. yüzyılın en ünlü eseri, Süleyman Çelebi'nin 1409 yılında Bursa'da yazdığı "Mevlîd" kitabı (asıl adı: Vesiletü'n-Necat), gerek dil, gerek içerik bakımından halka çok yakın ve sıcak gelmiş, değerini ve canlılığını bugüne kadar korumuştur.

Dönemin önemli şairleri; Seyhi, Ahmed Paşa, Necati ve "Yusuf Züleyha" mesnevisiyle büyük ün kazanan Akşemseddin'in oğlu Hamdi'dir. Seyhi'nin ilgi çekici eseri ise "Hüsrev-ü Şirin" ve "Harname"dir.

1430 yılında ölen Hacı Bayram Veli şairliğinin yanı sıra, Bayramiye tarikatının da kurucusuydu. Eğitimi bitirdikten sonra Ankara'da Melikehatun Medresesi'ne hoca olmuş, Osmanlı padişahları ve devlet adamlarınca büyük saygı görmüştü.

Yazıcıoğlu Mehmed, Ahmed Dai, vezir İvaz Paşa'nın oğlu Atai, Murad II ile oğlu Mehmed II'de dönemlerinin güçlü şairlerindendi. Fatih Sultan Mehmed şiirlerinde "Avni" mahlasını kullanmıştır.

Şiir dilinin ağır ağır Fars dil ve edebiyatı etkisine girmesine karşılık, düzyazıda, konuşma dilini kullanmaya önem veren Aşık Paşazade (öl. 1481), Mercimek Ahmed, Yazıcızade Ahmed Bican (öl. 1466), dikkati çeker. Bu dönemin üslupçu yazarları arasında ise Sinan Paşa, Tacizade Cafer gibi kişiler yer alır.

Özellikle İstanbul'un fethinden sonra, saray halkının olağanüstü bir sayıya ulaşması, bunun yanında ülke sınırlarının genişleyerek eski kültür merkezlerinin başkentten yönetilmesi; devlet zenginliklerinin artması nedeniyle, edebiyat, yazı, süsleme, ve mimariye olduğu kadar musikiye de büyük ilerlemeler görülmüştür.

Murad II.'ye sunulan musiki eserlerinden biri olan "Edvarı Musiki", Hızır bin Abdullah adlı Türk sanatçısına aitti. Hoca Kemaleddin Abdülkadir de "Makasid-ül-Elhan" adlı eserini Murat II.'ye sunmuştu.

Bu dönemde Osmanlı ülkesinde musiki aletleri, ud, kanun, ney, kemençe, çöğür, nakkare, daire (tef), zil, zurna, kopuz, nefir, bulgari ya da bağlama; davul ve kös, ıklığıl, mizmar, nüzhe, pişe, rebab, şeştar, tambur ve berbad adlarıyla anılanlardı. Ünlü besteci ve sazcular da, Kastamonulu Meşrebi Kalender, Mudurnulu tamburi Zari, kopuzcu Sagarı ve Andelibi idi.

Tipik süslemelerin yer aldığı bir çini vazo...

Resim, daha çok süsleme aracı olarak kullanılmaktaydı. Cami ve başka yapılar da dekoratif resim yapılırken dinsel yasaklar yüzünden insan konusu ele alınmıyor, stilize çiçekler ve geometrik biçimler işleniyordu. Resimde nakış eş anlamlı kabul ediliyordu. İnsan figürü minyatür tekniğinin sınırları içinde kullanılıyordu.

Fatih'i, İtalya'dan devrin ünlü ressamlarından biri olan Bellini'yi getirtmesi, uzun süre sarayında konuk etmesi ve portresini yaptırması, bu çalışmalar sırasındaki uzun konuşmaları, bu konuda din yasaklarını bir yana koyan Sultan'ın sanat anlayışını belirtmesi bakımından önemlidir. Oğlu Bayezid, Fatih'in Batı'ya dönük bu davranışlarının anlamını kavrayamamış ve hükümdar olur olmaz, İslam töresine aykırı bulduğu bu resimleri saraydan kaldırtmıştır.

başka ustalar

FATİH Sultan Mehmet döneminin resim alanındaki en ilgi çeken sanatçısı Sinan Bey'dir. Fatih'in saray ressamlarından olan Sinan Bey, resim öğrenimini İtalya'da yapmıştı ve resimlerinde Batı etkisi açıktı. Sinan Bey, Şiblizade Ahmed Çelebi'yi yetiştirdi. Portre ressamlığında gerçek bir ustaydı.

Yavuz Sultan Selim de Fatih Sultan Mehmed gibi bilim ve sanat adamlarına gereken ilgiyi gösteriyordu. O da, başkent İstanbul'a çağın en önde gelen seçkinliklerini toplamaya çalıştı. Tebriz Seferi sırasında yanına katip İstanbul'a getirdiği masavvir Şah Mehmed, Abdülgani ve Derviş Bey, nakkaş Şeyh Kâmil Ali Bey, Alâeddin Mehmed, Mansur Bey, Senirhan ve Abdülhalik dönemin ünlü sanatçılarındandı.

Kanunî Sultan Süleyman döneminde imparatorluğun her yanından, özellikle Doğu'dan gelen nakkaşlar edebiyat ve tarih kitaplarını süslemede Türk sanatçıları birlikte çalışıyorlardı. Bunların içinde en önemli kişi, başnakkaşlığa kadar yükselmiş olan Şahkulu'dur. Şahkulu, çok değerli öğrenciler de yetiştirmiştir. Muneccim ve muvakkit olan Ahmed Nakşı takma adını kullanan Haydar Çelebi de bu nakkaşlar arasındaydı.

Osmanlı mimarisinin erken döneminde Anadolu Selçuklularının etki ve izlerini taşıması olağan sayılmalıdır. Fakat Osmanlılar, kısa sürede bu etkiden kurtulmuşlar ve kendilerine özgü bir mimarinin sahibi olmuşlardır. Erken Osmanlı

dönemi denilen 1300—1453 arası Osmanlı mimarisinin hazırlık dönemidir. Payeli, çok kubbeli ulucami tipi, tek kubbeli cami tipi, zaviyeli camiler bu dönemin eserleriydi.

Murad II.'nin Edirne'de yaptırdığı Üç şerefeli (1448) klasik Osmanlı mimarisine geçişin işaretidir. Bu cami daha sonra İstanbul'da Bayezid Camii'nin örneği olacaktır. İç avlu ve revakların bir kubbe ile örtülmesi bu modelin önemli bir özelliğidir.

Klasik dönem, 1453—1720 yılları arasını kapsar: İmparatorluğun yükselişi gibi mimari de, bu tarihler arasında en yüksek aşamasına varmıştır. Klasik dönem mimarisi de hemen her konuda olduğu gibi, Fatih'le başlamaktadır. Bütün XVI. yüzyılı kaplayan Sinan dönemi ise, başına bir olaydır.

Fatih döneminin en önemli eseri, kendi adına yaptırdığı cami ve çevresindeki külliyesiydi. Mimar Atik ile Fatih Camii arasında Sinan tarafından 1492 - 1470 yılları arasında yapılan ilk Fatih Camii, ortada 26 metrelik büyük bir kubbe ile mihrap tarafından bir yarım kubbe ve bu merkez bölümün iki yanında da sütunlarla ayrılmış alçak ve kubbeli üçer bölüm sıralanmıştır.

Bayezid II. döneminin Mimar Hayreddin tarafından yapılan (1500—1505) Beyazıt Camii, Fatih Camii'nden daha gelişmiş bir örnektir. Mimar Hayreddin'in ikinci büyük ve önemli eseri Edirne'deki Beyazıt Külliyesi oldu.

Yavuz Sultan Selim döneminde başlayıp Kanunî döneminde bitirilen Sultan-selim Camii, ortadaki büyük kubbe ve

Kanunî'ye ait bir ayna...

Edirne'deki Selimiye Camii

yandaki küçük ve alçak kubbeleri ile plan bakımından Fatih Camii'ne benzer.

Mimar Hayreddin ile başlayan Osmanlı klasisizmi Kayseri'nin Ağırnas ilçesinde doğan ve Yeniçeri Ocağı'ndan yetişen Mimar Sinan'la (1489—1588) doruğuna yükselmiştir. Sinan'ın yapıtları sayı bakımından yüzü aşkındır; ama İstanbul'daki Şehzade ve Süleymaniye iye Edirne'deki Selimiye camileri birer anıt eseridir. Kanuni'nin oğlu Mehmed adına yapılan Şehzade Camii'nde ana kubbenin çevresindeki yarım kubbe sayısı dörde çıkarılmış ve böylece cami mimarisinin merkezi alanına daha çok güzellik kazandırılmış ve mimaride ileri bir adım atılmıştır.

Sinan'ın İstanbul'daki ikinci büyük eseri olan Süleymaniye Camii, gerçekten görkemli ve olağanüstü bir mimari anıttır. Şehzade Camii'nden daha büyüktür ve yapı ana hatları bakımından Bayezit

Camii düzenlemesine uygunluk göstermektedir.

Mimar Sinan, çeşitli tip ve planda sayısız eser meydana getirmiştir. Bir büyük, iki yarım kubbe planının başarılı örneği Süleymaniye; bir büyük, dört yarım kubbenin anıtsal örneği de Edirne'deki Sultanselim (Selimiye) Camii'dir. Bu sonuncusu, dünya mimarisinin şahasrlerindenidir. Dört köşesinde üçer şerefeli dört minaresi ve bunların tam ortasında da çok yüksek kubbesi vardır. Azapkapı'daki (İstanbul) Sokullu Mehmetpaşa Camii, Selimiye ölçülerinin küçük oranda bir örneğidir.

Tek kubbelerinin ilginç örnekleri, Üsküdar İskelesi'ndeki Mihrimah Camii ile Edirnekapi'daki Mihrimah Camii'dir. Yine Mimar Sinan'ın eserleri arasında Kadırğa'daki Sokullu Mehmetpaşa Camii, Üsküdar Toptaşı'ndaki eski Valide Camii ve Nurbanu Sultan adına yaptığı Valide Camii de sayılabilir.

Çinicilik de mimari çalışmalarla birlikte gelişmiş ve yücelmiştir.

Osmanlılar ilk çini örneklerini Selçuklulardan almışlardır. Selçuklu çiniliğinin en eski örneği, Kılıç Arslan II.'nin Konya'da yaptırdığı sarayın köşküne aittir. Sivas, Konya, Amasya, Tokat, Akşehir ve Niksar gibi kentlerde Selçuklulardan kalma çini örneklerine rastlamak mümkündür. Selçuklular ve onları izleyen Anadolu beyliklerinde yapılan çinilerde siyah, mavi, firuze ve beyaz gibi sınırlı renkler kullanılmıştır.

Osmanlılar ilk kez çiniyi Bursa'da yapılan Yeşil Türbe'de kullandılar.

İstanbul'un fethinden sonra yeni başkentte yapılan ilk çinili eserler Mahmud Paşa Türbesi (1463) ve Çinili Köşk (1472) oldu. Düz renk üzerine altın yıldız yapılmış çinilerdir.

Çinicilik daha sonraki yüzyıllarda, özellikle XVI. yüzyılda büyük bir gelişme gösterecek ve kendine özgü bir nitelik kazanacaktır.

Matbaanın bulunmasından çok önceki dönemlerde; kitapların elle yazıldığı, herkesin kolaylıkla kitap edinin sağladığı çağlarda kitaplıklar son derece büyük önem taşımaktadır. Osmanlılarda kitaplıklar, padişah vezir ve devlet adamlarınca ya da güçlü, varlıklı ve zevkini kitaba bağlamış zengin kişiler tarafından meydana getirilmiştir.

Fatih, ünlü külliyesini yaptırırken öğrencilerin yararlanmaları için bir de kitaplık kurdurmuştu. Kitaplığın bir de hafız kütüp'ü vardı ve günde altı akçe alarak kitapları koruyor, öğrencilere emanet olarak veriyor ve listelerini tutuyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in ardından başka hükümdarlar da buna benzer kitaplıklar kurdular ve kurdurdular. Fakat bütün kuruluşlar, özellikle başkent İstanbul içinde ve Anadolu ile Rumeli'de kitaplıklara seyrek rastlanmaktaydı. Çoban Mustafa Paşa'nın Gebze'de kurdurduğu kitaplık, İstanbul dışındakilere bir örnektir. Gebze'de cami, medrese ve imaret yaptıran Mustafa Paşa, bunlara bir de kitaplık eklemişti.

Osmanlılarda ilk genel kitaplıklar; hem medrese öğrencilerinin ve hem de halkın yararlanması amacıyla meydana getirilmiştir. İlk örnek, Bursa'da Umur Bey, ikincisi de Eyüp Camii içinde Fatih Sultan Mehmed tarafından verilmiştir.

Bunlardan başka XV. yüzyılda Kutbeddin Çelebi tarafından 1458'de yapılan kitap vakfı üzerine, daha sonra da Ahmed Paşa ve ünlü devlet adamlarından Gedik Ahmed Paşa'nın kitap vakıfları sonucunda genel kitaplıklar kurulmuştur.

Rüstempaşa Camii çinileri

XX. KESİM

OSMANLI IMPARATORLUĞU'NDA GERİLEME DÖNEMİ

1. ÇÖKÜNTÜ ÖNCESİNDE

TÜRKİYE, XVI. yüzyılda, gerçek güçleri ile tam bağdaşmayan bir gelişmeyle sınırlarını genişletmişti. Egemenliği altındaki ülkelerin siyasal tutukları ve başına buyruk tutumu yüzünden sürekli savaşmak zorunda kalıyor, batıda sınır komşusu Avusturya ile sıkı sıkı çatışmalar oluyordu.

Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlar, XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyıl başında Osmanlı padişahlarını uğraştıran en önemli sorunlar oldu; Türkiye bu savaşlarla gücünü yitiriyor, iç sorunlar zamanla tehlikeli bir görünüm alırken devlet çöküntüye doğru gidiyordu.

Padişah Selim II'nin ölümü üzerine 1574'te tahta oğlu Murad III çıktı. Sokullu Mehmet Paşa sadrazam olarak gö-

revini sürdürüyordu. Bir süre sonra İran Şahı Tahmasp öldü ve bu ölüm bir veraset kavgasına yol açtı. 1578'de bir sınır olayı, İran'a savaş açılmasına neden oldu. On iki yıl süren savaş sonunda yenik düşen İran barış istedi. 1590'da imzalanan İstanbul Antlaşması ile Tebriz, Gence, Tiflis, Karabağ, Kars, Şehrizar, Nihavent ve Luristan Osmanlılara verildi.

bu kez de batı ile savaş

DOĞU'DA savaşın sona ermesinden kısa bir süre sonra Avusturya ile savaş başladı. Avusturya'da yaşayan Uskaklar sürekli olarak Osmanlı sınırına saldırıyorlardı. Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa bu saldırılara karşı yaptığı bir akında yenildi ve kendisiyle komutan-

ları ve askerinin büyük çoğunluğu çarpışmalar sırasında öldü. Bu olay 1593'te Avusturya'ya savaş ilânına yol açtı. Osmanlılar, Raab'ı aldılar. Viyana tehdit altındaydı. Fakat o sırada, Erdel Kralı ile Eflak ve Boğdan Voyvodaları ayakalanarak, Avusturya İmparatoru Rudolf ile birleştiler.

Savaş sırasında Murad III. öldü. Yeni padişah Mehmed III (1595-1603) ordusunun başına geçti. Macaristan'a giren ordu Eğri'yi aldı (1596) ve Avusturya ordusu yenildi. Savaş büyük vezir İbrahim Paşa'nın Macaristan güneyinde Kanije Kalesi'ni fethettiği 1600 yılına kadar küçük çarpışmalarla geçti.

Avusturyalılar, Kanije'yi geri almak için kaleyi kuşattılar fakat komutan Tiryaki Hasan Paşa'nın kahramanca savunması karşısında çekilmek zorunda kaldılar (1601). Erdel Krallığı, Eflak ve Boğdan tekrar Osmanlı Devleti'ne bağlandı. O sırada Mehmed III ölmüştü; tahta Ahmed I. (1604-1617) çıktı. Macarların Avusturya'ya başkaldırmasından yararlanarak bazı zaferler kazananan Ahmed I, 1606'da Zitvaorak Antlaşması ile Avusturya savaşına son verdi. Bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'na Avusturya'nın ödediği

III. Mehmet

I. Ahmet,

yıllık vergiden vazgeçildi. Eğri, Kanije ve Uyvar, Osmanlılar'da kaldı. Transilvanya, Osmanlı - Avusturya ortak himayesine verildi. Zitvatorak Antlaşması'nın en önemli yönü, Osmanlı imparatorlarının tarihlerinde ilk kez Avusturya imparatorlarını kendileri ile eşit kabul etmiş olmalarıydı.

Zitvatorak Antlaşması ile batı sınırında barış sağlanırken, Osmanlı Devleti bu kez doğuda savaşmak zorunda kaldı. İran Şahı Abbas, Avusturya savaşını fırsat bilerek, İran'ın 1590 İstanbul Antlaşması'yla kaybettiği yerleri; Gürcistan, Bağdat ve Musul'u aldı (1603). İran'la bu yeni savaş dokuz yıl sürdü ve İkinci İstanbul Antlaşması ile sona erdi (1612).

İran, 1590 antlaşmasıyla elinden çıkan yerleri geri aldı ve Osmanlılara her yıl iki yüz yük ipek vermeyi kabul etti. Bu barış ancak üç yıl sürdü. Şah Abbas, yıllık iki yüz yük ipeği ödemeyince 1615'te İran'a yeniden savaş açıldı. Başarısız geçen savaş 1618'de sona erdi: İran'ın yıllık ipek ödeneği yüz yüke indirildi.

kargaşa ortamı

AHMED I'İN ölümü,, altı yıl sürecek bir kargaşa döneminin başlangıcı oldu. Gerçekten bu durum, son elli yıl içindeki oluşumun doğal sonucu: Kanuni'den bu yana devlet ağır ağır gücünden oluyordu. Devlet örgütleri bozulmuş, ekonomik sorunlar çözülemez düzeye gelmiş; Tımar teşkilâtı, çıkar kavgalarıyla bir bozgun yuvası olmuştu. Kapıkulu askerleri ile tımarlı askerler arasında toprak gelirleri konusunda başgösteren çekişme, sonunda gerçek bir çatışmaya dönüştü.

Tımarlı askerler, Anadolu'da ayaklandılar. Ordunun Avusturya'da savaşmakta olduğu yıllarda Anadolu'yu kana bulayan ve "Celâli İsyanları" adıyla tarihe geçen bu ayaklanmalarda Karayazıcı, Tavi Ahmet, Deli Hasan, Kalenderoğlu, Canbulatoğlu, gibi başkaldırcılar, devlete ve kapıkulu askerlerine karşı çarpıştılar. Ahmedî, Zitvatorak Antlaşması'nı imzaladığı günlerde Celâli isyanlarını bastırabileceğini umduğu Kuyucu Murad Paşa, acımasız ve kanlı bir yoketme eylemi ile ayaklanmayı bastırmayı başardı.

Bu dönemde, devlet yönetimindeki çöküntünün ilk belirtisi saray mensupları, özellikle kadınlarının yönetime karışması, devlet görevlerinin rüşvetle satın alınır hale gelmesi ve mütezimlerle, sarraflarla kanun dışı ilişkiler kuran saraydan kişilerin vergi örgütündeki hırsızlığa göz yumma zorunda kalmalarıdır. Bu durumun doğal sonucu, devlet gelirlerinin gitgide azalması ve yoksullaşan köylünün kentlere akın etmesi oldu.

Ahmed I'in ölümü (1617) kanlı iç olaylar döneminin de başlangıcıdır. Yeni padişah Mustafa I. hastaydı. Tahttan indirilerek Osman II. padişah ilân edildi. O yıl Lehistan Kazakları Osmanlı sınırlarına Kırım Tatarları da Polonya'ya saldırmıştı. Osmanlı Devleti, böylece Polonya ile savaşmak zorunda kaldı. Ordu, yenilmedi, ama sağlıklı bir başarı da elde edemedi.

Genç padişah, bu başarısızlığın, ordu içindeki bozulmanın sonucu olduğuna inanıyordu. Bu inançla bazı reform denemelerine girişmek istedi. Bu girişim, yenice-rilerin İstanbul'u kana bulayan bir biçimde ayaklanarak sarayı basmasına yol açtı. Osman II.'yi öldürdüler (1622). Tarihe "Genç Osman Olayı" diye geçen bu kanlı

darbe, Mustafa I.'i tekrar tahta getirdi. Fakat hasta hükümdar, bir yıl sonra taht Murad IV'e (1623-1640) bırakmak zorunda kaldı.

Murad IV. acımasız, fakat gözüpek ve kararlı bir hükümdardı. Tahta çıktığında onbir yaşında bir çocuktuk. Devlet, Kösem Valide Sultan'la saray ileri gelenleri tarafından yönetildi. Bağdat kaybedildi; Anadolu'da Abaza Mehmed Paşa isyanı, başkentte kapıkulu askerlerinin ayaklanması bunalımı son sınırına getirdi.

Murad IV. isyanlara son verdi. Çok sıkı bir disiplin ve acımasız önlemlerle içte düzeni sağladıktan sonra İran'a savaş açtı (1635).

İlk seferinde Revan'ı ele geçirdi; üç yıl sonra, İkinci İran Seferi ile Bağdat'ı fethetti (1639) ve Kasrışirin Antlaşması ile İran savaşlarına son verildi.

Murad IV. gerilemekte, içte ve dışta gücünden olmaksızın Osmanlı İmparatorluğu için bir umuttu. Saltanatı döneminde devlete yakın geçmişteki parlak günlerini geri getirmiş göründü. Fakat Murad IV. 1640'ta ölünce tahta kardeşi İbrahim (1640-1648) geldi. "Deli İbrahim" diye anılan bu yeteneksiz hükümdar döneminde iç sorunlar yeniden tehlikeli bir bunalıma dönüştü, devlet yönetiminde ve sarayda düzensizlik arttıkça arttı. Fakat, bu umutsuz duruma karşılık Osmanlı Devleti tutkulu dış siyasasından vazgeçmiyordu.

İbrahim'in yönetim yıllarında Venediklerin elindeki Girit'e savaş açan Osmanlı ordusu (1645) Hanya Kalesi'ni aldı. Ama bu adanın büyük bir bölümü Venediklilerde kaldı. Venedik donanması, Türkiye kıyılarına saldırarak Çanakkale Boğazı'nı kapattı (1648). İstanbul'u tehdit eden bu saldırı sırasında İbrahim tahttan indirildi ve Mehmed IV. (Avcı Mehmed) padişah oldu.

Mehmed IV (1648-1687) saltanatının ilk yılları, Venediklilerin Çanakkale çevresindeki adaları ele geçirmesi, Anadolu'da ve İstanbul'da başkaldırıların sürüp gitmesi yüzünden kargaşa ve korku içinde geçti. Fakat 1656'da Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa gelmesi ile Osmanlı tarihinin en dengeli, düzenli ve başarılı bir dönemi başlamış oluyordu. Köprülü ailesinden ünlü vezirler, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'na büyük hizmetlerde bulunacak ve devlete, çeyrek yüzyıl için eski yüceliğini yeniden kazandıracaktı.

Köprülü Mehmed Paşa, içte ve dışta cesur ve kararlı bir siyasa güttü. Anadolu'daki ve İstanbul'daki ayaklanmaları kan dökmeyi göze alarak bastırdı. Çetin bir savaş sonunda adalar geri alınarak Venedik donanması yenilgiye uğratıldı (1657). Böylece Girit'teki orduyla destek göndermek mümkün oldu. Köprülü, bu kez, Osmanlı devletine başkaldırmış olan Erdel üzerine bir sefer yaptı, isyancı kral Racok'ı yerine Türk dostu Akos Barczay Erdel kralı ilân edildi. Yanova ve bazı kaleler alındı (1659).

köprülüler devrinden sayfalar

KÖPRÜLÜ Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine sadrazamlığa, oğlu Köprülü Fazıl Ahmed Paşa getirildi (1661-1676). Babası acımasız ve cahildi; Fazıl Ahmed Paşa insanlık yanı ağır basan bilge bir insandı. Bilim ve edebiyatı korudu; İstanbul'da büyük bir kütüphane açıldı.

Fazıl Ahmed Paşa'nın dış siyasası atıl-gan ve gözüpek görünür. Yeni sadrazam 1663'te Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel Seferi sırasında Türk toprağına saldırmış olan Avusturya'ya savaş açtı. Uyvar'ı alan Osmanlı ordusu, Belgrad'da kışladı; savaşa ertesi yaz devam edildi. Zerinvar Kalesi'ni alan ordu, Sank Gotthar'da Raab (Yanuksuyu) ırmağını geçti. Avusturya İmparatoru Léopold, Hristiyan krallardan yardım istedi.

Fazıl Ahmed Paşa'nın ordusu Montecucoli komutasındaki bir Avusturya ordusuna yenildi. Ama buna rağmen savaş, Osmanlılar lehine yapılmış bir antlaşmayla 1664 Vasvar (Ayzenburg) Antlaşması ile sona erdi. Fazıl Ahmed Paşa, Girit fet-hini tamamlamak amacıyla güçlü bir donanma ile Kandiye'yi kuşattı. Kent, iki yıllık bir direnmeden sonra teslim oldu (1669). Girit fethi tamamlanmış, salt Suda, Spina Lunga (İsperlunga) ve Carabusa (Garabiya) palangaları Venediklilere bırakılmıştı.

Üç yıl sonra Osmanlı korumasındaki Kazaklara saldıran Lehler, Polonya ile yeni bir savaşa neden oldular. Sefere Mehmed IV.'de katıldı. Kanrançe Kalesi alındı ve Podolya ilhak edildi. Savaş, Bucaş Antlaşması'yla sona erdi (1672).

Antlaşmaya uymayan Lehler ertesi yıl Türk toprağına saldırdılar; savaş yeniden başladı, Polonya tekrar yenildi.

Fazıl Ahmed Paşa 1676'da öldü. Köprülü Mehmed Paşa'nın yetiştirdiği Merzi-

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

fonlu Kara Mustafa Paşa sadrazamlığa getirildi. İki yıl sonra Rusların eline geçmiş olan Cehrin kalesi geri alındı.

Kara Mustafa Paşa, Fazıl Ahmed Paşa'nın üstün yeteneklerinden yoksundu. Sadrazamlığının ilk yıllarında, Avusturya ile ilişkiler henüz düzelmemiş, Fazıl Ahmed Paşa'nın yaptığı antlaşmaya karşılık barış kurulamamıştı. Protestan Macarların Transilvanya Prensi'nin önderliğinde Avusturya'ya başkaldırarak Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi, yeni bir savaşa yol açtı.

Macarların önderi Tökeli İmre'ye "Orta Macar Kralı" unvanı veren Osmanlı padişahı, Avusturya'ya savaş ilân etti. Viyana çevresini çok kısa sürede ele geçiren ordu, başkenti kuşattı (1683). Avus-

Tökeli İmre

turya imparatorunun yardım çağrısı üzerine Viyana önüne gelen Polonya Kralı Jan Sobieski, Kohlenberg Savaşı'nda Osmanlı ordusunu yendi.

Savaşta Bavyera, Saksonya prensleri, Baden margrafi, Holstein ve Vurtemberg dukaları ve Avusturya ordusunun mareşalleri komutasında bir birleşik Hristiyan Avrupa ordusu, Osmanlı ordusu karşısında yer almıştı.

Türkler, Viyana'dan çekilmek zorunda kaldılar. Yenilginin etkisi büyük oldu; ordu içinde ve İstanbul'da olaylar çıktı. Yenilginin sorumlusu olarak suçlanan Kara Mustafa Paşa, Mehmed IV.'ün emriyle idam edildi. Bu bozgun, artık gerileme dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu tarihinde bir dönüm noktası olacaktı.

dış etkenler

KOHLENBERG Savaşı'ndan cesaretlenen Batılı devletler; Avusturya, Venedik ve Polonya bir Kutsal İttifak'la Türklere karşı birleştiler, Rusya da bu birliğe katıldı. Kara Mustafa Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen Süleyman Paşa'nın kısa yönetimi sırasında Avusturyalılar, Transilvanya'yı, Venedikliler; Bosna ve Arnavutluk'u işgal ettiler. Budapeşte düştü. Türkiye her yandan tehdit altındaydı. Yeni sadrazam Köprülüzade Mustafa Paşa'nın geçici bazı başarılar sonuçları değiştiremedi. İstanbul'daki olaylar sonunda Mehmed IV. tahtından indirilerek kardeşi Süleyman II. padişah ilan edildi (1688).

Avusturyalılar Belgrad'a kadar gelerek Macaristan'ı Habsburg'ların yönetiminde

bir krallık haline getirdiler. Venedik, Mora'yı ele geçirerek Atina'yı almıştı. Köprülüzade Mustafa Paşa, Salankamin savaşında öldü (1691). Ardından Ahmed II. (1691-1695) barış için başarısız girişimler yaptı.

Yeni padişah Mustafa II. bu tehlikeli ortamda Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'yı sadrazamlığa getirdi ve savaşı sona erdiren Karlofça Antlaşması imzalandı (1699). Onaltı yıllık bir savaşın sonu olan bu antlaşma ile Osmanlı Devleti yüzyıllardan beri elde ettiği en değerli topraklarını elden çıkarıyordu; Tamişvar dışında Macaristan, Avusturya'ya; Mora, Venedik'e; Podolya ve Kamanıçe de Polonya'ya verildi. Rusya, bir yıl sonra, İstanbul Antlaşması ile yeniden kurulmuş olan iç düzen hızla bozularak imparatorluğu her yönü ile tehlikeli bir bunalıma sürükledi.

Bir ayaklanma 1703'te Mustafa II.'yi tahttan indirerek Ahmed III.'ü padişah ilan etti (1703-1730). Devlet, Karlofça ve İstanbul antlaşmaları ile kaybettiği toprakları geri almak için İsveç'le Rusya arasındaki savaştan yararlanmak istedi. İsveç Kralı Karl XII. (Demirbaş Şar) Poltova'da Ruslar'a yenilmiş, Osmanlı ülkesine sığınmıştı. Rus Çarı Petro, Karadeniz'de üstünlük sağlama tutkusu içinde savaşı göze alması zordu; bu amaçla Petro, Almanya ve Venedik'in desteğini sağlamak istiyor, Osmanlı Devleti ise, Karlofça ve İstanbul antlaşmalarıyla kaybettiği toprakları geri almak için fırsat kolluyordu. Karl XII'nin, Kazak Atamanı Mazepa ile birlikte Bender'de Osmanlılara sığınması, bu gergin siyasal ortamda savaşın bahanesi olacaktı.

prut, petro, baltacı olayı

RUS ordusu, Kral XII'yi kovalayarak Türk sınırına saldırınca Serdar-ı Ekrem Baltacı Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Ruslara karşı saldırıya geçti. 9 Mayıs 1711'de İstanbul'dan hareket eden ordu, 19 Temmuz'da Çar ordusuyla karşılaştı.

Çar, gereğince güçlü bir ordu toplamamıştı. Baltacı, Çarı Prut üzerinde Falcı mevkiinde yakalayıp kuşattı. Çar Petro için yenilgi kaçınılmaz görünüyordu. Ne var ki, Osmanlı ordusu son ve kesin darbeyi indirmede. Çar Petro, (rüşvet de dahil), her çareye başvurarak Baltacı ile barış yapmayı başardı (21 Temmuz 1711).

Prut barışı ile Osmanlı Devleti Azak Kalesi'ni geri aldı. Fakat bu savaş ve bu

baş, Osmanlı Devleti'nin belki de yazgısını değiştirecek bir olanağın kullanılması ile, Türk tarihindeki en büyük siyasal hata idi. İsveç Kralı Karl XII. yurduna döndü. Baltacı Mehmed Paşa azledildi.

Osmanlı Devleti'nin yenilgileri devam edecekti. 1714'te Venedik'e savaş açıldı, savaş sonunda Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'nın Venedik'e verdiği Mora'yı ve Ege adalarını geri aldı (1715). Osmanlı-Venedik savaşı devam ederken, Avusturya, İstanbul'a gönderdiği bir nota ile savaşın derhal durdurulmasını istemişti. Bu müdahale üzerine Avusturya'ya savaş açıldı (1716). Sadrazam Damat Ali Paşa komutasındaki ordu, Varadin'de Prens Eugène'in ordusuna yenildi (1716).

Avusturyalılar, Macaristan'daki son Türk toprağı Tamışvar'ı, Belgrad ve Yukarı Sırbistan'ı ve Küçük Eflak'ı ele geçirdiler. Savaş, Pasarofça Antlaşması ile sona erdi (1718). Antlaşma gereğince Osmanlı Devleti Venedik'ten geri aldığı Mora ve adaları elinde tutuyor; son savaşta işgal ettiği topraklar da Avusturya'ya bırakılıyordu.

Konya Sultan Selim Camii

«Lale devri»

PASAROFÇA Antlaşması ile Batı'da savaş sona ererken, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde Lale devri diye anılan dönem başlıyordu (1718-1730). Bu devrin en önemli dış olayı, İran savaşı oldu. 1723'te başlayan savaş Osmanlı ordusunun zaferleri ile sona erdi (1727), Hemedan Antlaşması).

Fakat İran tahtına Şah Tahmasp'ın geçmesi ile savaş yeniden başladı; Tahmasp, Hemedan ve Tebriz'i geri aldı. İran'la savaş sürerken, İstanbul'daki, Lale Devri'ni sona erdiren Patrona Halil İsyanı patlak vermiş; sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa öldürülmüş, Ahmed III. tahttan indirilmişti.

Yeni padişah Mahmud I, İran savaşını sürdürdü. Önce peş peşe başarı kazanan Osmanlı ordusu 1736 yılında Arapçayı'nda yenildi. Kesin bir sonuç alınamadı; savaş, 1639 Kasrşirin Antlaşması'nın tekrarı niteliğinde barışla sona erdirildi.

Ruslar, İran savaşından yararlanarak Azak'ı işgal ettiler. Avusturya ile bir itti-

fak imzalayan Rusya, bir süre sonra da Kırım'a saldırdı. Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş açmak zorunda kaldı (736). Çar orduları Kırım kentlerini yaktı, yıktı. Mahmud I, Avusturya'dan aracılık etmesini istedi. Önce bu çağrışı olumlu karşılayan Avusturya, sonra ordusu savaşa hazır olur olmaz Osmanlılara saldırdı. Bu beklenmedik durum karşısında Mahmud I, bir kısım ordusunu Avusturya sınırına çekti; bu cephede peş peşe zaferler kazanan Osmanlı Devleti, Fransa tarafından da desteklendi.

1739'da Belgrad kuşatıldı. 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması, Pasarofça Antlaşması ile Avusturya'ya bırakılmış olan Belgrad ve Semendire'yi Osmanlılara geri verdi. Bir süre sonra Rusya ile barış yapıldı. Azak Kalesi her iki devletin de egemenliğinden çıktı; Rusya'nın Karadeniz'de savaş ve ticaret gemisi bulunduramayacağı kabul edildi.

Avusturya ve sonra Rusya ile savaş sırasında Osmanlıları desteklemiş olan Fransa Kralı Louis XV., sultandan 1535 kapitülasyonları'nın yenilenmesini istedi. Fransa böylelikle doğuda yeni ticari ayrıcalıklar elde ediyor ve Katolik mezhebine bağlı uyruğun koruyucusu durumuna geliyordu (1740).

O sırada Hindistan'da yaptığı seferden büyük ganimetlerle dönen Nadir Şah; Caferliğin de Kâbe'de, dört Sünni mezhep yanında temsil edilmesi için özel bir yer

istedi. Önerisi Osmanlı Devleti'nce kabul edilmeyince İran ile yeni bir savaş başladı (1742) ve Osmanlılar lehine sonuçlandı. Kasrışirin Antlaşması'na uygun bir barış yapıldı.

Bu barış 1768'e kadar süren bir dinlenme dönemi oldu. 1768'de Rusya ile yeni bir savaş başladı. 1774'e kadar süren savaşların sonu görülmedik yenilgiler getirdi. Kırım, Eflak, Boğdan'ı Ruslar aldı. Rus donanması Akdeniz'e indi. Mora Rumları ayaklandı. Çeşme'de Osmanlı donanması Ruslar'a yenildi. Ve bu savaşlar, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla son buldu (1774).

XVIII. yüzyıl ortasında olayların akışı Türkiye'nin bundan böyle Avrupa'da varlığını, Batılı devletlerin siyasetinin gerektirdiği sürece muhafaza edebileceğini göstermişti. Osmanlı İmparatorluğu Avrupa için tehlikeli bir güç olmaktan çıkmıştı; artık genel siyasetin dalgalanışı içinde, güçlenmekte olan öteki devletlerin çeşitli ihtiraslarının âleti olacaktı. Köprülüler tarafından durdurulmuş olan çokkuntü gitgide hızlanıyordu. Ülke dışındaki zorluklara, yönetimdeki bozukluğun, hükümdarların güçsüz ve yeteneksiz oluşunun ve nihayet, Hristiyan tebaanın sinsî muhalefetine oluşturduğu ağır iç bunalımlar ekleniyordu. Bütün düşman güçler Osmanlı Devleti'ni yıkmak üzere bir araya geldiği gün, imparatorluk kendini savunamayacaktır.

2. DIŞ DÜNYADAKİ YENİ OLGULAR

XVIII. YÜZYILDA Almanya'ya kendini kabul ettirecek ve Germen Birliği'ni kuracak olan Prusya, güçlü devletler arasına oldukça geç girdi. XVII. yüzyılda, parlak bir siyasal başarıya doğru hızla gelişmesi Hohenzollern kral soyu sayesinde oldu; Hohenzollern Hanedanı, güçlü bir devlet kurmayı ve çağın siyasal çakanlıklarından en iyi biçimde yararlanmayı başardılar.

Prusya monarşisi, birbirinden çok değişik iki bölge üzerinde kurulmuştu; batıda, Brandenburg margraflığı; doğuda, bir Baltık kıyı ülkesi olan, İslav kökenli Prusya düklüğü, Brandenburg, 1415'te imparator Sigismounda tarafından Friedrich von Hohenzollern'in yönetimine verildi. Hohenzollern Hanedanı, ülkeyi genişletti ve güçlendirdi. Johann Sigismund (1608-1619), Kleve dükliğini, Mark ve ravenberg kontluklarını miras olarak aldı (1614). Aynı dönemde, Hohen-

zellern Hanedanı'nın iki kolu, yine miras yoluyla birleşti; Töton tarikatının başkanı Brandenburglu Albrecht von Hohenzollern, 1525, laik bir düklik haline getirdiği Prusya'da işbaşına gelen düklerin yönetimine girmişti. Brandenburg margrafi Johann Sigismund 1618'de miras yoluyla Prusya düklüğüne sahip oldu. Bundan böyle Hohenzollern Hanedanı bu geniş toprakları güçlü bir merkezci devlet haline getirmek için çekecektir.

Büyük Seçici Friedrich Wilhelm (1640-1688) bu siyasetin ilk uygulayıcısı oldu; onun için, Prusya Devletinin gerçek kurucusudur denebilir. Bütün gücüyle topraklarında siyasal birliği kurmaya, devlete saygı kavramını ve disiplini yerleştirmeye çalıştı.

Ulkeyi Otuz Yıl Savaşı'nın sonuna kadar tarafsız tutmayı başardı ve savaşı sona erdiren Vestfalya Antlaşması'yla değerli topraklar elde etti.

Onuz Yıl savaşları

Friedrich Wilhelm'in iç siyaseti da başarılı oldu. Wilhelm, ülkesini zenginleştirmek ve nüfusunu çoğaltmak istiyordu. Bu amaçla kapılarını göçmenlere, özellikle oteki ülkelerce istenmeyen Katoliklere, Calvancilere ve Yahudilere açtı. Tarımı geliştirmek için Hollandalı uzmanlara örnek çiftçikler kurdurdu. Oder - Spree kanalının yapılması ulaşım ve dış ticareti geliştirdi. Nant Fermanı'nın geri alınması üzerine Fransız protestanlarını ülkesine çağırdı. Bu protestanlar arasında bulunan sanayiciler, Prusya'ya yeni yöntemler getirdiler. Halkın zenginleşmesi, Friedrich Wilhelm'e maliyeyi yeniden düzenleme olanağını verdi: Köklü reformların yanı sıra, onun güçlü yönetimi altında, idare kurulu "ıslah" edildi; düzenli bir ordu kuruldu ve Prusya ordusu kısa sürede, Avrupa'nın en disiplinli ve güçlü ordusu haline geldi. Friedrich Wilhelm, Prusya'yı bir somurgeci devlet yapmak amacını güdüyor-

du. Gine'de Altın Sahili'ndeki Friedrichsburg kolonisi bu dönemde kuruldu ve gelişti.

Friedrich I. (1688-1713) babasının yeteneklerinden yoksun bir prensti. Siyaseti iki hedefe yönelmişti: Kral unvanı almak ve kendisinin önder olacağı bir Alman Protestan Birliği kurmak. İmparator'dan kral unvanını alabilmek için Avusturya imparatorunun yanında Augsburg Birliği savaşına katıldı; sonra Avusturya sarayını, İspanya tahtı üzerindeki istekleri konusunda destekledi. Bu hizmetlerine karşılık olarak, imparator Leopold, Friedrich I'e "kral" unvanı verdi (1700). Ertesi yıl taç giyen Friedrich I., sözünde durarak imparatorun yanı sıra İspanya "veraset savaşı"na katıldı; hazineyi tüketti, fakat ülkesine yeni topraklar kattı.

Friedrich I.'den sonra Prusya tahtına çağın en gerçekçi hükümdarlarından biri,

"çavuş-kral" adıyla tanınan Friedrich Wilhelm I. (1731-1740) geldi. Çok değişik kişiliği ile dikkati çeken Friedrich Wilhelm I., kültürsüz, sert ve acımasız bir hükümdardı. Prusya'ya Almanya'nın en güçlü devleti yapmak için yetkilerini tam bir zorba olarak kullandı. Ordu, devletin belkemiği haline geldi. Bu yeni ordu büyük harcamalar istiyordu. Friedrich Wilhelm I., sıkı bir "tasarruf siyaseti" ve kusursuz bir mali uygulamayla ülkeyi ekonomik alanda da kalkındırmayı başardı.

Çavuş-Kral'ın en büyük eseri, Friedrich II'nin tutkularına başarıyla hizmet edecek olan Prusya ordusu oldu. Bu kadar güçlü bir orduya sahip olan Friedrich Wilhelm, döneminin bütün savaşlarına katılabilirdi. Katılmadı; hazineyi ve askerini gereksiz yere harcamak istemedi. Çavuş-kral ölümünde, oğluna Avrupa'nın en güçlü ve en disiplinli ordusunu bırakacaktı.

Prusya'nın yeni kralı Friedrich I (1740-1786) yaradılışı ve yetişmesi bakımından babasına benzemiyordu. Friedrich Wilhelm, oğlunu bir çavuş-kral olarak yetiştirmek istemişti. Fakat prens salt bir asker değil, sanata ve edebiyata eğilimi olan aydın bir hükümdar oldu. Veliahtlığı süresince ülkenin iç sorunlarıyla yakından ilgilendi. Avrupa'nın sosyal ve siyasal yapısını da tanıdı. Çağının ünlü düşünürleriyle ilişki kurdu.

Tahta gelişi ile birlikte patlak veren Avusturya veraset sorununda ilk olarak siyasa sahnesinde göründü; fakat Avrupa uzun süre Friedrich II konusunda

Leopold I.

yanılacaktı. Friedrich II, Almanya'ya hükmetme ve Avusturya'nın üstünlüğü ile savaşma atının geldiğini biliyordu. Fakat bu uygulama, çavuş-kral'ın temelini attığı sağlam yapı sayesinde mümkün olacaktı.

avusturya ve habsburglar

HABSBURGLAR kral ailesi XVII. yüzyılda Avusturya, Steiermark ve Tynol topraklarında hüküm sürdü. Bu üç ülke bir süreden beri ayrı yönetilmekteydi fakat gerçekte ülkelerin yazgısı Steiermarklı yöneticilerin elindeydi. Yüzyıl boyunca Avusturya'daki devletler yavaş yavaş özerklik kazanacak ve Habsburg ailesi her şeyden önce Avusturyalı olarak görünecekti. Sonra 1699'da Macaristan, Avusturya topraklarına katılarak ülke sınırlarını genişletecek, fakat gelecek yüzyıllar uğraştıran bir sorun olarak kalacaktı.

XVII. yüzyıl başında Avusturya ve hükümdarlarının tarihi, Otuz yıl Savaşı ile birlikte yürür. Çıkarları, imparatorluğun çıkarlarından kesinlikle farklı gerçek bir Avusturya Devletinden söz etmek için Leopold I'in iktidara gelmesini beklemek gerekir.

İmparator Ferdinand II. (1619-1637) ve Ferdinand III. (1637-1657) ülkeyi savaşın yıkıntılarından kurtarmayı ve İsveç istilasını durdurmayı başaramadılar.

Leopold I. (1657-1705) kişiliği ve siyaseti: çelişkilerle dolu bir hükümdar olarak görünür. Dış siyaseti, özellikle İspanya veraset sorununa yönelmişti: Leopold, İspanyol tacını Habsburg sarayına kazandırmak istiyordu, bu nedenle İspanya'nın paylaşılmasıyla ilgili bütün girişimlere karşı çıktı. Fransa Kralı Louis XIV. ile savaş uzun sürdü ve imparatora, İspanya'yı kazandırmadı. Leopold'un Avusturya - İspanyabirliği düşleri gerçekleşmişti, fakat imparator, Avusturya'yı güçlendirdi, sınırlarını genişletti.

Polonya ile, sonra Osmanlılarla başarılı savaşlar yaparak, 1699 Karlofça Antlaşması ile Macaristan'ın büyük bir bölümünü ele geçirdi. Ölümünde Avusturya, Habsburg'ların toprakları dışında Macaristan, Bohemya ve Tyrol'un da katılmasıyla büyümüştü.

Leopold I., Avusturya monarşisinin gerçek kurucusudur. Eskimiş devlet örgütünü köklü reformlarla çağdaş düzeye erdirdi. Sürekli ve düzenli bir ordu kurdu. Yeni vergilerle devlet gelirleri artırdı.

İKİNCİ CİLDİN İÇİNDEKİLER

VIII. KESİM

TÜRKLERİ ETKİLEYEN BİR
İMPARATORLUK DAHA

1. BİZANS İMPARATORLUĞU.	5
Bunalımın başlangıcı.	6
Bölünme.	7
Taht kavgaları.	8
Çöküşe yönelme.	10
Yeniden canlanma.	13
Sarıtular denemi.	15
Kargaşa ortamında.	16
İkinci parlak dönem.	17

Kanlı kavgalarla.	19
Bizans'ın çöküşü.	21
Umut uyandıran bir imparator.	23
..Ve parçalanırken.	24
Türkler sahneye giriyor.	26
Silinmeye doğru.	27
Yıkılan bir imparatorluk daha.	28

IX. KESİM

TÜRK DEVLETLERİ

1. ORTAASYA TÜRK DEVLETLERİ 29

(Göktürkler'den Kıpçaklar'a)

Giderek büyüyen Göktürkler. 30

İktidar çekişmesi. 31

Genel yaşamları üstüne. 32

Uygurlar. 33

Karluklar. 34

Kırgızlar. 36

Kıpçaklar. 37

2. MÜSLÜMAN TÜRK

DEVLETLERİ. 38

(Karahanlılar - Tolunlular - Gazneliler-
Memluklar)

Birleştirici öge: Din. 39

Kargaşa ve çekişmeler. 40

Müslümanlıkta ilişkilerin başlangıcı. 41

Tolunlular ya da Tolunoğulları. 42

Gazneliler. 43

Oğullar ve kardeşler arasında.	45
Ortaçağın iki gücü.	46
Memlûklar ya da kölemenler.	47

X. KESİM

BÜYÜK İMPARATORLUK

KURANLAR:

CENGİZ HAN.	48
Naymanlar Aşireti.	49
Cengiz Han öncesi.	50
Soylenceye göre.	51
İlk birleşme girişimleri.	52
Cengiz Han'ın gençliği.	53
Keraitler ve Cengiz Han.	55
Kaynayan ülke.	56
İmparator Cengiz Han.	57
Yönetim düzeni.	59
Cengiz Han'ın kimliği üstüne.	60
Zorlu bir düşman.	60
Bitmeyen savaşlar.	62

XI. KESİM

BOZKIR İMPARATORLUKLARI:

1. MOGOLLAR.....	64
Cengiz ve İmparatorluğu.....	65
Cengiz Han'ın ardından.....	65
Yeni Han Biligtü.....	67
Mançu boyunduruğu altında iken.....	68
İlhanlılar.....	69
Altınordu Devleti.....	69
Çağatay Hanlığı.....	71
Timur İmparatorluğu.....	72
Timur'la Bayezid karşı karşıya.....	72
Gurkanlı Devleti.....	73

XII. KESİM

ANADOLU ÜSTÜNE YENİ AKINLAR

1. HAÇLI SEFERLERİ.....	74
Seferlerin kökenleri.....	74
Başka etkenler nelerdi?.....	75
Haçlı seferleri başlıyor.....	76
Anlaşmaya dayanarak.....	77
İkinci haçlı seferi.....	78
İstanbul'un Haçlılarca zaptı.....	79
Dördüncü yeni bir sefer daha.....	81
On yıl bekleyen imparator.....	82
Beklenen son.....	82

XIII. KESİM

SELÇUKLULAR

1. BÜYÜK SELÇUKLU İMPARATORLUĞU.....	85
Bir devletin yeri ve önemi.....	86
...ve sahneye Selçukoğulları geliyor.....	86
Birliğe yöneliş.....	88
Anadolu üzerine yürüyüş.....	91
Tuğrul Bey öldükten sonra.....	93
Büyük savaş.....	95
Kavgalar...kavgalar.....	96
2. ANADOLU SELÇUKLU SULTANLIĞI.....	98
Yayılma genişliyor.....	99
Bizans ile çatışmalar.....	99
Bitmez tükenmek çekişme.....	101
...ve kardeş kavgaları.....	102
Büyük dönüşümler.....	103
Zorunlu savaşımalar.....	104
Bozgunun sonrası.....	106

XIV. KESİM

TÜRKLER GELMEDEN ÖNCEKİ ANADOLU

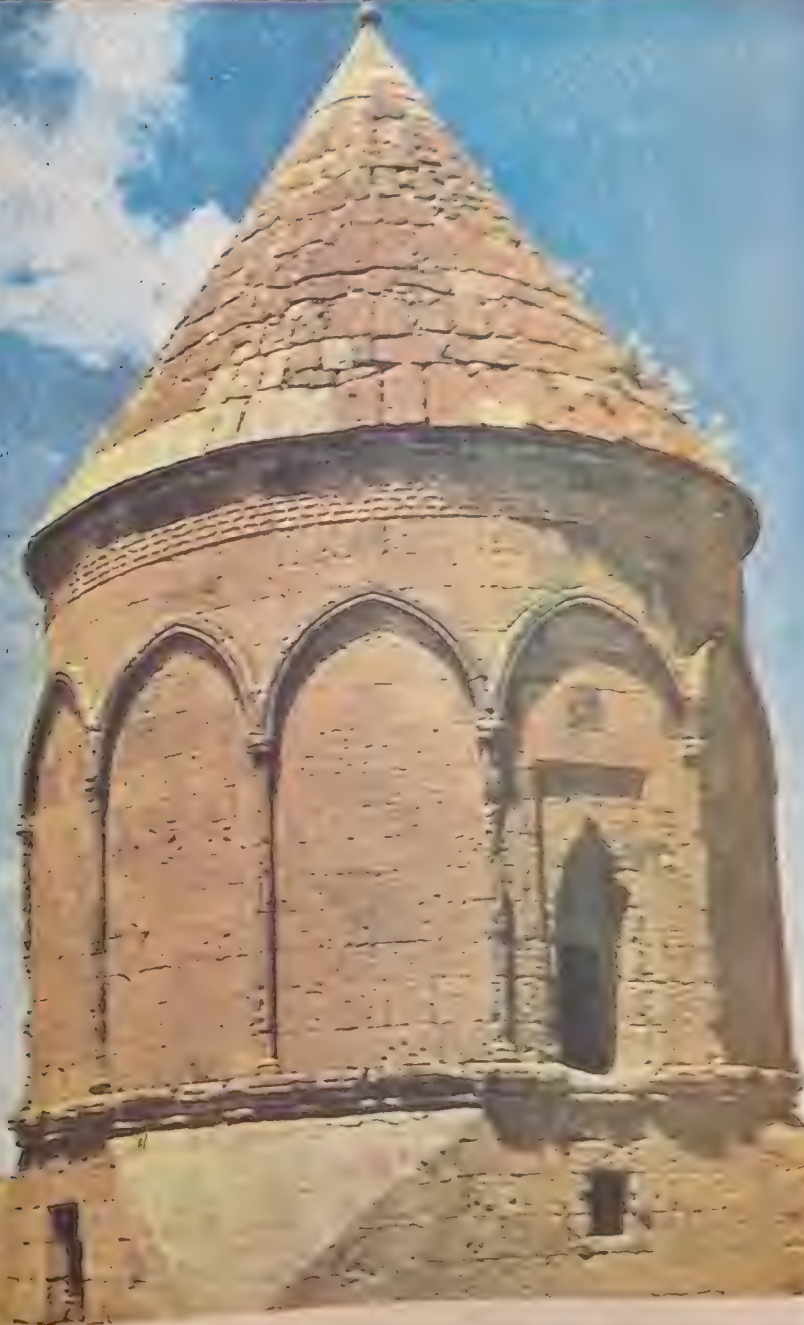
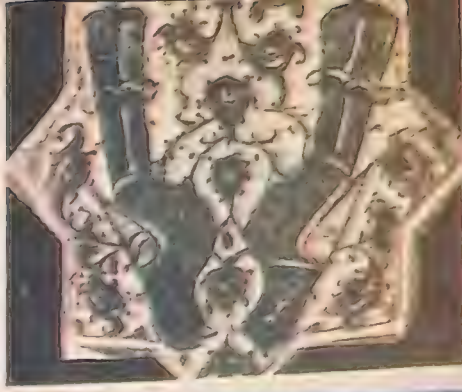
Değişime yöneliş.....	110
Nedenleri konusu.....	110
1071'den önceki akınlar.....	111
...ve Türkmenler.....	112
Alparslan döneminde.....	114

XV. KESİM

OSMANLIDAN ÖNCESİ, OSMANLIYA DOĞRU

Göçebe boyları sorunu.	117
Yerleşim alayı.	119
Sonraki dönemler.	120
XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu.	121
Türkmen beylikleri.	123
Bizans'ın direnişi.	123

TARİHİN EN UZUN YAŞAMLI İMPARATORLUĞU

1. OSMANLI DEVLETİ.	124
Bir devletin kuruluşu.	125
Değişim geliyor.	127
Kentlerde hayat.	128
Kurucular.	130
Bir devletin gerçek kurucusu.	130
Orhan Bey'in ardından.	131
Toprak bütünleşmesi.	132
Ankara Savaşı.	134
İkinci Murad padişah.	135
Çağ değiştiren hükümdar.	136
"İstanbul fethedilecektir".	139
Kuşatmada.	139
"Türk kılıcı başımız üstünde".	140
Fatih dönemi.	142
Fatih bir şairdi.	143
"Kartal öldü".	143
2. YENİ BİR ÇAĞ	
ÖNCESİ VE SONRASI.	144
Tepki ve direnişler.	145
Taçlar ve başlar.	145
Türkler büyük güç oluyor.	147
3. ÇAĞ İLE BİRLİKTE	
DEĞİŞEN DÜNYADA.	148
Marco Polo diye biri.	149
Büyük keşifler başlarken.	150
Amerika... Amerika.	151
Sonuçta olanlar.	152

XVII. KESİM

"FATİH" SULTAN MEHMED'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA OSMANLI İMPARATORLUĞU

1. CEM SULTAN OLAYI.	153
Çatışmaya yönelişler.	154
Cem olayı.	155

Şehzade avı peşinde.	156
Tutsaklık tutsaklığı izliyor.	157
Elden ele.	158
2. YAVUZ DÖNEMİNE DOĞRU.	159
Olumlu olumsuz olgular dizisi.	159
Daha sonraki seferlerde.	160
Gözler doğu kesiminde.	161
İç çatışmalar dış çatışmalar.	162
Güçlü bir padişaha doğru.	163

XVIII. KESİM

YENİ BİR SAYFA, YENİ BİR DÖNEM

1. YAVUZ SULTAN SELİM.	164
Çaldıran ve sonrası.	165
Durmadan savaşan bir padişah.	166
2. BİR DÜNYA İMPARATORU: KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN.	168

Yeni düzenlemelerde.	169
Seferler birbirini izliyor.	170
Başkaldırımlar, savaşlar.	171
Viyana'ya doğru.	172
Zaferdan zafere.	173
3. BÜYÜK BİR YÖNETİCİ: SOKULLU MEHMED PAŞA.	174
Genel bakış.	175
Savaşlarla geçen bir yaşam.	176
Donanmada üstün bir komutan.	176
Şehzade üstüne pazarlık.	177

XIX KESİM

"YÜKSELME" DÖNEMİNDE İMPARATORLUK

1. KANUNİ'DEN SONRA.	178
Duraklamaya giriş.	179
Düzenleme ve örgütlenme.	180
Topluluklar ayrımı.	182
2. XVII. YÜZYILA KADAR OSMANLI TOPLUMU.	183
Bilim ve öbür dallar.	184
Başka ustalar.	187

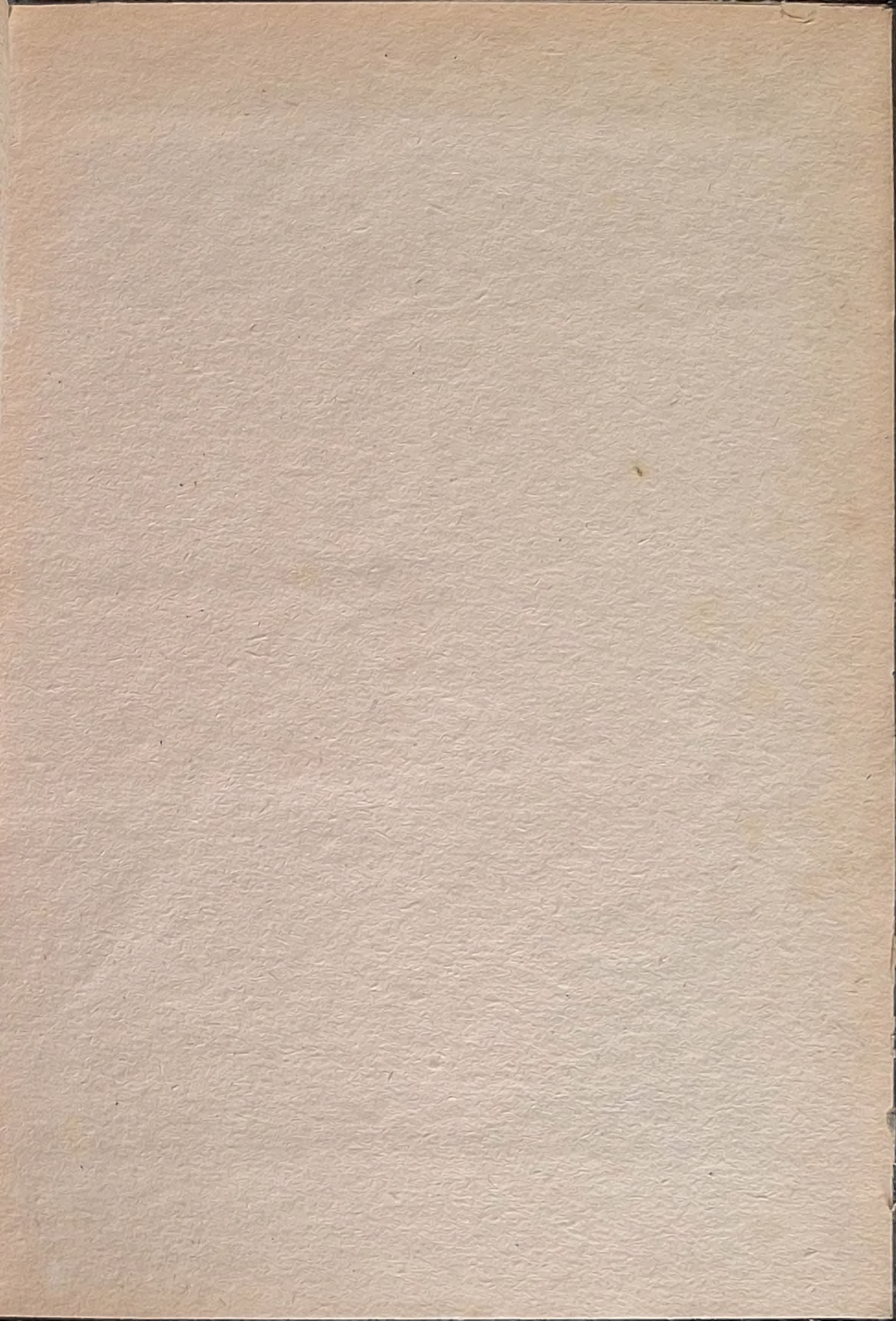
XX. KESİM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA GERİLİME DÖNEMİ

1. ÇÖKÜNTÜ ÖNCESİNDE.	190
Bu kez de batı ile savaş.	190
Kargaşa ortamı.	192
Köprülüler döneminden sayfalar.	193
Dış etkenler.	194
Prut, Baltacı olayı.	195
Lâle devri.	196
2. DIŞ DÜNYADAKİ YENİ OLGULAR.	197
Avusturya ve Habsburglar.	198

**Bu ansiklopedi MİLLİYET ÇOCUK DERGİSİ ile TÜRK TİCARET
BANKASI'nın ortak bir kültür hizmetidir.**

**Bu ansiklopedi MİLLİYET ÇOCUK DERGİSİ ile TÜRK TİCARET
BANKASI'nın ortak bir kültür hizmetidir.**

